P. 776 B.

1981
SERIA A
3

ANUARUL

INSTITUTULUI DE CERCETĂRI ETNOLOGICE ȘI DIALECTOLOGICE

CONSILIUL CULTURII
ȘI EDUCAȚIEI SOCIALISTE

9261

https://biblioteca-digitala.ro

P. 776

ANUARUL
INSTITUTULUI DE CERCETĂRI ETNOLOGICE ŞI DIALECTOLOGICE

SERIA A

3

COMUNICĂRI

SESIUNEA ŞTIINŢIFICĂ, DECEMBRIE 1981

Institutul BIBLIOTECA de Folclor

BUCUREŞTI
1981

Inv. 9261

https://biblioteca-digitala.ro

Coperta: Mariuca Vulcănescu

Volumul apare sub îngrijirea unui colectiv format din:

Ioan Ilişiu, director
Valeriu Rucu
Magdalena Vulpe
Victorela Neagoe
Ioana Popescu
Doina Truţă

Realizarea tehnică: Alexandrina Lixandru
Maria Fiăţilă
George Haraidun

https://biblioteca-digitala.ro

CUVÎNT ÎNAINTE

Ioan Ilişiu
Directorul Institutului

Cu tema "Aspecte ale culturii populare în procesul dezvoltării actuale a României", Institutul de cercetări etnologice şi dialectologice îşi continuă seria dezbaterilor ştiinţifice anuale consacrate faptului de cultură populară, manifestat în documentele etnografice, folclorice şi lingvistice, oprindu-se de astă-dată asupra unor probleme desprinse din imediata actualitate a domeniului de preocupări.

Interesul ştiinţific şi cultural mereu în creştere pentru investigarea realităţilor înconjurătoare rezultă din complexitatea, profunzimea şi ineditul schimbărilor care se produc în acest moment istoric la toate nivelele actului de creaţie populară şi pe întreaga suprafaţă a acestuia. Modelarea, sub impulsul industrializării şi urbanizării, a unui nou cadru socio-cultural, fundamental deosebit faţă de trecut, exercită influenţe puternice, transformatoare asupra producţiilor folclorice, modalităţilor lor tradiţionale de existenţă şi de perpetuare, destrămîndu-le treptat "mediu natural", sistemul circulaţiei, caracterul colectiv şi oralitatea în favoarea conferirii altor funcţii puse de acord cu noile cerinţe şi aspiraţii cultural-educative, pătrunderii elementelor culte şi orientării tot mai accentuate spre profesionalism.

Amploarea şi dinamismul desfăşurărilor actuale din perimetrul culturii populare cuprind, într-o formă sau alta,

https://biblioteca-digitala.ro

totalitatea creaţiilor etnografice, de limbă, literatură, artă, muzică şi coregrafie. Ele pun în lumină manifestarea unor fenomene cu adînci semnificaţii pentru însăşi evoluţia culturii şi a civilizaţiei româneşti din ultimii 3o-4o de ani.

Probleme cum ar fi confruntarea tradiţiei cu schimbările survenite în structura de ansamblu a societăţii, adaptabilitatea şi comportamentul diferitelor genuri şi specii ale creaţiei populare , gradul lor de persistenţă în timp sau dispariţia unora dintre ele, formele şi tendinţele de evoluţie contemporană, raporturile cu învăţămîntul, Festivalul "Cîntarea României" sau cu mass-media, conţinutul şi mecanismul mutaţiilor funcţionale dintr-un context în alt context social ş.a. pot constitui tot atîtea direcţii ale cercetării fundamentale şi aplicative de mare interes politic, cultural şi ştiinţific nu numai pentru disciplinele de profil ci şi pentru celelalte ştiinţe social-umaniste.

Din multitudinea înfăţişărilor pe care le îmbracă acest proces transformator aducem în dezbaterea sesiunii de comunicări ştiinţifice a Institutului cîteva aspecte, cîteva puncte de vedere teoretice şi practice menite să contribuie la îmbogăţirea continuă a datelor necesare definirii fizionomiei şi statutului culturii populare în actuala etapă de dezvoltare a României socialiste. Cît de consistente, de pertinente sînt aceste contribuţii vor răspunde autorii înşişi prin intermediul lucrărilor elaborate şi publicate în volumul de faţă.

https://biblioteca-digitala.ro

ETNOLOGIE

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

"ARTĂ POPULARĂ", "ARTĂ ȚĂRĂNEASCĂ", "ARTĂ NAIVĂ" ETC., ÎN LUMINA EXPERIENȚEI FESTIVALULUI NAȚIONAL "CÎNTAREA ROMÂNIEI"

Paul Petrescu

Definirea unui domeniu sau a obiectului unei științe precum și operarea unor eventuale clasificări constituie, fără îndoială, preocupări teoretice; de foarte multe ori, însă, ca și în cazul nostru, ele sînt cerute, impuse, de faptele ce se aglomerează în cîmpul activității practice, care nu arareori este blocată din lipsa unor delimitări clare a acestora sau din circulația unor concepte a căror ambiguitate mărește confuzia și teoretică și practică. Este ceea ce se întîmplă în domeniul din ce în ce mai diversificat al "artei populare" românești, din ce în ce mai greu de cuprins în expozițiile, județene, interjudețene și republicane, după cum o dovedește experiența celor trei ediții ale Festivalului Național "Cîntarea României" precum și nevoia, declarată, de instruire a juriilor cu privire la criteriile de selecție a uriașului și aproape inclasificabilului material prezentat în amintitele expoziții. O experiență de aproape trei decenii, începută în 1954 cu prilejul organizării primei expoziții republicane de artă populară de către fosta Casă Centrală a Creației Populare în cinstea aniversării a zece ani de la 23 August 1944, mi-a îngăduit să observ creșterea continuă a gradului de confuzie cu privire la "criteriile de selecție", pe măsura diversificării tot mai mari a fondului de obiecte trimise de comune, județe, de cooperative, de sindicate, de organizațiile obștești ale tinerilor, studenților, militarilor, femeilor etc. De-a lungul

https://biblioteca-digitala.ro

anilor s-au organizat nenumărate simpozioane, mese rotunde, consfătuiri, instructaje, în care, invariabil, se pornea de la "bogăţia moştenirii culturale a poporului român", ceea ce era drept şi evident, şi se ajungea sau se termina cu recomandări de ordin general din ce în ce mai vagi, pe măsura trecerii timpului, oglindind neputinţa "teoretizării" în ritmul creştorii volumului de fapte supuse judecăţii juriilor, dar şi publicului, fiecare nouă ediţie a expoziţiilor republicane aducînd elemente noi, variate, generatoare de noi confuzii. Un merit, incontestabil, trebuie recunoscut lungului şir de expoziţii (de ordinul miilor) şi activiştilor şi specialiştilor care timp de trei decenii s-au ostenit cu dăruire şi competenţă, cu dragoste faţă de arta populară românească izvorîtă din conştiinţa limpede că ea este expresia vieţii, istoriei şi spiritualităţii româneşti: meritul de a fi înţeles sensul profund al diversificării "artei populare", determinată de transformările petrecute în viaţa poporului, şi de a fi lăsat, în planul practicii, deschise posibilităţile de afirmare a elementelor noi apărute, de a nu fi îngrădit deci expri marea neistovitei creativităţi a "artiştilor amatori" (alt termen generator de confuzii) chiar atunci cînd îndepărtarea de "canoanele" artei populare tradiţionale era îngrijorătoare, lărgind tot mai mult domeniul "artei populare", făcînd loc confuziilor cu care sîntem confruntaţi astăzi şi care, sîntem siguri, vor creşte şi se vor diversifica şi de azi înainte pînă în momentul, sau momentele, care vor îngădui, treptat, organizarea materialului acestor expoziţii pe domenii distincte, desprinse din trunchiul originar al "artei populare", nemai putînd suporta greutatea atîtor ramuri noi cerîndu-şi îndreptăţită autonomie. Este un proces firesc, petrecut în toate domeniile teoriei şi practicii omeneşti, accelerat în ultimele decenii marcate de ultra-specializare şi, consecinţă directă, de apariţia disciplinelor de "fron-

https://biblioteca-digitala.ro

tieră", operînd deseori asupra unui fond comun de fapte dar abordate din unghiuri de vedere şi cu perspective diferite. De aceea vom spune din capul locului că "încercările de regîndire" din aceste pagini nu tind la obţinerea unor definiţii şi clasificări "definitive", lucru, considerăm noi, dificil oricînd, nu numai acum, ci şi inutil în bună măsură, fiind în firea ştiinţei şi a practicii de altfel de a opera cu "definiţii" utile şi potrivite fiecărui moment, fiecărei trepte a procesului necurmat al ştiinţei către aflarea "adevărului".

Trecutul apropiat al disciplinei istoriei sau ştiinţei artei populare, pe scurt şi greşit numit "artă populară" (confundînd domeniul de fapte cu ştiinţa studiind acest domeniu), dovedeşte cele mai sus afirmate. O definiţie mulţumitoare încă nu s-a putut da artei populare, deci domeniului, cu toate că reuniuni speciale au încercat să o facă, aşa cum s-a întîmplat la Praga cu prilejul Congresului Internaţional de Artă Populară, din 1928, sau, după două decenii, la Simpozionul "Ce este Arta Populară?" organizat de revista Antiques la New York în 1950. Au mai trecut două decenii (sărind peste efortul făcut la Luxemburg în 1961) şi, în 1968, într-un volum colectiv dedicat "Artei populare europene în Europa şi în cele două Americi" (apărut la Toronto şi la New York), unul din cei mai buni cunoscători ai literaturii de specialitate privind arta populară, Robert Wildhaber, fostul director al Muzeului elveţian de etnografie din Basel şi editorul Bibliografiei Internaţionale de Folclor de sub egida UNESCO, scria că pentru domeniul artei populare "un studiu ştiinţific definitiv rămîne încă să fie scris". Iar într-o recentă carte, Jean Cuisenier directorul Muzeului de Arte şi Tradiţiuni Populare de la Paris (titlul muzeului este el însuşi edificator asupra dificultăţilor despre care vorbim), alege, în locul unei definiţii "teoretice", calea delimitării pragmatice, eliminînd de pildă din domeniul

https://biblioteca-digitala.ro

artei populare nu numai artele de "performanţă" a "actorilor", cu alte cuvinte cele întemeiate pe gesturi şi sunete - cîntecele, jocurile, obiceiurile-, ci şi arhitectura "populară", cu toate că le recunoaşte, şi unora şi alteia, un profund caracter popular. Domeniul este restrîns astfel numai la artele zise "plastice" sau "aplicate", în înţelesul pe care-l dăm şi noi "artei populare" cuprinzînd adică obiectele confecţionate din materiale minerale, vegetale şi animale, create cu precădere la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, în cursul secolului al XIX-lea, şi, variind de la zonă geografică la zonă geografică, în prima jumătate a secolului al XX-lea, pentru ceea ce se consideră "artă populară tradiţională", dar înglobînd noi categorii de obiecte, surprinzătoare pentru cititorul neavizat, pe care Cuisenier le tratează, pe drept, ca artă populară a zilelor noastre. Încercările de definire şi clasificare, uneori descumpănitoare, continuă, un ultim exemplu, recent şi el (1973) fiind, credem, edificator; este vorba lucrarea colectivă Folklore and Folklife (Chicago şi Londra) editată de Richard M.Dorson, conducătorul Institutului de Folclor de la Indiana University din Bloomington, înfiinţat deabia în 1963, fiind totuşi primul din Statele Unite, în care împărţirea domeniului culturii populare (Folklife) este următoarea: Folclor oral, Tradiţie socială populară (Social Folk Custom) în care sînt incluse şi Medicina Populară şi Religia Populară, alături de Festivaluri, Ceremonii şi Jocuri, Cultură Materială cu subdiviziunile: Meşteşuguri populare, Artă populară, Arhitectură populară, Costumul popular, Bucătăria Populară, Artele Populare cuprinzînd Drama populară, Muzica populară, Dansul popular, o împărţire ce poate suscita nedumeriri din cele mai diverse, comportînd tot atîtea răspunsuri justificative, primul dintre acestea fiind cel

https://biblioteca-digitala.ro

ce ar atrage atenţia că este o clasificare adaptată realităţii americane, dar o împărţire ilustrînd în cel mai înalt grad relativitatea, evocată de noi mai sus, a definiţiilor şi clasificărilor, relativitate care mi-a apărut limpede şi acum cîţiva ani (1978), cînd, la Bucureşti, cunoscutul istoric şi critic de artă italian Giancarlo Argan a ţinut o neaşteptată conferinţă despre "Arta populară românească" în care se puteau regăsi, alături de idei interesante şi unele păreri reflectînd vechea opinie despre existenţa unei arte pur "ţărăneşti", cu implicaţiile necesare în ce priveşte definirea şi clasificarea. In sfîrşit, în ultima ediţie a lui Propyläen Kunstgeschichte a apărut un volum suplimentar (al V-lea), Europäische Volkskunst, 1980, în care o amplă introducere semnată de Bernward Deneke repune în discuţie întreaga problematică a artei populare, stabilind că ea poate fi produsă în următoarele patru contexte: Hauswerk, Hausgewerbe, Hausindustrie, Handwerk, termeni ale căror nuanţe pot fi greu traduse în românește, ideia comună fiind aceea a lucrului de mînă produs în cadrul gospodăriei ţărăneşti sau meşteşugăreşti, ceea ce, din nou, implică o anume definiţie a artei populare şi a domeniilor ei.

Pe acest fundal al încercărilor teoretice, limitate, după cum se poate observa, la arta populară europeană (excluzînd deci problematica artei zise "primitive" aparţinînd popoarelor (Naturvölker) aflate într-un anume stadiu de dezvoltare, făcînd obiectul a ceea ce în germană se numeşte Völkerkunde, în opoziţie cu Volkskunde - pentru etnografie europeană şi, mai limitativ, germană), încercări perfect aplicabile artei populare românești, să ne reîntoarcem la realitatea complexă a acesteia, aşa cum poate fi văzută şi apreciată în marile expoziţii contemporane dar şi în mediul ei firesc, adică în satele şi oraşele României. Nu voi relua cele spuse cu alte prilejuri cu privire la noile condiţii

https://biblioteca-digitala.ro

şi la noile forme de producţie în care se dezvoltă arta populară de azi, decît pentru a spune că arta populară, şi azi dar şi în trecut, nu a fost o artă exclusiv "ţărănească", cum anume direcţii de gîndire au încercat s-o prezinte idealizînd-o. Din totdeauna, între obiectele create şi folosite în lumea satelor s-au aflat şi unele,destul de multe, provenind din medii meşteşugăreşti ţinînd în principal de lumea tîrgurilor şi a oraşelor, dar şi de aceea a aşezămintelor mînăstireşti, vaste ateliere caracteristice evului mediu dar continuîndu-şi intensa activitate nu numai în capitalism ci şi în zilele noastre. Apoi, mai important, obiecte de artă populară nu erau produse numai de "ţărani", adică de locuitori ai satelor îndeletnicindu-se cu diferitele ramuri ale cultivării pămîntului şi ale creşterii animalelor, ci şi de numeroase categorii de profesionişti ai diverselor meşteşuguri, foarte numeroase, aflate într-un grad mai mult sau mai puţin avansat de desprindere din complexul de activităţi legate de agricultură; de la fierari, rotari, lemnari, la cojocari, croitori, olari, abagii, piuari,etc. În sfîrşit, circulaţia mărfurilor, a oamenilor, a ideilor şi a modelor, a fost şi în trecut intensă, relaţia sat-oraş înscriindu-se ca un factor de seamă în determinarea caracterelor artei populare româneşti în ultimele două secole, cel puţin, multe obiecte de "artă populară" reflectînd curente de modă nu numai local-urbane, ci şi internaţionale, ţinînd de contextul istorico-social al epocilor respective. Să notăm, de pildă, hainele de factură oriental-balcanică (giubele, epingele, poturi, zăbune, ilice etc.) pătrunse în portul popular românesc nu numai din sudul ţării în secolul al XVIII-lea şi al XIX-lea, ca şi piesele de costum de origine central-europeană (fuste, şorţuri, cămăşi cu platcă, dantele) prezente şi ele în portul popular românesc, nu numai din vestul sau nordul ţării.

https://biblioteca-digitala.ro

Să mai observăm că celor ce au creeat obiecte de artă populară, în trecut mai ales, nu li se poate nicicum aplica eticheta de "artişti amatori", profesionalismul lor fiind dintre cele mai ridicate după cum o dovedeşte, între altele, perfecta stăpînire a tehnicilor precum şi faptul fundamental al lucrării obiectelor, nu din dorinţa de a-şi trece timpul în mod agreabil ci sub imperiul necesităţilor de viaţă. După cum mulţi din cei ce iau premii la ediţiile "Cîntării României" sînt profesionişti nu numai prin "profesionalismul" lucrului lor, ci şi prin statutul lor socio-economic, fiind meşteri care plătesc impozite pentru exercitarea meşteşugului lor. Cu aceasta am intrat în problematica actuală a expoziţiilor de artă populară, mai precis a conţinutului lor, extrem de diversificat, după cum am spus. Pentru că în aceste expoziţii nu mai apar doar obiecte de artă populară "tradiţională", ţinînd de prea bine cunoscutele domenii ale acesteia (ţesături de interior, cusături, costume, cojoace, crestături în lemn, mobilier, vase de pămînt ars, fier şi aramă bătută, podoabe, ouă încondeiate, icoane pe sticlă, împletituri). Atunci cînd apar, aceste obiecte provin mai puţin din gospodăriile ţărăneşti (de caracterul închis al acestor gospodării firesc că nu mai poate fi vorba, iar acel caracter era un factor definitoriu al vechii "arte populare"), ci din instituţii şi organizaţii specifice contemporane, cum ar fi cooperativele de diverse tipuri (meşteşugăreşti şi de producţie agricolă), şcolile populare de artă, cercurile de artă populară de pe lîngă şcoli, întreprinderi, sindicate, comisiile de femei etc. Iar odată cu lărgirea cîmpului productiv este firesc să pătrundă elemente care nu mai ţin de tradiţie, începînd cu materia primă, tehnica şi terminînd cu formele şi, mai ales, decorul incluzînd ornamentica şi cromatica. Cît şi cum se mai poate recunoaşte în aceste obiecte

https://biblioteca-digitala.ro

nota "tradiţională" este tocmai miezul chestiunii pe care o dezbatem, pentru că, o spunem de pe acum, "arta populară" a zilelor noastre nu este şi nu trebuie să fie replica sau copia celei aflate în colecţii şi muzee, reprezentînd o altă epocă istorică.

Noţiunea centrală în jurul căreia trebuie organizată discuţia asupra conţinutului expoziţiilor din cadrul Cîntării României îmi pare a fi cea de creativitate, implicînd şi dozajul raportului dintre tradiţie şi inovaţie. Sînt numeroase obiecte în aceste expoziţii în care se mai pot recunoaşte urme ale unei tradiţii locale sau ale unei tradiţii "populare" din altă zonă decît cea de origine a expozantului. După cum sînt obiecte care nu mai au de face nimic cu tradiţia locală sau nelocală. Între aceste extreme se situează o mulţime de trepte intermediare, Cum pot fi categorisite aceste obiecte în care "arta populară", aşa cum a fost recunoscută prin îndelungă existenţă istorică şi prin practica specialiştilor şi muzeografilor etnografi, nu mai este prezentă ? Ele ar putea fi considerate, mai apropiat, ca făcînd parte din vasta categorie a "artizanatului" (ambiguu concept şi aacesta) cu anume conotaţie de anonimat (reînviere a unei vechi prejudecăţi cu privire la arta populară "anonimă") şi de "valorizare" în sensul considerării "artizanatului" ca lucru de serie şi de calitate uşor îndoielnică, fiind propus în primul rînd pieţii spre comercializare. Ele ar mai putea fi considerate ca făcînd parte din domeniul artelor decorative şi aplicate, termen oarecum pretenţios şi aplicat producţiilor artiştilor plastici profesionişti. Fapt este că principala tendinţă manifestată în expoziţiile Cîntării României este reprezentată de acest fel de obiecte, ieşind deci din sfera "artei populare" înţeleasă ca o categorie istorică depăşită. În faza actuală a diferenţierii

https://biblioteca-digitala.ro

obiectelor din expozițiile Cîntării României, un prim pas spre clarificare și împrăștierea confuziei ce domnește și pe panouri și în jurii ar fi împărțirea spațiului expozițional în două: una dedicată obiectelor urmînd,într-un fel sau altul, tradiția (inclusiv cele purtînd amprenta inovației), alta consacrată obiectelor de "artizanat" și "artă decorativă și aplicată" în care "arta populară" tradițională nu mai poate fi regăsită sub nici o formă. Acest pas l-ar urma pe cel făcut acum cîțiva ani cînd așa zisa "artă naivă", convietuind inițial în multe expoziții cu obiectele de artă populară, a fost în sfîrșit recunoscută ca o categorie aparte, și plasată, tot ca o categorie aparte,în expozițiile de "artă plastică". Acest proces de diversificare, pe care l-am amintit și la începutul acestor pagini, este necesar și binevenit în acțiunea de clarificare treptată, pragmatică oarecum.

Creativitatea, ca noțiune centrală, firește că este de căutat, dacă nu de regăsit, în oricare din producțiile prezentate spre expunere, inclusiv în cele ținînd mai mult de "arta populară" prin păstrarea sau interpretarea anumitor elemente tradiționale. Dar "creativitate", putere de invenție, forța de imaginare a noului, nu este tot una cu creația artistică. Slăbirea rolului regulator și în mare parte formativ, al comunității rurale tradiționale, de la familie la sat și de la aceasta la zonă etnografică și de aici, probabil, la țară sau la entitate etnică, slăbire explicată prin întreaga evoluție a societății moderne și contemporane românești (ca să ne limităm firește la cazul nostru) a dus la apariția unor forme de "artă" altele decît cele făcînd parte din cultura populară statornicită de-a lungul istoriei. Ruperea echilibrului,în materie de artă populară caracterizată prin rigoarea formelor,determinată de rostul lor funcțional, și prin geometrismul decorului, expresie a unei străvechi tradiții, a favorizat

https://biblioteca-digitala.ro

apariţia artei "naive", manifestată ca atare nu numai în domeniul picturii şi sculpturii, tinzînd la construirea unor imagini pentru care lipsea "echipamentul" cultural necesar. Ea este într-un fel propriu "naivă", în sensul că artistul naiv crede că poate să materializeze imaginea pe care şi-o face el despre lume şi viaţă,fără a avea cunoştinţele tehnice necesare. Cînd imaginaţia creatoare a artistului naiv este servită şi de mijloace de expresie adecvate ne aflăm în faţa unor opere de artă purtînd întregul farmec al creaţiei populare, chiar dacă în afara regulilor artei populare din vechi aşezate. Cînd aceste mijloace de expresie lipsesc sau sînt inadecvat folosite ne aflăm în faţa Kitsch-ului, care, trebuie spus, proliferează în proporţie de masă, în absenţa unei educaţii artistice corespunzătoare. Această educaţie era asigurată în arta populară de tradiţia comunităţii, în producţia "artistică" de azi a artiştilor amatori ar trebui asigurată de o îndrumare pricepută şi grijulie în a nu transforma filonul popular într-o tristă pastişă a formulelor academiste, tradiţionale sau moderne, pentru că există imitatori ai lui Grigorescu dar şi ai lui Ciucurencu. Dar cu aceasta, observăm că problematica "artei populare" (arta ţărănească a ieşit din preocupări) şi a artei contemporane "naive" se dilată enorm, refuzîndu-se definirilor şi clasificărilor rigide. Multe din producţiile artei contemporane "naive", din domeniul artizanatului sau al artelor decorative şi aplicate, pot fi integrate în ceea ce s-ar putea numi "arta populară" a epocii noastre, dar în această artă populară contemporană pot fi incluse şi acele produse ale industriei care se bucură la un moment dat de favoarea şi de gustul maselor populare, aici intervenind iarăşi elemente de formaţie culturală, de educaţie artistică, de nivel intelectual şi de gust care introduc noi date în problematica abordată de noi. Asemenea produse ale

https://biblioteca-digitala.ro

industriei ca ecusoanele sportivilor, tipuri de tricouri, modele de căşti de motociclişti purtînd însemne diferite, ca şi benzile desenate din periodice, sînt înglobate de Cuisenier în "arta populară" contemporană, acestea fiind vii şi nu spectacolele de "folclor" revitalizate şi copiile artizanale după obiecte de artă populară veche. Într-un fel, s-a afirmat, chiar produsele designului servite de tehnica modernă pot fi considerate "artă populară", după cum este cert că arta populară a trecutului, cu legile fixe ale producerii unor obiecte utile şi frumoase era un "design" al epocilor trecute. Mai poate exprima o astfel de "artă populară" specificul naţional ? (Nici în trecut definirea specificului naţional nu era un lucru uşor, nici azi). Într-o anume măsură da, ea reflectînd posibilităţile materiale şi culturale, ca şi zestrea proprie fiecărui popor. Intr-o expoziţie de artă populară americană din vestul Statelor Unite, "Utah Folk Art", erau incluse obiecte provenind din următoarele medii de viaţă, sau contexte culturale: arta nativă a indienilor Ute şi Şoşoni (trăind şi azi pe teritoriul acestui stat din Munţii Stîncoşi), arta frontierei, a Ranch-ului, a Casei, a Meşteşugurilor, a Femeilor, Sculptura, Pictura (aceste două ultime de factură pe care noi am numi-o "naivă"), a Cimitirelor, cu alte cuvinte întreaga realitate istorică şi socială a vieţii acestor comunităţi reflectată în obiecte ce nu depăşesc 100-120 de ani, vîrsta de altfel a statului Utah în întregul său. O asemenea selecţie nu este însă prea depărtată de cea a artei populare tradiţionale europene, cum este înfăţişată ea în amintitul volum din Propyläen Kunstgeschichte în care se poate face uşor o regionalizare a artei populare europene din ultimii două sute de ani, parcurgînd simplu imaginile acesteia din Scandinavia, centrul Europei (Germania, Austria, Elveţia), Răsăritul Europei (Rusia, Polonia), sud-estul Europei, Mediterana apuseană (Italia, peninsula Iberică), vestul Europei (Franţa,

https://biblioteca-digitala.ro

Benelux, Anglia), observîndu-se de pildă prezența imaginilor de sorginte catolică din epoca barocului în amestec cu cele ținînd de fondul străvechi germanic sau de cultura meșteșugărească medievală. Din parcurgerea acestui volum se mai poate vedea și aglomerarea Kitsch-ului în țările Europei centrale încă de acum loo de ani, problemă ce ar merita odată să fie mai amănunțit cercetată, de acolo venindu-ne și nouă, de-a lungul timpului, multe modele ce au găsit imitatori fascinați de prestigiul Vienei. Un Kitsch din care, la un moment dat, făcea parte tocmai o categorie importantă a artei noastre populare, anume icoanele pe sticlă, considerate de elita intelectuală a vremii drept reprezentări "barbare". Iată încă o dificultate a problemei, "rotirea" gustului evident dependent de echipamentul cultural și artistic al privitorului, al apreciatorului, al juriilor, în cazul nostru special al Cîntării României.

Ce să încurajăm, cum să îndrumăm ? -acestea sînt alte probleme. Aș dori să spun însă că în situația noastră, istorică și geopolitică, de maximă importanță este grija pentru continuarea, sub forma valorificării și interpretării superioare, a artei populare tradiționale, ce a constituit de-a lungul vremii unul din răspunsurile eficiente, afirmative, la încercările istoriei. Dacă pentru prefațatorul, Hal Cannon, al catalogului de artă populară din Utah, "arta populară de azi a cîștigat un clar înțeles politic", cu atît mai mult noi, desigur în alt context, trebuie să înțelegem rolul artei populare în existența noastră de ieri și, mai ales, de azi.

https://biblioteca-digitala.ro

"Art populaire", "art rustique", "art naïf ", etc., à la lumière du festival national "Hymne à la Roumanie"

(Résumé)

Le Festival national "Hymne à la Roumanie" constitue, dès maintenant, l'une des "traditions" les plus nouvelles et, en même temps, les plus significatives de la société roumaine contemporaine. L'expérience des trois éditions du Festival (1977, 1979, 1981), en continuant la pratique des dernières trois décennies, a relevé la diversification croissante de ce qu'on appelle Art Populaire. De même, on peut remarquer une croissance parallèle de la confusion des possibles critères de la sélection des objets d'art populaire. Il faut admettre, en même temps, la difficulté inhérente aux opérations de classification de ce vaste domaine exprimant les réalités changeantes de la vie sociale et économique (voire le congrès de Prague (1928), le symposium de New York (1950), etc., dédiés à la définition de l'art populaire). Le débat concernant les termes "art populaire", "art rustique", "art naïve", etc., met en lumière la notion centrale de "créativité" (engl. creativity) impliquant le dosage délicat entre tradition et innovation dans le contexte de grande diversité de la création "plastique" populaire contemporaine.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

DEZVOLTAREA CREAŢIEI ARTIZANALE DIN ARTA PLASTICĂ POPULARĂ

Nicolae Dunăre

Luînd ca bază rezultatele obţinute la primele două ediţii ale Festivalului naţional "Cîntarea României", în domeniul creaţiei populare şi artizanale contemporane apare necesară o aprofundare şi o sporire a exigenţelor etnologice şi etnoartistice în selecţionarea materialelor de artă plastică populară şi artizanală, spre a fi mai reprezentative. Pentru a fi cuprinse în expoziţiile republicane de artă plastică populară şi de creaţie artizanală contemporane urmează să se ţină cont, într-o măsură mult sporită, de calitatea estetică şi tehnică a obiectelor realizate, acestea să fie depistate cu mai multă competenţă ştiinţifică şi artistică, în contextul unui demers consecvent de încurajare a creaţiei noi, specifice, a acelei creaţii care dezvăluie într-o măsură mult mai pronunţată mutaţiile survenite în viaţa poporului nostru, cu condiţia implicită de a vădi totodată dezvoltarea concepţiei populare despre frumos, bunul gust autentic, dezvoltarea creaţiei artizanale şi meşteşugăreşti din arta plastică populară[1].

Pentru întemeierea unei asemenea dezvoltări ne propunem o succintă abordare, comparativă, a demersului creator în arta plastică populară şi în cea artizanală, meşteşugărească.

Arta populară, latura decorativă a acesteia, nu exprimă o creaţie plastică strict individualizată, ci s-a întrupat într-un context etnopsihologic şi etnocultural, în matricea

https://biblioteca-digitala.ro

stilistică a unei comunităţi ce sintetizează anume norme şi canoane tradiţionale pe care generaţiile succesive de creatori plastici populari le preiau şi le dezvoltă. În suita de activităţi spirituale care se desfăşoară în ansamblul comunităţilor etnoculturale, arta plastică populară exprimă manifestarea unei prezenţe în comun, un fenomen specific de comunicare de la un emiţător (creator popular colectiv sau individual) la un receptor (purtător cultural sau artistic), un mesaj de o rară bogăţie de forme şi virtuozităţi lineare sau libere, ritmice sau aritmice, prin juxtapuneri cromatice care însoţesc şi accentuează adesea decorul popular, în chip diferenţiat de la o zonă etnografică la alta, de la un popor la altul, de la o grupă de popoare la alta. Ca urmare, arta plastică populară, îndeosebi prin valorile ei ornamentale şi cromatice, constituie un mijloc de comunicare, asemenea unui cod, între emiţătorii care ştiu să codifice şi receptorii care ştiu să decodifice mesajul astfel recepţionat.

În condiţiile unor poziţii sociale, etnopsihologice şi etnoculturale foarte apropiate şi durabile în timp şi spaţiu, locuitorii unei aşezări omeneşti, o populaţie zonală, o etnie etc. ajung la un limbaj şi la semnificaţii decorative aproape identice, de unde capacitatea şi rolul artei decorative populare de a înlesni procesul spiritual de comunicare intracomunitar, iar prin aceasta de a consolida comunicarea etnoculturală zonală sau naţională. Ca urmare, printr-o triplă funcţie - relaţională, comunicaţională şi informaţională - în cadrul unor etnii situate pe o arie geografică dată, arta ornamentală în genere (cîmpuri ornamentale, elemente, motive, compoziţii, precum şi corespondenţele lor funcţionale şi estetice) şi diferitele forme concrete de făurire spontană, liberă, a reprezentărilor decorative (calitate psihologică specifică omului, calitate simţitor accentuată la creatorii populari), reflectă etnopsihologia şi istoria

https://biblioteca-digitala.ro

culturii unui popor, a unor grupe de popoare înrudite, mergînd chiar pînă la încununări decorative general umane[2].

Sub determinismul succesiunii orînduirilor şi epocilor social-istorice, la temelia nenumăratelor forme pe care le îmbracă arta plastică populară se află un strat în general stabil, constant, denumit fondul principal etnocultural şi etnoestetic. Pe măsura schimbărilor calitative din sectorul creaţiei plastice populare, prin reduceri şi îmbogăţiri treptate în timp şi spaţiu, parcurge transformări şi acest fond principal[3]. Consecvent cu acestea, procesul dialectic de transformare a formelor tradiţionale în forme noi[4] obligă instituţiile de cercetare şi de îndrumare să manifeste o fidelitate deosebită faţă de moştenirea tradiţională, faţă de fondul principal de valori autentice ale culturii şi artei noastre populare.

Observarea demersului creator în arta populară tradiţională, în raport cu cel desfăşurat în arta meşteşugărească-artizanală, pune în lumină cîteva diferenţieri specifice, dar şi unele note comune ambelor domenii de creaţie.

Din notele proprii demersului creator în arta populară tradiţională, cele mai semnificative sînt următoarele:

- creatorul popular este un exponent al maselor, creaţia sa fiind preluată în mod critic de către colectivitatea comunitară sau zonală al cărei exponent este;

- această osmoză dialectică este posibilă întrucît creatorul popular se confundă într-un proces spiritual cu comunitatea, ale cărei gusturi artistice şi năzuinţe formative le reflectă şi le dezvoltă;

- în limitele generale ale unor norme sau canoane morfologice şi structuri comunitare, în cadrul cărora îşi desfăşoară activitatea sa specifică, creatorul popular angajează un înalt grad de spontaneitate (superior celui solicitat artizanului);

https://biblioteca-digitala.ro

- în arta plastică populară există un <u>dat</u> tradiţional, <u>modelator</u>, pentru constituirea şi îndătinarea căruia au fost necesare multe secole; edificat pe statutul acesteia de activitate culturală primordială şi stimulat de <u>rolul spontaneităţii</u>, specific acestui sector, modelul tradiţional nu rămîne ceva dat odată pentru totdeauna, ci parcurge o continuă <u>remodelare</u> corespunzătoare cu dovenirea cultural-artistică a succesiunii generaţiilor,

- în sfîrşit, consolidînd izvoarele estetice ale artei plastice populare, acestea au aflat un sprijin permanent în străvechiul procedeu tradiţional-familial, nu arareori practicat sub o formă magică, prin care generaţia vîrstnică <u>i-a iniţiat</u> pe cei tineri, transmiţîndu-le moştenirea şi propria experienţă, iar tinerii asimilînd concepţia estetică tradiţională, dar şi dezvoltînd-o în temeiul etnopsihologic al unei spontaneităţi pronunţate (sentimentul autodepăşirii, necesitatea diferenţierii prin nuanţări decorative), conştienţa fiind că esteticul <u>adaugă</u> un farmec aparte utilului, prin asocierea valorii practice cu cea estetică.

În cazul ambelor demersuri creatoare, obiectul făurit satisface necesităţile şi cerinţele unei anumite colectivităţi cu condiţii specifice de viaţă. În cazul artei populare, se limitează adesea la cercul familial ori sătesc. În cazul producţiei şi creaţiei artizanale, aria de circulaţie a obiectelor făurite se extinde la o masă largă de consumatori, peste limitele satului respectiv, cuprinzînd o zonă, un ţinut sau chiar ţara întreagă. Pentru acest din urmă considerent, desfăşurarea procesului de creaţie artizanală solicită mai <u>multă experienţă pentru producţia în serie</u> şi, implicit, mai puţină spontaneitate decît în cazul artei populare.

https://biblioteca-digitala.ro

Extinderea artei țărănești în afara lumii satului implică nu numai un proces de adaptare foarte complex la realitățile sociale contemporane, caracterizate printr-un pronunțat dinamism, dar determină și transformări în structura însăși a creației populare de odinioară. Avem în vedere schimbările de ordin funcțional ale multor obiecte, de ordin tehnico-material, cît și în privința repertoriului decorativ. Valoarea noilor creații de larg consum, a produselor artizanale, depinde de raportul armonic dintre aceste trei categorii de transformări.

Este evident că, în noile condiții, numai cunoașterea prin cercetare a fondului artistic tradițional nu este suficientă. Numai atît ar însemna să obținem obiecte alcătuite din citate de artă populară tradițională. Oprindu-ne aici, nu am răspunde exigențelor proprii legilor artei decorative în genere[5]. Pentru făurirea unor noi creații plastice contemporane (populare sau artizanale), trebuie depășit nivelul cunoașterii strict estetice, luînd în considerare întreg contextul etnocultural moștenit, îndeosebi trebuind descifrate vechile funcțiuni și simboluri ale obiectelor de artă populară, spre a le valorifica sau a le conferi valențe noi corespunzătoare exigențelor de ordinul modernității, prin asocierea organică a autenticului cu funcționalul și cu esteticul. În cazul produselor meșteșugărești-artizanale, autenticitatea rezidă în mare parte în continuitatea etnoculturală contemporană. Considerînd modernitatea artei populare și a celei artizanale, se are în vedere în primul rînd receptivitatea omului contemporan pentru expresiile decantate și pure, pentru tensionările interioare exprimate direct în mișcarea formelor. Arta populară tradițională a acumulat numeroase soluții de care creația artizanală și arta modernă nu se pot lipsi. Dar, mai mult decît echilibrul și frumusețea

https://biblioteca-digitala.ro

formelor, ceea ce validează arta populară tradiţională pe planul contemporaneităţii sînt sensurile profund umane ale acesteia, armonia şi optimismul culorilor, funcţia educativ-estetică şi cultural-patriotică.

În fond, această cale a fost întrevăzută de Karl Marx, atunci cînd a arătat: "obiectul de artă - ca şi orice alt produs - creează un public cu simţ artistic şi capabil să se bucure de frumos. Producţia nu produce aşadar numai un obiect pentru subiect ci şi un subiect pentru obiect"[6].

Recapitulînd - procesul de dezvoltare a creaţiei artizanale din arta plastică populară, procesul de selecţionare, de dezvoltare, integrare, valorificare şi apreciere în contemporaneitate a obiectelor noi de artă decorativă populară sau artizanală implică, evident, obligaţia cultural-politică, etnologică şi etnoestetică de a lua în considerare următoarele:

- faptul că, prin participarea tot mai pronunţată, iar în timpul din urmă chiar masivă, a populaţiei rurale la ocupaţiile industriale şi în genere la îndeletnicirile cu caracter urban, în epoca contemporană au intervenit schimbări din ce în ce mai importante în structura economică, socială, culturală şi demografică a mediului rural, inclusiv înlesnirea substanţială a comunicărilor între sate şi oraşe;

- aceste fenomene etnosociologice şi etnodemografice s-au repercutat asupra moştenirii tradiţionale în ansamblu, încît producţiile respective nu mai aparţin (ca producere şi utilizare) aproape exclusiv mediului rural, ci, în tot mai mare măsură, activităţii artizanale sau profesionale desfăşurată cu deosebire în mediul urban;

- o consecinţă imediată şi specifică a acestui prag, atins acum, constă în reducerea opoziţiei tehnice între sat şi oraş, dintre creaţia în genere spontană a obiectelor de artă

https://biblioteca-digitala.ro

populară (din vechiul context tradiţional) şi creaţia profesională sau artizanală a acestora, în genere în serie;

- în noul context, dacă arta decorativă artizanală nu se poate inspira exclusiv din arta populară tradiţională, dacă această inspiraţie nu trebuie să devină un canon, o normă obligatorie de desfăşurare, care ar îngrădi creaţia artistului decorator contemporan, tot atît de adevărat este ca ea să manifeste un stil propriu, determinat de profunda cunoaştere a artei tradiţionale şi a regulilor ei decorative, spre a purta pecetea unei arte decorative româneşti;

- sub aspectul apartenenţei, arta decorativă artizanală poate deveni ea însăşi artă populară, contemporană, poate dobîndi un statut şi poate juca un rol etnopsihologic şi etnoestetic de artă populară în măsura în care răspunde necesităţilor şi gustului actual al întregului popor şi în măsura, amintită, în care îşi are rădăcinile în tradiţiile etnoculturale româneşti. Printre temeiurile de frunte ale succesului, subliniem, pe de o parte, atitudinea generoasă, dăruitoare, a creatorului popular în transmiterea moştenirii tradiţionale, a propriei experienţe, celor tineri, atitudine ce probează un înalt patriotism, în dezvoltarea moştenirii artistice, - iar pe de alta, împlinirea şi accentuarea cît mai conseventă a valenţelor noi, care constau în funcţia educativă, estetică şi istorico-patriotică tot mai pronunţată a noilor creaţii plastice populare şi artizanale.

Noile manifestări cultural-artistice de masă, întîlnirile interjudeţene sub forma actualelor nedei substanţial preformate, întrecerile pe plan republican, culminînd cu noua modalitate competitivă, bienală, a Festivalului naţional "Cîntarea României", prin schimbările calitativ-funcţionale pe care le realizează, contribuie la împlinirea viziunii omului contemporan despre lume şi viaţă.

https://biblioteca-digitala.ro

Acestea potenţează,la noi dimensiuni valorice, străvechea nevoie umană de frumos, căreia poporul român i-a oferit secole de-a rîndul nenumărate mărturii şi mesaje de înaltă sensibilitate şi frumuseţe.

N O T E

1. Pentru interesul acestor probleme: Mihai Pop, Obiceiuri tradiţionale româneşti, Bucureşti,1976, p.174-191; Nicolae Dunăre (red.), Bistriţa-Năsăud,Studii şi cercetări etnografice, Bistriţa,1977, p.3o1-3o7; Vasile Savonea, Dinamica creaţiei populare în cadrul Festivalului naţional "Cîntarea României" şi criteriile de depistare şi selecţie a valorilor, în "Anuarul Institutului de cercetări etnologice şi dialectologice", 1979, A, 1, p.85-89; Irina Marin Cajal, Maria-Elena Enăchescu, Valoare estetică în arta populară românească, în AICED, 1979, A,1, p.97-99.

2. Lucian Blaga, Trilogia valorilor, Bucureşti,1946, p.675-683; Paul Petrescu,Motive decorative celebre,Bucureşti, 1971; Nicolae Dunăre, Ornamentică tradiţională comparată, Bucureşti, 1979,p.141-151.

3. Th.D.Sperantia, Introducere în literatura populară românească,Bucureşti,19o4,p.8-9 (creaţia populară "nu moare,nu se fixează; stadiul de exprimare a poporului nu are sfîrşit, pentru că nici stadiul de impresiune nu e sfîrşit"); Nicolae Dunăre, Probleme ale fondului principal comun în cultura şi arta populară românească, în "Apulum", 1975, XIII,p.541-56o; Constantin Noica, Creaţie şi frumos în rostirea românească, Bucureşti,1973,p.96, 144-145, 16o, 165.

https://biblioteca-digitala.ro

4. V.I.Lenin, La ce moştenire renunţăm ? Bucureşti, 1953, p.44: "a păstra moştenirea nu înseamnă oîtuşi de puţin a te mărgini la moştenire".

5. Georg Lukács, Estetica, Bucureşti, 1972, I, p.37o ("pentru a putea realiza sisteme de forme care să fie mai mult decît o simplă modă efemeră, ornamentica fiecărei epoci trebuie să posede premise ideologice decurgînd din viaţa socială a acelei epoci, din modul specific...al reflectării realităţii").

6. Karl Marx, Friedrich Engels, Despre artă şi literatură, Bucureşti,1953,p.36. V. şi studiile pentru o antropologie a artei,în: "Ethnologie française" (dir.: Jean Cuisenier), Paris, 1978, VIII, 2-3, p.1o3-263.

https://biblioteca-digitala.ro

Développement de la création artisanale de l'art plastique populaire

(Résumé)

Comme le créateur populaire se confond dans le processus spirituel à la communauté, il est un représentant des masses; de même sa création est- elle assumée, dialectiquement, par la collectivité locale ou zonale.

L'extension de l'art paysan en dehors du monde villageois implique tant un processus d'adaptation extrêmement complexe aux réalités sociales contemporaines, aussi bien que des transformations dans la structure même de la création populaire d'autrefois. On a en vue les modifications d'ordre technique-matériel, comme concernant le repertoire décoratif.

Une des conséquences de ce phénomène réside dans la diminution de l'opposition technique entre village et ville, entre la création spontanée des objets d'art populaire (du vieux contexte traditionnel) et la création professionnelle ou artisanale, d'habitude en série.

L'art décoratif artisanal peut devenir lui-même art populaire, contemporain, il peut acquérir un statut et peut jouer un rôle ethnopsychologique et ethnoesthétique comme art populaire: par le développement du patrimoine artistique et par l'accentuation des valences nouvelles, d'une manière appropriée.

https://biblioteca-digitala.ro

REFLECTII PRIVIND RELATIA DE COMPATIBILITATE DINTRE CULTURA DE MASA SI CEA FOLCLORICA

H.Culea

I. Analiza compatibilităţilor sau incompatibilităţilor celor două cupluri ar trebui să pornească de la definirea culturii de masă, de o parte, a culturii populare de altă parte. In această problemă, de ordin epistemologic şi conceptual, l-am putea însă parafraza pe Sf.Augustin spunînd: " Dacă nu mă întrebi (ce sînt "cele două culturi") ştiu, dacă mă întrebi, nu ştiu ". Artificiul socratic potrivit căruia ştiind că (şi ce) nu ştiu, sînt în avantaj, nu vădeşte în acest caz virtuţi operaţionale deosebite. De aceea nu vom hazarda noi definiţii ale culturii de masă şi populare - pe lîngă cele existente.

Totuşi, în legătură cu cultura de masă s-au avansat deja numeroase consideraţii, preponderent sociologice, vizînd trăsăturile acestui nou tip de cultură ivit de urbanizare, industrializare, societate de consum, revoluţie tehnico-ştiinţifică şi revoluţie socială, de mase.

Intr-o lucrare pe care am pulbicat-o acum un deceniu şi pe care o intitulam (am prezumţios " Introducere în teoria culturii de masă ", semnalam şi eu un set de dimensiuni sociologice ale culturii de masă făcînd trimitere la un întins nomenclator de norme, simboluri, imagini, practici, obiecte, reprezentări şi altele, vehiculate - prin mass-media ori alte mijloace adaptate - cu scopul de a le face accesibile sau/şi de a le impune unor categorii largi de beneficiari, la limită unor mase întregi.

Adeseori acest scop este atins printr-un amplu recurs la procedee ca: standardizarea, stereotipizare, simplificare, manicheizare, facilizare, efemeridizare, ş.a. Din aceleaşi raţiuni cultura de masă: se dovedeşte mozaicală (mozaic de modele);

https://biblioteca-digitala.ro

stimulează "consumul" cultural; structurează circuite neocorale şi exoterice ş.a. - deci "o cultură pentru toţi" şi, prin diferenţiere, "totul despre cultură".

La toate particularităţile semnalate în legătură cu cultura de masă mai trebuie neapărat adăugată încă una:profilul socio-cultural al producătorului acestei culturi.

Paradoxul culturii de masă rezidă actualmente în aceea că, în general vorbind, deşi trebuie să fie o cultură a maselor (aşa cum cultura populară este produsă de popor) ea este în principal o cultură pentru mase.

Producătorul valorilor culturii de masă este deocamdată şi în principal o anume intelectualitate (cu o structură socioprofesională extrem de complexă) - de la creatori în diferite domenii pînă la lucrătoriculturali tip mass-media şi animatori culturali.

Valorile culturii de masă astfel produse nu sînt însă eo ipso, " exterioare " maselor, inculcate lor " de sus în jos " De regulă, cultura de masă exprimă o anume democraţie culturală proprie acestui ev prin aceea că; este consonantă cu sensibilitatea şi expectaţiile unor largi straturi de populaţie; corespunde unor nevoi culturale deprinse şi satisfăcute totodată prin mass-media etc; conferă oarecare legitimitate şi demnitate intereselor culturale - artistice " de rînd ", asociate de simţul comun ideii de frumuseţe, tinereţe, fericire, relaxare, spiritualitate ş.a.; forjează un model sui generis de urbanitate caracterizat prin extinderea genului de cunoaştere intelectuală în locul formelor naiv sacralizate sau preştiinţifice; întronarea unei noi etici a individualizării, în masă, conturarea unor atitudini estetice finalizată mai curînd în emoţia plăcută, reconfortantă decît în cea de factură tragică.

https://biblioteca-digitala.ro

Cît privește definirea dimensiunilor culturii populare folclorice - încercată de atîția autori, în atîtea studii și lucrări - trebuie amintită mai întîi obișnuita "tetragramă sfîntă" a trăsăturilor folclorului, inclusă în manuale. Dar, cum respectiva definiție nu acoperă, tale quale, problematica sociologică - culturologică a dimensiunilor, referitoare de o parte la palierul valorilor obiectivate, de alta a valorilor internalizate ale culturii populare, unii cercetători și publiciști asimilează aceste dimensiuni - în planul culturii trăite - cu feluritele virtuți ale poporului (și spiritualității sale): virtuți etice, gnoseologice, praxiologice, estetice, existențiale, etc. (Vezi "Anuarul ICED", vol.2.pag.37o).

Intr-o lucrare intitulată " Spiritualitatea românească (A.Beclean-Iancu, 198o, Ed.Pol.București) sînt tratate ca dimensiuni definitorii pentru poporul român și spiritualitatea sa, următoarele: conștința istorică, patriotism, dreptatea, libertatea, independența, suveranitatea, demnitatea, eroismul, vitejia înțeleaptă, rațiunea, înțelepciunea, cumpătarea, simplitatea, modestia, cinstea, echilibrul, realismul, armonia, umanismul, hărnicia, optimismul, patosul construcției; folclorul oglindește totalitatea acestor trăsături.

Dimensiunile culturii populare vizează, în adevăr, psihologia poporului, spiritualitatea sa, exercițiul sincretic al comunităților etnice într-ale eticului, esteticului, sacrului și existențialului - sub forma lor conjugată. Ele pun în evidență o anumită raportare concret istorică la viață și sens, la cosmos și creație, la estetic și artistic, la sacral și profan, la efemer și peren.

Vizează deasemenea o anume configurație a modelelor și

https://biblioteca-digitala.ro

pattern-urilor populare; structura lor relativ statică, orizontul sacral, imanent valorilor poporane; atitudinea participativă şi sincretismul trăirii valorilor; ezoterismul şi "sofianicul" transcenderilor compensatorii.

Problematica relaţiei de compatibilitate între cultura populară şi cea de masă cuprinde pe lîngă întrebările "dacă" şi "cît" unele dimensiuni ale celor două culturi pot fi văzute ca simetrice - în planul oralităţii (neooralităţii), al caracterului colectiv-comunitar (de masă - societal); anonimităţii (circulaţia de forma absenţei notorietăţii); variaţiei aleatorii şi sincretismului - şi un set de întrebări referitoare la distincţiile grave ce operează "înlăuntrul" orizontului comunitar (producător de folclor), de o parte, al celui societal (producător de comunicare în masă), de altă parte.

Este drept că realitatea noastră socioculturală modernă, mai ales din ultimele decenii, face pregnant diferite forme de inserţie spontană, sau stimulată (politic, statal etc.) a culturii populare în cultura de masă. Se adevereşte care astfel, relaţia lor de compatibilitate ?!. Sau, asistăm poate, prin aceasta, la ceea ce s-ar putea numi folclorizarea culturii de masă ?!.

" Convertirea " folclorului în cultură de masă, se realizează diferit în etape diferite fiind funcţie de o varietate impresionantă de factori socioculturali; aceştia pot fi social-instituţionali şi răspunzători pentru ce anume şi în ce scop se valorifică din folclor (literar, muzical, coregrafic etc.) prin vehicularea sa în sistemul de concursuri şi festivaluri, prin mass-media etc.; aceşti factori pot fi însă şi de natură socială difuză, informală şi răspunzători pentru fenomenele de aşa zisă folclorizare a vieţii domestice cît şi pentru

https://biblioteca-digitala.ro

un anume tip de circulaţie a folclorului de consum rezultat din simbioza sau/şi "contaminarea"unor modele, genuri şi stiluri moderne orăşeneşti cu cele tradiţionale. Produsele literare, muzicale, coregrafice, plastice sau de altă natură incluse în sfera culturii de masă se supun, de regulă, unei funcţionalităţi diferite de cea folclorică propriu-zisă, funcţia delectativ-spectaculară fiind predominantă, şi realizată îndeobşte prin reducerea registrului semiotic la componenta sa artistică şi prin convertirea atitudinii sincretice-participative într-una mai mult sau mai puţin contemplativă.

O abordare atentă a formelor de integrare a diferite conţinuturi folclorice în circuitul concursurilor şi festivalurilor, în primul rînd al " Cîntării României ", ar putea indica contextele concrete ale unei atari funcţionalităţi.

Infuzia de folclor, operată prin sisteme formalizate ale culturii de masă (mass-media, Cîntarea României etc.) sporeşte considerabil repertoriul culturii propuse şi diseminate. Analiza schemelor de program al radioteleviziunii, de pildă, atestă cum conţinuturile folclorice difuzate prin cele mai variate emisiuni ating un procent de peste 15. Ponderea culturii populare în festivalul „ Cîntarea României " era în ediţia din 1979 de circa 4o%.

Cît de importantă devine în acest context analiza compatibilităţii conţinuturilor folclorice cu cultura de masă !

Opinăm că procesul compatibilizării unor domenii ale folclorului cu cultura de masă se realizează deocamdată cu precădere sub forma valorificării aspectelor sale artistice, spectacologice; folclorul poate şi trebuie să-şi regăsească (or să facă pregnante) în acest sens funcţiuni şi virtualităţi inedite - istoriceşte estompate (sau inhibate) - oferind astfel

https://biblioteca-digitala.ro

culturii de masă încă o şansă de etnicizare şi diferenţiere, de ridicare a cotei producţiunilor sale mozaicale.

Fără să putem spune că asistăm la o folclorizare a culturii de masă - folclorizare ce s-ar dovedi anacronică în ultimă instanţă - putem întrevedea totuşi acea etapă în care mass-media, concursurile şi festivalurile, ampla mişcare amatoristică, ş.a. vor integra folclorul într-o formă originală şi creatoare de specific naţional şi în domeniul culturii de masă.

x

Integrarea culturii populare în contemporaneitate - văzută sub multitudinea-i de aspecte, şi nu doar a celor spiritual-artistice - joacă un rol notabil în edificarea a ceea ce am numi cultură populară actuală(atît în ipostaza ei de cultură trăită cît şi în cea de cultură obiectivată).

Pe palierul culturii trăite alevea de mase, recte al ansamblului valorilor percepute, reţinute, asimilate şi încorporate în conduite efective, mai mult sau mai puţin inovatoare şi creatoare rolul unor cunoştinţe pozitive poporane - de la iatrologie şi pînă la meteorologie populară, de la deontologia meşteşugarilor şi pînă la artele relaţiilor interpersonale, etc. - apare evident pentru orice observare metodică şi fără prejudecăţi a variatei realităţi socio-umane actuale.

In acelaşi timp se ştie însă, că în practica culturalizării maselor un accent deosebit se pune,în zilele noastre, pe asimilarea celor mai recente achiziţii ale minţii şi practicii omeneşti. Statul, aparatele sale instituţional-ideologice etc. tind să contribuie într-o formă organizatoare şi

https://biblioteca-digitala.ro

stimulatoare la transformarea populaţiei într-un rezervor de competenţe pus să contribuie cu minimum de eşecuri la dezvoltarea economică, politică şi spirituală a organismului social.

Sintetizînd direcţiile principale ale acţiunilor subsumate politicii culturalizării de masă trebhie să spunem că ele vizează extinderea pe arii întinse, a instrucţiunii şcolare, înţelegerea şi sprijinirea evoluţiei, printr-o continuă instrucţie, reciclare şi autoeducaţie, dezvoltarea personalităţii fiecăruia pentru participarea la toate formele vieţii social-politice şi culturale; educarea, printr-o participare activă la civilizaţie şi loisir; stimularea amatorismului şi creativităţii; satisfacerea trebuinţelor de sociabilitate; educarea civică, estetică, etică politică şi ideologică. Sau, altfel spus, prin modalităţile politice "instituţionale" de inserţie în cultura de masă a colectivităţii se urmăreşte: a.profesionalizarea crescîndă a muncii colective cotidiene şi creatoare a maselor şi lărgirea orizontului culturii muncii; b. culturalizarea raporturilor sociale dintre oameni în sensul unei mai /bune/ cunoaşteri şi interacţiuni social-politice a maselor; c. diversificarea şi extinderea activismului, participării şi creaţiei de masă în planul valorilor economice, estetice, civice etc.; d. înlesnirea accesului crescînd al maselor la valorile ştiinţei, artei literaturii, cu scopul dezvoltării unei personalităţi din mase axate pe valori culturale; e. forjarea unui stil de viaţă cotidian, de petrecere a timpului liber călăuzite de valorile civilizaţiei contemporane. Pentru a răspunde unor atari deziderate realitatea cultural spirituală a ţării noastre evidenţiază o erarhie de sisteme şi subsisteme prin care se transformă în act programul politicii de culturalizare.

Scrutînd întinsul domeniu al culturalizării de masă şi implicit al culturii de masă, se cuvine să revenim la pro-

https://biblioteca-digitala.ro

blema relaţiei de compatibilitate dintre deprinderile şi cunoştinţele cuprinse în orizontul culturii populare, de o parte, şi cele implicate de revoluţia tehnico-ştiinţifică şi cultura ei de masă contemporană de altă parte.

Deşi unii cercetători ai fenomenului cultural de masă înclină să evidenţieze, preferenţial, incompatibilitatea dintre cele două culturi în planul devenirii cunoştinţelor şi competenţelor, realităţile demonstrează existenţa a numeroase compatibilităţi, unele încă insuficient puse în evidenţă de cercetare. Cunoaşterea acestor compatibilităţi constituie un punct de sprijin pentru o culturalizare de masă realistă şi a cărei fundament teoretic concepe creşterea culturală a maselor ca un continuum tradiţional-inovaţional. Căci, oricît de bun să fie un program de culturalizare a maselor, oricît de înalte să fie valorile preconizate de el, dacă acesta nu prevăde şi căile trecerii unei spiritualităţi tradiţionale în noile realităţi inovaţionale şansele transformării noii culturi de masă în cultură trăită alevea sînt substanţial reduse.

II. Politica culturii - după cum arătam - conferă sistemului instituţionalizat al culturii de masă funcţiuni multiple instructiv-educative, informative, politico-ideologice, propagandistice. Lucrători specializaţi şi aparate formalizate acţionează cu eficienţă mai mare sau mai mică, în acest sens. Se tinde ca cei educaţi să fie stimulaţi şi atraşi să participe ei înşişi la conmplexul act politico-educativ: cultura propusă, să-şi găsească astfel complementul ei natural în cultura produsă. Este poate sensul major al democraţiei culturale - în ipostaza ei plănuită, programată.

Publicul, auditoriul, sau altfel spus beneficiarii culturii de masă - şi cine nu este într-un fel sau altul "beneficiar"

https://biblioteca-digitala.ro

"consumator" - au, desigur, latitudinea să promoveze şi să caute în vastul "repertoriu" a ceea ce numim cultură propusă, acele conţinuturi şi forme de participare (implicare etc.) pe care le consideră mai potrivite intereselor, trebuinţelor, gusturilor şi expectaţiilor lor, afirmînd opţiuni şi exigenţe acut diferenţiate Libertatea de alegere şi implicare este desigur condiţionată subiectiv şi obiectiv, dar sentimentul opţiunii libere este parcă mai evident în acest plan de viaţă socială decît în altele. Atitudinea insului faţă de culturalizarea sa artistică, de pildă, se doreşte deci circumscrisă de un anume caracter liberator, hedonistic, individualizator şi, într-o oarecare măsură, gratuit (dezinteresat) şi sustras dirijării.

Sociologii, căutînd să surprindă "curentele de interes" şi tendinţele auditoriului de masă - opţiunile şi expectaţiile acestuia - este obligat de realităţi şi de propria sa metodă ştiinţifică să pună în evidenţă concordanţele, dar şi discordanţele dintre funcţionalitatea programată a culturii de masă şi cea manifestată aievea, adică realizată. Etnologul surprinde acelaşi proces la nivelul culturii produse de mase.

In ultimă instanţă, cultura de masă nu se reduce doar la un repertoriu de valori (norme, simboluri, imagini, stereotipuri ş.a.) propuse maselor ci şi la valorile receptate, asimilate şi - ce-i mai important - re-create ca stil de viaţă sau/şi producţiuni vădind o spiritualitate sui generis.

Este ştiut că dimensiunile acestei spiritualităţi în formare (instatu nascendi) nu se lasă atît de lesne surprinse; printre altele şi datorită caracterului lor heterogem mozaicat, Este în acelaşi timp însă de ordinul evidenţei că spiritualitatea omului modern datorează enorm culturii de masă.

Emisiunile radioteleviziunii de la noi şi de aiurea - spre a lua doar acest exemplu - întrunesc audienţa maximă în

https://biblioteca-digitala.ro

măsura în care se adresează diferenţiat adolescenţilor şi tinerilor, adulţilor şi bătrînilor, agricultorilor şi industrialilor, celor dintr-o regiune sau alta ş.a.m.d. Principiul tehnic de funcţionare a mass-media este: "pentru mintea şi inima tuturor, deci a oricui". Nu fac excepţie în acest sens nici cinematografia nici industria spectacolului, nici cartea de masă, nici industria sportului nici acţiunile de cerc şi club ale aşezămintelor culturale. Se tinde astfel spre satisfacerea unor exigenţe de cea mai mare diversitate, nu întotdeauna ale "fiecăruia" dar tot mai mult ale "oricui". De unde caracterul de mozaic al culturii de masă.

Cele arătate, în general, despre tendinţele culturii de masă în contemporaneitate nu trebuie să estompeze însă vădita orientare a politicii culturii de masă în sensuri şi direcţii de valorificare, cu precădere, a unora sau altora dintre particularităţile complexelor raporturi dintre mase şi cultură. Afirmarea în diferite ţări nesocialiste a unor politici culturale de masă caracterizate de sociologi prin termeni ca "demagogică", "comercială", "dogmatică" etc. trimite astăzi la o realitate socioculturală corespunzătoare.

Orientarea numită "demagogie" îşi voalează intenţiile de "control social" cu o doctrină liberală de tip "laisser-faire" şi potrivit căreia "democraţia culturală" se realizează printr-un pluralism cultural exprimat în aceea că se dă fiecărei categorii de populaţie "forma de cultură" pentru care educaţia şi mediul a pregătit-o. Dar în felul acesta apare evident că îndărătul unei aşa zise politici de culturalizare poate sălăşlui o formă crasă sau rafinată de menţinere a unei status quo cultural necorespunzător pentru masele populare.

"Demagogia culturală" se reduce adeseori la stimularea celor mai coborîte opţiuni a unor grupuri pentru literatură

https://biblioteca-digitala.ro

pornografică, reclamă comercială, comixuri, teatrul groazei sau multiplele manifestări kitsch. Diseminarea pseudo-valorilor culturale, a kitsch-ului se realizează pe temeiul unei orientări comercialiste ce realizează, graţie mass-mediei, un adevărat dumping, făcînd ca şi în planul culturii să acţioneze cunoscuta lege a lui Grasham (potrivit căreia "moneda proastă alungă întotdeauna de pe piaţă moneda cea bună"). Pentru a realiza audienţa maximă sau un "cîmp al auditoriului" (Maletzke) cît mai larg, pentru a înculca telespectatorului, radioascultătorului etc. o serie de pseudovalori sau laitmotive de serie se scontează pe reacţia "consumatorului mediu", adică cel mai puţin avizat, dar, în revanşă captiv la conţinuturile facile şi de semnificaţie cvasi nulă.

"Cultura" comercială contemporană, destinată maselor, flirtează demagogic cu "punctul de vedere al consumatorului" şi desconsideră exigenţele formulate de creator menţinînd gustul public la un nivel coborît.

Orientarea "dogmatică" pusă în evidenţă de unii sociologi apuseni vizează tendinţele proprii unor politici culturale preconizate de foruri ecleziastice, puritane ş.a.m.d.

Spre deosebire de direcţiile şi orientările enumerate - proprii societăţii de consum - în socialism, politica culturalizării maselor are un preponderent caracter pedagogic - propagandistic. Această politică se întemeiază pe un program menit să realizeze un "model optimal" de participare a maselor la viaţa socială şi spirituală. În acest scop sînt puse în operă o seamă de mijloace menite a realiza îmbinarea judicioasă a intereselor culturale şi disponibilităţilor pentru activism ale oamenilor muncii cu sarcinile educaţiei permanente puse de politica culturii. Căci ideea că "toate trebuinţele culturale ale populaţiei au valoare egală" şi că deci culturalizarea maselor ar presupune renunţarea la orice încercare de ierarhizarea a trebuinţelor şi valorilor şi

https://biblioteca-digitala.ro

odată cu aceasta la intenţiile pedagogice-educative - este străină politicii culturale preconizată în orînduirea socialistă.

Ceea ce nu anihilează însă, tendinţa auditoriului de masă să valorifice în multiple planuri posibilităţile delectativ compensatorii deschise de cultura de masă în general, de mass-media în special. Se pare că evul contemporan, prin posibilităţile deschise în planul ridicării standardului de viaţă a creat premiza materială a includerii delectativului şi ficţiunii compensatorii ca dimensiuni ale unui stil de viaţă cu largă audienţă în rîndul celor mulţi.

Este care o asemenea propensiune, specifică doar maselor din evul actual ori pot fi puse în lumină compatibilităţi insolite în acest plan între cultura de masă şi cea poporană - iată o ultimă întrebare la care vom încerca să răspundem atrăgînd atenţia asupra unor eventuale similitudini (dar şi dezacorduri) între cele două culturi.

Pornim, în evaluările ce vom face, de la faptul că delectativ-compensatoriul nu trebuie identificat în toate cazurile cu derizoriul, facilul ori futilul cum insinuează anumiţi teoreticieni "elitari" ai culturii.

Este drept însă că atitudinea delectativ-compensatorie nu se dovedeşte menită să facă exerciţiu curent din extaz, credinţă, sublim sau tragic - unele din acestea, proprii doar culturilor majore, altele, culturilor comunitare. Inclusă în viaţa cotidiană, cultura de masă se retrăieşte de regulă, la cote suportabile ca exerciţiu curent şi continuu lipsit de ceremonialul iniţiatic al marilor prilejuri ori al revelaţiei.

Pentru a ieşi în întîmpinarea curentelor de opinii, propensiunilor şi sensibilităţii de masă - sau pentru a le întrupa - cultura propusă (ca şi cea produsă) de masă se distinge printr-un nivel de semantizare adaptat atît trebuinţelor delecta-

https://biblioteca-digitala.ro

tive cît şi putinţelor imaginativecompensatorii ale celor mulţi.

Cultura de masă.iveşte astfel un nou tip de comunicare; directă, nesofisticată, genuină, de o densitate informaţională şi intensitate emoţională prilejuită de formele desacralizate ale existenţei - dar şi de anumite temeiuri obiective ce fac din condiţia umană arena unor experienţe limită nu lipsită de stressuri, angoase, depresii sau unidimensionalizări.

In planul reflectării artistice a unor atari realităţi socio-umane cultura de masă nu se caracterizează prin suprasolicitarea simbolismului semnelor, prin hipersemantizări. Considerăm că în acest demers drumurile culturii de masă se întretaie cu unele drumuri ale culturii populare. Intenţia noastră este de a supune ştiinţei, în încheiere, eventuale compatibilităţi (dar şi incompatibilităţi) între cele două culturi, în acest sens. Avem în vedere, în primul rînd ccmpatibilităţile se pot fi puse în evidenţă la nivelul unor anumite "scheme" comune de valorificare a <u>compensatorului</u> sub forme ca: semantizări mitologice/neomitologice; reducţia dramaticului la melodramă şi a miticului la basm; convertirea "magicului" în ştiinţifico-fantastic; ş.a. Cît priveşte posibilitatea de evidenţiere a unor compatibilităţi în planul <u>delectativului</u>, aceasta ar cere să luăm în seamă; relaţiile virtuale dintre muzica uşoară şi unele genuri de muzică populară; elemertele comune din unele compartimente ale coreicului, al artelor populare; "deschiderea" unor obiceiuri populare cu caracter de masă (carnavalul, farşangul, ş.a.) ori a unor ceremonialuri şi festivităţi faţă de valorificarea lor ca elemente ale unor manifestări corespunzătoare, proprii culturii de masă.

Repet, evidenţiind compatibilităţile nu trebuie estompate prin nimic incompatibilităţile, unele de ordinul esenţelor; şi nici omise procesele socio-culturale actuale ce

https://biblioteca-digitala.ro

ivesc noi tipuri de incompatibilităţi. Conştientizîndu-le pot fi judecate însă cu mai mare luciditate efectele salutare sau malefice ale interacţiunii stihinice, dintre cele două culturi (obiectivitate ca artă, literatură, mitologie şi subiectivitate ca weltanschaung şi stil de viaţă) cu pondere majoră în viaţa grupurilor populare din contemporaneitatea noastră.

Revenind la problema "compatibilităţilor" ne-am îngăduit să sugerăm de asemenea posibilitatea evidenţierii unor congruenţe între folclor şi cultura de masă pe exemplul a două genuri de manifestare spirituală cu funcţiuni importante şi similare - de ordinul "compensatoriului" - în cele două culturi; este vorba de abordarea melodramei şi happyend-ului în cazul culturii de masă, şi a basmului în cazul culturii populare.

Se ştie că industria divertismentului, inerentă culturii de masă, apasă în principal pe melodramă, muzică uşoară, filme de aventuri, sport, seriale cu acţiuni real-fantastice, alte conţinuturi cu efect fascinatoriu asupra unui auditoriu larg, de masă.

Melodrama, de pildă apelează la un set de mari teme privind dragostea, violenţa înobilată de un devotament destinat să asigure triumful binelui ş.a.

Tehnicile melodramatizării, indicate de analiştii mass-mediei sînt: reducerea naraţiunii la acţiune; cronologismul; discontinuitatea episoadelor; înlănţuirea lineară a evenimentelor; echivocul descifrat; personaje polare; situaţii maniheene; cvasiprevizibilitatea aleatorului; alternanţa ritmică, relaxantă, dintre faptul reprobabil şi cel justiţiar; suspensul. În planul situaţiilor, melodrama impune: nevoie de identificare în cvasirealităţi; abordarea pseudo-tragismului; judecata etică univocă şi maniheizantă etc.

Folcloriştii ar putea medita eventual la omologiile

https://biblioteca-digitala.ro

posibile dintre asemenea tehnici şi particularităţi şi cele proprii morfologiei basmului.

Să fie oare o pură întîmplare că studii de psihosociologie asupra comportamentelor de masă pun în evidenţă propensiuni masive spre conţinuturi delectativ-compensatorii tocmai la un public provenit de curînd din medii folclorice ?!

Cauzele unor atari opţiuni, sînt desigur, deosebit de complexe şi departe de noi gîndul să le simplificăm. Intenţia noastră a fost doar să sugerăm o piaţă de cercetare comparativă graţie căreia să devină posibilă semnalarea unor omologii şi compatibilităţi între cele două culturi.

x

x x

In socialism, culturalizarea de masă tinde să îmbine şi să soluţioneze deopotrivă interese sociale şi individuale. In practica culturalizării socialiste de masă se pot ivi însă cazuri în care îmbinarea intereselor sociale cu cele individuale să nu fie întotdeauna lesnicioasă. Apar atunci anumite situaţii "tensionale" între cultura retrăită aievea de grupuri şi culturalizarea de masă ca proces instituţionalizat. Restabilirea concordanţei devine posibilă printr-o continuă şi adîncă ajustare a ţelurilor individuale la cele generale, şi vice-versa. Acest lucru este cu atît mai necesar cu cît interesele culturale de masă ale individului - ca rod al unor opţiuni gratuite şi arena unei atitudini de elecţiune liberă - nu pot fi determinate stihiinic, sau prin acte normative cu acţiune univocă. Ceea ce nu înseamnă că interesele culturale de masă ale indivizilor s-ar sustrage condiţionării sociale sau că ele nu ar putea fi înfrînte într-un sens general, socialmente necesar. Numai că această condiţionare este indirectă şi lasă o marjă

https://biblioteca-digitala.ro

nebănuit de mare libertății individuale. Căci zămislirea atitudinii culturale presupune un suport afectiv și o dăruire totală, o conștiință intimă și o bucurie superioară, caracterizată prin gratuite, plăcere, trăire personală. Tot atîtea condiții deci pentru ca opera de culturalizare a maselor să presupună un feed-back continuu între cultura obiectivă de masă, sistemul instituțiilor și organizațiilor culturale de masă, pe de o parte, cultur trăită de mase, pe de altă parte.

https://biblioteca-digitala.ro

Réflexions concernant la relation de compatibilité entre la culture de masse et la culture folklorique

(Résumé)

Les questions que nous venons de formuler autour de la relation de compatibilité entre la culture de masse et la culture folklorique sont d'un interêt majeur pour le devenir d'un style de vie culturelle où les valeurs hédonistique et compensateur vont croître.

La consomation culturelle s'est développée en flèche: recherche du délectable, réhabilitation du rêve, etc.(les valeurs de la musique, chorêique, littéraire, etc.) comme produits de l'industrie culturelle détermine une spectaculaire croissance de la consommation dite délectatif-compensateur.

Cette croissance est presque même dans tous les milieux populaires y compris paysan.

La consommation de masse, d'espèce délectatif-compensateur (besoin de divertissement; besoin d'évasion; besoin de distraction) satisfaits par littérature de fiction, mélodrames, musique légère etc.) avant de devenir réalité est déjà dans les esprits.

C'est là le point le plus significatif pour la dynamique socio-culturelle d'une société industrielle en plein essor d'urbanisation.

L'étude de la relation de compatibilité entre quelques-unes des manifestations de la culture de masse et de la culture folklorique a permis à l'auteur d'expliquer comment soit possible pour une grande part de la population paysanne de passer, sans convulsion d'un climat culturel-artistique folklorique à un climat culturel de masse.

https://biblioteca-digitala.ro

nebănuit de mare libertății individuale. Căci zămislirea atitudinii culturale presupune un suport afectiv și o dăruire totală, o conștiință intimă și o bucurie superioară, caracterizată prin gratuite, plăcere, trăire personală. Tot atîtea condiții deci pentru ca opera de culturalizare a maselor să presupună un feed-back continuu între cultura obiectivă de masă, sistemul instituțiilor și organizațiilor culturale de masă, pe de o parte, cultur trăită de mase, pe de altă parte.

https://biblioteca-digitala.ro

Réflexions concernant la relation de compatibilité entre la culture de masse et la culture folklorique

(Résumé)

Les questions que nous venons de formuler autour de la relation de compatibilité entre la culture de masse et la culture folklorique sont d'un interêt majeur pour le devenir d'un style de vie culturelle où les valeurs hédonistique et compensateur vont croître.

La consomation culturelle s'est développée en flèche: recherche du délectable, réhabilitation du rêve, etc.(les valeurs de la musique, chorêique, littéraire, etc.) comme produits de l'industrie culturelle détermine une spectaculaire croissance de la consommation dite délectatif-compensateur.

Cette croissance est presque même dans tous les milieux populaires y compris paysan.

La consommation de masse, d'espèce délectatif-compensateur (besoin de divertissement; besoin d'évasion; besoin de distraction) satisfaits par littérature de fiction, mélodrames, musique légère etc.) avant de devenir réalité est déjà dans les esprits.

C'est là le point le plus significatif pour la dynamique socio-culturelle d'une société industrielle en plein essor d'urbanisation.

L'étude de la relation de compatibilité entre quelques-unes des manifestations de la culture de masse et de la culture folklorique a permis à l'auteur d'expliquer comment soit possible pour une grande part de la population paysanne de passer, sans convulsion d'un climat culturel-artistique folklorique à un climat culturel de masse.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

ACTUL NOVATOR ŞI IMPLICAŢIILE SALE ÎN HABITATUL RURAL ACTUAL

Roswith Capesius

Elucidarea problematicii legate de actul novator în procesul de dezvoltare a culturii populare a suscitat în cercetările etnologice din ultimile decenii un interes deosebit. După cum este şi firesc, o astfel de optică nu s-a putut forma decît în urma unor îndelungi căutări, premisele acestei noi orientări bazîndu-se pe confruntarea unor teorii elaborate de-a lungul secolelor. Asistăm în mod cert la o mutaţie în interpretarea fenomenelor de la un mod static la unul dinamic, de la tratarea comparatistă a acestora la cea evoluţionistă, oreîndu-se posibilitatea elaborării unor prognoze ştiinşifice şi în domeniul culturii populare.

O succintă privire istorică va înlesni înţelegerea mai profundă a celor ce vor urma. Considerăm deci necesar să amintim faptul că "descoperirea" artei populare din secolul al 18-lea s-a datorat tocmai uimirii de care au fost cuprinşi culegătorii de folclor, faţă de un fenomen atît de stabil cum părea a fi cel al culturii populare. În timp ce în domeniul artei plastice culte, istoricii de artă stabiliseră succesiunea stilistică evidentă de-a lungul veacurilor de la antic la romanic şi de aici la gotic, baroc etc., artele populare păreau a fi cunoscut secretul unei permanenţe stranii, de a fi potirul unor valori imanente.

Sîmburele de adevăr din această descoperire a fost dezvoltat ulterior de marea majoritate a teoreticienilor din perioada intermediară a antropologiei culturale, fie că este

https://biblioteca-digitala.ro

vorba de "funcţionalişti" fie de cei care au fundamentat teoria "patternurilor" culturale. Tendinţa generală se dovedeşte a fi deci cea de accentuare a stabilităţii şi continuităţii culturale[1].

În paralel cu strădania de a releva trăsăturile de permanenţă şi perenitate ce aparţin unui fond străvechi în cultura naţională, preocupare ce-şi păstrează şi astăzi pe deplin valabilitatea, antropologia modernă s-a dovedit a fi extrem de sensibilă la fenomene de interdependenţă între schimbările sociale şi cele culturale. Astfel ponderea cercetărilor se deplasează treptat către o orientare mai complexă, ideile şcolii difuzioniste confruntîndu-se cu teoriile evoluţioniste, în atenţia unor etnologi de seamă intrînd şi mutaţiile perioadei contemporane.

În comunicarea de faţă ne vom opri însă doar asupra unui grup mai restrîns de probleme, încercînd pe de o parte să desprindem legile fundamentale ale actului novator în cultura populară, iar pe de alta să relevăm importanţa unor determinante, şi în sfîrşit să pătrundem în mecanismul întregului proces de inovaţie, pe baza exemplificării acestuia cu precădere în implicaţiile sale în habitatul actual de la noi.

Îndeobşte se consideră că "inovaţia" în cadrul fenomenelor sociale şi culturale este constituită din acumularea invenţiilor colective precum şi difuzarea acestora. Dificultatea definirii mai precise a acestui act se iveşte însă odată cu necesitatea explicării mecanismului elementar a schimbărilor intervenite. Vom recurge pentru acest caz la definiţiile formulate de B.Malinowski, după care inovaţia este considerată drept un proces complex, compus din <u>creaţie propriu-zisă şi împrumut cultural</u>, ultima componentă avînd un rol important îndeosebi în evoluţia culturii populare. Urmărind acelaşi fir de gîndire, un alt teoretician, F.M. Keesing, propune la rîndul lui următoarea formulare: "<u>invenţia primară</u> = <u>invenţie</u>", iar "<u>invenţia secundară sau de transfer</u> =

https://biblioteca-digitala.ro

împrumut"[2]. Ideea principală relevantă din cele expuse pe scurt mai sus este fără îndoială aceea că în procesul novator acţionează atît agenţi interni cît şi externi. Invenţia primară se cuplează deci cu cea secundară, declanşată îndeobşte prin contactul unui grup uman cu realizările unui alt grup cu statut social superior la care aspiră. Mecanismul selecţiei va funcţiona însă conform modelului cultural propriu.

Dacă încercăm să aplicăm aceste postulate teoretice la realităţile noastre, în speţă la transformările petrecute în modul de habitare rurală din ultimii 30 de ani, se conturează o imagine bogată, forme variate înşirîndu-se într-o succesiune logică. Invenţia primară este şi aici asociată cu invenţia secundară, opţiunea realizîndu-se în mod diferenţiat dela zonă la zonă. Exemple concrete în acest sens vor urma după dezbaterea celui de-al doilea aspect şi anume cel al rolului factorilor determinanţi.

Care sînt în primul rînd "stimulii" ce acţionează asupra populaţiei, îndemnînd-o să treacă de la o formă veche tradiţională la una nouă, mai mult sau mai puţin tradiţională ? Desigur şi aici asităm la un proces extrem de complex, ceea ce ne obligă, în cadrul restrîns al comunicării, să ne oprim doar la doi factori, consideraţi drept cei mai importanţi, şi anume la cel de <u>funcţionalitate</u> - cu pondere mai mare în <u>invenţia primară</u> - şi la cel de <u>prestigiu</u> - prezent cu precădere în <u>invenţia secundară</u>.

In modul de habitare rurală, deziderатul principal a fost, fără îndoială, mărirea spaţiului de locuit, iniţial în scopul diversificării acestuia pe funcţii. Creşterea planului se obţine deci în primul rînd pe filiera invenţiei primare a rezolvării unor nevoi vitale. Influenţele din afară sînt mult mai reduse, iar elementul de prestigiu intervine odată cu creşterea venitului într-o proporţie neobişnuită. Pentru etapa actuală un exemplu

https://biblioteca-digitala.ro

concret îl constituie tendinţa de mărire a spaţiului de locuit prin închiderea spaţiilor semi-deschise (prispă, tîrnaţ etc.), obţinîndu-se astfel o "verandă" în care se poate locui vara şi iarna. Pentru îndeletnicirile gospodăreşti, şi aceasta mai ales în sudul ţării, se adaugă în prelungirea corpului clădirii o bucătărie de vară sau alte spaţii acoperite, dar deschise. Şi acest fenomen este întîlnit, chiar dacă astăzi se construieşte conform planurilor fixate de către serviciile de sistematizare judeţene. Asistăm deci la apariţia unor soluţii locale de amanajare a spaţiului, la care elementul de transfer sau împrumut - în cazul de faţă geamlîcul orăşenesc - se dovedeşte a fi mai puţin important, invenţia datorîndu-se aceleiaşi idei de fond.

Nu rareori însă în procesul de inovaţie a arhitecturii populare factorul de reprezentare, de prestigiu, primează asupra celui funcţional. Un exemplu în acest sens ar fi tendinţa manifestată mai ales în anii '50 în Banatul de est de a reclădi faţada casei într-un interval extrem de scurt, doar din dorinţa de a demonstra un nou statut social. Gospodarii înalţă şi poarta cu cîţiva centimetri în plus, înainte de a mobila în mod corespunzător casa, preocuparea principală fiind cea de a monta cît mai repede la ferestre jaluzelo şi perdele brodate. Este un fenomen care apare în zone rămase mai în urmă, unde saltul spre o formă de habitare superioară se produce oarecum forţat.

În general însă, inovaţia reprezintă un act creator în care se îmbină funcţionalul cu reprezentarea, din această simbioză explicîndu-se şi larga acceptare a fenomenului. În alegerea unui exemplu mai convingător ne-am oprit asupra apariţiei masive a spaţiilor semi-deschise, foişoare, verande etc., la care acoperişul este susţinut - sau cel puţin sugerează această funcţie - prin stîlpi de beton cu capitele de ipsos turnat. Stîlpii de lemn sculptaţi din casa tradiţională românească au fost înlocuiţi

https://biblioteca-digitala.ro

de coloane inspirate din arhitectura brîncoveneascâ, pătrunsă în mediul rural prin filiera stilului citadin românesc, promovat la rîndul lui prin eminentul arhitect Ion Mincu la începutul secolului. La aprecierea pozitivă faţă de dorinţa de a promova un stil propriu, în spiritul tradiţiei, ne simţim însă obligaţi să adăugăm şi observaţii critice referitoare la lipsa de înţelegere a funcţiei originare a stîlpilor care deseori sînt ori prea groşi ori prea subţiri pentru destinaţia lor. Alteori se observă o încărcătură supărătoare cu elemente decorative interpretate greşit, ajungîndu-se pînă acolo încît să se plaseze capitelul coloanei cu capul în jos. Nici vopsirea lor cu culori stridente şi bronz nu este mai puţin nocivă. Spre mulţumirea noastră se constată însă astăzi o oarecare depăşire a excesului de "împodobire" a elementului constructiv.

O a treia problemă pe care ne-am propus să o dezbatem în comunicarea de faţă este cea a ritmului schimbărilor în funcţie de factorii social-economici, deoarece de-abia înţelegerea mai nuanţată a procesului novator ne poate oferi imaginea reală a transformărilor intervenite în mediul rural. Din studiile concludente publicate pe această temă în alte ţări, vom expune în prealabil pe scurt ideile principale, urmînd să le transpunem ulterior în mediul nostru. Plecăm de la teoria fundamentală a "fixaţiilor culturale" (Cultural Fixation) elaborată în deceniul trecut de sueduzul Siegfrid Svensson, care demonstrează pe baza unui vast material statistic că perioadele de creştere a venitului sînt însoţite şi de un şir de "inovaţii de prestigiu" (Prestige Innovation). Se afirmă că păturile mai sărace, odată ce dispun de forţă economică necesară, încearcă să ajungă din urmă pe cele direct superioare, introducînd în gospodăria lor îndeosebi elemente de reprezentare a statutului social dobîndit. Pe de altă parte, în perioade de criză, fiecare din păturile sociale este interesată să îşi menţină

https://biblioteca-digitala.ro

cel puţin statutul social obţinut. Astfel, odată cu stagnarea economică, se instalează şi o tendinţă evidentă spre tradiţionalism[3].

Această teorie, expusă aici foarte pe scurt, a fost comentată de Günter Wiegelmann, aducîndu-i-se pentru Germania din secolele 16-18 completări şi amendamente demne de reţinut. Într-un studiu dedicat fazelor de inovaţie în cultura rurală din nordul Germaniei începînd cu secolul al 16-lea, autorul compară curbele statistice de venituri ale populaţiei cu cele care înregistrează o înflorire a arhitecturii ţărăneşti, precum şi cu inventarele caselor ţărăneşti, de fapt cu foile de moştenire, încercînd să tragă unele concluzii referitoare la raportul între baza economică şi suprastructură. Dintre acestea am reţinut următoarele: 1. Creşterea venitului se face remarcată în primul rînd prin sporirea pieselor de interior cu funcţie de reprezentare, şi nu prin construcţii de locuinţe. 2. Inovaţiile din casa ţărănească nu sînt atît de tributare influenţei urbane pe cît s-a crezut pînă în prezent. 3. Influenţa oraşului nu se manifestă întotdeauna în imediata apropiere a acestuia, ci uneori chiar la distanţe relativ mari. 4. Numărul încăperilor casei creşte invers proporţional cu numărul copiilor născuţi[4].

Dacă aceste date au fost culese pentru perioada 1750-1850, iar concluziile corespund unei perioade istorice mai îndepărtate, vom încerca în continuare să urmărim fenomenele asemănătoare la noi, întîi pentru perioada 1920-1950 şi apoi pentru etapa actuală.

Este cunoscut faptul că după primul război mondial, pe de-o parte prin unirea Principatelor cu Transilvania, iar pe de altă datorită unor reforme agrare, o mare parte a ţărănimii româneşti a beneficiat de o vădită creştere economică. În consecinţă, relativa sporire a veniturilor a determinat şi la noi o fază evolutivă marcată de inovaţii în domeniul arhitecturii şi amenajării inte-

https://biblioteca-digitala.ro

riorului. Ne referim la perioada în care, îndeosebi în regiunile extracarpatice, se împlinesc o serie de deziderate în privinţa realizării unei locuinţe cu un decor bogat atît în exterior cît şi în interior, invenţiile fiind de fapt legate de desăvîrşirea unor aspiraţii a căror germene a supravieţuit decenii de-a rîndul în construcţiile modeste dar pline de calităţi artistice pe care şi le puteau permite locuitorii. Mai avantajată a fost populaţia din zonele subcarpatice, în majoritate ţărani moşneni, sau cea a satelor aşezate pe drumurile tradiţionale, cu posibilităţi mai mari de dezvoltare. Şi în Transilvania decalajul de stare materială a avut drept urmare o evoluţie diferenţiată, cu toate că aici iobăgia a fost lichidată în mare parte pe parcursul timpului.

În consecinţă, în toate regiunile ţării se remarcă în această perioadă o tendinţă novatoare, în special în modul de habitare, care se manifestă însă inegal în funcţie de premisele istorice date. Dacă în regiunile vitregite altădată de posibilităţi materiale, inovaţia apare în primul rînd în creşterea planului de casă, regiunile mai bogate beneficiază de invenţii referitoare la realizarea decorului exterior. Dar şi aceasta se produce în mod diferenţiat, deoarece, pe cînd în regiunile extracarpatice, în Maramureş şi Crişana, decorul se dezvoltă pe filiera invenţiei primare a prelucrării artistice a lemnului, deseori în centrul Transilvaniei, la casele din zid, apare invenţia secundară - de împrumut - de influenţă citadină, fapt explicabil prin aspiraţia la statutul social de care beneficia pînă în anul 1918 populaţia privilegiată.

Mai puţin spectaculoasă se prezintă evoluţia interiorului, unde linia invenţiei primare se menţine în continuare, puţine fiind piesele de mobilier nou introduse, şi aceasta cu preponderenţă în Transilvania. În general însă, procesul novator se

https://biblioteca-digitala.ro

continuă pe făgaşul artei populare tradiţionale, făurită în decursul secolelor cu deosebită măiestrie.

După această succintă prezentare istorică ne îndreptăm către analiza mai detaliată a celor ce se întîmplă astăzi, din punctul de vedere al procesului novator, sub ochii noştri. Odată cu introducerea unor forme noi de relaţii economice după 1950, mai ales prin cooperativizarea agriculturii şi industrializarea ţării, se creează premise noi şi pentru evoluţia arhitecturii rurale. Angajarea masivă a populaţiei rurale în industrie a sporit considerabil, iar vechiul deziderat de a investi orice cîştig în cumpărarea pămîntului a fost în mare parte anihilat. Una din cele mai importante preocupări pentru ridicarea nivelului de civilizaţie şi implicit a statutului social devine fără îndoială locuinţa. În măsura posibilităţilor, în cea mai mare parte a ţării s-au înălţat în ultimele trei decenii un număr impresionant de construcţii, iar tendinţele de obţinere a unui confort corespunzător de locuire sînt şi ele remarcabile. Eforturile în acest sens se dovedesc a fi demne de relevat, mai ales că acestea se datorează deseori dorinţei de a atrage generaţia tînără să revină în satul de baştină. De aici rezultă avantaje şi dezavantaje.

Ceea ce ne interesează pe noi însă în contextul comunicării este urmărirea procesului de inovaţie şi anume depistarea raportului între invenţia primară şi cea secundară, cît şi a celui dintre acţionarea determinantelor funcţionale şi a celor de prestigiu.

În prima perioadă, evoluţia locuinţei se continuă în mod diferenţiat pe regiuni, determinantele rămînînd aceleaşi din perioada interbelică. Pe cînd în regiunile rămase relativ în urmă se încearcă recuperarea decalajului printr-o sporire vădită a construcţiilor, în altele, mai ales din Transilvania, se trece la

https://biblioteca-digitala.ro

renovarea caselor suficient de încăpătoare, şi la mobilarea acestora cu piese moderne. Pînă la obligativitatea de a construi după planurile propuse de către serviciul de sistematizare, îndeosebi în sudul ţării inovaţiile au mers pe filiera invenţiilor primare, îmbinînd determinantele funcţionale cu cele de reprezentare. Astfel se dezvoltă aici construcţii nu prea mari, cu trei pînă la cinci camere de locuit, la nivelul solului şi un număr mare de încăperi anexe, extrem de utile în gospodărie.

Tot în regiunile din sud se remarcă însă o relativ stranie tendinţă de a-şi manifesta bunăstarea dobîndită, prin decorarea excesivă a exteriorului cu picturi în culori vii, cu bronz şi oglinzi, pe cînd în Banat şi Transilvania invenţia pusă în scopul de a sublinia prestigiul se concretizează în acoperirea pereţilor casei cu placaje de faianţă. Spre mulţumirea noastră se pare că aceste "mode" au trecut relativ repede lăsînd în urmă doar cîteva exemplare în fiecare sat, ceea ce dovedeşte rolul selecţiei colective, în cazul de faţă respingerea unui fenomen neadecvat.

În ultima perioadă de timp se remarcă însă o evidentă egalizare pe întreaga ţară şi aceasta nu în ceea ce priveşte aspectul locuinţei, ci doar procesul de inovaţie. De altfel, se constată şi la noi un fenomen asemănător celui observat cu un secol în urmă în Europa centrală, în aparenţă paradoxal, şi anume faptul că deseori schimbările înnoitoare nu se petrec cu precădere în satele apropiate de oraş ci uneori la mari distanţe de acesta. Considerăm că, în mod frecvent, dorinţa de a clădi în mediul rural este mai redusă datorită posibilităţilor de a-şi cumpăra apartamente la bloc, ceea ce tentează mai ales pe cei care locuiesc în imediata apropiere a locului de muncă, pe cînd navetistul care vine din zonele mai îndepărtate se desparte mai greu de gospodăria lui, încercînd să-şi introducă confortul necesar şi în mediul rural.

https://biblioteca-digitala.ro

Dacă continuăm comparaţia între rezultatele publicate de Wiegelmann cu cele constatate în ţara noastră, merită să semnalăm şi faptul, că în România se dezvoltă o locuinţă rurală specifică, care preia doar puţine elemente din arhitectura urbană, şi acestea adaptate în mare măsură la condiţiile locale.

În ceea ce priveşte creşterea numărului de încăperi invers proporţional cu cea a numărului copiilor, se constată şi aici un paralelism, fenomenul înregistrîndu-se şi înaintea obligativităţii de a se construi case cu etaj. Este posibil ca revoluţia agrară aă remedieze cel puţin parţial acest fenomen de hipertrofiere a spaţiilor ca număr. În faza actuală, un număr mare de încăperi rămîn deseori nelocuite, şi aceasta în primul rînd datorată unei tradiţii încă foarte puternice - ne referim dealtfel la un fenomen de inovaţie prezent încă de la începutul secolului - de a transforma o parte din casă într-un spaţiu exclusiv de reprezentare. Un caz extrem în acest sens l-am întîlnit în satul Lelese din zona Pădurenilor, unde se construieşte astăzi în incinta gospodăriei o casă întreagă, doar cu scopul de a satisface dorinţa de reprezentare, aceasta urmînd a fi mobilată în întregime şi decorată cu covoare persane. Doleanţa ca singurul fiu să se mute cîndva în ea este exprimată doar formal, deoarece acesta urmează o şcoală superioară, şi nu-şi manifestă dorinţa de revenire în sat.

Decalajul între determinanta funcţională şi cea de reprezentare, ce apare deseori într-un mod îngrijorător în procesul de inovaţie a habitatului rural, se asociază în unele regiuni ale ţării şi cu aspecte nocive în ceea ce priveşte relaţia între invenţia primară şi cea secundară - de transfer. Ne referim aici la imitarea - mai evidentă în judeţul Prahova - a stilului de vile elveţiene cu acoperiş asimetric ce-şi găsesc un număr relativ

https://biblioteca-digitala.ro

mare de amatori în rîndurile populaţiei. Nu putem în momentul de faţă decît să sperăm în nestatornicia acestei mode.

Acestea au fost desigur doar cîteva aspecte din cele posibile de cercetat. Rămîne ca pe baza parametrilor enunţaţi să se efectueze investigaţii pe zone restrînse sau pe diferite categorii de populaţii, procesul novator constituind un fenomen care merită efortul de a fi studiat. Cercetările vor putea constitui puncte de plecare pentru viitoarele investigaţii premergătoare elaborării mult aşteptatului tratat de etnologie, cuprins în planul de perspectivă al institutului.

BIBLIOGRAFIE

1. Paul Mercier, Anthropologie sociale et culturelle, în Ethnologie générale, Bruges, 1968, p. .1004.

2. idem, p .1009-1010.

3. Siegrid Svensson, On the Concept of Cultural Fixation în „Ethnologia Europae", Vol.VI,2, (1972,p .129-156),

4. Günter Wiegelmann, Novationsphasen der ländlichen Sachkultur Nordwestdeutschlands seit 1500, în „Zeitschrift für Volkskunde", 1976.

https://biblioteca-digitala.ro

L'acte novateur et ses implications dans l'habitat rural actuel

(Résumé)

Les lois et les déterminatifs du processus d'innovation en général sont étudiés dans cet exposé selon la définition de certains phénomènes novateurs dans le domaine de la culture traditionnelle. Analyse faite, la notion d'innovation présente deux éléments distincts : l'invention primaire = l'innovation proprement dite et l'invention secondaire de transfert = l'emprunt. Cette disjonction offre la possibilité de suivre de manière dialectique l'élément nouveau par rapport aux stimulents des deux principaux facteurs de l'habitat rural : la valeur fonctionnelle et le prestige. Les exemples pris dans l'architecture roumaine rurale actuelle sont en partie jugés par rapport aux situations équivalentes de l'Europe Centrale et constituent une illustration concrète des arguments théoriques exposés.

https://biblioteca-digitala.ro

PROBLEME GENERALE ALE VALORIFICĂRII OBICEIURILOR POPULARE

Alexandru Popescu

În perspectiva sa filozofică, integrarea se defineşte ca un proces de asimilare, selectivă şi creatoare, a componentelor unor sfere culturale specifice, particulare, în sfera culturii naţionale, concepută ca un "sistem deschis dar integrat şi coerent de valori"[1]. Aşadar, integrarea nu reprezintă o succesiune de contacte exterioare, univoce, periodice între sfere culturale total independente, ci un proces continuu, presupunînd simultaneitatea unor interferenţe interne, reciproce între subsisteme culturale (de exemplu, ştiinţa, arta, cultura populară), care îşi păstrează desigur o coerenţă proprie, un aport specific şi o independenţă relativă, dar îşi aduc fiecare, în planul său gnoseologic, axiologic şi practic, contribuţia la cristalizarea şi evoluţia sistemului de maximă generalitate al culturii şi civilizaţiei unui popor. Integrarea nu poate fi concepută doar ca un proces de circulaţie culturală, ci, în primul rînd, ca un proces de valorizare, deci de decantare şi circumscriere a semnificaţiilor celor mai generale, a valorilor gnoseologice, etice, estetice, sociale etc.

Din punct de vedere diacronic, integrarea mai este înţeleasă şi ca un proces evolutiv, de pătrundere a tradiţiilor culturale în contemporaneitate. Şi în această perspectivă, este vorba de o asimilare creatoare a acelor valori istorice, provenind din diverse sfere ale spiritualităţii, care corespund anumitor

https://biblioteca-digitala.ro

cerinţe actuale-ideologice şi culturale-, unui anumit nivel de cunoştinţe, anumitor preferinţe artistice.

Din orice perspectivă ar fi considerată, integrarea- proces de bază al constituirii şi îmbogăţirii culturii şi civilizaţiei unui popor - cunoaşte o diversitate de forme, de la cele care se realizează în mod spontan, pînă la cele orientate, desfăşurîndu-se într-un cadru instituţionalizat, între care valorificarea reprezintă o contribuţie de prim ordin.

În condiţiile specifice istoriei româneşti, integrarea culturii populare a constituit un proces continuu, care a jucat în permanenţă un rol esenţial în evoluţia culturii noastre, în general Tradiţiile populare au stat la baza însuşi procesului de constituire a culturii româneşti, au fost o prezenţă activă, un catalizator al dezvoltării sale şi, ceea ce constituie cu adevărat o trăsătură proprie, şi-au păstrat acest rol pînă în contemporaneitate.

Integrarea obiceiurilor populare, pătrunderea valorilor celor mai importante în tezaurul culturii naţionale, influenţa pe care au exercitat-o şi continuă să o exercite asupra fondului de cunoştinţe, mentalităţii, codului etic şi activităţii cultural-artistice, reprezintă unul din procesele majore ale integrării culturii populare, în general, dintr-o serie de motive, dintre care vom aminti doar cîteva:

- obiceiurile formează unul din cele mai ample şi mai complexa subsisteme ale culturii populare, avînd funcţionalităţi din cele mai variate şi implicaţii din cele mai diverse, atît în cadrul activităţilor materiale, cît şi al celor spirituale;

- la rîndul său, subsistemul sincretic al obiceiurilor populare integrează valori şi aspecte de mare varietate: sociale, etice, estetice;

https://biblioteca-digitala.ro

- în perspectivă evolutivă, obiceiurile se caracterizează printr-o deosebită continuitate, persistenţă şi un grad destul de ridicat de adaptabilitate. Procesul evolutiv, aşadar integrarea acelor obiceiuri care s-au adaptat condiţiilor contemporane, continuă şi în momentul de faţă şi îşi afirmă perspective de viitor.

Este o realitate pe care o constată şi Mihai Pop, atunci cînd subliniază că obiceiurile constituie "parte integrantă permanentă şi neeliminabilă a modului de trai al oamenilor". Pe un plan mai general, acelaşi autor, referindu-se tocmai la procesul de integrare al obiceiurilor populare actuale, subliniază că, încetînd de a fi specifice, prin funcţie şi rosturi, doar pentru anumite comunităţi sau zone, ele îşi accentuează caracterul naţional, "prin esenţa lor, dar şi prin rezonanţa pe care au căpătat-o în viaţa culturală de azi a ţării"[2].

În perspectivă filozofică, valorificarea, moment esenţial al integrării, constituie o acţiune de selectare a valorilor anterioare ale culturii, vizînd contemporaneizarea tradiţiei. Se apreciază că valorificarea reprezintă atît comprehensiune, cît şi trăire, deci ea nu înseamnă cultivarea pasivă a trecutului, nici actualizare forţată sau necritică, ci integrare dialectică.

Din acest punct de vedere, valorificarea tradiţiei, a culturii populare constituie un efort de cunoaştere, dar şi de recunoaştere, deci nu o simplă continuitate, ci o sinteză, afirmarea unei noi spiritualităţi, un factor informativ şi formativ, de perfecţionare morală şi îmbogăţire valorică[3].

Într-o accepţiune mai concretă, valorificarea reprezintă un act de opţiune, selectiv, constînd în scoaterea în evidenţă a anumitor componente, aspecte, semnificaţii, deci promovarea anumitor valori culturale, considerate a corespunde necesităţilor istorice generale, dar şi unor cerinţe specifice anumitor perioade.

https://biblioteca-digitala.ro

În cazul culturii populare, considerăm că valorificarea se defineşte printr-o serie de necesităţi şi direcţii de acţiune, aflate într-o succesiune organică, dintre care, fără pretenţii de exhaustivitate, enumerăm:

- cunoaşterea cît mai cuprinzătoare a fondului culturii populare;

- înţelegerea, aprofundarea teoretică a sa;

- scoaterea în evidenţă a aspectelor, semnificaţiilor, valorilor celor mai caracteristice şi actuale;

- introducerea într-un circuit cultural cît mai larg a celor mai importante dintre aceste fapte culturale, mergînd de la redarea pînă la prelucrarea lor;

- acţiunea sistematică şi responsabilă de marcare şi păstrare a semnificaţiilor lor originare şi autentice.

Acţiunea de valorificare a culturii populare, care trebuie înţeleasă, în primul rînd, ca un complex de procese şi acţiuni, spontane sau orientate, avînd,drept ţel final, asimilarea lor organică în sistemul vieţii culturale, ştiinţifice, artistice contemporane, presupune de asemenea cîteva condiţii:

- cunoaşterea întregului complex de forme autentice, atît a celor de evoluţie, cît şi a celor contemporane;

- cunoaşterea contextului social-istoric în care acestea au evoluat şi continuă să evolueze;

- cunoaşterea tendinţelor, necesităţilor culturale, ştiinţifice, artistice, ideologice ale etapei actuale şi de perspectivă;

- cunoaşterea formelor, mijloacelor şi cadrelor celor mai adecvate de valorificare, precum şi îmbinarea acestora pentru a scoate în evidenţă întregul complex de semnificaţii sociale, etice, estetice etc. ale tradiţiilor populare.

https://biblioteca-digitala.ro

Ca urmare a caracterului conscientizat-instituţionalizat, pe care îl implică procesul de valorificare a culturii populare în momentul de faţă, considerăm că el presupune cîteva cerinţe esenţiale, legate de caracterul fundamental şi responsabil al actelor de selecţionare şi orientare:

- introducerea în circuitul de valorificare doar a aspectelor autentice ale culturii populare;

- îmbinarea sistematică şi continuă dintre acţiunea de cunoaştere, pînă la zi, a întregii complexităţi a culturii populare (cercetarea) şi acţiunea de comunicare, orientare, creaţie, care, de fapt, constituie cele două direcţii, nivele obligatorii ale valorificării.

Aşadar, aceste direcţii principale ale valorificării culturii populare, în acelaşi timp, nivele succesive de acţiune sînt, după părerea noastră, următoarele:

- valorificarea gnoseologică/cercetarea ştiinţifică care presupune, pe acest plan, determinarea şi selecţionarea din întreg fondul de fapte al culturii populare a aspectelor, sensurilor celor mai caracteristice şi mai actuale, trecîndu-se, în mod obligatoriu, prin principalele etape de investigare: depistarea → culegerea → sistematizarea → tipologizarea → teoretizarea. Indiferent de specificul său fundamental (concretizat, mai ales, în publicarea de culegeri, corpus-uri, cum ar fi Atlasul Etnografic al României, Colecţia Naţională de Folclor, studii, tratate etc.) sau aplicativ (concretizat în orientarea anumitor acţiuni practice), cercetarea trebuie să ofere o solidă bază de realizare a celui de al doilea nivel de valorificare a culturii populare;

- valorificarea social-culturală/acţiunile formativ-educative, artistice.

În continuare, ne vom ocupa, în special, de formele concrete ale acţiunilor de valorificare formativ-educative şi artisti-

https://biblioteca-digitala.ro

ce a obiceiurilor populare, care, desigur, alături de aspectele materiale, de creaţia folclorică şi plastică, constituie un domeniu de mare cuprindere a activităţilor de valorificare a culturii populare, în general, tocmai datorită semnificaţiilor complexe, perenităţii şi actualităţii, influenţei sociale pe care aceste acte sociale le afirmă în contemporaneitate.

A.- Depistarea celor mai caracteristice obiceiuri din repertoriul tradiţional şi actual, promovarea şi crearea unor condiţii adecvate de desfăşurare a lor în cadrul existenţei nemijlocite, "naturale" a acestor practici social-culturale, deci chiar în mediul lor originar, firesc de existenţă. Este o formă de valorificare care se situează chiar în zona de contact cu practicarea spontană a obiceiurilor populare şi, în acelaşi timp, constituie baza pentru cunoaşterea şi selecţionarea aspectelor apte de a fi integrate altor forme de valorificare şi prelucrare.

Unul din cei mai importanţi factori de acţiune, într-un asemenea context, este Căminul cultural, care constituie cadrul ce poate înlesni manifestarea, cunoaşterea, comunicarea, mai ales către membrii tinerei generaţii, a unor practici tradiţionale. Uneori Căminul cultural poate contribui şi la organizarea unor asemenea manifestări, mai alea atunci cînd ele presupun o participare mai largă. Alteori, acest aşezămînt are posibilitatea să înlocuiască, în cazul şezătorii, de pildă, cadrul natural de desfăşurare al obiceiurilor. Este bineînţeles preferabil ca ele să se desfăşoare în cadrul lor natural şi de evitat practicarea unor intervenţii în "scenariul" tradiţional. În sfîrşit, în anumite cazuri, se poate testa chiar reconstituirea sau reactivarea unor obiceiuri, care, în anumite condiţii, au ieşit din funcţie (cum s-a încercat, de pildă, cu "Cununa"). Dar contribuţia esenţială a acestei direcţii de valorificare este întreţinerea interesului pentru practicarea obiceiurilor - inclusiv a celor noi -, promovarea formelor

https://biblioteca-digitala.ro

lor autentice, precum şi constituirea unui repertoriu, care să stea la baza opţiunilor şi selecţiilor necesare, presupuse de alte forme de valorificare.

B.- Valorificarea spectacular-artistică constituie o formă de valorificare care implică transpunerea, modelarea şi prelucrarea obiceiurilor, potrivit unor criterii de natură estetică. Este, în tot cazul, direcţia de valorificare cea mai des uzitată pînă în momentul de faţă, ceea ce a dus la cristalizarea unei experienţe destul de bogate şi a unei varietăţi de forme spectaculare, dintre care noi vom enumera doar principalele posibilităţi:

- redarea sau prelucrarea;
- reprezentarea întregului "scenariu" al obiceiului sau doar a unor secvenţe;
- reprezentarea doar a unui singur obicei sau a unor momente caracteristice din mai multe obiceiuri corelate;
- reprezentarea în cadrul natural (în comunitatea de origine sau în alt mediu similar) sau pe scenă (clasică sau "deschisă");
- reprezentarea în cadrul unor spectacole folclorice (deci alături de cîntece, jocuri populare) sau cu ocazia unor spectacole mixte. S-a afirmat, în funcţie de necesităţile estetice avute în vedere, în diferite contexte, o gamă întreagă de posibilităţi de opţiune pentru una sau alta din formele aduse în discuţie (desigur şi pentru altele neamintite aici), dar problema principală este aceea a criteriilor care stau la baza actelor de re-dare, transpunere spectaculară, care îşi au, la rîndul lor, anumite legităţi. Mai concret, ne referim la îmbinarea necesităţilor spectacolului cu acelea ale păstrării individualităţii şi autenticităţii faptelor folclorice, a obiceiurilor redate sau prelucrate. Din discuţiile purtate în jurul acestui subiect, reţinem opinia

https://biblioteca-digitala.ro

exprimată de Alexandru Amzulescu, referitoare la autenticitatea folclorului, în general, după care aceasta este în funcţie de respectarea parametrilor de "gen-stil-zonă"[4]. Şi în cazul obiceiurilor, trebuie avută în vedere respectarea funcţiilor de bază ale fiecărei categorii de obiceiuri, a posibilităţilor expresive proprii, rezultat al îmbinării echilibrate de elemente gestuale, coregrafice, plastice şi a repertoriului muzical, literar şi, în sfîrşit, de respectarea specificităţii locale-zonale.

Din această perspectivă, trebuie respinsă tendinţa, cu "justificări" artistice, de a înlocui un obicei, avîndu-şi propria sa identitate structural-funcţională şi spaţială, cu un amalgam de elemente, aparţinînd mai multor categorii de obiceiuri, care, de fapt, ajung să nu reprezinte nici o categorie de obiceiuri şi nici o zonă ca atare. Tot în ceea ce priveşte criteriile de gen-stil, un principiu de valorificare de bază este respectarea echilibrului structural al obiceiului, pe cît posibil a ponderii diferitelor elemente expresiv-spectaculare, evitîndu-se exacerbarea, exagerarea artificioasă a importanţei unora dintre ele (de exemplu, a celor coregrafice).

În sfîrşit, acestor criterii sincronic-structurale, le adăugăm pe cele diacronic-istorice, după care actul de valorificare trebuie să pornească de la o anumită etapă de existenţă a obiceiurilor, fără să manifeste o predilecţie apriorică, exclusivă, pentru formele tradiţionale sau cele noi, deci să nu propună un "caleidoscop" de elemente evolutive, fără localizare şi identitate istorică.

Un ultim aspect pe care îl mai aducem în discuţie din problematica mult mai complexă decît am putut-o sugera noi cu această ocazie, a valorificării spectaculare a obiceiurilor populare, este legat de prelucrare, care îşi propune nu re-darea, ci transpunerea lor, după criterii mai ales artistice. Considerăm

https://biblioteca-digitala.ro

că această posibilitate de valorificare nu trebuie nici "fetişizată", nici respinsă aprioric, ea avîndu-şi locul şi aportul său propriu în procesul în discuţie. Prelucrarea nu trebuie însă, în nici un caz, aşa cum s-a întîmplat, din păcate, destul de adesea, să se substituie (tacit sau nu!) formelor de reprezentare a obiceiurilor propriu-zise.

C.- Valorificarea prin mass-media presupune, pe de o parte, utilizarea mijloacelor audio-vizuale(Radio, Televiziune), a căror pondere este mai ales (dar nu exclusiv!) artistică, iar, pe de altă parte, şi a altor mijloace de comunicare de masă, în special tipăriturile de diverse categorii, de la revistă la carte.

În general, cel puţin pînă acum, s-a pus accentul pe utilizarea mai ales a primei categorii, deci pe exprimarea valenţelor estetice a obiceiurilor populare, dar o valorificare integrală, organică a obiceiurilor implică şi comunicarea încărcăturii lor gnoseologice, etice etc., concretizată într-o serie de cunoştinţe practice, norme morale. Acestea constituie rezultatul unei experienţe de viaţă şi muncă tradiţionale, care se cere valorificată în numele aceloraşi cerinţe actuale, stînd şi la baza atenţiei de care se bucură, de exemplu, şi tradiţiile istorice. Acest deziderat se realizează, optim prin discutarea şi interpretarea obiceiurilor prin intermediul publicaţiilor de diverse categorii. Este desigur necesară realizarea unei conlucrări între analiza ştiinţifică (literatura etnologică) şi popularizarea, aducerea la cunoştinţă a rezultatelor sale în mijlocul unui public cît mai larg (publicistică, expuneri etc.). Interesul, pe plan intern şi extern, există, cum adesea s-a probat, dar această posibilitate a fost inegal, insuficient exploatată.(Chiar tema ce ne preocupă, valorificarea obiceiurilor, a fost mult prea puţin dezbătută).

https://biblioteca-digitala.ro

D.- Promovarea, conceperea de modele ceremoniale noi reprezintă o formă de valorificare a obiceiurilor populare cu o necesitate reală faţă de multitudinea şi ineditul situaţiilor scoase la iveală de evoluţia vieţii contemporane (de exemplu, în cazurile în care unele obiceiuri s-au perimat sau nu au existat asemenea practici, în cazurile în care au apărut anumite împrejurări, profesiuni noi etc.). În asemenea situaţii, obiceiurile pot furniza o bază de plecare, sugestii concrete pentru cristalizarea, testarea, promovarea unor momente sărbătoreşti, cadre ceremoniale noi, realmente necesare. Categoric, este de evitat imixtiunea, cu consecinţe ireparabile, în cursul obiceiurilor care îşi continuă existenţa nemijlocită, "naturală", sub pretextul actualizării lor, ca şi împrumuturile şi transpunerile artificioase.

Această formă de acţiune, ca şi altele, pe care nu le-am putut aduce în discuţie în cadrul acestei treceri în revistă, doar selectivă şi rezumativă, reclamă încă prospecţiuni, discuţii şi iniţiative, competente, responsabile şi operative, care să ducă la cristalizarea unei noi etape în procesul de valorificare a obiceiurilor populare, reclamate de condiţiile mai favorabile decît oricînd şi de cerinţele tot mai exigente care stau în faţa cercetării de specialitate şi a mişcării culturale de masă.

Un cadru adecvat pentru trecerea la o nouă calitate în domeniul valorificării culturii populare, în general, şi al obiceiurilor populare îl constituie Festivalul naţional "Cîntarea României", atît prin clarificarea şi fundamentarea scopurilor acţiunii, cît şi prin diversificarea şi adecvarea mijloacelor. Prin însuşi rosturile sale, Festivalul "Cîntarea României" este menit să valorifice întreaga complexitate de aspecte şi semnificaţii a culturii populare, nu numai a celor artistice, ci şi a celor practice, etice, sociale, cerinţă la care, prin însuşi propriile lor rosturi, obiceiurile populare răspund pe deplin. Aceste preocupări intră în-

https://biblioteca-digitala.ro

tr-un stadiu nou, datorită caracterului permanent, sistematic, pe care Festivalul îl imprimă acţiunilor în discuţie, menite să introducă în circuitul culturii socialiste atît componentele artistice, cît şi cunoştinţele, normele etice etc., ceeace face ca activitatea de valorificare a obiceiurilor populare să capete un caracter complex şi o eficienţă formativ-educativă reală. Caracterul de masă al Festivalului "Cîntarea României" reclamă, de asemenea, la rîndul său, un caracter activ, deci participarea unor mase cît mai largi, nu numai de practicanţi, interpreţi şi spectatori, ci şi a unor cercuri ample, care iau cunoştinţă şi îşi însuşesc organic întreaga gamă de semnificaţii a obiceiurilor populare, devenind astfel factori ai procesului de valorificare şi integrare a lor.

Mijloacele bogate puse la dispoziţie, sensurile majore şi exigenţele tot mai înalte din cadrul Festivalului "Cîntarea României" reclamă cu necesitate o contribuţie cît mai directă şi eficientă şi a cercetării ştiinţifice, ea însăşi parte componentă a acestui complex de acţiuni şi manifestări, ca o condiţie de bază a procesului de integrare şi valorificare a rezultatelor, a aportului său în cultura şi civilizaţia socialistă.

N O T E

1. Dicţionar de filozofie, Ed.Politică,Buc., 1978,p.168.

2. Mihai Pop, Obiceiuri tradiţionale româneşti, CCES, ICED, Buc., 1976, p.13.

3. Dicţionar de filozofie, p.760.

4. Al.Amzulescu, Contribuţii la dezbaterea problemei autenticităţii folclorice, în "Rev. de etn.şi folcl." XVII (1973) nr.4.

https://biblioteca-digitala.ro

Problèmes généraux de la valorisation des coutumes populaires

Résumé

La première partie de la communication porte sur les principales caractéristiques et orientations du processus d'intégration de la culture populaire au niveau structural et évolutif, dans le trésor de la culture nationale. Ensuite, l'auteur trouve des références concrètes à l'intégration des coutumes populaires dans la contemporanéité, passant en revue les principales contributions que ces phénomènes socio-culturels apportent sur le plans spirituel pratique, social, etc.

En partant de l'idée que la valorisation représente un moment essentiel du processus d'intégration, l'auteur met en évidence les principales exigences et directions d'action et les demandes actuelles, qui intéressent ce domaine d'activité. La partie principale de la communication est consacrée à la discussion des principaux niveaux et des formes concrètes d'action dans le domaine de la valorisation de coutumes populaires. A. Valorisation gnoseologique/recherche scientifique; B. Valorisation socio-culturelle/actions formatives-éducatives, artistique: dépistage des coutumes les plus caractéristiques, promotion et création des conditions adéquates pour leur développement; la valorisation par le moyen des spectacles et des manifestation artistique; la valorisation par le moyen de mass-media; la conception, la promotion de nouveax modèles de cérémonie.

Pour terminer, on passe en revue la contribution apportée par le Festival "Cîntarea României" à l'élévation de valorisation des coutumes populaires, en leur imprimant un caractère permanent, systématique, complexe, actif et en conférant une efficacité formative-éducative à cette activité.

https://biblioteca-digitala.ro

PERMANENȚE ȘI MUTAȚII ALE CULTURII POPULARE OGLINDITE DE CERCETĂRILE PENTRU ATLASUL ETNOGRAFIC AL ROMÂNIEI

Paul Simionescu

1. Culegerea unui material atît de bogat și de variat (prin răspunsurile direct consemnate și prin prezentarea analitic-descriptivă a unor impresii în chestionarele propuse) însumează o "experiență" științifică la capătul căreia se detașează cu relativă ușurință, chiar din această etapă de lucru, concluzii semnificative. Din totalitatea secvențelor de civilizație și cultură tradițională receptate pe teren am selectat referințe vizînd structura, conținutul ideatic, precum și coloratura specifică a unor anume obiceiuri, tradiții și mitologii populare. Un deziderat în parte insolit, deoarece - în esență - toate compartimentele creațiilor și "trăirilor" tradiționale (artă, arhitectură, locuință, port etc.- ca să nu amintim numai seriile convergente ale obiceiurilor și credințelor propriu-zise) fac parte dintr-un același complex "comportamental", a cărui disociere pripită a impus, nu arareori, concluzii doar parțial validate.

Punctele de reper temporale, pe care și le-a propus cercetarea, au fost două: sfîrșitul secolului trecut - începutul noului secol, pe de o parte și contemporaneitatea anilor noștri (a anilor în care s-au efectuat anchetele de teren și consemnările aferente), pe de altă parte.

https://biblioteca-digitala.ro

Cele cîteva observaţii pe care le desprindem, în notaţiile de mai jos, reprezintă doar preambulul unor generalizări ce urmează să-şi găsească cuprindere mai largă în alt cadru explicativ.

2. Rezultatele acestor cercetări - privite din aproape - reliefează, dintru început, o primă constatare: atît realităţile trecute, cît şi cele prezente (e vorba de realităţile şi datele implicate civilizaţiei şi culturii proprii comunităţilor săteşti cercetate) se regăsesc prin angrenajul conexiunii lor (conexiunea şi, implicit, coeziunea ansamblurilor de structuri, conferă, în ultimă instanţă, caractere distincte profilului lor original).

Răspunsurile consemnate şi, în genere, întreaga experienţă de teren au întărit convingerea că orice realitate detaşată şi privită - în sine - ca parte distinctă, nu poate fi apreciată decît marginal, în raport exclusiv cu o ierarhie de valorificări, a cărei înţelegere este evident limitată. A încerca să înţelegi creaţia artistică a unei oarecari comunităţi rurale, fără a te raporta la conţinutul de idei care formează şi defineşte "metafizica" sau Weltanschaung-ul locului, pentru o anume perioadă de timp, este ca şi cum ai studia partea exclusiv prin ea însăşi, detaşîndu-i înţelesuri doar prin înşiruirea notelor caracterizante, a acelor note care se vor, ele însele, mai întîi explicitate (ceea ce, la drept vorbind, s-a făcut adeseori) A studia viaţa artistică a acestor comunităţi (ca să revenim la acelaşi exemplu) doar prin ea însăşi, este ca şi cum ai intenţiona să studiezi arta bizantină, de exemplu, fără trimiterile de rigoare la filosofia care a generat-o.

Acest adevăr, că întregul complex de mentalităţi, obiceiuri, trăiri, mitologii, comportamente tradiţionale etc.

https://biblioteca-digitala.ro

formează un ansamblu expresiv, un univers în sine, exprimînd o anume "ideologie", un univers conturat pe suportul unui anume principiu "coercitiv" devine clarificat prin lectura atentă a materialelor-documente notate şi adnotate în chestionarele anchetelor efectuate.

Cînd, cu decenii în urmă, Marcel Mauss[1] analizase apelativul de globalitate sau totalitate (fenomene şi realităţi sociale concepute în structura totalităţii şi globalităţii) el intuise în fapt şi sensul corelaţiilor posibile la care ne-am referit, pe scurt, din motive lesne de înţeles, mai sus.

Notaţiile recentelor cercetări de teren - necesare pentru elaborarea hărţilor Atlasului Etnografic al României - privite în raport cu reperele temporale propuse, exprimă clarificat tocmai această stare de lucruri. Cercetările de teren au privit în fond spre stări de criză, de accelerată şi acută criză, de adevărată revoluţie (criză şi revoluţie care au cuprins integral, în ultimele decenii, viaţa comunităţilor săteşti). Dinamica acestor transformări s-a dovedit - prin anchetele de teren efectuate - a fi ea însăşi globală; altfel spus, examenul fenomenelor şi realităţilor a permis, implicit, sesizarea unor manifestări de dinamică socială, la rîndul ei, totală sau globală[2].

3. Este un fapt îndeobşte cunoscut că unele obiceiuri, credinţe, mituri, unele practici rituale, unele comportamente specifice teologiilor populare, regăsite pînă în pragul vremii noastre în lumea satelor (nu numai la noi, dar şi în tot spaţiul Europei centrale şi sud-estice, cadru imediat apropiat realităţilor româneşti), constituie adevărate reminiscenţe şi relicte precreştine. Oricum, fie că sînt precreştine, în sensul raportării la un timp îndepărtat - timpul civilizaţiilor neolitice -, fie că sînt precreştine în raport cu un timp mai apropiat - timpul mitologiilor greco-romane, ele (aceste reminiscenţe şi

https://biblioteca-digitala.ro

relicte) au dăinuit secole de-a rîndul în două principale ipostaze: fie îngăduite oficios de biserică, fie integrate (într-un anume fel spus) noilor credinţe, noilor ideaţii pe care aceeaşi instituţie - biserica locului - le propovăduia, la rîndul ei, de multe secole. Faptul că biserica ritului ortodox a fost mai puţin intransigentă, relativ îngăduitoare, în impactul ei cu aceste supravieţuiri de idei şi comportamente străvechi a facilitat - într-o modalitate sui generis - fixarea unui cadru firesc, prin care ele (reminiscenţele şi relictele) s-au conservat şi transmis. Interferarea sau impactul la care ne referim a privit îndeobşte o categorie restrînsă de atari credinţe, obiceiuri, rituri, mituri şi comportamente de sorginte populară. Multe altele au supravieţuit însă pe cu totul altă cale: de obicei printr-o transgresare prudentă a cuvîntului autoritar. Oricum, fie într-un fel, fie altfel, satele româneşti au conservat de-a lungul veacurilor o întreagă "arhivă" de astfel de documente, mărturii ale unui timp istoric îndepărtat. Cu deosebire acele sate mai ferite de zonele de influenţă a bisericilor de alt rit sau mai ferite de influenţa oraşelor care făceau posibilă circulaţia atîtor idei novatoare.

Aşa cum observa, pe bună dreptate, Mircea Eliade, atunci cînd se va scrie cu comprehensiune despre aceste credinţe, tradiţii, practici, rituri (denumite de el, cu un concept integrator, "teologie populară"), regăsite pînă în apropierea vremii noastre în marea majoritate a satelor româneşti, se va înţelege că ele nu se definesc nici ca rezultantă a păgînizării tradiţiilor creştine şi nici ca rezultantă a unui sincretism păgîno-creştin (sincretism despre care s-a amintit de atîtea ori cu puţin discernămînt). Ele reprezintă, în fond, un mod original de manifestare şi creaţie "culturală" populară, speci-

https://biblioteca-digitala.ro

fică locului, în care eschatologia şi soteriologia au fost retrăite în dimensiuni cosmice ("Rather it is an original religious creation, in which eschatology and soteriology are given cosmic dimension")[3].

4. Acest întreg univers de idei şi valori regăsit în manifestările tradiţionale ale grupurilor sociale sătesti este puţin accesibil cunoaşterii outsider-ilor (indiferent de gradul de acuitate al metodelor folosite). Se presupune, pentru a realiza o reconstrucţie cît mai exactă a profilului compozit al "sufletului popular" (ca să folosim un concept puţin uzitat astăzi, cu încărcătură romantică), o participare şi, implicit, cunoaştere directă a acestor realităţi şi modele comportamentale. Este ceea ce, de fapt, într-o măsură, s-a încercat şi realizat în anchetele de teren efectuate pentru Atlasul Etnografic al României.

Analizînd din aproape consemnările însumate prin această îndelungată experienţă de teren privitoare la serii întregi de comportamente sociale ce vizau, în ultimă analiză, atît ciclul obiceiurilor şi tradiţiilor de peste an (obiceiurile şi tradiţiile calendaristice), cît şi ciclul obiceiurilor şi tradiţiilor impuse de principalele momente ale ciclului vieţii; analizînd cu deosebire detaliile descriptive ale unor secvenţe de manifestări colective pentru cele două repere temporale propuse, putem detaşa cu oarecare uşurinţă unele observaţii:

Satul contemporan românesc, implicat direct procesului complex al înnoirilor revoluţionare (proces în care două componente - industrializarea şi urbanizarea - rămîn punctele principale de referinţă), se oglindeşte şi în rezultatele cercetărilor efectuate, în sensul descifrării unor mari mutaţii de valori şi accente. Mutaţii care privesc integralitatea componentelor de civilizaţie şi cultură şi, cu deosebire - deoarece

https://biblioteca-digitala.ro

la acestea ne-am oprit în rîndurile de faţă - integralitatea creaţiilor şi manifestărilor vieţii spirituale. Sensul sau direcţionarea acestor mutaţii este edificatoare: dinspre sacru spre profan, dinspre sacru spre un univers de trăiri desacralizate.

Urbanizarea, ca parte implicată procesului industrializării şi ca parte implicată transformărilor profunde intervenite în viaţa satului tradiţional, a presupus schimbări fundamentale, atît în ordinea structurilor economice, a mutaţiilor demografice, cît şi în ordinea comportamentelor umane (rezultate din noi atitudini, habitudini, mentalităţi, obiceiuri, credinţe). Toate aceste componente comportamentale sînt, la rîndul lor, expresii firesti ale unor diferenţiate procese afective, intelectuale, educaţionale, estetic-artistice etc.

Urmînd din aproape semnificaţia consemnărilor şi, în genere, a întregii experienţe de teren (a observaţiilor directe), se profilează, cu relativă uşurinţă, pentru marea majoritate a zonelor cercetate cîteva concluzii edificatoare, marginale întrebării: Care este statutul, în contemporaneitate, al unor deprinderi, obiceiuri, credinţe şi practici rituale de tip tradiţional? (altfel spus: permanenţă sau mutaţie ?)

Toate aceste realităţi de viaţă spirituală prezente (firesţe, diferenţiat zonal) în viaţa obştilor săteşti - aşa cum observam, au fost dintotdeauna marcate de conexiunea lor intrinsecă, pe de o parte; iar pe de altă parte, ele s-au impus subiecţilor integral, am spune, adeseori coercitiv. Satul tradiţional s-a constituit aşadar ca univers perfect închegat, asimilînd şi decalcînd pe parcursul istoriei sale aceste obiceiuri, deprinderi, credinţe, practici ca un tot pe care l-a comunicat şi impus fiecărui membru al grupului social (abaterile fiind minime). Marile transformări contemporane au cuprins, la rîndul lor, în mod firesc în întregime acest univers specific. Recentele cercetări de

https://biblioteca-digitala.ro

teren conturează şi impun totodată şi o altă concluzie, nu mai puţin importantă. Şi anume, ele mărturisesc existenţa unor denivelări de intensitate.

Anumite categorii de obiceiuri, deprinderi, credinţe, practici îşi păstrează - cu mici şi puţin semnificative modificări - conţinutul lor ideativ, aşa cum acest conţinut s-a format şi comunicat pe parcursul atîtor secole; altele, dimpotrivă, cunosc profunde distorsiuni, atît în conţinutul lor ideativ, cît şi în semnificaţiile sub care se oglindesc în conştiinţa socială a obştiilor săteşti. Se poate observa cu uşurinţă un anume ritm diferenţiat al mutaţiilor lor.

Obiceiurile, deprinderile, credinţele şi riturile tradiţional constituite pe făgaşul ciclului vieţii (cum sînt îndeobşte cunoscute) au un ritm al mutaţiilor lor de semnificaţie minoră, în vreme ce obiceiurile, deprinderile, credinţele şi riturile tradiţional constituite pe făgaşul ciclului calendaristic (ciclul anual) cunosc un ritm al unor mutaţii mai profunde, adeseori de-a dreptul spectaculoase. Oricum, indiferent de ritmul mutaţiilor care au intervenit şi intervin permanent în conţinutul acestor manifestări de grup social, sensul acestor mutaţii este acelaşi; dinspre comunitatea mitologiilor şi obiceiurilor tradiţionale spre comunitatea noilor structuri de viaţă, deprinderi, obiceiuri, tot mai desacralizate.

Urmărind, pe de altă parte, conţinutul şi desfăşurarea obiceiurilor grupate primului ciclu, se remarcă - din datele consemnate - că, în marea lor majoritate, obiceiurile, credinţele riturile specifice momentelor morţii au rămas în structura lor specific tradiţională, altfel spus, au cunoscut doar vagi şi inexpresive mutaţii. Iar dintre acestea, o anume prioritate o au toate acele obiceiuri, tradiţii, credinţe, practici, rituri care

https://biblioteca-digitala.ro

privesc secvenţe "din bogata şi dramatica mitologie românească a morţii" în care, aşa cum remarca Mircea Eliade - în acord cu unele concluzii subliniate, cu decenii în urmă, şi de Constantin Brăiloiu - abundă motive arhaice din îndepărtatul timp al civilizaţiilor precreştine[4].

Dacă ar trebui să remarcăm exemplificativ, după aprecierea informaţiilor culese, unele obiceiuri, practici, credinţe, rituri care se regăsesc şi astăzi în viaţa satului - deşi vin dintr-un trecut foarte îndepărtat - ne-am opri la: împodobitul şi purtatul bradului, ca expresie a nunţilor postume; la cîntatul ritual al zorilor ("zoritul"ca fragment ceremonial funerar corespunzător mitului Marii Călătorii)[5] şi, în sfîrşit, la obiceiul şi practicile legate de "sărindarul de obşte"[6].

Împodobitul şi purtatul bradului - ca expresie a nunţilor postume - constituie, în fond, un pardant, comunicat în limbajul unor practici ritualiste străvechi, al imaginilor mioritice, căci: "Din acest repertoriu de imagini şi simboluri aparţinînd ritualului nunţii postume s-a inspirat poetul popular"[7]. Faptul că, atît balada nunţii mioritice, cît şi riturile legate de nunţile postume sînt încă aşa de prezente în conştiinţa obştiilor săteşti ne îndeamnă să conchidem, transgresînd sensul propriu al cuvintelor lui Mircea Eliade: "Adeziunea la aceste capodopere folclorice rămîne totuşi semnificativă şi nu se poate concepe o istorie a culturii româneşti fără o exegeză a acestei solidarităţi"[8].

Alte obiceiuri, credinţe, rituri binecunoscute satului tradiţional românesc cunosc însă - aşa cum rezultă şi din cercetările de teren efectuate - profunde mutaţii (atît prin conţinutul lor, cît şi prin expresiile "spectaculare" sub care se fac ele cunoscute astăzi). Dacă adeseori imaginile, expresiile verbale,

https://biblioteca-digitala.ro

gestice şi simbolurile implicate sînt - mai mult sau mai puţin - ca în trecut, substanţa lor intimă se descifrează ca profund "deviată" în sensul desacralizării conţinutului lor . In această largă categorie se înscriu, de exemplu, unele sau majoritatea obiceiurilor de muncă (legate de munca agrară, de viaţa pastorală etc.), precum şi unele obiceiuri, tot calendaristice, cum ar fi obiceiul cu atîtea alte rosturi odinioară, al căluşarilor sau al căluşului, obiceiul Sînzienelor sau Drăgaica etc. Tendinţa este ca - sub imperiul unor noi necesităţi, sub imperiul unor noi comenzi sociale - toate sau, în orice caz, marea majoritate a acestor obiceiuri şi tradiţii să devină, strict vorbind, desăvîrşite spectacole folclorice.

Aceste obiceiuri şi tradiţii legate şi inspirate, în genere, de procesele muncii sînt cele care pledează prioritar, prin propriile lor mutaţii, pentru ideea transformării culturii populare, această transformare fiind, în fond, o evidentă reflectare a schimbărilor petrecute în însăşi structura societăţii contemporane. Multe din obiceiurile şi tradiţiile odinioară zonale sau locale devin tot mai cunoscute în orizonturi îndepărtate locului lor de origine. "Izvorîte din vechi tradiţii populare, reînviate sau organizate în forme noi, ori create din nou cu elemente ale vechilor tradiţii, ele nu sînt numai ale locului, ale satului sau văii... ele sînt ale ţării întregi"[9].

Reproduse prin spectacole folclorice (cum se numesc îndeobşte), spectacole ce-şi propun tot mai adeseori păstrarea autenticităţii, toate aceste tradiţii, reactualizate astfel, rămîn - prin ele însele - mărturii ale continuităţii istorice. Prin intermediul lor se regăsesc, pentru fiecare comunitate sătească în parte, trăsături etnice cu caracter general. Altfel spus, toate aceste tradiţii, indiferent de mutaţiile de sens intervenite, rămîn modalităţi de expresie ale unui proces permanent de autocunoaştere.

https://biblioteca-digitala.ro

N O T E

1. Sociologie et Anthropologie. Précédée d'une Introduction à l'oeuvre de...Par Claude Lévi-Strauss.Paris,Presses Universitaires, 1966.

2. Vezi observaţiile judicioase exprimate de Georges Balandier, Fenomene sociale totale şi dinamica socială, în "Sociologia franceză contemporană, Teorie, metodologie, tehnici, ramuri" Antologie...Bucureşti, Edit.politică, 1971, p.32.

3. Mircea Eliade, Survivals and camouflages of myths [Translation by Willard R.Trask], London, 1963 (Offprint - Diogenes), p.9; Idem, Le sacré et le profane, Paris, Gallimard, 1972, p.138.

4. Mircea Eliade, De la Zalmoxis la Genghis-Han,Studii comparative despre religiile şi folclorul Daciei şi Europei Orientale. Bucureşti, Edit.ştiinţifică şi enciclopedică, 1980,p.235; Constantin Brăiloiu, Sur une ballade roumaine: La Mioritza.Genève, 1946,p.11; vezi şi Jean Muşlea, La mort mariage: une particularité du folklore balkanique, în "Mélanges de l'école Roumaine en France", Paris, 1925.

5. Mihai Pop, Le Mythe du «Grand voyage» dans les chants des cérémonies funèbres roumaines, în "To honor Roman Jakobson", The Haye, Paris, 1967, p.1602-1609.

6. Al.I.Amzulescu, Sărindarul de obşte - un obicei bogat în sugestii pentru ideea vechimii şi continuităţii de neam, în "Anuarul Institutului de cercetări Etnologice şi Dialectologice", Seria A, Bucureşti, 1980, nr.2, p.303-310.

7. Mircea Eliade, De la Zalmoxis la Genghis-Han...,p.244

8. Ibidem, p.250.

9. Mihai Pop, Obiceiuri tradiţionale româneşti,Bucureşti Institutul de Cercetări Etnologice şi Dialectologice, 1976,p.177.

https://biblioteca-digitala.ro

Permanences et mutations de la culture populaire reflétées par les recherches effectuées pour l'Atlas ethnographique de la Roumanie

(Résumé)

L'article détache quelques conclusions significatives imposées par l'expérience et les recherches in situ entreprises en vue de l'élaboration de l'Atlas Ethnographique de la Roumanie. Les références du texte visent, en premier lieu, la structure, le contenu d'idées et la réalité spécifique de certains moeurs, traditions et mythologies populaires. La dynamique des transformations contemporaines se retrouve aussi parmi les mutations qui ont eu lieu dans la civilisation et la culture traditionnelle en général, ainsi que dans les créations et les manifestations de la vie spirituelle en particulier. Une des directions de ces mutations est spécialement relevante: du sacré vers un univers désacralisé.

L'enquête de terrain relève, en même temps, des rythmes différenciés pour les mutation intervenues. Les moeurs, les habitudes, les croyances et les rites constitués d'une manière traditionnelle durant le cycle de la vie ont un rythme de mutations différent par rapport à ceux concernant le cycle des saisons; ceux-ci bénéficient d'un rythme de mutations plus profondes, parfois même spectaculaires. Plus constantes - de la première catégorie - se trouvent être les traditions concernant la mythologie de la mort, dramatique et riche en motifs archaïques venant des lointaines civilisations prechretiennes.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

ETNOLOGIA MUNCITOREASCĂ CONTEMPORANĂ

- concept, definiţie, preocupări -

Ion I. Drăgoescu

Istoria etnologiei ne conduce la constatarea că şi această disciplină ştiinţifică se dezvoltă prin compartimentare în sensul că asistăm la apariţia unor sectoare noi. Dar divizarea tematică a etnologiei nu s-a produs şi nu se produce într-un mod egal şi organizat, motiv pentru care unele capitole sînt puternic cercetate iar altele încă nu şi-au definitivat problematica, unele capitole fiind chiar contestate sau total ignorate. În această situaţie se află şi etnologia muncitorească pe care Romulus Vulcănescu nici nu o include în Dicţionar de etnologie [1], deşi specialiştii din sud-estul Europei s-au întrunit deja în 1974 într-un prim simpozion internaţional corsacrat etnografiei contemporane [2] la care s-au discutat şi probleme de etnologie muncitorească [3].

La români, preocupările pentru etnologia muncitorească au stat de mult în atenţia specialiştilor şi se poate vorbi de o frumoasă tradiţie a cercetărilor asupra culturii şi civilizaţiei clasei muncitoare. Şcoala sociologică de la Bucureşti şi-a propus şi a realizat chiar un chestionar vizînd sociologia şi implicit etnologia muncitorească încă din perioada interbelică. În cercetările sociologice contemporane se include adesea şi etnologia muncitorească, tratată, firesc, după metodologia sociologică sau etnosociologică. Institutul de cercetări etnologice şi dialectologice din Bucureşti are în planul său de muncă, încă de la în-

https://biblioteca-digitala.ro

fiinţare, problema culturii populare muncitoreşti [4], s-au editat o serie de culegeri de folclor muncitoresc iar presa publică mult material care interesează acest domeniu.

Se impune însă o mai mare preocupare pentru ceea ce tov. Nicolae Ceauşescu numea "cultura socialistă", pentru că, sublinia secretarul general al Partidului, adresîndu-se oamenilor de ştiinţă, artă şi cultură : "In viaţa şi munca poporului, în înţelepciunea şi sensibilitatea sa, în marile lui calităţi sufleteşti, în străvechea sa artă, ei vor găsi izvorul nesecat al unor lucrări de înaltă valoare artistică şi educativă care să contribuie la ridicarea spirituală a poporului, să îmbogăţească patrimoniul culturii naţionale" [5].

Se impune deci şi o viziune nouă a conceptului de etnografie muncitorească. Cercetările noastre ne-au condus la constatarea că în fond există o serie de elemente comune muncitorilor şi ţăranilor, dar lucrările noastre de specialitate n-au surprins acest moment. Sezătorile cîmpeneşti respectiv "maialurile" sînt specifice deopotrivă muncitorilor şi ţăranilor iar tradiţionala sărbătoare de 1 Mai reprezintă o continuare firească a unor obiceiuri şi practici ale foştilor ţărani îmbrăcaţi în bluze albastre. O astfel de sărbătoare statuată de muncitorii de pretutindeni confirmă existenţa unei practici îndelungate a muncitorilor şi ţăranilor nu numai pe plan naţional ci şi pe plan universal. Noutatea constă însă în gradul de conştientizare, în scopuri revoluţionare, a acestei străvechi manifestări. Se renunţă la practici vechi, depăşite de vreme, a sărbătorii şi se introduc elemente noi, specifice epocii, între care preocupările pentru discuţia colectivă a obiectivelor imediate şi de perspectivă ale clasei muncitoare.

https://biblioteca-digitala.ro

In domeniul culturii materiale, observăm o serie de elemente definitorii pentru etnologia muncitorească. Atunci cînd muncitorul Bozan, erou al unui reportaj semnat de Al. Sahia, face farfurii mari şi întinse, el se gîndeşte la copiii săi cărora în acele vremuri numai astfel le putea crea imaginea unor blide mari şi pline cu lapte. S-ar părea că, acordînd valenţe etnografice acestui moment, încălcăm definiţia conceptului obiect de uz casnic tradiţional sau de artă populară, după care aceasta ar fi "spontană", "anonimă" şi "operă colectivă". Elementele definitorii în stabilirea valenţelor etnografice sau pentru arta populară în general se impune a fi analizate pentru a înţelege mai bine şi conceptul de artă populară muncitorească în special. Încălcăm deliberat definiţia, deoarece cercetările proprii din ultima vreme ne-au condus la constatarea că vechea definiţie nu era nici pe departe potrivită cu realităţile. De obicei numai vechile obiecte de artă populară sînt într-adevăr creaţia unor meşteri anonimi, dar aceasta se datoreşte în primul rînd faptului că ele au fost executate uneori cu secole în urmă şi nu s-a putut stabili apartenenţa lor şi în al doilea rînd datorită faptului că nici etnomuzeologii nu s-au preocupat în suficientă măsură de această problemă. În prezent, marii maeştri în domeniul creaţiei populare nu numai că sînt cunoscuţi, dar sînt chiar popularizaţi şi, uneori, mai nou, ei îşi semnează şi îşi datează lucrările. O piesă de ceramică executată de Victor Vicşoreanu, Stelian Ogrezeanu, Janosz Joza reprezintă pentru specialişti şi pentru colecţionari exact ce reprezintă operele de artă ale marilor pictori sau sculptori ai vremii. Dar nimeni nu contestă apartenenţa lor, a creaţiei lor, la plastica populară contemporană. Mai mult, au apărut şi meşteri care imită opera sau semnătura celor mai desăvîrşiţi cre-

https://biblioteca-digitala.ro

atori, tocmai pentru a mări valoarea operelor lor nu totdeauna atît de reuşite ca cele ale maeştrilor. Este, credem, cazul să tragem un semnal de alarmă asupra acestui aspect, chiar dacă el nu vizează direct problema pusă în discuţie. Mai precizăm că în zilele noastre anonime rămîn numai nonvalorile şi piesele mai puţin reuşite.

Am mai stabilit că de fapt arta populară nu a fost niciodată, nu este şi nu va fi niciodată spontană în adevăratul sens al cuvîntului. Atunci cînd se lucrează o piesă de port, de exemplu, se are întotdeauna în vedere "nota de comandă" nescrisă a cumpărătorului sau a comanditarului. Executantul, de obicei un creator sau o creatoare priceputa, atunci cînd coase un cojoc, de exemplu, ţine seama de sexul, vîrsta, mărimea, apartenenţa naţională şi zonală, de momentul purtării piesei respective de către cel care comandă. Iar atunci cînd face piesa de serie el ţine seama şi de specificul tîrgului la care participă sau al zonei în care se află, de apartenenţa naţională a participanţilor la iarmaroc dintre care se vor desprinde cumpărătorii. Numai astfel el reuşeşte să-şi desfacă marfa în bune condiţiuni.

Apelînd la metodologia clasică de investigaţie etnologică - observaţia directă -, metodă perfect aplicabilă în cazul nostru, am constatat că şi din rîndul muncitorilor se detaşează de fapt numai cei mai pricepuţi muncitori despre care se afirmă, pe drept cuvînt, că-s "meşteri în meserie" şi, în ultima vreme că-s "doctori în meserie". Ei sînt cei care concep cele mai reuşite obiecte, gîndesc la felul cum acestea vor îmbina utilul cu frumosul, selectează cel mai indicat material şi tot ei realizează un "prototip" care este apoi preluat de colectiv şi multiplicat. Iniţial acesta circulă în formă primară şi se răspîndeşte atît

https://biblioteca-digitala.ro

în mediul urban cît şi în mediul rural datorită navetiştilor sau fiind făcut cadou, de muncitori, familiei şi prietenilor. Prin participanţii la schimbul de experienţă interuzinal, obiectul respectiv ajunge cu o rapiditate nebănuită în toate colţurile ţării. Abia acum intervine variaţia şi perfecţiunea datorită repetării confecţionării obiectului respectiv de cît mai mulţi indivizi cu pregătire diferită, cu gusturi diferite, cu tehnologii şi materii prime foarte variate şi cu posibilităţi meşteşugăreşti foarte diferite. Muncitorii din uzina respectivă fac atît cît pot pentru desăvîrşirea obiectului, dar cei din fabricile, uzinele sau atelierele în care acest prototip a ajuns au posibilitatea să aducă elemente noi mai ales în ce priveşte tehnica, tehnologia şi gustul local. Ei pot să introducă galvanizarea, cromarea, ştanţarea, călirea metalului etc. Am urmat spre exemplificare un obiect specific contemporaneităţii - ascuţitorul de creioane cu care muncitorii îşi înzestrează copiii de şcoală (fig. I.). Apărut la Oţelăria de la Tîrgovişte, el este adus în formă primară în tot mediul dîmboviţean şi în multe alte localităţi din ţară iar peste numai cîteva luni a fost surprins de noi la Alexandria, într-o altă formă mult perfecţionată şi desăvîrşită (fig. 2).

Constatăm că este posibilă apariţia şi răspîndirea unor obiecte de interes etnologic în mediul muncitoresc, în contemporaneitate, şi datorită condiţiilor speciale create de întreprinderi, deoarece muncitorii beneficiază de posibilitatea de a folosi utilajele şi tehnologia, precum şi unele materiale recuperabile. Această muncă este puternic stimulată de Festivalul Naţional "Cîntarea României", despre care tov. Nicolae Ceauşescu vorbea de la tribuna celui de al XII-lea Congres al P.C.R. "Merită, de asemenea, să subliniem rolul important pe care îl are Festivalul Naţional "Cîntarea României" în impulsionarea activităţii educative, în

https://biblioteca-digitala.ro

făurirea culturii noi, în întreaga viaţă spirituală a societăţii. Festivalul a pus cu putere în evidenţă geniul creator al poporului nostru, care întotdeauna a fost adevăratul purtător al celor mai înalte năzuinţe sociale şi spirituale, creatorul culturii înaintate, făuritorul civilizaţiei materiale şi spirituale în România" [6].

Aşa se explică apariţia unor piese de feronerie, în special acele garduri, porţi, copertine, grilaje şi fîntîni, sau ansamble şi subansamble de fîntîni, precum şi piese de inventar de vatră şi culinar, obiecte de uz casnic şi gospodăresc, toate cu forme nemaiîntîlnite în cultura noastră tradiţională şi cu deosebite valenţe artistice. Sîntem deci în măsură să consemnăm caracteristici ale noii arte populare muncitoreşti reprezentată prin numeroase obiecte care aparţin tezaurului nostru de cultură populară nouă alături de folclorul muncitoresc, de teatrul muncitoresc, literatura şi cîntecul muncitoresc - etnografii fiind deficitari în compartimentarea, stabilirea şi cercetarea capitolului domeniului de cercetare. Noi credem că această creaţie muncitorească trebuie urmărită în mare profunzime, deoarece apar şi elemente cu totul ieşite din comun. Sergiu Mişosniski, ucenic talentat, este mişcat de situaţia copiilor străzii din acea vreme. Execută o suită de desene ce pot servi oricînd drept grafică documentară de epocă. Pe unele le publică în presa primilor ani ai socialismului (fig. 3-5). Devenind muncitor şi comunist ilegalist, el continuă să se autoperfecţioneze şi în domeniul artei ; el, muncitor poligrafist, pe măsură ce se specializează creează operă care este ceva între plastica populară propriu-zisă, încadrată în definiţii, şi arta cultă aşa cum rezultă din toată opera sa.

https://biblioteca-digitala.ro

În concluzie, clasa muncitoare şi-a făurit o cultură proprie, specifică, ce se impune a fi cercetată şi sub raport etnografic.

N O T E

1. R. Vulcănescu, Dicţionar de etnologie, Bucureşti, 1979, Edit. Albatros.

2. Simpozionul s-a ţinut la Sofia între 29. IX şi 3.X.1979.

3. Lucrările simpozionului au fost reunite în volumul Ethnographie und Gegenwart, Sofia, 1976, Edit. Academiei Bulgare de ştiinţe.

4. Dintre lucrările elaborate sub egida Institutului de cercetări etnologice se detaşează în mod special cele cu tematica vizînd mediile muncitoreşti, redactate de R. Maier, H. Culea şi B. Zderciuc, în manuscris.

5. N. Ceauşescu, România pe drumul desăvîrşirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate, vol. I, pg. 379.

6. N. Ceauşescu, Raport la cel de al XII-lea Congres al P.C.R., Bucureşti, 1979, Edit. Politică, p. 80-81.

https://biblioteca-digitala.ro

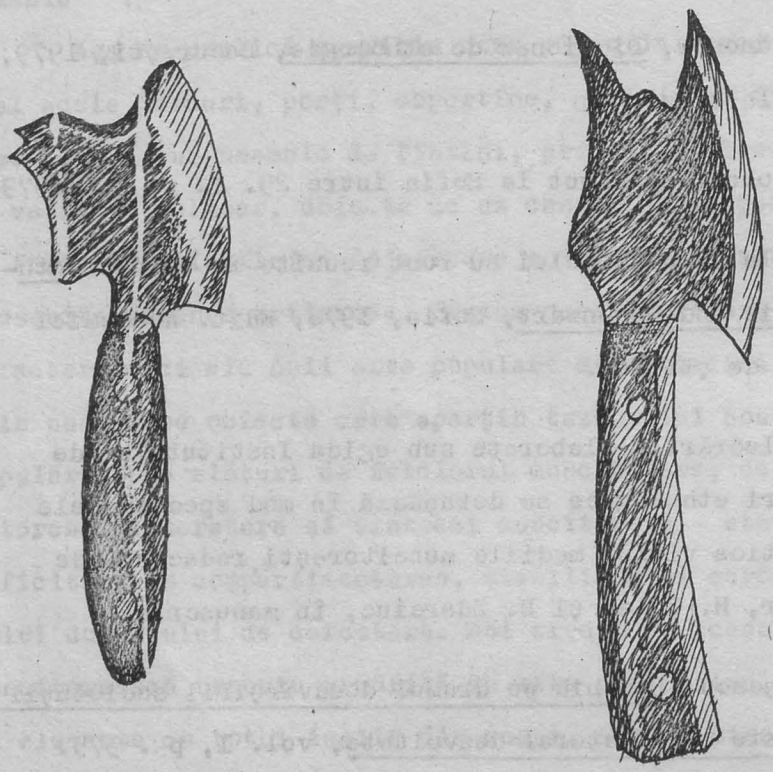

Nr. 1 Nr. 2

Ascuţitoare executate la Tîrgovişte (1) şi la Alexandria (2)

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 3. Sergiu Misosniky: "Copiii străzii"(1937)

https://biblioteca-digitala.ro

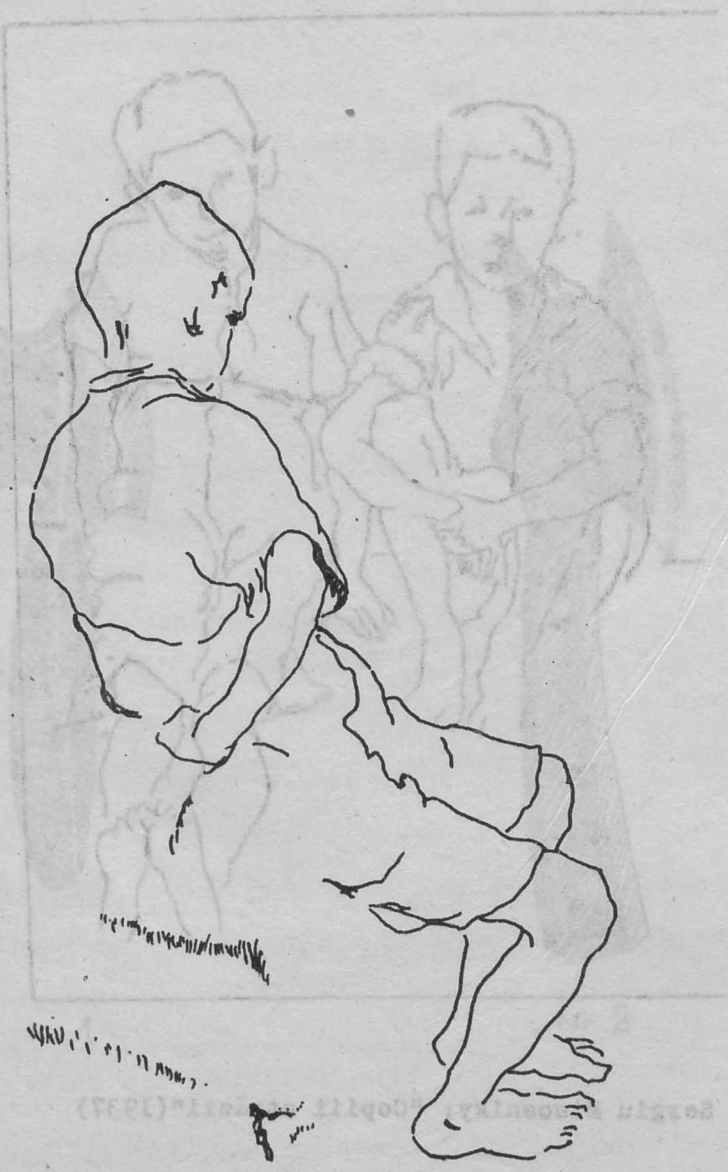

Fig. 4. Sergiu Misosniky: "Copilul străzii" (1937)

https://biblioteca-digitala.ro

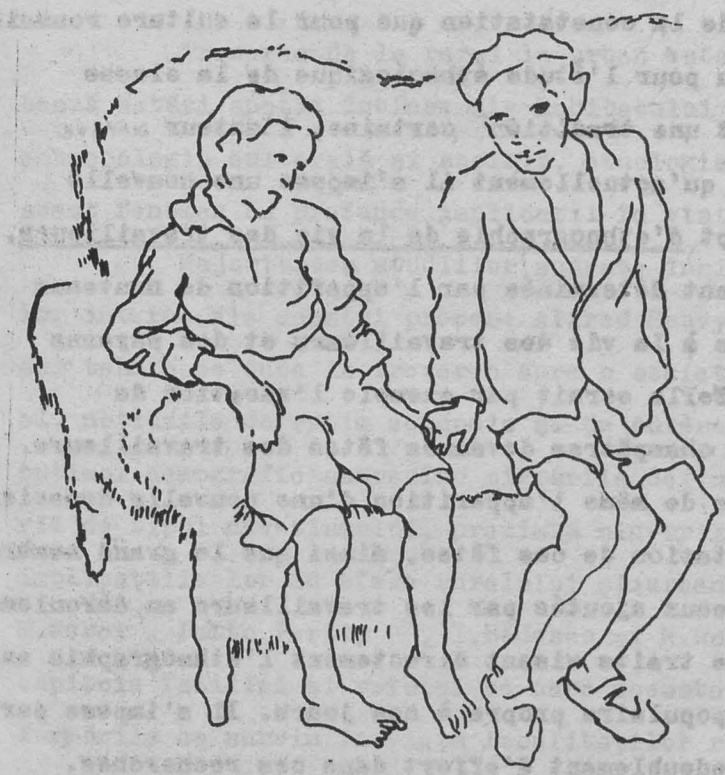

Fig. 5.Sergiu Misosniky: "Copiii străzii" (1937)

https://biblioteca-digitala.ro

L'étude ethnologique contemporaine de la vie des travailleurs
- concept, définition, préoccupations

(Résumé)

Partant de la constatation que pour la culture roumaine la préoccupation pour l'étude éthnologique de la classe ouvrière connait une tradition certaine, l'auteur arrive à la conclusion qu'actuellement il s'impose une nouvelle vision du concept d'ethnographie de la vie des travailleurs, cette vision étant déterminée par l'apparition de nouveaux éléments communs à la vie des travailleurs et des paysans d'aujourd'hui. Telle serait par exemple l'adoption de certaines fêtes champêtres devenues fêtes des travailleurs.

On relève de même l'apparition d'une nouvelle conscience dans l'interprétation de ces fêtes, ainsi que le grand nombre d'éléments nouveaux ajoutés par les travailleurs au déroulement de celles-ci, ce traits visant directement l'ethnographie aussi bien que l'art populaire propre à nos jours. Il s'impose par conséquent un redoublement d'effort dans ces recherches.

https://biblioteca-digitala.ro

FAMILIA RURALĂ ROMÂNEASCĂ, DE LA TRADIȚIE LA CONTEMPORANEITATE

A.I.Ciobănel

Trecerea de la rural la urban este un proces ce afectează astăzi spații întinse ale habitatului uman. Sociologia, antropologia culturală și socială, etnologia analizează detaliat acest fenomen cu profunde implicații în viața fiecărui popor.

Majoritatea studiilor apărute insistă asupra mecanismelor interne ale acestui proces: Alfred Sauvy[1] analizează progresul tehnic ce duce la trecerea spre o societate de tip industrial, noțiunile de optim economic și de putere care afectează optimul demografic antrenînd migrările definitive sau pendulatorii de tipul navetismului, prezintă migrările profesionale și implicațiile lor în sfera ruralului și urbanului. Frank C.Miller[2], M.Weber[3], Pelto Pertty [4], I.Bădescu și N.Radu[5] consacră întregi capitole familiei și rolului pe care aceasta îl joacă în transformările ce survin în viața localităților rurale, insistînd asupra mutațiilor produse datorită contactului cu urbanul sau transferului la oraș.

Mai puțin discutate sînt însă fenomenele etnologice ca atare și mai ales schimbările petrecute în sistemul de ritualuri existente în comunitatea rurală, ce implică profund familia și manifestările ei.

Profundele mutații ce au avut loc în țara noastră în cursul ultimelor decenii au dus, evident, la schimbarea raporturilor dintre grupurile sociale creîndu-se astfel relații

https://biblioteca-digitala.ro

de tip nou în spaţiul rural, urban şi între cele două unităţi sociale. Comunicarea de faţă ia în discuţie cîteva dintre transformările ce au survenit în cadrul tradiţional al relaţiilor de rudenie - element de maximă importanţă al culturii populare, controla de fapt, prin instituţia căsătoriei, intrarea şi ieşirea dintr-o comunitate rurală dată[6].

Din multitudinea elementelor ce compun structura unei familii[7]: rolurile şi statuturile sociale ale componenţilor, relaţiile interfamiliale, intrafamiliale şi interneamuri, am ales, dat fiind spaţiul redus de care dispun, cele trei momente esenţiale ale ciclului vieţii: naşterea, nunta şi moartea, încercînd o discutare mai detaliată a nunţii. Considerate ritualuri de trecere[8], ele marchează, practic, toate etapele esenţiale ale existenţei. Ceremonialuri complexe, implică texte, gesturi şi actanţi ce evoluează într-un cadru bine normalizat.

Relativa lor conservare, chiar în cazul în care semnificaţia iniţială a unui moment a fost demult uitată, se datorează, credem, tocmai implicării pe care o au în viaţa socială a unei comunităţi rurale şi importanţei lor pe plan familial. Că este aşa ne-o dovedeşte existenţa unor acte ce tind să refacă întregul ciclu, în cazul în care acesta n-a putut fi parcurs din diferite raţiuni; din această categorie face parte îmbrăcarea în port de mireasă a unei fete moartă necununată, confecţionarea unor momîi care sînt îngropate în locul trupului ce n-a putut fi înhumat, etc.

Cu atît mai semnificative sînt deci mutaţiile produse în contemporaneitate, ele vizînd, mai ales, statutul celor ce participă la aceste rituri de trecere şi amploarea manifestărilor în sine.

https://biblioteca-digitala.ro

Cauzele ce au produs aceste modificări sînt multiple, ele fiind o consecinţă a rapidelor schimbări sociale: a) creşterea veniturilor şi în special orientarea lor diferită - astfel banii nu mai folosesc la cumpărarea pămîntului ci la construirea de noi locuinţe, la sporirea confortului şi la etalarea statutului social şi material superior, reflectată şi în exacerbarea momentelor ceremoniale; b) ridicarea nivelului de cultură; c) navetismul, migrările pentru muncă în zone îndepărtate de cea natală şi contactul frecvent cu urbanul; d) egalitatea în fapt a sexelor; e) schimbarea raporturilor dintre generaţii, tinerii căpătînd o independenţă reală.

Ca urmare, endogamia pronunţată ce caracteriza societatea rurală tradiţională în care spaţiul social era controlat prin relaţia de rudenie care intermedia ieşirea şi intrarea din colectivitatea rurală a făcut loc exogamiei, iar mutaţiile de accent s-au produs dinspre legăturile de neam spre relaţii economice şi de putere.

Dintre cele 3 momente importante ale ciclului vieţii, nunta, cu tot cortegiul ei de manifestări, are ponderea maximă din totalul schimbărilor ce au survenit în contemporaneitate, de aceea materialul pe care îl prezint se va referi,în principiu, la acest moment esenţial al ceremonialurilor de trecere.

Una din cele mai importante diferenţe faţă de tradiţional se manifestă în opţiune - atunci cînd se alege partenerul de viaţă. În societatea tradiţională actul era perfect normat de legile sociale care acţionau în sat: respectarea interdicţiei incestului, o pronunţată endogamie - justificată de necesitatea conservării unui patrimoniu teritorial dat, "calitatea" neamului din care era selectat viitorul soţ - noţiune implicînd atît calităţi genetice cît şi mai ales vechimea familiei din care

https://biblioteca-digitala.ro

deriva cota parte din suprafaţa hotarului la care avea dreptul, zestrea - cuprinzînd pămîntul, locuinţa (în special pentru bărbaţi), animalele, inventarul agricol şi ţesăturile de interior.

Astăzi posibilităţile de cunoaştere ale tinerilor sînt mult mai mari, ele nemaifiind limitate la o suprafaţă restrînsă, izolarea, practic, nu mai există (datorită ei apăruse necesitatea organizării de "tîrguri de fete"). Generaţia actuală se deplasează mult atît din nevoi de culturalizare cît şi prin specificul profesiunilor alese, în majoritate altele decît cele tradiţionale la sat.

Cu excepţia zonelor necooperativizate, mai ales a Maramureşului şi Bucovinei, unde există încă tendinţa unei endogamii, "calitatea" neamului nu mai primează deoarece nu se mai pune, existenţial, problema zestrei în pămînt; animalele şi inventarul agricol nu mai sînt vitale; de aceea alegerea partenerului se face pe criterii calitativ noi, gradul superior de culturalizare al tinerilor jucînd un rol important.

Astfel încep să primeze afectivitatea, nivelul de învăţătură care conduce la o anume poziţie, locul de muncă, "zestrea" dorită fiind reprezentată în special de perspectivele sociale.

Condiţiile materiale sînt formulate prin prisma unor cerinţe noi: mobilă de oraş, maşină, bani, dar ele intră în concurenţă cu factorii afectivi, culturali şi educaţionali.

Datorită acestor mutaţii, peţitul este, în majoritatea cazurilor, un act formal, prin care se discută nu atît zestrea, cît se fixează detaliile concrete legate de nuntă şi modalitatea de locuire a tinerilor. Uneori peţitul nici nu mai există ca atare.

https://biblioteca-digitala.ro

Un alt factor esenţial în opţiune este independenţa materială a tinerilor faţă de părinţi, pentru că nu mai există dorinţa moştenirii pămîntului şi, uneori, nici a casei. În acest mod autoritatea familiei nu se poate exercita pe calea presiunilor materiale. Faptul are implicaţii profunde, ce afectează atît raportul dintre generaţii cît şi, legat de acesta, întregul ciclu al riturilor de trecere[9].

Participanţii la peţit s-au modificat, la fel ca şi fastul pregătirilor. S-au semnalat cazuri[10] în care tînărul a venit singur în casa viitoarei mirese sau însoţit doar de o rudă de sex feminin, situaţie ce iese complet din normele cutumiare, dispărînd şi peţitorii specializaţi.

Logodna, de altfel de mult pe cale de disoluţie, se mai menţine practic doar în cîteva zone din Ardeal şi nordul ţării, în cele mai multe sate cercetate fiind complet eliminată. Opţiunea fiind a tinerilor, nu mai nevoie de o perioadă de cunoaştere mai îndelungată, ca în situaţia în care nunta era, în general, datorată înţelegerii dintre neamuri.

Complexul de manifestări centrat pe masa mare a constituit întotdeauna centrul de greutate al nunţii tradiţionale. Începînd cu invitarea participanţilor şi terminînd cu "calea primară" - primul drum făcut de proaspăta pereche la părinţi, după consumarea ceremoniei, se derulează o serie de acte rituale cu diverse semnificaţii: de fertilitate, de propiţiere, de purificare. Trebuie menţionat că elementele principale din aceste cutume s-au menţinut - ele fiind regăsite în marea majoritate a satelor cercetate[11]: colacii, pîinea ruptă în capul miresei sau cu care aceasta este întîmpinată, apa cărată de la fîntînă şi cu care sînt stropiţi nuntaşii, focul prin care trece soacra, ştergarele, bradul. Marcarea trecerii de la statutul de fată

https://biblioteca-digitala.ro

la cel de femeie măritată şi respectiv de la flăcău la bărbat s-a păstrat: pusul florii mirelui şi găteala capului miresei. Spectaculoase modificări s-au produs mai ales în ce priveşte ospăţul de la masa mare, ca amploare, calitate, număr de participanţi. Spre deosebire de tradiţie, care consemnează o singură masă mare, astăzi au început să se facă 2 ospeţe, unul la mire şi altul la mireasă, fiecare, de obicei, cu darul lui[12]. Ritualul mesei mari se derula, obligatoriu, în casa mirelui - deci în viitoarea locuinţă a tinerilor căsătoriţi - excepţie făcînd doar cazurile în care tînărul se "mărita", adică "era luat ginere" în casă. Cauzele acestei mutaţii pot fi, în opinia mea, pe de o parte, dorinţa de a se căpăta un dar mai mare, deoarece ambele familii participă azi, material, la cheltuielile nunţii, iar pe de altă parte, orgoliul fiecărui neam de a se manifesta faţă de colectivitate.

S-au modificat şi conţinutul şi natura darurilor, tradiţional, înainte de nuntă se aduceau de către fiecare viitor participant la masă, "plocoanele", constînd din alimente diverse; deci darul avea o dublă funcţie: de ajutor dat casei unde urma să aibă loc ceremonia şi de confirmare a participării la sărbătoare. Astăzi, în plocon, accentul cade îndeosebi pe acceptarea invitaţiei.

În timpul mesei, darul dat de nuntaşi era de obicei modest, sau, uneori, cînd ploconul era mai mare, lipsea. În zilele noastre, acest ajutor dat de colectivitate tinerei familii este diferit; rulajul banilor fiind superior faţă de perioada tradiţională, condiţiile materiale mai bune şi orientarea veniturilor deosebită, banii şi cadourile - element nou, apărut sub influenţa urbană - sînt mult mai multe. Intervine însă şi un

https://biblioteca-digitala.ro

această opinie, radical schimbată, are la origine atît factorul afectiv, mai pronunţat la femeie, cît, mai ales, conservatorismul ei mai accentuat din care derivă o respectare profundă a ritualurilor, de unde siguranţa părinţilor că obiceiurile din ciclul familiei vor fi îndeplinite şi după dispariţia lor. Implicaţiile acestei mutaţii sînt mult mai profunde decît pot apare la prima vedere, deoarece sistemul familial tradiţional este patriliniar, ori, astfel, dreptul de moştenire revine fetelor, naşii pot fi luaţi şi din cei de botez ai miresei etc.

Sistemul de rudenie este una din cele mai importante părţi ale culturii unui popor. Mutaţiile ce s-au produs în habitatul rural contemporan antrenează cele mai profunde elemente ale structurii de neam, modificînd esenţial atitudinile sociale, creînd raporturi noi între grupuri, indiferent că este vorba de sexe sau generaţii.

Decodificarea limbajului pe care îl formează înrudirea, analiza amănunţită a atitudinilor elementare şi a relaţiilor pe care acestea le formează demonstrează, dacă mai era nevoie, profundul ei caracter social şi importantele implicaţii pe care le are în contemporaneitate. De aceea ni se pare semnificativ faptul că în timp ce tradiţia familiei rurale româneşti obiceiurile din ciclul vieţii cunoşteau multiple particularităţi zonale, astăzi modificările tind să egalizeze reactivitatea neamului, indiferent de apartenenţa regională, faţă de complexul etnologic.

N O T E

1. Alfred Sauvy, Théorie Générale de la Population, vol.I: Economie et Population; vol.II: La vie des Populations, Paris, Presses Universitaire de France,

https://biblioteca-digitala.ro

2. Frank Miller, Industrialization în Mexico , University of Minnesota - Series în Anthropology 1973

3. M.Weber The Household Community în T.Parsons Shils - The Theories of Society, the Free Press - New York.

4. Pelto Pertti The Structure of Guquirey in Anthropological Research - New York, Herper and Row 197o.

5. I.Bădescu - N.Radu, De la comunitatea rurală la comunitatea urbană, Bucureşti, Ed.Stiinţifică şi enciclopedică, 198o.

6. H.H.Stahl - Teorii şi ipoteze privind sociologia orînduirii tributare Ed.Stiinţifică şi enciclopedică Bucureşti 198o şi H.H.Stahl - Studii de sociologie istorică Bucureşti, Ed.ştiinţifică 1972.

7. Mihai Pop - Obiceiuri tradiţionale româneşti - Bucureşti, CCES-ICED, 1976, vezi şi Claude Lévi-Strauss - "Les structures élémentaires de la parenté, Paris, P.U.F., 1949, Kroeber A.L.-"Antropology" ed.nouă - New York, 1948.

8. Arnold van Gennep - Les rites de passage - Paris, 19o9; Marcel Mauss - Manuel d'éthnographie Paris,1947

9. Această aşa-zisă lipsă de continuitate a generaţiilor în comunitatea rurală a dus şi la crearea unor obiceiuri noi. De exemplu, apărut în perioada dintre cele 2 războaie, obiceiul "pomenii de viu" s-a generalizat practic, în toată Oltenia şi o parte din Muntenia. Bătrînii, nemai fiind siguri că va fi cine "să le poarte capetele" - îşi fac o pomană completă, mergînd pînă la cărătul apei rituale, timp de 4o de zile, tămîiat, etc.

1o. Ludoş - Jud.Sibiu; Valea Nucarilor - jud.Tulcea, Cenad-jud.Timiş; Breasta - jud.Dolj şi exemplele pot fi continuate

11. Practic, în toate satele anchetate - cîte 2-3 din fiecare judeţ al ţării.

https://biblioteca-digitala.ro

această opinie, radical schimbată, are la origine atît factorul afectiv, mai pronunţat la femeie, cît, mai ales, conservatorismul ei mai accentuat din care derivă o respectare profundă a ritualurilor, de unde siguranţa părinţilor că obiceiurile din ciclul familiei vor fi îndeplinite şi după dispariţia lor. Implicaţiile acestei mutaţii sînt mult mai profunde decît pot apare la prima vedere, deoarece sistemul familial tradiţional este patriliniar, ori, astfel, dreptul de moştenire revine fetelor, naşii pot fi luaţi şi din cei de botez ai miresei etc.

Sistemul de rudenie este una din cele mai importante părţi ale culturii unui popor. Mutaţiile ce s-au produs în habitatul rural contemporan antrenează cele mai profunde elemente ale structurii de neam, modificînd esenţial atitudinile sociale, creînd raporturi noi între grupuri, indiferent că este vorba de sexe sau generaţii.

Decodificarea limbajului pe care îl formează înrudirea, analiza amănunţită a atitudinilor elementare şi a relaţiilor pe care acestea le formează demonstrează, dacă mai era nevoie, profundul ei caracter social şi importantele implicaţii pe care le are în contemporaneitate. De aceea ni se pare semnificativ faptul că în timp ce tradiţia familiei rurale româneşti obiceiurile din ciclul vieţii cunoşteau multiple particularităţi zonale, astăzi modificările tind să egalizeze reactivitatea neamului, indiferent de apartenenţa regională, faţă de complexul etnologic.

N O T E

1. Alfred Sauvy, Théorie Générale de la Population, vol.I: Economie et Population; vol.II: La vie des Populations, Paris, Presses Universitaire de France,

https://biblioteca-digitala.ro

2. Frank Miller, Industrialization în Mexico , University of Minnesota - Series în Anthropology 1973

3. M.Weber The Household Community în T.Parsons Shils - The Theories of Society, the Free Press - New York.

4. Pelto Pertti The Structure of Guquirey in Anthropological Research - New York, Herper and Row 197o.

5. I.Bădescu - N.Radu, De la comunitatea rurală la comunitatea urbană, Bucureşti, Ed.Stiinţifică şi enciclopedică, 198o.

6. H.H.Stahl - Teorii şi ipoteze privind sociologia orînduirii tributare Ed.Stiinţifică şi enciclopedică Bucureşti 198o şi H.H.Stahl - Studii de sociologie istorică Bucureşti, Ed.ştiinţifică 1972.

7. Mihai Pop - Obiceiuri tradiţionale româneşti - Bucureşti, CCES-ICED, 1976, vezi şi Claude Lévi-Strauss - "Les structures élémentaires de la parenté, Paris, P.U.F., 1949, Kroeber A.L.-"Antropology"ed.nouă - New York, 1948.

8. Arnold van Gennep - Les rites de passage - Paris, 19o9; Marcel Mauss - Manuel d'éthnographie Paris,1947

9. Această aşa-zisă lipsă de continuitate a generaţiilor în comunitatea rurală a dus şi la crearea unor obiceiuri noi. De exemplu, apărut în perioada dintre cele 2 războaie, obiceiul "pomenii de viu" s-a generalizat practic, în toată Oltenia şi o parte din Muntenia. Bătrînii, nemai fiind siguri că va fi cine "să le poarte capetele" - îşi fac o pomană completă, mergînd pînă la cărătul apei rituale, timp de 4o de zile, tămîiat, etc.

1o. Ludoş - Jud.Sibiu; Valea Nucarilor - jud.Tulcea, Cenad-jud.Timiş; Breasta - jud.Dolj şi exemplele pot fi continuate

11. Practic, în toate satele anchetate - cîte 2-3 din fiecare judeţ al ţării.

https://biblioteca-digitala.ro

12. În județele Dolj, Olt, Ialomița.

13. Județele Dolj, Mehedinți, Gorj, Vîlcea, Ialomița. Sînt zone în care "nașul de baștină" se păstrează patriliniar.

14. Vezi brutăria din Bîrca, județul Dolj.

15. Vezi toată aria oltenească.

https://biblioteca-digitala.ro

La famille rustique roumaine
tradition et actualité
(Résumé)

Le présent ouvrage fait l'analyse de quelques problèmes concernant les changements survenus dans la tradition des relations de famille, phénomène qui se reflète surtout au cours du déroulement rituel du mariage, cérémonie qui marque justement le passage d'un groupe à un autre dans une même communauté rurale. Après l'exposition des causes socio-économiques résidant à la base de ces transformations, l'auteur analyse, en les comparant, les moments ainsi que les comportements les plus significatifs de ce rite, comme par exemple: la demande en mariage, les fiançailles, le cadeau de noces (la corbeille de la mariée), le grand festin ("masa mare"), les vêtements de la mariée aussi bien que sa virginité, en relevant leur fond traditionnel de même que maintes différences essentielles par rapport à l'ancien statut. Le résultat de cet ensemble de mutations, ayant de multiples implications sociales est précisément l'égalisation, l'uniformisation de la réactivité du peuple, indifféremment de l'appartenance régionale, envers l'ensemble ethnologique.

https://biblioteca-digitala.ro

MUTAŢII CONTEMPORANE ÎN SISTEMUL OCUPAŢIONAL TRADIŢIONAL

Georgeta Moraru

Problema mutaţiilor din cultura populară contemporană a fost abordată îndeosebi prin prisma raportului dintre tradiţie şi inovaţie, a creativităţii populare, preluarea elementelor viabile tradiţionale din sfera folclorului şi a artei populare. În privinţa ocupaţiilor, a acelor activităţi productive care asigură existenţa şi dezvoltarea comunităţilor rurale, au fost abordate diferite probleme privitoare la geneza, evoluţia, interdependenţa şi semnificaţiile acestor ocupaţii în viaţa poporului român[1]. Pentru epoca contemporană, au fost consemnate cu precădere acele transformări care indicau disoluţia şi dispariţia unor elemente etnografice considerate tradiţionale şi mai puţin s-au abordat şi analizat cauzele şi ansamblul mutaţiilor din zilele noastre. În comunicare, ne vom referi la mutaţiile din sistemul tradiţional românesc, îndeosebi la cel din sfera activităţilor productive de bază care antrenează un număr mai mare din membrii colectivităţilor săteşti: agricultura, creşterea animalelor, viticultura etc.

Categorii ale modului de trai, ocupaţiile trebuie analizate în contextul sistemului ocupaţional în care acestea funcţionează. Privite în perspectiva evoluţiei şi a ponderii lor în economie, activităţile productive prezintă o serie de caracteristici proprii, un ansamblu de însuşiri esenţiale, calitativ specifice pe care le regăsim în modul de trai al comunităţilor omeneşti care au trăit şi muncit în regiunea carpato-danubiano-pontică

https://biblioteca-digitala.ro

din cele mai vechi timpuri şi pînă în epoca contemporană. Constatăm existenţa unui sistem ocupaţional cu caracter complex, bazat pe o perfectă cunoaştere a sistemului ecologic local, a potenţialului său economic, în măsură să valorifice resursele naturale conform nevoilor socio-economice şi tradiţiei de muncă din această regiune. Pe ansamblul ţării, milenii întregi nu a existat o anume activitate productivă unilateral definitorie pentru modul de trai- pur agrară sau pur pastorală -, ci un complex de activităţi productive de natură să satisfacă necesităţile zilnice. Condiţiile naturale locale cu un grad mare de diversitate şi caracterul autarhic al economiei au făcut posibilă menţinerea specificului mixt al ocupaţiilor, în care se evidenţiază dominanta agro-pastorală. In evoluţia sistemului ocupaţional caracteristic comunităţilor locale, s-au produs transformări antrenate de factori economici, sociali sau de anumite împrejurări istorice. Pe perioade mai lungi sau mai scurte de timp, se constată modificări în ponderea unor ocupaţii sau în schimbarea raporturilor dintre ocupaţii[2], modificări ce sugerează existenţa unui mecanism de autoreglare care a funcţionat milenii şi mai funcţionează şi astăzi. In acest context, a avut loc o continuă revalorificare a bagajului de cunoştinţe de muncă, prin transmisie directă sau indirectă, în cursul cărora s-au produs mutaţii mai mult sau mai puţin spectaculoase.

Pe teritoriul României, pînă în sec.al XIX-lea, mutaţiile din domeniul ocupaţiilor s-au petrecut lent, la intervale mari de timp. Deşi practicarea acestor activităţi a fost deseori întreruptă brusc de cursul anumitor evenimente istorice, de regulă, ele se reluau după încetarea factorilor perturbatori. Aceşti factori nu erau de natură să provoace mutaţii, ci doar stagnări în evoluţia activităţilor de procurare a mijloacelor de subzistenţă,

https://biblioteca-digitala.ro

stagnări care prin repetarea factorilor perturbatori duceau la sărăcirea populaţiei şi la regres economic. Continuarea lor în timp putea produce modificări în raporturile dintre ocupaţii, schimbarea ponderii acestora în economia locală, pentru a face faţă noilor împrejurări istorice. Astfel de schimbări au avut loc în economia comunităţilor autohtone din regiunea carpato-danubiano-pontică în perioada marilor migraţii din mileniul întîi al erei noastre, dar acestea nu au afectat cadrul mare al sistemului ocupaţional tradiţional.

Cauzele care au produs mutaţii în structura ocupaţiilor tradiţionale sînt multiple, însă acţiunea lor este diferită, mai mult sau mai puţin limitată, în funcţie de caracteristicile ecosistemelor locale, de condiţiile social-economice şi de specificul psihologiei populare . Astfel, s-au produs schimbări fără perturbări deosebite în structura ocupaţiilor, cum au fost de exemplu, introducerea culturilor de porumb şi cartofi, care au înlocuit culturile de mei şi în parte pe cele de orz, contribuind la îmbogăţirea mijloacelor de subzistenţă ale ţăranilor. Cadrul natural local a oferit posibilitatea introducerii şi cultivării acestor plante , iar condiţiile istorice au fost favorabile, produsele lor nefiind supuse sistemului de dări în vigoare în ţările române. Pe plan etnografic însă, în condiţiile păstrării vechiului mod de lucru al pămîntului, introducerea porumbului şi cartofului nu a produs modificări deosebite, nu a făcut decît să transfere şi să perpetueze vechi tehnici şi unelte de muncă adaptate necesităţilor noilor culturi.

De asemenea, pot avea loc mutaţii cauzate de transformările petrecute la nivelul forţelor de producţie, prin progrese în perfecţionarea uneltelor de muncă, fapt care atrage schimbări în tehnica de producţie şi implicit în creşterea randamentului. Astfel de mutaţii imprimă un caracter evolutiv activităţilor productive.

https://biblioteca-digitala.ro

Cele mai evidente transformări sub acţiunea progreselor tehnicii le constatăm în domeniul ocupaţiilor cu caracter specializat, meşteşugăresc. De-a lungul veacurilor, în domeniul ocupaţiilor de bază se constată o tendinţă lentă de modificare a tehnicilor de muncă, observată nu numai la noi, ci şi în întreaga lume. In privinţa tehnicilor de lucru ale pământului au avut loc o serie de mutaţii evidenţiate prin introducerea unor unelte perfecţionate, constatate în epoci mai vechi, cum ar fi în perioada clasică dacică, în epoca romană, în sec.X-XI, în sec.XIV-XV, în sec. al XIX-lea şi în epoca noastră. In alte domenii, cum ar fi cel al creşterii animalelor, evoluţia tehnicilor pastorale este mai greu de surprins, cu excepţia transhumanţei pe care o privim prin prisma mutaţiilor, constituind un nivel evolutiv distinct, stimulat de condiţiile cadrului geografic din unele zone (lipsa păşunilor pe timp de iarnă care să asigure hrana unui număr mai mare de animale şi existenţa unor păşuni propice în ţinuturi apropiate), de anumiţi factori economici (existenţa unor puternice centre de prelucrare şi pieţe de desfacere a mărfurilor produse de oieri, reprezentate de centrele meşteşugăreşti şi comerciale săseşti), de anumite condiţii istorice şi sociale de lungă durată (presiuni asupra populaţiei locale împinsă spre zonele montane şi însuşirea pământurilor arabile de nobilimea maghiară) etc.

In sfîrşit, mutaţii deosebite au putut fi cauzate de schimbări în structura social-economică a societăţii, mutaţii care vizează transformări în întreg modul de organizare al comunităţilor rurale. Analiza succesiunii modurilor de producţie de pe teritoriul României relevă modificări în structura ocupaţiilor tradiţionale. Deşi s-au produs în timp şi s-au materializat prin diverse schimbări, prin caracterul proprietăţii rămas neschimbat timp îndelungat şi prin implicaţiile lor, mutaţiile din

https://biblioteca-digitala.ro

veacurile trecute nu au fost de natură să afecteze ansamblul structurii sistemului ocupaţional tradiţional. Pe ansamblu, activităţile productive de bază au rămas aceleaşi, agricultura şi creşterea animalelor care au evoluat şi s-au perpetuat începînd din neoliticul timpuriu, apoi, cultivarea plantelor textile, albinăritul, viticultura, pomicultura, fără să mai vorbim de străvechile ocupaţii legate de exploatarea directă a potenţialului economic al cadrului natural, culesul, pescuitul, vînătoarea etc. Acestora li s-au adăugat, pentru perioade mai scurte sau mai lungi de timp, diverse activităţi născute din cerinţele economice ale societăţii.

Din sec.al XIX-lea, îndeosebi din a doua jumătate a secolului, în România se produc transformări în structura social-economică, într-un ritm alert, afectînd comunităţile rurale şi implicit sistemul ocupaţional. Aceste modificări s-au datorat infiltrării treptate a relaţiilor capitaliste în lumea satelor. Lor le datorăm începutul disoluţiei şi dispariţiei acelui specific etnografic considerat tradiţional, sub care eram obişnuiţi să privim ocupaţiile. În primele decenii ale sec.al XX-lea, acest pitoresc ansamblu etnografic a suferit transformări spectaculoase, mai rapide în regiunile de cîmpie şi mai lente în celelalte zone, pe măsura antrenării lor în circuitul producţiei capitaliste. Pe fundalul reformelor agrare are loc restructurarea proprietăţii agrare, generalizarea individualizării proprietăţii în mediul rural, fapt ce a produs mutaţii în structura sistemului ocupaţional. Desţelenirea marilor stepe şi trecerea la agricultura intensivă, diminuarea şi încetarea marii transhumanţe, înviorarea pomiculturii, răspîndirea grădinăritului, sînt rezultate ale noilor schimbări social-economice. Deşi ponderea ocupaţiilor s-a modificat, accentuîndu-se dominanta agrară pe ansamblul economiei româneşti, caracterul mixt al ocupaţiilor tradiţionale s-a menţinut

https://biblioteca-digitala.ro

datorită condiţiilor locale diferite de la zonă la zonă. Singurul sector afectat serios a fost viticultura, din cauza calamităţii filoxerei care a distrus în cea mai mare parte soiurile de viţă veche românească. De asemenea, au avut loc modificări în structura gospodăriei ţărăneşti, menite să asigure funcţionarea ocupaţiilor tradiţionale în noul context.

Din punct de vedere etnografic, primele afectate au fost uneltele de muncă, înlocuite cu produsele de serie, fabricate Astfel, statistica agricolă din 1905, consemna generalizarea plugului de fier în Bărăgan[3]. Vechi meşteşuguri îşi restrîng activitatea sau dispar; instalaţiile tehnice populare se resimt tot mai mult de pe urma concurenţei instalaţiilor moderne, de mare randament, cum s-a petrecut de exemplu în Bărăgan, cînd în primul deceniu al sec. al XX-lea dispar ultimele mori de vînt. Tehnicile de muncă suferă transformări, mai întîi pe marile moşii care încetează a mai fi lucrate "după datina veche", iar apoi, treptat, pe micile proprietăţi ţărăneşti. In acest sens, interesant a fost de urmărit efortul ţăranilor din estul Cîmpiei Române de a se alinia la cerinţele noi ale exploatării intensive a pămîntului[4]. Trecerea la un nou sistem agrar s-a petrecut treptat la sfîrşitul sec.al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea, şi dat fiind posibilităţile lor materiale limitate, s-a recurs la revalorificarea milenarei experienţe de muncă agricolă, din care s-au selectat, conform noilor cerinţe, practici de muncă pentru exploatarea mai raţională a terenurilor agricole, introducînd un inventar agrar modern mai puţin perfecţionat decît cel de pe marile moşii. În acest context, asistăm la diminuarea şi încetarea marii transhumanţe, drumurile oilor fiind închise prin extinderea terenurilor agricole, şi doar rămăşiţele lor persistă pînă în zilele noastre.

Restructurarea proprietăţii rurale şi introducerea unor unelte şi tehnici noi au fost de natură să stimuleze într-un

https://biblioteca-digitala.ro

timp scurt randamentul economic în vederea obţinerii unor produse în scopul comercializării şi procurării de capital. In lumea satelor româneşti acest capital era destinat să faciliteze un singur ţel, procurarea de pămînt, o adevărată obsesie a ţăranului român. Neputînd face faţă cerinţelor unei producţii agrare competitive, asistăm la un rapid proces de pauperizare a ţărănimii şi la mari frămîntări sociale, cum au fost cele din 1888 şi 1907. Pauperizarea a făcut posibilă păstrarea în cultura populară a unor vestigii etnografice, mai mult sau mai puţin afectate de aceste schimbări, pe care noi, etnografii, le-am cules pentru A.E.R.

În întreaga ţară se intensifică fenomenul demografic al deplasărilor itinerante, din care unele sînt prelungiri ale ocupaţiilor tradiţionale, în zonele unde se găsea de lucru, la secerat, la cosit, la cules etc., migrînd sezonier după lucru din Apuseni în Bărăgan şi din nordul Moldovei în Banat. Paralel asistăm la apariţia unor domenii noi de muncă, cum este lucrul la pădure, în care sînt antrenaţi mulţi ţărani, de regulă din categoria celor cu venituri modeste din zonele montane şi submontane. Tot din lumea satelor sînt recrutaţi şi cei ce vor forma noua clasă în curs de constituire, clasa muncitoare.

Cucerirea puterii de stat de către clasa muncitoare a însemnat începutul unor deosebite schimbări social-economice în societatea românească. Intr-un răstimp scurt s-au produs transformări care au restructurat nu numai sistemul ocupaţional, dar şi modul de trai tradiţional. Inceputul s-a făcut, cum era şi firesc, prin schimbări în structura proprietăţii; s-au naţionalizat moşiile, s-a făcut o ultimă reformă agrară şi apoi, treptat, s-au creat condiţiile trecerii la o nouă formă de proprietate, cooperatistă, în zonele cu posibilităţi agrare. In intervalul 1949-1962,

https://biblioteca-digitala.ro

în lumea satelor românești se structurează un nou sistem ocupațional, în limitele și pe baza cadrului tradițional. Acest sistem ocupațional funcționează pe două nivele de organizare distincte:

1. un nivel structurat pe o puternică bază reprezentată de proprietatea de stat și cooperatistă asupra pămîntului și a mijloacelor de producție. In acest sector, schema structurii activităților productive a rămas tradițională: agricultura, creșterea animalelor, viticultura, pomicultura, legumicultura etc., în funcție de specificul potențialului economic local, dar modul de organizare și de exploatare este complet diferit de cel tradițional.

2. un nivel reprezentat de mica producție particulară, ce înglobează activitățile productive din zonele montane și submontane necooperativizate, precum și cele de pe loturile individuale ale cooperatorilor. Acest nivel păstrează în structura sa, în modul de organizare și în tehnicile de muncă, multe elemente din vechiul sistem. In acest sens, se evidențiază sistemul ocupațional carpatic, care în linii generale continuă să funcționeze în contextul mutațiilor de azi. Cele două nivele, deși sînt net delimitate din punct de vedere organizatoric, prezintă multiple interrelații, acționate de factori sociali comuni, ce își desfășoară activitatea în ambele nivele.

Mutațiile contemporane din sistemul ocupațional s-au desfășurat pe fundalul unor mari mișcări demografice, țăranii fiind antrenați în procesul de industrializare și urbanizare. Intre cele trei sectoare: industrial, cooperatist și individual, continuă să existe un permanent transfer care se resimte și la nivelul ocupațiilor. Semnificativ este transferul de tehnică nouă în direcția sectorului individual. A apărut un nou fenomen social, navetismul, un adevărat nou mod de viață adoptat de multe categorii socio-profesionale din zonele de convergență industriale, care

https://biblioteca-digitala.ro

timp scurt randamentul economic în vederea obţinerii unor produse în scopul comercializării şi procurării de capital. In lumea satelor româneşti acest capital era destinat să faciliteze un singur ţel, procurarea de pămînt, o adevărată obsesie a ţăranului român. Neputînd face faţă cerinţelor unei producţii agrare competitive, asistăm la un rapid proces de pauperizare a ţărănimii şi la mari frămîntări sociale, cum au fost cele din 1888 şi 1907. Pauperizarea a făcut posibilă păstrarea în cultura populară a unor vestigii etnografice, mai mult sau mai puţin afectate de aceste schimbări, pe care noi, etnografii, le-am cules pentru A.E.R.

În întreaga ţară se intensifică fenomenul demografic al deplasărilor itinerante, din care unele sînt prelungiri ale ocupaţiilor tradiţionale, în zonele unde se găsea de lucru, la secerat, la cosit, la cules etc., migrînd sezonier după lucru din Apuseni în Bărăgan şi din nordul Moldovei în Banat. Paralel asistăm la apariţia unor domenii noi de muncă, cum este lucrul la pădure, în care sînt antrenaţi mulţi ţărani, de regulă din categoria celor cu venituri modeste din zonele montane şi submontane. Tot din lumea satelor sînt recrutaţi şi cei ce vor forma noua clasă în curs de constituire, clasa muncitoare.

Cucerirea puterii de stat de către clasa muncitoare a însemnat începutul unor deosebite schimbări social-economice în societatea românească. Intr-un răstimp scurt s-au produs transformări care au restructurat nu numai sistemul ocupaţional, dar şi modul de trai tradiţional. Inceputul s-a făcut, cum era şi firesc, prin schimbări în structura proprietăţii; s-au naţionalizat moşiile, s-a făcut o ultimă reformă agrară şi apoi, treptat, s-au creat condiţiile trecerii la o nouă formă de proprietate, cooperatistă, în zonele cu posibilităţi agrare. In intervalul 1949-1962,

https://biblioteca-digitala.ro

în lumea satelor românești se structurează un nou sistem ocupațional, în limitele și pe baza cadrului tradițional. Acest sistem ocupațional funcționează pe două nivele de organizare distincte:

1. un nivel structurat pe o puternică bază reprezentată de proprietatea de stat și cooperatistă asupra pămîntului și a mijloacelor de producție. In acest sector, schema structurii activităților productive a rămas tradițională: agricultura, creșterea animalelor, viticultura, pomicultura, legumicultura etc., în funcție de specificul potențialului economic local, dar modul de organizare și de exploatare este complet diferit de cel tradițional.

2. un nivel reprezentat de mica producție particulară, ce înglobează activitățile productive din zonele montane și submontane necooperativizate, precum și cele de pe loturile individuale ale cooperatorilor. Acest nivel păstrează în structura sa, în modul de organizare și în tehnicile de muncă, multe elemente din vechiul sistem. In acest sens, se evidențiază sistemul ocupațional carpatic, care în linii generale continuă să funcționeze în contextul mutațiilor de azi. Cele două nivele, deși sînt net delimitate din punct de vedere organizatoric, prezintă multiple interrelații, acționate de factori sociali comuni, ce își desfășoară activitatea în ambele nivele.

Mutațiile contemporane din sistemul ocupațional s-au desfășurat pe fundalul unor mari mișcări demografice, țăranii fiind antrenați în procesul de industrializare și urbanizare. Intre cele trei sectoare: industrial, cooperatist și individual, continuă să existe un permanent transfer care se resimte și la nivelul ocupațiilor. Semnificativ este transferul de tehnică nouă în direcția sectorului individual. A apărut un nou fenomen social navetismul, un adevărat nou mod de viață adoptat de multe categorii socio-profesionale din zonele de convergență industriale, care

https://biblioteca-digitala.ro

In privinţa agriculturii, transformările sînt deosebite Principalele culturi agricole se cultivă astăzi în sistemul marii agriculturi, cu o tehnică şi un inventar agrar modern. Pe loturile individuale se înregistrează mici culturi combinate, destinate în principal hranei animalelor şi păsărilor din gospodărie. În zonele montane observăm o considerabilă restrîngere a suprafeţelor cultivate şi a fîneţelor, plasate acum în apropierea vetrelor satelor, în plan mai îndepărtat profilîndu-se terasele înţelenite. Cauzele sînt multiple, datorate lipsei forţei de muncă, măsurilor silvice şi existenţei în comerţ a produselor agricole. În aceste regiuni, cercetările pentru Atlasul Etnografic al României înregistrează o restrîngere a suprafeţelor cultivate cu cereale, dominante devenind culturile de porumb şi cartof. Deşi se întîlnesc sporadic soiuri de cereale străvechi, cum sînt cele de alac, grîu de primăvară, orz sau ovăz, precum şi unele soiuri locale de legume sau pomi fructiferi, în general, în toată ţara au fost schimbate majoritatea soiurilor de plante, ţăranii procurîndu-şi soiuri selecţionate de cereale, pomi fructiferi, viţă de vie, zarzavaturi etc. Pe alocuri, se folosesc şi produse chimice pentru creşterea fertilităţii solului. În linii mari, se mai păstrează încă vechea tehnică agricolă, dar inventarul agricol a fost înlocuit în cea mai mare parte. Sporadic, la categoria ţăranilor vîrstnici, se mai întîlnesc unele tipuri vechi de unelte agricole.

Şi creşterea animalelor se prezintă astăzi în mod diferit. În satele colectivizate, pe lîngă sectoarele zootehnice, fiecare gospodărie ţărănească posedă un număr de animale. Se constată introducerea unor rase noi de animale şi păsări. Unele specii vechi au dispărut din gospodăriile ţărăneşti, cum sînt boii de muncă, numărul cailor s-a micşorat, înmulţindu-se caprele şi măgarii. Oile continuă a fi crescute, prin asociere într-o stînă a satului sau supravegheate prin rotaţie pe islaz. Practicile

https://biblioteca-digitala.ro

pastorale rămîn, în general, tot cele specifice păstoritului local, sedentar, dar inventarul pastoral s-a "modernizat". In zonele montane, păstoritul continuă să se practice în multe sat în mod tradiţional, deşi, pe plan general, numărul stînelor s-a micşorat, întocmai ca şi numărul personalului stînei. Tehnicile pastorale străvechi persistă, iar inventarul pastoral s-a modif cel parţial. Şi aici, situaţia diferă de la sat la sat. In gene ral, ciobănia a devenit o profesiune căutată în zilele noastre, cînd numărul celor dispuşi să o practice s-a micşorat. Baci originari din zonele pastorale renumite: Mărginenii Sibiului, Săcelenii, Vrîncenii, Novăcenii etc., sînt căutaţi şi angajaţi de CAP-uri şi IAS-uri. De asemenea, marea transhumanţă a înceta de mult, dar milenarele drumuri ale oilor n-au fost uitate, pe ele continuă să treacă şi astăzi mici turme de oi, cum sînt cel ale Mărginenilor Sibiului care iernează în Banat, mai rar în Bihor sau pe Tîrnave. O zonă propice iernatului se dovedeşte a şi Delta Dunării, pentru oile satelor dobrogene şi a celor din estul Cîmpiei Române.

Transformări deosebite se identifică şi în practicile unor ocupaţii străvechi, cum sînt pescuitul şi vînătoarea, care au căpătat caracter sportiv, pe bază de permise. Aici, vestigii se întîlnesc pe linie de braconaj, cum sînt capcanele sau tehni cile arhaice de pescuit. De altfel, cele două ocupaţii sînt afec tate, pescuitul de poluarea apelor, iar vînătoarea de legislaţia silvică. Culesul din natură, mai cu seamă cel al plantelor medi cinale, a fost stimulat prin Plafar, care valorifică tezaurul de cunoştinţe din farmacopeea populară. O ocupaţie în care s-au produs schimbări mari este şi albinăritul, deşi creşterea albi nelor se resimte de pe urma chimizării, totuşi prin acţiunile Apimondiei, constatăm răspîndirea unor cunoştinţe şi tehnici

https://biblioteca-digitala.ro

apicole moderne, înlocuirea vechiului inventar apicol şi apariţia unor fenomene noi - albinătirul pastoral.

După cum s-a putut observa, analiza sistemului ocupaţional specific epocii contemporane, relevă un ansamblu complex de activităţi productive de străveche tradiţie pe teritoriul României, reorganizate şi adaptate în concordanţă cu cerinţele marilor transformări social-economice petrecute în ultimele trei decenii. Funcţionarea acestui sistem ocupaţional indică un mecanism de autoreglare, care îl face capabil de schimbări şi perfecţionări, în conformitate cu cerinţele curente ale societăţii, adaptîndu-se însă la necesităţile locale, specifice. Procesul de autoreglare are loc în cele două nivele. In gospodăriile individuale el se efectuează în funcţie de necesităţile familiale, de cerinţele pieţei sau de alţi factori personali. In acest proces, străvechiul bagaj de cunoştinţe de muncă este revalorificat în măsura în care se dovedeşte a fi util şi corespunzător. In privinţa autoreglării pe linie de stat şi cooperatistă, ilustrative se dovedesc măsurile luate în ultimii ani pentru îmbunătăţirea activităţii şi stimulării unor străvechi ocupaţii[7], aşa cum reiese din analiza directivelor Congreselor P.C.R., respectiv Congresul al XI-lea şi al XII-lea, precum şi din expunerile secretarului general al P.C.R., tov.Nicolae Ceauşescu, la Congresele consiliilor de conducere ale unităţilor agricole socialiste, ale întregii ţărănimi, din 1977 şi 1981[8].

N O T E

1. I.Vlăduţiu, Etnografia românească, Bucureşti, Ed.Ştiinţifică, 1973; V.Butură, Etnografia poporului român, Ed.Dacia, Cluj-Napoca, 1978; N.Dunăre, Interdependenţa ocupaţiilor tradiţionale la români, Apulum, VII/2, Alba-Iulia, 1969; idem, Ţara Bîrsei, Ed.Academiei, Bucureşti, 1972, cap."Ocupaţii tradiţionale", p.107-319.

https://biblioteca-digitala.ro

2. Ofelia Văduva, Ion Ghinoiu, Ion Văduva, Modelul matematic, în vol. "Introducere în etnologie", Ed.Academiei, Bucureşti,198o.

3. Leonida Colescu, Statistica agricolă a României, Bucureşti, 19o7.

4. Georgeta Moraru, Agricultura tradiţională din estul Cîmpiei Române, mss.

5. Boris Zderciuc, Persistenţa culturii populare în condiţiile industrializării,în "Anuarul Institutului de Cercetări Etnologice şi Dialectologice", seria A, 2, 198o, p.337-346.

6. I.Bădescu, N.Radu, De la comunitatea rurală la comunitatea urbană,Ed.Ştiinţifică şi Enciclopedică,Bucureşti,198o.

7. Radu Rey, Viitor în Carpaţi, Ed.Scrisul Românesc,Craiova, 1979.

8. Nicolae Ceauşescu, Cuvîntare la Congresul consiliilor de conducere ale unităţilor socialiste, ale întregii ţărănimi, 18-2o aprilie 1977,Ed.Politică,Bucureşti,1977; idem, Cuvîntare la al II-lea Cpngres al consiliilor de conducere ale unităţilor agricole socialiste, al întregii ţărănimi, al consiliilor oamenilor muncii din industria alimentară, silvicultură şi gospodărirea apelor, Bucureşti, 2o februarie, 1981.

https://biblioteca-digitala.ro

Transformations contemporaines dans le système des occupations traditionnelles

(Résumé)

L'exposé se propose de faire une analyse des nombreuses mutations qui ont eu lieu dans le système des occupations traditionnelles, comme conséquence des profondes transformations de la société roumaine contemporaine.

On examine certaines transformations identifiées tant dans la sphère des activités productives de base, qui ont entraîné un nombre plus grand de membres des communautés villageoises, comme aussi celles qui ont été liées à l'exploitation proprement-dite du potentiel économique du cadre naturel spécifique pour la région "carpato-pontique".

Comme catégorie du mode de vie, les occupations ont été analysées dans le contexte du système des occupations, au milieu duquel elles se sont déroulées, mettant l'accent sur les causes qui ont déterminé certaines transformations avec le temps.

Le caractère mixte des occupations a nécessité un examen complexe, leur analyse prouvant une connaissance des détails du système écologique local, un bon mécanisme d'autoréglage, qui peut transmettre et qui peut révaloriser les connaissances de travail spécifique pour le peuple roumain.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

UN OBICEI CALENDARISTIC ÎNTRE TRADIŢIE ŞI CONTEMPORANEITATE: BOUL ÎNSTRUŢAT (VALORIFICAREA UNUI OBICEI PRIN FILM)

Germina Comanici
şi
Radu Octavian Maier

În contextul abordării unor teme cu caracter sintetic, comunicarea noastră prezintă oarecum un aspect particular prin intenţiile ei analitice. Considerăm însă că, chiar în cadrul unor dezbateri de factură generală, tratarea unor probleme concrete, prin descompunerea fenomenului nu poate să aducă decît o confirmare faptică, un suport de mare concreteţe formulărilor ce vizează elementele globale. Însăşi tematica sesiunii noastre este corelată de un proces de mare generalitate, care poate fi însă înţeles numai pe baza unei evidente dialectici, de la analiză la sinteză, de la particular la general.

Cu acest deziderat ştiinţific am abordat în comunicarea noastră o analiză concretă a unui obicei calendaristic de mare vechime şi cu certă viabilitate în contemporaneitate, analiză rezultată din cunoaşterea materialului pe viu şi valorificată apoi prin filmul prezentat.

Filmul etnografic, ca modalitate modernă de valorificare a unui bogat fond de spiritualitate românească, a fost în ultima perioadă tot mai des folosit prin acţiunile televiziunii, mai puţin în scopul unor deziderate ştiinţifice, mai mult cu scop de culturalizare prin mijloace mass-media.

Cu atît considerăm mai oportună iniţiativa unor cercetători ai institutului de a valorifica bogatul patrimoniu al obiceiurilor

https://biblioteca-digitala.ro

populare, cu cît această inițiativă, concretizată prin rezultate fructuoase, a revenit în ultimul timp mai mult acestor realizatori de la televiziune.

Ca un aspect deosebit al inițiativei noastre subliniem faptul că în general filmele produse de specialiștii noștri vizează în cea mai mare parte bogatul fond al obiceiurilor de iarnă, colindatul și în special jocurile cu măști. Totodată, acestea au valorificat în special materialul etnografic din două mari zone, într-adevăr cu inepuizabile resurse, Nordul Moldovei și Maramureșul.

Filmul "Boul înstruțat", prezentat în premieră cu ocazia acestei semnificative reuniuni științifice a institutului nostru, conturează "ab initio" două aspecte particulare: valorifică un obicei calendaristic de vară dintr-o zonă etnografică, Bistrița-Năsăud, mai puțin explorată prin această modalitate.

În cercetările întreprinse în cadrul Atlasului Etnografic al României, satul Căianul Mic a figurat în rețeaua de anchetat ca o localitate reprezentativă pentru cultura materială și spirituală a județului Bistrița-Năsăud. Informațiile bogate au reconstituit imaginea unui obicei deosebit de amplu, viabil în viața spirituală a satului bistrițean, reprezentînd forma ceremonială și festivă cea mai complexă din repertoriul obiceiurilor calendaristice.

Cu concursul direct al organelor locale și prin interesul general al colectivității pentru valprificarea acestui obicei și difuzarea lui la nivel de publicitate, s-a realizat filmul "Boul înstruțat", care aduce acum în circuitul dezbaterilor noastre științifice un obicei cu vechi semnificații.

Vom încerca o analiză a acestui obicei pe baza elementelor de structură: coordonata temporală, spațială, actanți, recuzită

https://biblioteca-digitala.ro

Obiceiul îl considerăm calendaristic, întrucît se desfăşoară la o dată fixă din an, ziua de 24 iunie, sărbătoare cunoscută cu numele de "Sînziene". Pentru marea zonă etnografică, care o constituie Ardealul, această sărbătoare are semnificaţii plurivalente, suplimentare faţă de restul ţării.

Legată de un moment marcant din ciclul solar, solstiţiul de vară, vechi credinţe conferă plantelor culese în ajunul şi zorii acestei zile efecte terapeutice şi magice deosebite. Pentru tot Ardealul este specific obiceiul culegerii plantelor, dintre care în mod deosebit o plantă cu flori galbene purtînd numele sînziană, de unde credem că s-a împrumutat denumirea populară a sărbătorii. Din flori de sînziene în fiecare gospodărie se fac cununiţe care se aruncă pe casă într-un rit cu multitudine de semnificaţii: semn de premoniţie a morţii, semn de propiţiere a belşugului după firele de păr şi pene prinse de ele, cu funcţie apotropaică de apărare a casei de posibile influenţe malefice. În contextul existenţei acestui bogat fond de credinţe referitoare la plantele culese de sînziene, se desfăşoară şi obiceiul "Boul înstruţat". Acesta este un ceremonial complex cu multiple funcţii rituale, festive, sociale, care antrenează întreaga colectivitate a satului.

Locul de desfăşurare este atît perimetrul satului, unde are loc ceremonialul propriu-zis, cît şi hotarul unde se concretizează acţiunile rituale premergătoare.

Obiceiul se structurează în mai multe momente ceremoniale cu loc, actanţi şi recuzită diferenţiată:

I. În zorii zilei grupul fetelor culeg flori din poienile din jurul satului, în special flori de sînziană, pe care le împletesc într-o enormă coroană montată pe un jug. Este semnificativ faptul că aceste flori trebuie culese numai de un grup ermetic

https://biblioteca-digitala.ro

cel al fetelor, condiţia de puritate fiind strict respectată (foto 1-2).

II. Al doilea moment ceremonial, simultan cu primul, este mascarea grupului flăcăilor, grup deschis şi participării tinerilor căsătoriţi. Un element inedit al acestor măşti este confecţionarea lor din coajă de copac. Ele au aspectul unor viziere terminate cu ornamente în colţuri, acoperind capul pînă la umeri. Travestirea corpului este doar parţială, întrucît peste hainele obişnuite sînt fixate doar abundente ramuri verzi. Singura categorie de travestire totală este costumaţia femeiască, cu fustă şi legătoare pe cap. Mascaţii poartă în mînă ciomege lungi, unele împodobite cu plante verzi (foto 3-4).

III. Constituirea alaiului după împodobirea animalului cu coroana de flori aşezată pe coarne şi acoperirea corpului cu o ţesătură bogat ornamentată (foto 5-6). Alaiul cuprinde, pe lîngă mascaţi, o masă de participanţi din cadrul colectivităţii satului, fără vreo condiţionare de sex sau vîrstă. Drumul străbătut de alai de la hotarul satului pînă la gospodăria unde este întîmpinat se desfăşoară fără un scenariu, din improvizaţii de pantomimă a grupului de mascaţi. Participarea întregii colectivităţi a satului ieşită pe uliţă transformă întreaga desfăşurare a obiceiului într-un adevărat spectacol.

IV. Din rîndul gospodarilor se alege o gazdă care întîmpină alaiul cu tradiţionalele semne de ospitalitate: o coptură specială, un colac mare, frumos împodobit şi o sticlă de băutură. După schimbarea unor formule improvizate de bun sosit, alaiul intră în gospodăria cu Boul înstruţat în frunte (foto 7).

V. Ultima secvenţă ceremonială marchează despodobirea animalului, coroana de flori fiind aşezată pe acoperişul casei unde va rămîne timp de un an (foto 8). Gazda, care a tocmit în

https://biblioteca-digitala.ro

prealabil lăutari, invită pe toţi participanţii la joc.

Semnificaţiile şi funcţiile acestui obicei sînt variate, atît în ansamblu, cît şi în analiza actelor rituale care îl compun. Considerăm obiceiul de mare vechime, legat de un străvechi cult al vegetaţiei. El se corelează cu acele obiceiuri de primăvară, legate de revirimentul naturii, la început de an calendaristic păgîn.

Obiceiul "Boul înstruţat", prin momentul în care se desfăşoară, nu comemorează un nou ciclu vital al vegetaţiei, ci tocmai momentul ei de maturizare la solstiţiul de vară. Apropiem acest obicei de categoria obiceiurilor de primăvară, legate de cultul eroului vegetaţional, întrucît măştile de lemn de cireş purtate de participanţii la obicei au multe elemente comune cu un alt semnificativ obicei desfăşurat în aria etnografică ardeleană la Sf.Gheorghe (23 aprilie). Aceste reprezintă de fapt o formă românească a unui obicei de răspîndire europeană cunoscut în general cu numele de George cel Verde.

La această sărbătoare este caracteristică, în afara formelor de travestire antropomorfă, şi împodobirea animalelor, în special a bovinelor, cu plante, obicei răspîndit aproape în întregul domeniu de cultură populară românească. Aceasta se bazează pe un fond comun de credinţe referitoare la puterea apotropaică şi fertilizatoare a plantelor la data de 23 aprilie cînd se inaugurează noul an calendaristic în activitatea pastorală.

Prezenţa animalului împodobit cu flori şi verdeaţă la sărbătoarea de Sînziene conferă astfel un argument în plus corelării acestui obicei cu cele din ciclul de primăvară, o continuitate firească, la un alt moment semnificativ al anului. Mai mult, prezenţa măştii de femeie în grupul de feciori travestiţi sugerează ideea de fertilitate, de perpetuare a elementului vital al naturii. Obiceiul "Boul înstruţat" are în acelaşi timp un carac-

https://biblioteca-digitala.ro

ter de comemorare, de marcare festivă, augurală a unui moment marcant din activitatea solară.

Cu vechi funcţii rituale, obiceiul în evoluţia lui a urmat calea firească, comună unui întreg repertoriu de obiceiuri, care depăşesc sfera ciclului calendaristic, extinzîndu-se pe coordonate de viaţă spirituală mai ample.

De la forma ceremonială complexă, acesta a evoluat spre forma spectaculară, tot mai mult desacralizată, şi ruptă de vechile credinţe. Astăzi, obiceiul Boul înstruţat se prezintă ca un mare spectacol al satului Căianul Mic, antrenînd întreaga colectivitate pe scena deschisă a satului. El prilejuieşte etalarea unor aspecte semnificative din viaţa comunităţii: costume populare, putînd considera sărbătoarea ca o adevărată paradă a portului popular local (foto 9); repertoriul de dansuri, petrecerea de la sfîrşit marcînd prin joc un bogat fond coregrafic local.

Amploarea obiceiului, numeroasele momente ceremoniale, participarea unui număr mare de performeri care actualizează obiceiul, alături de întreaga colectivitate care asigură o vie şi participativă prezenţă în desfăşurarea lui, frumuseţea şi pitorescul atît a ansamblului cît şi a detaliilor, au stimulat interesul grupului de realizatori ai filmului.

Considerînd limbajul cinematografic drept forma propice de cunoaştere şi valorificare a unui obiceţ, după o investigare ştiinţifică serioasă s-a trecut la filmarea propriu-zisă.

S-a acordat o semnificaţie deosebită acestei prime etape de documentare, întrucît s-a considerat că aceasta asigură premizele realizării unui film de calitate.

Prin însăşi natura acestui procedeu de valorificare, filmul reflectă atît un proces de esenţializare - selecţia anumitor momente şi nu o prezentare exhaustivă care ar crea un balast

https://biblioteca-digitala.ro

informaţional - cît şi evidenţierea, punctarea, acelor elemente de detaliu cu relevanţă.

Deşi cu caracter ştiinţific, filmul depăşeşte coordonatele unei prezentări aride, strict informaţionale, fiind corelat şi cu prezenţa unei laturi artistice. Acesta vizează astfel, pe lîngă scopul principal-informarea, documentarea ştiinţifică -utilă specialiştilor domeniului şi o formă de valorificare cu rol instructiv educativ pentru o categorie mai largă de consumatori.

Forma obiceiului aşa cum s-a conservat în etapa actuală va servi indubitabil peste un deceniu unor studii comparative privind etapele şi caracteristicile evoluţiei obiceiurilor. Deci, pe lîngă scopul direct, imediat al realizării unui film dedicat valorificării unui obicei, există implicit un scop prospectiv de maximă importanţă.

Am intenţionat ca prin comunicarea noastră, care însoţeşte prezentarea filmului, să reliefăm două aspecte pertinente cu caracter simultan: semnificaţia actuală şi de perspectivă a valorificării unui obicei prin limbajul specific filmului; argumentarea ştiinţifică că selecţia acestui obicei ca scenariu etnografic a fost pe deplin oportună.

Filmul însuşi este o pledoarie ştiinţifică pentru utilitatea acestui mijloc modern de valorificare a patrimoniului nostru spiritual contemporan.

https://biblioteca-digitala.ro

Foto nr. 1

Foto nr. 2

https://biblioteca-digitala.ro

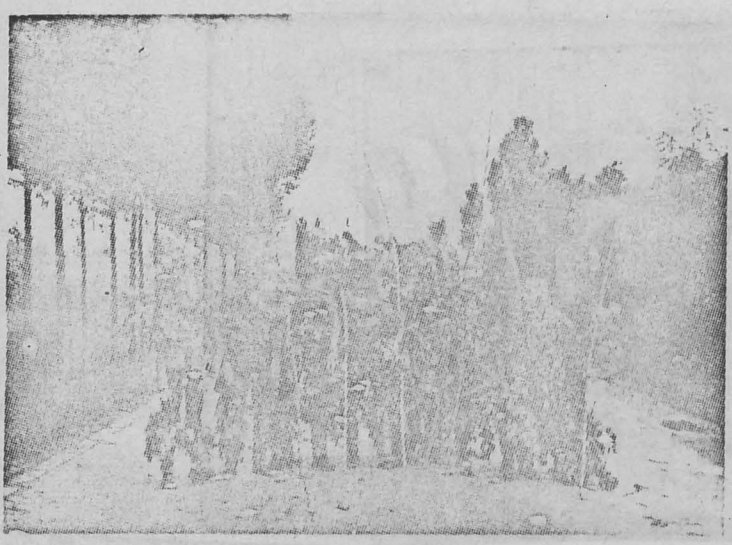

Foto nr. 3

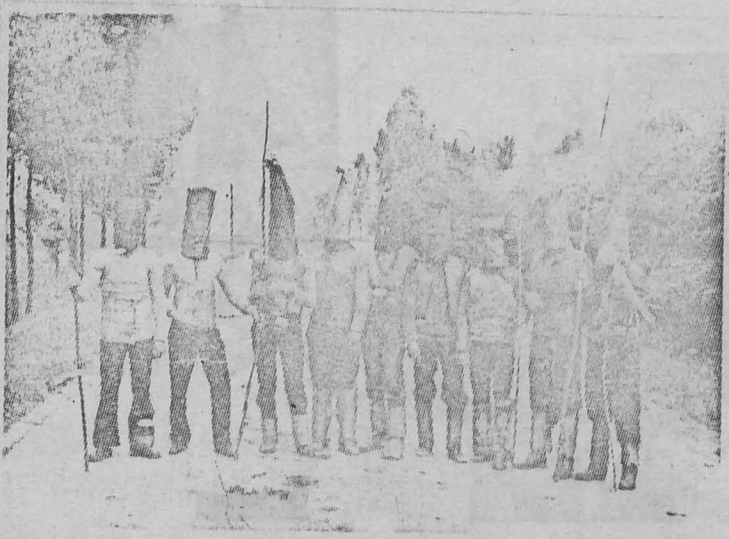

Foto nr. 4

https://biblioteca-digitala.ro

Foto nr. 5

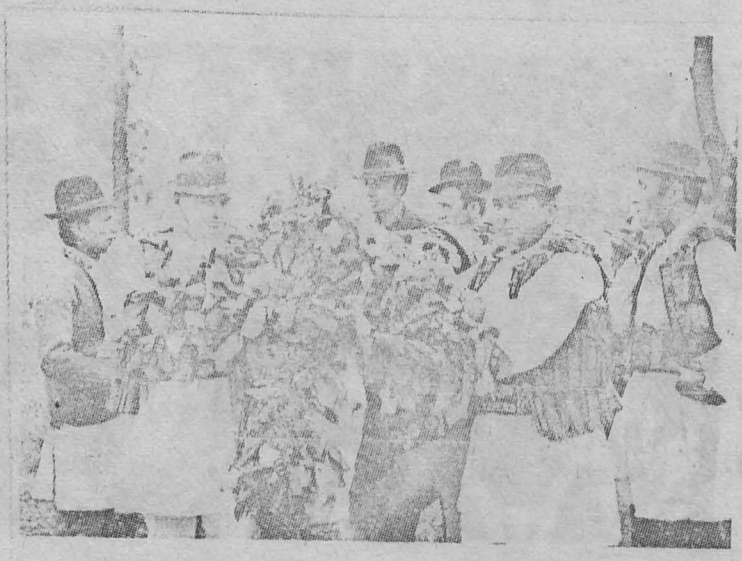

Foto nr. 6

https://biblioteca-digitala.ro

Foto nr. 7

Foto nr. 8

Foto nr. 9

https://biblioteca-digitala.ro

Une coutume liée au calendrier entre tradition et actualité : le boeuf enrubanné. (Mise en valeur d'un rite grâce au film)

(Résumé)

L'éxposé traite deux aspects de signification ethnographiqu pertinents : d'une part l'analyse concrète d'une coutume très ancienne faisant partie du cycle des fêtes annuelles (calendrières ayant encore de nos jours une puissante viabilité; de l'autre, la mise en valeur de cette même tradition par le langage cinématographique et les implications qui s'ensuivent.

L'analyse a été effectuée selon les éléments classiques de structure: coordonnées de temps et d'espace, actants, objets utilisés, de même que selon la fonction des actes rituels constitutifs. De cette manière l'image d'une tradition parfaitemen conservée dans la vie spirituelle du village de Căianu Mic-district de Bistrița - a pu être pleinement contourée, dans la forme de cérémonie la plus complexe connue dans le répertoire des fêtes annuelles.

Le film qui accompagne l'exposé le complète par des images concrètes, en illustrant le rôle du langage cinématographique pour la mise en valeur d'une coutume, en tant que document scientifique actuel et comme base pour des recherches prospectives, diachroniques.

https://biblioteca-digitala.ro

SEMNIFICAŢII STRĂVECHI ALE UNOR FORME ŞI MOTIVE ORNAMENTALE PERPETUATE ÎN CONTEMPORANEITATE

- Perenitatea modelărilor în aluat -

Ofelia Văduva

Continuînd preocupări anterioare privind simbolismul benefic al pîinii şi al variatelor reprezentări tradiţionale realizate prin modelarea aluatului[1], ne propunem acum studierea temei din perspectiva evoluţiei conţinutului plastic şi funcţional al acelor imagini din aluat cu semnificaţii străvechi, ce au persistat în timp pînă în actualitate.

Cercetări de artă populară românească[2] au relevat binecunoscuta aspiraţie spre frumos caracteristică poporului nostru, evidentă în produsele rezultate din prelucrarea artistică a diferitelor materiale pe care ţăranul le-a avut la îndemînă de-a lungul timpului: lînă, cînepă, in, lemn, ceramică, piatră, fier. Realizările artistice au fost studiate cu competenţa şi atenţia ce li se cuvenea, fiindu-le subliniate nu numai însuşirile plastice dar şi valoarea lor spirituală, puterea de expresie simbolică bazată pe un mod de gîndire profund.

Mai puţin studiat pînă acum[3] a fost modul de transpunere a valorilor spirituale proprii poporului nostru în materialul atît de maleabil pe care l-a avut la îndemînă din cele mai vechi timpuri - aluatul din făină de grîu. Desigur, acest interes redus s-a datorat precarei durate în timp a produselor realizate, sau,

https://biblioteca-digitala.ro

poate, funcţiei lor final utilitare, funcţie ce a dus la minimalizarea valenţelor artistice, a expresivităţii simbolice a modelărilor din aluat. Dorim, însă, să remarcăm că modelarea aluatului, caracteristică popoarelor de străvechi agricultori, printre care şi poporul român, a fost una din formele de exprimare a potenţialului artistic al unui cerc larg de producătoare, ale căror realizări au apărut şi au dispărut în scurt timp, apoi au reapărut din nou, într-o perpetuă reluare de forme şi ornamente tradiţionale.

Cu atît mai demn de atenţie ni se pare faptul că deşi conştientă de perisabilitatea viitoarei realizări, femeia ce a modelat aluatul s-a străduit întotdeauna (aşa cum au făcut-o şi antecesoarele ei) să redediteze motive cu semnificaţiile lor străvechi, investind în această activitate întregul ei talent. Frumosul a fost în aşa măsură o necesitate a sufletului, încît ideea apropiatei dispariţii a produsului obţinut nu a împiedicat-o să-l ornamenteze cît a putut şi cît a ştiut ea mai frumos. Este aceeaşi femeie care a creiat în timp minunatele ţesături şi cusături, aceeaşi femeie care, adeseori, şi-a ajutat soţul în realizarea frumoaselor ornamente ale vaselor de ceramică.

O regăsim şi astăzi, continuînd transpunerea în aluat a unor vechi simboluri ale căror semnificaţii, în parte, au fost uitate, dar acordînd aceeaşi mare atenţie realizării artistice a produselor. Destinaţia principală a acestor modelări din aluat este circumscrisă astăzi, cu precădere, obiceiurilor din ciclul vieţii (nelipsite fiind în obiceiurile de înmormîntare, conservate, mai ales, de generaţia vîrstnică). In cadrul obiceiurilor calendaristice, frecvenţa folosirii lor este mult redusă astăzi, iar în obiceiurile legate de ocupaţii ele au dispărut aproape

https://biblioteca-digitala.ro

total, urmare a marilor transformări contemporane în structura ocupaţiilor.

Merită notată, credem, evoluţia conţinutului lor material, ce reflectă schimbări în modul de viaţă dar şi forţa de perpetuare a unor elemente ale mentalităţii tradiţionale în societatea contemporană. Urmare a noilor condiţii de viaţă, compoziţia colacilor de naştere şi de nuntă este în general mult îmbogăţită cu ingrediente diverse după modele urbane, în timp ce modelările pentru obiceiurile de înmormîntare au păstrat compoziţia lor iniţială (făină, apă, sare, ferment), urmare a persistenţei în timp a străvechii credinţe în sensul ritual benefic al simplului aluat de pîine ("e mai primit").

In ceea ce priveşte realizarea plastică a modelărilor actuale din aluat remarcăm o simplificare a calităţilor morfologice (forma rotundă, luînd în general locul unora iniţial mai complicate - antropomorfe, zoomorfe, skeomorfe, în timp ce motivele ornamentale realizate din aluat aplicat, răsucit, împletit, incizat, au cîştigat în varietate şi expresivitate, realizîndu-se azi compoziţii mai complicate decît modelul tradiţional.

Aceasta se datoreşte faptului că în mentalitatea actuală, modelările din aluat au, în principal, destinaţie festivă şi, în parte, socială. Folosite în modul de viaţă tradiţional ca principal mijloc de plată al celor ce îşi aduceau serviciile în cadrul ceremoniilor, în contemporaneitate ele apar cu precădere ca anexe cu valoare de simbol pentru punctarea festivă a momentelor ceremonialului. Funcţiile magice şi rituale au dispărut în cea mai mare parte (exceptînd obiceiurile de înmormîntare), paralel cu evoluţia concepţiilor despre lume şi viaţă în mediul rural.

https://biblioteca-digitala.ro

Şi totuşi, varietatea de forme este încă extrem de mare. Mai mult, în anii din urmă, cînd valoarea culturii populare a început să fie înţeleasă mai bine chiar de producătorii ei, s-a reluat practicarea modelării aluatului după motive tradiţionale pentru anumite momente ceremoniale, practică ce fusese părăsită între cele două războaie mondiale. Este cazul, de exemplu, al colacilor de nuntă, mai ales "de mireasă", frumos împletiţi şi decoraţi, sau al colacilor "de moaşă", înlocuiţi un timp cu simple pîini rotunde cumpărate din comerţ.

Bogatul material documentar de care dispunem[4] relevă o mare diversitate de forme şi motive ornamentale, expresia plastică variind uneori de la sat la sat în funcţie de ocazia pentru care este modelat aluatul, de tradiţia culturală a zonei respective, de fantezia creatoare a celei ce modelează aluatul. Analiza noastră apelează la elemente ale fondului simbolic arhaic comun multor popoare, cu rădăcini adînci şi în cultura populară românească, elemente ce ar putea explica formele şi motivele ornamentale transpuse în aluat pe care azi le mai regăsim ca parte integrantă a limbajului simbolic şi artistic în viaţa rurală. In încercarea de sistematizare a materialului, rezultate mai mult sau mai puţin recente ale antropologiei contemporane ne-au sugerat posibilitatea ordonării lor prin reducerea la anumite arhetipuri simbolice valabile din punct de vedere structural şi funcţional şi culturii populare româneşti. Desprinderea acestor modele arhetipale ne ajută într-o înţelegere, poate, mai adecvată a limbajului simbolurilor încifrate în modelările tradiţionale şi contemporane din aluat. Si, întrucît, aşa cum arăta Mircea Eliade, "un simbol relevă contextul, unitatea fundamentală a mai multor zone ale realului"[5], "suplinind alt mijloc de cunoaştere"[6], încercăm să detaşăm, din analiza imaginilor cu putere de expresie obţinute prin modelarea aluatului, elemente ale profilului spiritual tra-

https://biblioteca-digitala.ro

diţional ce au supravieţuit pînă azi în cultura noastră populară.

Selecţia materialului documentar pe care ne bazăm am efectuat-o ţinînd seama de următoarele criterii: - frecvenţa momentelor de viaţă în care anumite reprezentări din aluat apar astăzi; - specificitatea plastică a imaginilor realizate prin modelarea aluatului; - identificarea lor în diferite domenii ale artei populare contemporane: ţesut, lucrul în lemn, fier, piatră, ceramică.

1. Cercul - este forma păstrată cu frecvenţa cea mai mare în modelările din aluat în mediul rural. In majoritatea localităţilor apare într-un moment sau altul din desfăşurarea obiceiurilor această imagine simbolică arhetipală, ce ne trimite la profundele rădăcini ale culturii poporului nostru. Ne referim, în special, la colacii folosiţi în obiceiurile din ciclul familial, întrucît, aşa cum arătam mai sus, practica modelării acestora după tipare tradiţionale, s-a păstrat mai bine în contemporaneitate. Ei apar, în majoritatea zonelor, sub formă de cerc plin ornamentat prin aplicări de aluat sau sub formă de cerc conturat pe margini din fîşii împletite (în trei pînă la opt fîşii). Zonal apar sub forma a două cercuri concentrice (colacii pentru prapur - Mureş)[7] sau a trei cercuri concentrice (colacii de nuntă - Vîlcea)[8]. Sub forma cercului tăiat de cruce, aceasta realizată prin aplicări de fîşii de aluat sau incizare cu ajutorul unui vîrf ascuţit, este aluatul folosit încă în ceremonialul de înmormîntare sau de nuntă în unele zone[9]. Intîlnim adesea în aceleaşi obiceiuri imaginea cercului împărţit în patru de o cruce, iar în fiecare din cele patru sectoare astfel formate înscris un cerc mic, imagine comentată de Gordon Childe pentru frecvenţa cu care ea apare în cultura multor popoare[10]. In aluat, la noi, imaginea este realizată prin aplicarea unei mici bucăţi circulare pe forme, de asemenea, circulare, pline sau ornamentate

https://biblioteca-digitala.ro

prin incizare[11]. In aceeaşi ordine de idei, poate fi amintit motivul spiralo-meandric sub formă de cruce înscris în cerc, regăsit, cu precădere, în obiceiurile de înmormîntare[12]. Un patrat sau mai multe grupate în cerc, motiv realizat prin imprimarea pecetei religioase - pristolnicul - este o altă imagine plastică sub care identificăm astăzi vechiul simbol al cercului perpetuat în spiritualitatea populară.

Asupra simbolismului cercului s-au scris numeroase şi rafinate studii în antropologia modernă relevînd complexitatea semantică a acestui semn arhetipal. El este considerat unul din cele patru simboluri fundamentale universale[13]. A servit încă din antichitate pentru indicarea ideii de perfecţiune, de tot în sens absolut, de timp - roata vieţii care se învîrteşte perpetuu, imagine, care mai tîrziu a căpătat accepţiune solară, devenind semn astral în arta populară din multe părţi ale lumii.

In literatura de specialitate românească, contribuţiile lui Paul Petrescu la studiul simbolismului solar, începînd cu culturile neolitice pînă azi, relevă reprezentările circulare sau pe acelea ce sugerează această imagine în întreaga noastră artă populară. Am putea adăuga competentei şi minuţioasei lui analize, existenţa clară a acestor semne solare pe modelările din cocă. Ele sînt redate nu numai prin formele amintite mai sus, dar uneori şi prin motive ornamentale cu adresă precisă: razele soarelui aplicate, incizate. Expresia plastică este susţinută uneori prin denumirea ce o are imaginea respectivă. In localităţi din judeţul Sălaj, "colacul soarelui" este încă agăţat pe peretele camerei unde se ia "cina mortului"[14], iar în judeţul Caraş-Severin "Soarele" (cu raze trasate din fîşii de cocă

https://biblioteca-digitala.ro

aplicate)[15] face încă parte din colacii necesari ceremonialului de înmormîntare. Compararea unui colac frumos realizat cu Soarele este mult uzitată de informatorii noştri, iar legătura dintre colacul de formă circulară şi soare se poate identifica şi din anumite gesturi caracteristice obiceiurilor de nuntă. In Maramureş, după cununie, fata se uita prin colac la "Sîntul Soare"[16], gest pe care-l găsim sporadic şi astăzi, dar colacul este substituit de inelul de cununie. Aceeaşi nuanţă simbolică o atribuim gestului consacrat de tradiţie conform căruia mireasa privea ginerele prin colac, gest încă actual în cadrul ceremoniei. Colacul, însă este adesea înlocuit, ca şi mai sus, de inelul de cununie[17].

Desigur, desprindem din aceste obiceiuri străvechea funcţie şi valoare magică a cercului, ce asigură protecţia în limitele sale. Corelînd ideile, putem presupune rostul/de protejare şi creştere a recoltei viitoare ce-l aveau, în unele zone, colăceii neapărat rotunzi ce se făceau din grîul nou[18]. Obiceiul este consemnat pe alocuri şi azi, practicat însă numai de femei vîrstnice, în virtutea obişnuinţei şi nu pentru vechea lui încărcătură magico-rituală.

Dependente de simbolismul cercului sînt şi modelările din aluat în formă de spirală. Mircea Eliade a comentat în pagini strălucite sensul polivalent al spiralei, raporturile acestui simbol cu luna, apa, fecunditatea, viaţa de dincolo de mormînt, arătînd rolul acestei imagini în riturile funerare ale diferitelor popoare[19]. Spirala, ca simbol al evoluţiei vieţii, al ordinei în sînul schimbării[20], am identificat-o în cercetările noastre asupra obiceiurilor de înmormîntare pe zone mari în Dobrogea, Moldova, Banat. Asupra ideii semnificaţiei spiralei ni s-au părut expresive cuvintele unei bătrîne informatoare din

https://biblioteca-digitala.ro

Siliştea (Constanţa) pe care le redăm pentru miezul de filozofie populară ce-l conţin: "Ăst colac sucit pă loc şi parcă ne fîrşit arată Mersul vieţii care continuă pe lumea ailaltă"[21].

2. Crucea. Cu o frecvenţă mai redusă decît modelările din aluat în formă de cerc, apar în obiceiurile populare cele în formă de cruce. Acest semn, considerat un alt simbol fundamental în cultura universală, este atestat încă din antichitate. Informaţia asupra unei cruci de marmură găsite în Creta datînd din secolul XV î.e.n. susţine această afirmaţie[22], dovedind vechimea mare a imaginii. Tradiţia creştină a preluat-o şi a sacralizat-o, astfel fiind uitate iniţialele ei semnificaţii. Ele erau în unele puncte asemănătoare cu cele ale arborelui - ambele simboluri ascensionale, de comunicare în relaţia pămînt - cer[23]. Aşa ne-am putea explica preponderenţa acestui semn în formele sau în motivele ornamentale regăsite pe reprezentările din aluat pentru obiceiurile de înmormîntare în toate zonele ţării[24], ştiind că străvechi credinţe, astăzi în parte uitate, se bazau pe ideea urcării sufletului la cer după terminarea existenţei pămînteşti.

Aceleaşi semnificaţii i-am putea-o adăuga pe aceea a "scării" - model adesea încă consemnat în recuzita obiceiurilor de moarte în zone întinse din nordul Moldovei şi Transilvaniei[25]. Ea este numită încă "scara sufletului", subliniind ideea ascensiunii spiritului după moarte în sfere transcedentale.

Mitul ascensiunii la cer pe o scară este cunoscut în multe părţi ale lumii, dar scara nu este decît una din numeroasele expresii simbolice ale ascensiunii, arată Mircea Eliade, trecînd prin filtrul inspiratei lui gîndiri numeroase mituri şi rituri a căror idee dominantă este realizarea comunicării între Cer şi Pămînt, între lumea reală şi cea mitică[26].

https://biblioteca-digitala.ro

3. In aceeaşi viziune am putea îngloba imaginea păsării realizată din aluat în obiceiurile de înmormîntare (numită hulub în Moldova, pupăză în Transilvania, porumbel în Ilfov).[27] Necesitatea modelării păsării în anumite momente este circumscrisă fondului arhaic de credinţe conform cărora după moarte sufletul se transformă în pasăre[28] sau că în drumul după moarte pasărea este "vehiculul care transmigrează sufletul"[29], credinţe ce şi-au pierdut azi aproape total conţinutul ideatic.

Şi pentru că ne-am referit la imaginea păsării modelată din aluat am adăuga că "pupăza", care actualmente, acolo unde o mai găsim, are formă ovală, aminteşte doar prin nume forma de pasăre, pe care, probabil, iniţial a avut-o. Imaginea ei implica desigur multiple alte semnificaţii decît cele amintite mai sus, de vreme ce ea apărea cu o frecvenţă mai mare decît astăzi, la marile sărbători calendaristice, la naştere, la nuntă. Dintre sensurile ei în aceste momente nu lipseau, posibil, cele legate de fecunditate, de ritmul sezonier al naturii, de spor şi rodnicie, sensuri astăzi înlocuite în cea mai mare parte de cele festive.

4. Continuînd încercarea de desprindere a semnificaţiilor arhetipale ale unor figurări plastice din aluat ne oprim la motivul şarpelui, adesea reluat în practica modelării aluatului pentru redarea formei sau doar a motivului ornamental.

Ca urmare a faptului că imaginile animalelor sînt familiare oamenilor încă din copilărie, antropologul francez Gilbert Durand[30] consideră aceste imagini ca fiind cele mai frecvente şi cele mai comune produse ale imaginaţiei omeneşti.

Incărcat de semnificaţii simbolice (a transformării temporale, a perenităţii ancestrale şi, mai ales, a fecundită-

https://biblioteca-digitala.ro

ţii)[31] putem identifica şarpele frecvent în imagini bine realizate din cocă în obiceiurile de nuntă sau de moarte - prin răsucirea şi împletirea fîşiilor din aluat şi aplicarea lor "ca şarpele"[32] pe forme rotunde de aluat (la colacii de nuntă) sau aşezarea lor în forma literei S, care sugerează forma şarpelui (obiceiurile de înmormîntare - Vrancea, Bacău, Iaşi, Suceava).

5. O altă imagine cu valoare simbolică străveche este cea a omului sau a unor detalii ale corpului uman. Omul a fost considerat în multe culturi tradiţionale ca o sinteză a lumii, un model redus al universului, un microcosmos[33] şi, ca atare, imaginea lui, acolo unde apare ea, cumulează numeroase semnificaţii arhaice.

In arta populară tradiţională românească, studiile lui Paul Petrescu remarcă numărul relativ redus al imaginilor antropomorfe şi apariţia lor mai mult sub aspect feminin, lucru pe care îl explică prin implicarea unor arhaice credinţe şi rituri de fertilitate şi fecunditate[34]. Afirmaţia lui, susţinută de numeroase şi variate elemente din arta populară, îşi găseşte suport concret şi în obiceiul tradiţional încă prezent în multe sate, de a modela pentru nuntă o "păpuşă" (schiţînd conturul corpului omenesc), ce trebuia ruptă deasupra capului miresii într-un anumit moment al ceremoniei[35]. Pe parcurs, forma păpuşii s-a simplificat, devenind azi în majoritatea cazurilor rotundă, sau pe alocuri, redusă la imaginea cifrei 8 ("jîmle înghinate")[36], dar purtînd aceeaşi denumire şi îndeplinind aceeaşi funcţie. Am aminti aici şi acele reprezentări ce, de asemenea, se vor imitaţii ale corpului omenesc, modelate la sărbătorile de primăvară (9 martie), obicei ce este probabil o amintire a străvechilor sacrificii - ofrandă închinate unor divinităţi. Este vorba

https://biblioteca-digitala.ro

de modelările denumite "sîmţi" sau "bradoşi", pîinişoare ce în anii din urmă, prin simplificare, au, în cele mai multe locuri, forma rotundă. Poate că în aceeaşi ordine de idei, a simplificării treptate a formei se înscrie forma rotundă a modelărilor circulare numite în partea de sud a ţării "Capete" - modelări ce, poate, iniţial, au imitat figura umană[37].

"In arta populară a tuturor popoarelor şi tuturor timpurilor, una din cele mai răspîndite reprezentări este aceea a mîinii, parte a corpului omenesc care a fost totdeauna recunoscută ca avînd valori revelatorii pentru întreaga fiinţă umană"[38]. Prelucrat cu talent şi pricepere, aluatul se transformă în mînă cu degetele răsfirate în obiceiurile de înmormîntare ce respectă tiparul tradiţional încă în unele sate. Poate perpetuată datorită valorii magice de invocaţie ce era atribuită mîinii în antichitate sau, poate, amintind un vechi simbol al morţii[40], "mîna" (Argeş) sau "palma" (Galaţi) ce se agaţă în pomul mortului, alături de alte figuri din aluat, şi-a pierdut azi conţinutul semantic iniţial. Explicaţiile informatorilor vîrstnici privind menţinerea ei, se reduc astăzi, în mod invariabil, la expresia lipsită de argument explicit "aşa e bine"[41]. Cu forţă de sugerare plastică a două mîini încrucişate este modelul tradiţional al "capului de ţărînă" încă regăsit ca principal element al unor secvenţe din obiceiurile de înmormîntare din Teleorman[42].

Incheiem aici analiza acelor reminiscenţe cu valoare simbolică transcrise în materialul oferit de aluat obţinut din făină de grîu - cereala preferată a poporului nostru de agricultori sedentari din cele mai vechi timpuri[43]. Deşi prin natura lui destinat momentului, aluatul divers modelat şi ornamentat prezent în momentele importante ale vieţii ţăranului, a fost şi în parte a rămas ancorat în întregul lui mod de trai prin multi-

https://biblioteca-digitala.ro

plele lui semnificaţii. Aşa s-ar putea explica perenitatea modelărilor din aluat transmise din generaţie în generaţie pînă astăzi în forme şi ornamente specifice. Multe din aceste forme şi motive ornamentale, comune întregii arte populare româneşti, fac parte din "matricea stilistică", cum ar spune L.Blaga, "care se imprimă din inconştient tuturor creaţiilor umane, şi chiar şi vieţii, întrucît ea poate fi modelată prin spirit"[44]. Pe bună dreptate, antropologul francez Marc Augé demonstrează că fiecare cultură posedă propria sa configuraţie simbolică. Dar, se întreabă el, şi odată cu el trebuie să ne punem aceeaşi întrebare: "în ce măsură aceste configuraţii particulare nu sînt decît variaţii în jurul aceleiaşi teme simbolice centrale?"[45].

https://biblioteca-digitala.ro

O.Văduva, Repere simbolice în cultura populară românească. Pîinea şi alte modelări din aluat, R.E.F. nr.1, 1981, p.57-7o.

Dintre numeroasele lucrări, citäm doar pe acelea cu caracter sintetic: G.Oprescu, Arta ţărănească la români, Bucureşti, 1922, idem, L'art du paysan roumain, Bucarest, 1937, N.Iorga, L'art populaire en Roumaine, Paris, 1923, Paul Petrescu, Semnele solare în arta populară din România, în SCIA, tom.13, nr.2, 1966, idem, Imaginea omului în arta populară românească, Ed.Meridiane, Bucureşti, 1969, idem, Motive decorative celebre, Ed.Meridiane, Bucureşti, 1971, ş.a. R.Vulcănescu, Coloana cerului, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1972, N.Dunăre, Ornamentică tradiţională comparată, Ed.Meridiane, Bucureşti, 1979, M.Marinescu, Arta populară românească, Ţesăturile decorative, Cluj-Napoca, 1975.

Gh.Aldea, Forme plastice din caş şi coca, în Arta populară românească, Ed.Academiei R.S.R., Bucureşti, 1969, p.619 - 632.

Materialul a fost cules cu ocazia cercetărilor pentru A.E.R. cît şi în anchete personale în localităţi din majoritatea zonelor ţării, între anii 1975 - 198o.

M.Eliade, Traité d'histoire des religions, Payot, Paris, 1975, p.378.

M.Eliade, Images et symboles, Gallimard, Paris, 1952, p.9.

Informaţie teren, O.Văduva, Căpuşul de Cîmpie, Mureş, 1979.

Informaţie teren, O.Văduva, Costeşti, Vîlcea, 198o.

Pentru exemplificare notăm existenţa obiceiului în sate din judeţul Tulcea, Arad, Cluj - inf.teren O.Văduva, anii 1978-1979.

https://biblioteca-digitala.ro

ţii)[31] putem identifica şarpele frecvent în imagini bine realizate din cocă în obiceiurile de nuntă sau de moarte - prin răsucirea şi împletirea fîşiilor din aluat şi aplicarea lor "ca şarpele"[32] pe forme rotunde de aluat (la colacii de nuntă) sau aşezarea lor în forma literei S, care sugerează forma şarpelui (obiceiurile de înmormîntare - Vrancea, Bacău, Iaşi, Suceava).

5. O altă imagine cu valoare simbolică străveche este cea a omului sau a unor detalii ale corpului uman. Omul a fost considerat în multe culturi tradiţionale ca o sinteză a lumii, un model redus al universului, un microcosmos[33] şi, ca atare, imaginea lui, acolo unde apare ea, cumulează numeroase semnificaţii arhaice.

In arta populară tradiţională românească, studiile lui Paul Petrescu remarcă numărul relativ redus al imaginilor antropomorfe şi apariţia lor mai mult sub aspect feminin, lucru pe care îl explică prin implicarea unor arhaice credinţe şi rituri de fertilitate şi fecunditate[34]. Afirmaţia lui, susţinută de numeroase şi variate elemente din arta populară, îşi găseşte suport concret şi în obiceiul tradiţional încă prezent în multe sate, de a modela pentru nuntă o "păpuşă" (schiţînd conturul corpului omenesc), ce trebuia ruptă deasupra capului miresii într-un anumit moment al ceremoniei[35]. Pe parcurs, forma păpuşii s-a simplificat, devenind azi în majoritatea cazurilor rotundă, sau pe alocuri, redusă la imaginea cifrei 8 ("jîmle înghinate")[36] dar purtînd aceeaşi denumire şi îndeplinind aceeaşi funcţie. Am aminti aici şi acele reprezentări ce, de asemenea, se vor imitaţii ale corpului omenesc, modelate la sărbătorile de primăvară (9 martie), obicei ce este probabil o amintire a străvechilor sacrificii - ofrandă închinate unor divinităţi. Este vorba

https://biblioteca-digitala.ro

de modelările denumite "sîmţi" sau "bradoşi", pîinişoare ce în anii din urmă, prin simplificare, au, în cele mai multe locuri, forma rotundă. Poate că în aceeaşi ordine de idei, a simplificării treptate a formei se înscrie forma rotundă a modelărilor circulare numite în partea de sud a ţării "Capete" - modelări ce, poate, iniţial, au imitat figura umană[37].

"In arta populară a tuturor popoarelor şi tuturor timpurilor, una din cele mai răspîndite reprezentări este aceea a mîinii, parte a corpului omenesc care a fost totdeauna recunoscută ca avînd valori revelatorii pentru întreaga fiinţă umană"[38]. Prelucrat cu talent şi pricepere, aluatul se transformă în mînă cu degetele răsfirate în obiceiurile de înmormîntare ce respectă tiparul tradiţional încă în unele sate. Poate perpetuată datorită valorii magice de invocaţie ce era atribuită mîinii în antichitate sau, poate, amintind un vechi simbol al morţii[40], "mîna" (Argeş) sau "palma" (Galaţi) ce se agaţă în pomul mortului, alături de alte figuri din aluat, şi-a pierdut azi conţinutul semantic iniţial. Explicaţiile informatorilor vîrstnici privind menţinerea ei, se reduc astăzi, în mod invariabil, la expresia lipsită de argument explicit "aşa e bine"[41]. Cu forţă de sugerare plastică a două mîini încrucişate este modelul tradiţional al "capului de ţărînă" încă regăsit ca principal element al unor secvenţe din obiceiurile de înmormîntare din Teleorman[42].

Incheiem aici analiza acelor reminiscenţe cu valoare simbolică transcrise în materialul oferit de aluat obţinut din făină de grîu - cereala preferată a poporului nostru de agricultori sedentari din cele mai vechi timpuri[43]. Deşi prin natura lui destinat momentului, aluatul divers modelat şi ornamentat prezent în momentele importante ale vieţii ţăranului, a fost şi în parte a rămas ancorat în întregul lui mod de trai prin multi-

https://biblioteca-digitala.ro

plele lui semnificaţii. Aşa s-ar putea explica perenitatea modelărilor din aluat transmise din generaţie în generaţie pînă astăzi în forme şi ornamente specifice. Multe din aceste forme şi motive ornamentale, comune întregii arte populare româneşti, fac parte din "matricea stilistică", cum ar spune L.Blaga, "care se imprimă din inconştient tuturor creaţiilor umane, şi chiar şi vieţii, întrucît ea poate fi modelată prin spirit"[44]. Pe bună dreptate, antropologul francez Marc Augé demonstrează că fiecare cultură posedă propria sa configuraţie simbolică. Dar, se întreabă el, şi odată cu el trebuie să ne punem aceeaşi întrebare: "în ce măsură aceste configuraţii particulare nu sînt decît variaţii în jurul aceleiaşi teme simbolice centrale?"[45].

https://biblioteca-digitala.ro

O.Văduva, Repere simbolice în cultura populară românească. Pîinea şi alte modelări din aluat, R.E.F. nr.1, 1981, p.57-7o.

Dintre numeroasele lucrări, citäm doar pe acelea cu caracter sintetic: G.Oprescu, Arta ţărănească la români, Bucureşti, 1922, idem, L'art du paysan roumain, Bucarest, 1937, N.Iorga, L'art populaire en Roumaine, Paris, 1923, Paul Petrescu, Semnele solare în arta populară din România, în SCIA, tom.13, nr.2, 1966, idem, Imaginea omului în arta populară românească, Ed.Meridiane, Bucureşti, 1969, idem, Motive decorative celebre, Ed.Meridiane, Bucureşti, 1971, ş.a. R.Vulcănescu, Coloana cerului, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1972, N.Dunăre, Ornamentică tradiţională comparată, Ed.Meridiane, Bucureşti, 1979, M.Marinescu, Arta populară românească, Ţesăturile decorative, Cluj-Napoca, 1975.

Gh.Aldea, Forme plastice din caş şi coca, în Arta populară românească, Ed.Academiei R.S.R., Bucureşti, 1969, p.619 - 632.

Materialul a fost cules cu ocazia cercetărilor pentru A.E.R. cît şi în anchete personale în localităţi din majoritatea zonelor ţării, între anii 1975 - 198o.

M.Eliade, Traité d'histoire des religions, Payot, Paris, 1975, p.378.

M.Eliade, Images et symboles, Gallimard, Paris, 1952, p.9.

Informaţie teren, O.Văduva, Căpuşul de Cîmpie, Mureş, 1979.

Informaţie teren, O.Văduva, Costeşti, Vîlcea, 198o.

Pentru exemplificare notăm existenţa obiceiului în sate din judeţul Tulcea, Arad, Cluj - inf.teren O.Văduva, anii 1978-1979.

https://biblioteca-digitala.ro

10. G.Childe, The Dawn of European Civilisation, London, 1957, p.96-97, apud.Paul Petrescu, Motive decorative celebre, Bucureşti, 1971, p.15-16.

11. Este imaginea care apare sub numiri diferite: Stolnic - Gorj, Năpurojnie - Olt, Teleorman, Bacău, Ialomiţa, Cap-Constanţa, Tulcea, Ilfov, Colacul Mare - Vrancea, Bacău, Colacul de tărînă - Dolj, etc.

12. Modelarea apare, de asemenea, sub o mare varietate de termeni: Capul Mesei - Timiş, Parastas - Hunedoara, Năpurojnie - Prahova.

13. G.Durand, Structurile antropologice ale imaginarului, Bucureşti, 1977, p.4o4, Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, Dictionnaire des symboles, Seghers, 1973, vol.I, p.3o2 - 3o6.

14. inf. teren, G.Moraru, Fildu de Jos, Sălaj, 1979.

15. inf.teren, Lucia Apolzan, Sicheviţa, Caraş-Severin, 1971.

16. inf.teren, G.Moraru, Lăpuş, Maramureş, 1979.

17. inf.teren, O.Văduva, Zam - Hunedoara, 1979, Bărbăteşti - Vîlcea, 198o, Berini - Timiş, 198o, etc.

18. de exemplu: Covrigul grîului nou - Teleorman, Colăcel de grîu nou - Olt, Colac de pită nouă - Arad - informaţii teren, O.Văduva, 1973-1979.

19. M.Eliade, Images... p.178-19o

2o. G.Durand, lucr.cit., p.39o.

21. inf.teren, O.Văduva, Siliştea, Constanţa, 1978.

https://biblioteca-digitala.ro

Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, lucr.cit., vol.II, p.141. idem, p.142, M.Eliade, Traité... p.253-254. Asupra simbolismului arborelui, vezi şi R.Vulcănescu, Coloana cerului, Buc., 1972, p.33-46.

Ele sînt realizate din fîşii de aluat întretăiate sau prin aplicarea acestor fîşii pe forme pline sau pe contururi de ceară realizate prin răsucire sau împletire din 3-5 fîşii.

informaţii teren, O.Văduva, zonele Bacău, Iaşi, Suceava, Bistriţa Năsăud, Mureş, Cluj - 1977-1980.

M.Eliade, Le chamanisme, Payot, Paris, 1978, p.382.

informaţii teren, O.Văduva, 1977 - 1980.

G.Pavelescu, Pasărea sufletului. Contribuţii pentru cunoaşterea cultului morţilor la românii din Transilvamia, Bucureşti, 1942, în Anuarul Arhivei de Folclor, VI, p.35-41.

R.Vulcănescu, Coloana..p.117

G.Durand, lucr.cit., p.393.

Idem, p.394.

Informaţii teren, O.Văduva, Voineşti , Iaşi, 1978.

Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, lucr. cit., vol.III, p.33.

P.Petrescu, Imaginea omului în arta populară românească, Bucureşti, 1969, idem, Motive decorative celebre, Bucureşti, 1971.

Informaţii teren, I.Vlăduţiu, Barcani - Covasna, 1980, M.Popilian, Voineşti - Covasna, 1980, O.Văduva, Coţofeneşti, Bacău, 1978.

https://biblioteca-digitala.ro

36. Informaţii teren, O.Văduva, Corbasca, Bacău, 1978.

37. Informaţii teren, O.Văduva, zone întinse în sud - Olt, Dolj, Teleorman - cercetări anii 1977 - 1979.

38. P.Petrescu, Motive.... p.7o, Despre lunga evoluţie a figurării mîinii, R.Vulcănescu, Figurarea mîinii în ornamentica populară română, R.E.F. nr.3 - 4 şi 4-5, 1964.

39. In cercetările noastre de teren am mai găsit-o în Vlădeşti, Galaţi, 1978.

4o. Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, lucr.cit., vol.III, p.169-17o.

41. Informaţii teren, O.Văduva, Vlădeşti, Galaţi, 1978.

42. Informaţii teren, O.Văduva, Smîrdioasa, Teleorman, 1978.

43. O.Văduva, Cerealele în viaţa şi cultura tradiţională a poporului român, Revista muzeelor, nr.9-1o, 1979.

44. L.Blaga, Trilogia culturii, ELU, Bucureşti, 1969, p.1o9.

45. Marc Augé, Symbole, fonction, histoire. Les Interrogations de l'anthropologie, Hachette, Paris, 1979, p.7o.

https://biblioteca-digitala.ro

Significations anciennes des formes et des motifs ornamentaux perpetués de nos jours

- La pérénité des modélations en pâte -

(Résumé)

La modélation diverse de la pâte, propre aux peuples d'anciens agriculteurs, a toujours refleté la potentiel artistique populaire, cumulant d'autentiques valeurs de culture populaire traduites en langage symbolique.

En analisant la valeur plastique et fonctionnelle de quelques représentations traditionnelles obtenues par la modélation de la pâte et leur persistence jusqu'à nos jours, le travail met en évidence des éléments anciens de la vie spirituelle qui ont survecu dans la culture populaire contemporaine.

Pour ordonner la riche matériel recueilli sur le vif dans le village actuel roumain, l'auteur utilise la méthode de l'anthropologie contemporaine qui consiste à réduire à quelque archétypes symboliques les formes et les motifs ornamentaux variés rencontrés sous forme de pâte cuite: le cercle, la croix, l'oiséau, le serpent, l'homme ou des partie du corp humain.

La sélection du matériel documentaire a été efectuée d'après les critères suivants: la fréquence actuelle de l'utilisation de ces représentations au cours de la vie, la spécificité plastique des images realisée par le modelage de la pâte, leur réitération dans les différents domaines de l'art populaire contemporain: les tissus, le bois ou la pierre sculptée, la céramique.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

POSIBILE APLICABILITĂŢI ALE ATLASULUI ETNOGRAFIC ÎN ECONOMIA NAŢIONALĂ

Irina Cajal-Marin
Maria-Elena Enăchescu

Raportat la momentele şi ritmul de apariţie al atlaselor de diferite alte tipuri, necesare desfăşurării atîtor activităţi umane, atlasele etnografice apar relativ tîrziu, abia în prima parte a secolului. Fapt deloc ciudat, dat fiind că atlasele etnografice sînt în acelaşi timp şi mozaic de detalii dar şi panoramare a acestora în sinteze-concluzie ce trebuie gîndite la etape de dezvoltare maximă a gîndirii umane despre om. Paradoxal poate fi doar faptul că gîndirea complex etnologică permite o etalare corespunzătoare a informaţiei etnografice relativ în contratimp cu prospeţimea culegerii acesteia, astfel încît informaţia etnografică depozitată în timp diferă forţat-mente ca densitate de înţelegere a ei, înţelegere care a evoluat deabia în urma siluetării unei gîndiri etnologice. Totuşi consemnarea obiectivă a rezultatelor activităţii umane rămîne un fond incontestabil preţios asupra căruia chiar la distanţă în timp ca interpretare, gîndirea etnologică poate opera cu succes, fapt demonstrat chiar în elaborarea în curs a atlasului etnografic românesc, a cărui masivă informare, corelat bibliografică şi de teren, a ajuns la termenul

https://biblioteca-digitala.ro

de prelucrare etnologică şi de punere în atlas într-un timp bun fără riscul perimării informaţiei şi cu posibilitatea folosirii acesteia în totalitate, corespunzător celor mai recente cerinţe ale gîndirii etnologice contemporane.

Aducînd în această lumină tot materialul pe care îl consemnează şi prezintă, atlasul etnografic românesc rezolvă în fine, astăzi, problematica anilor '30, a cercetării adaptării umane la mediul carpatic cu consecinţele ei, în scopul descifrării potenţialului genetic care a condus în timp la manifestări şi exprimări de inteligenţă continuă, neinhibată, prezentă ca şi astăzi la orice înnoire, în orice împrejurări. Nemaivorbind de faptul că faţă de cercetarea etnografică a anilor '30, care întrezărea numai cheia unor posibile rezolvări economice, şi mai ales politice, prin învestigarea subtilă, şi cu ajutorul etnologiei, a resurselor reale ale fondului uman existent, cu incomparabilă valoare ştiinţifică se constituie astăzi atlasul etnografic românesc ca martor şi argument în condiţii de dezvoltare economică şi socială, diametral modificate, şi mai ales condiţionate de ritmurile noi pe care le impune economia terestră tuturor economiilor naţionale.

În aceste condiţii, de implicare sine qua non în vîrtejul economic general, cunoaşterea comuniunii dintre om şi pămînt, ca parte integrantă a fizionomiei geografice locale, ca agent modificator al acesteia, este extrem de necesară. Or, realitatea oferită de investigarea elementului natural şi evoluţional, prin paronamarea de tip atlas etnografic, poate consolida prospectarea multor domenii ale unei economii naţionale. Nu suprapunem înţelesurile etnologiei economice, cu informaţia de tip atlas. Rămînem la ceea ce poate oferi atlasul etnografic ca puncte de pornire sau numai de corectare a tendinţelor din direcţionarea ramurilor economiei naţionale în raport

https://biblioteca-digitala.ro

necesitatea stabilirii unor coduri comune cu întreaga Planetă,
losită în comun, dincolo de limite naţional-politice, din atlasele
nografice reieşind că toate modificările din natură în evoluţia ei,
nt dinamizate de resursa umană în acelaşi timp complex activă şi
ntemplativă reeditînd continuu la trepte superioare de reuşită mate-
ală şi morală, experienţă imemorial stratificată.

Atlasul etnografic românesc speră să consemneze aceste reali-
ri ale resursei umane complexe, şi aici ar fi locul să subliniem acea
mplexitate rezultată şi din conlocuirea cu populaţii minoritare a
ror prezenţă intră în mod evident şi în calcule de prospectare eco-
mică. Consemnarea acestor realizări făcîndu-se pe fondul calităţilor
perspectivelor proprii populaţiei acestor locuri, urmărind deci nu
îţ suprafeţe de răspîndire ale populaţiei de limbă română de oriunde,
t examinînd şi propunînd informaţie reprezentativă despre toate popu-
ţiile cuprinse între graniţele ţării, cu toate implicaţiile ce decurg
aici în observarea unei dezvoltări economice în evoluţie. Aceasta,
ntru că, în împrejurările actuale de dezvoltare socială, un atlas
tnografic nu mai poate fi numai un depozit de informare ci dimpotrivă
posibilă sursă de retuşuri în detaliu a direcţionării de tip econo-
co-social.

Fără a intra în amănuntul specializat, de altminteri pentru
oment nici nu am putea depăşi stadiul de sugestie în cele avansate,
rebuie să amintim totuşi că resursele umane intrînd în egală măsură
n componenţă cu resursele materiale ale unei economii naţionale, un
tlas etnografic aduce tocmai această precizare a conturului uman local
înclinaţiilor demonstrate prin realităţi materiale şi morale profund
emnificative pentru judicioasa evoluţie în continuare a activităţilor
e orice tip din economie. Dacă din zonările geografice ale solului
i subsolului se pot deduce resursele materiale, din zonările etnogra-

https://biblioteca-digitala.ro

fice s-ar putea pătrunde în înţelegerea permeabilităţii umane la exploatări superioare de maximă intensitate materială şi implicit de satisfacţie morală, individuală şi socială.Prospectarea resursei umane constituie de aceea una din componentele de mare importanţă în toate sistemele economice contemporane, etnologia fiind modul de gîndire cel mai cuprinzător în această prospectare, întrucît într-o permanentă tangenţă cu toate ştiinţele sociale implicate gîndirii economice.

Dacă ar fi să considerăm,între altele, numai procesul de urbanizare susţinut al atîtor aşezări, pînă acum minore, în urma modificării în primul rînd a profilului economic dar şi a mentalităţii de viaţă, pînă acum cîtăva vreme în stadiul de deziderat latent, astăzi realizabil pe variate planuri, vom constata şi din rezultatele oferite de atlas că decalajul în timp al ameliorării activităţiilor economice este parţial previzibil din informarea suprapusă îm diversele planuri de investigare efectuată. Astfel, sistematizările rurale generalizate experimentate de colectivele Centrului Naţional de Sistematizare nu au dat întotdeauna rezultatele sperate, individualitatea puternic marcată zonal, cu toate că permeabilă şi consimţitoare la progresul productiv, păstrînd rezervă asupra modificării condiţiei de locuire. De asemenea, în procesul de industrializare agricolă, experienţa milenară în exploatarea pămîntului poate aduce corective proprii locurilor nuanţînd pertinent principiul novator, ireductibil la toate împrejurările specificului local. Însăşi tendinţa implantării industriei în localităţi rurale, în opoziţie cu etapa generatoare a navetismului către industrie este o rezultantă firească a psihodinamicii strict specifică acestor locuri, de puternică dăinuire a deciziei pentru locul de baştină. De altfel într-o seamă de decizii cu caracter economic se constată că potenţialul uman românesc îşi impune soluţii din cele mai rentabile pe modele proprii cu modificări evidente de la sisteme experimentate, contînd pe certitudinea posibilităţii continue

https://biblioteca-digitala.ro

le autodefinire, calitate rezervată destul de puţinor popoare în voluţia umană în genere.

Credem că sinteza realizată în atlasul etnografic românesc ar putea deci contribui, fie şi parţial la descifrări de detalii preţioase economiei naţionale acolo unde gîndirea economică contemporană, de obligatorie unifirmitate în cadrul complexei rigori economice mondiale actuale, nu o poate face. Atlasul oferind descifrări care particularizează poate unele soluţii economice, pornind chiar numai de la suprapunerile statistice de experienţă şi reuşită materială în domenii din cele mai diverse pentru găsirea celor mai posibile moduri de abordare ale virtuţilor antropogeografice ale pămîntului românesc. Si mai credem că dacă pentru România anilor '30, geografia şi istoria se asociau pentru a umple goluri naţional-politice, prezenţa unui atlas etnografic ar fi fost poate numai un argument pentru asemenea obiective. În România anilor '80, în plus faţă de obiectivele politice de concretizare cu dovezi materiale a dăinuirii acestui popor, atlasul etnografic trebuie să contribuie şi să fie folosit în acest sens şi la avîntul economic general prin cunoştinţele pe care le cuprinde despre geniul acestui popor cu posibilităţi nemăsurate de adaptare şi la condiţiile vieţii contemporane.

Contribuţia românească la gîndirea etnologică contemporană ar consta deci în practicarea unui atlas etnografic nu numai ca literă moartă concluzivă despre bogăţia unei culturi materiale şi spirituale revolute, ci şi ca instrument din cele mai utile acelor specialişti care decid de evoluţia în perspectivă a diverselor ramuri ale economiei, pentru a-i apropia mai mult de particularităţile unei evoluţii umane proprii nouă, evoluţie care se demonstrează a fi fost continuă, indiferent de împrejurări şi face din ce în ce mai posibilă orice prefecere ascendentă pe fondul masiv al experienţei acumulate în înţelegerea, aproape cu caracter de unici-

https://biblioteca-digitala.ro

tate, al relaţiilor care se pot stabili permanent între elementele materiale şi morale ce constituie în ultimă analiză esenţa devenirii pe toate planurile, deci şi pe plan economic şi contemporan.

Concretizarea dezideratului depăşirii condiţiei de simplu docume ştiinţific, propriu unui atlas etnografic, se poate desăvîrşi prin impl carea treptată a rezultatelor acestuia în problematica economică în per manentă căutare de sugestii originale bazate pe cunoştinţe pe care nu toate forurile din economie le pot avea la dispoziţie. Desigur că rela ţiile în colaborarea posibilă cu astfel de foruri ar constitui o nouă modalitate de "spargere a zidului" dintre cercetare şi practică, de ace tă dată dintre cercetarea cu caracter etnologic şi realităţile noastre economice.

https://biblioteca-digitala.ro

Applicabilité de l'Atlas ethnographique à l'économie nationale

(Résumé)

De nos jours, la pensée ethnologique, pour complexe qu'elle soit, n'envisage pas encore tous les résultats pratiques des recherches ethnologiques dans certains domaines de l'activité humaine contemporaine, dont aussi le développement économique de chaque peuple. La présente communication se propose de souligner la contribution roumaine à la pensée ethnologique, en considérant l'élaboration de notre atlas ethnographique, qui offre une information ethnographique pratiquement exhaustive sur le développement de notre peuple et de ses coutumes de toutes sortes, comme possible préambule informatif aux décisions contemporaines mêmes dans le développement socio-économique national.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

CULTURA POPULARĂ ŞI EVOLUŢIA SA

Henri Wald

Ori de cîte ori gîndirea, trasă înainte de cultura scrisă, se îndepărtează prea mult de realitate şi realitatea începe s-o dezmintă, apar gînditori care strigă "înapoi" la natură, la experienţă, la trăire, la mentalitatea arhaică, la cultura orală şi chiar la tăcere. Cînd prezentul este nemulţumitor şi viitorul cere mari eforturi, trecutul apare superior şi unuia şi celuilalt. Din spaţiu, complexul lui Anteu trece în timp. Fandaţi prea utopic în viitor, oamenii încearcă să restabilească legătura cu originile. Trecutul este momentul cel mai statornic al timpului, iar natura este paradisul pe care l-am pierdut din clipa în care nu am mai fost mulţumiţi cu ceea ce ni se oferea.

La înclinaţia unor teoreticieni contemporani de a reintegra omul în natură a contribuit şi ştiinţa modernă: Copernic demonstrase că omul nu locuieşte în centrul Universului, Darwin a descoperit originea lui semiescă, Wiener l-a asigurat că eforturile lui culturale nu pot decît să amîne entropia crescîndă a naturii, iar Monod i-a spus că nu e nimic altceva decît un accident aproape improbabil în mişcarea materiei. Edward O.Wilson pretinde chiar că omul nu mai e decît agentul inconştient al unei aventuri chimice care îl depăşeşte. Dar din toate aceste afirmaţii reiese tocmai preeminenţa omului în lume: prin om, însuşi misterul lumii devine conştient de el însuşi.

Dezechilibrarea ecologică dintre om şi natură nu trebuie să ducă la renaturalizarea omului, ci, dimpotrivă, la o mai

https://biblioteca-digitala.ro

adîncă umanizare a naturii. După ce atrage atenţia asupra faptului că "echipamentul biologic al omului nu e destul de tare pentru a se acomoda la mediul nebiologic pe care l-a creat"[1], Desmond Morris conchide că "numai un imens efort de constrîngere intelectuală va salva situaţia de acum înainte"[2]. Mai mult decît atît, însăşi societatea trebuie reumanizată, deoarece, în caz contrar, trecerea "de la societatea personală la societatea impersonală va cauza animalului uman angoasele sale cele mai mari în mileniile care vin"[3]. Societatea viitoare trebuie astfel organizată încît eterogeneitatea stimulantă să contracareze omogeneitatea eficace şi agresivitatea naturală a omului să se transforme în competiţie culturală.

Dorinţa înapoierii la natură nu este decît o critică naivă a prezentului. Laudele pentru trecut sînt lacrimi pentru prezent. Este adevărat că natura nu este nici falsă, nici urîtă, nici rea, dar nici adevărurile, frumosul şi binele nu pot să apară în natură. Natura se află nu "dincolo", ci "dincoace" de tensiunea dintre valorile antagonice, deoarece, fără cultură este lipsită de orice sens. Cuvîntător, gînditor şi lucrător, omul este singura fiinţă capabilă să dea naturii un sens. Chiar dacă valabilitatea sensurilor pe care le dă naturii este relativă, vremelnică şi limitată, natura nu poate să aibă alt sens decît acela pe care îl primeşte de la om. Omul este natură doar prin materialitatea lui; prin spiritualitatea lui este cultură, gîndire, cunoaştere şi atitudine apreciatoare. Fără individualitatea, subiectivitatea şi libertatea creatoare a omului, pămîntul nostru ar deveni mult mai repede o planetă ca toate celelalte.

A te întoarce la experienţă înseamnă a reduce cunoaşterea la un ansamblu de percepţii organizate coerent de o convenţie logică, înseamnă a reduce lumea la o suprafaţă de privit

https://biblioteca-digitala.ro

fără adîncime de gîndit, înseamnă a reduce ştiinţa la o gramatică bine făcută. Fiind de părere că problemele filozofice nu sînt decît "cucuiele" pe care şi le face mintea umană ori de cîte ori se izbeşte de limitele limbajului, Ludwig Wittgenstein ajunge la concluzia că despre ce nu ştim, despre tot ce depăşeşte experienţa, trebuie să tăcem. Convins că "gramatica este aceea care spune ce gen de obiect este ceva"[4], Wittgenstein este silit să admită că "limitele limbajului meu semnifică limitele propriei mele lumi"[5]. Numai că întoarcerea la experienţă nu înlătură doar erorile, ci şi adevărurile atinse prin înălţarea cunoaşterii pe trepte de generalitate mai cuprinzătoare. Corectarea erorilor nu cere renunţarea la abstracţii, ci confruntarea abstracţiilor cu concretul. Nostalgia "experienţei pure" este de fapt nostalgia inocenţei pierdute, a indistincţiei dintre subiect şi obiect, a nediferenţierii dintre adevăr şi eroare. Abstracţia ne îndepărtează de concret pentru a permite înţelegerea lui mai adîncă. "Abstracţia sau analiza înstrăinează de realitate numai dacă e făcută pe jumătate sau defectuos, în schimb o abstracţie desăvîrşită şi corectă dezvăluie treptat adîncurile concretului"[6].

Neopozitivismul a dus nu numai la un vid cognitiv bine organizat, ci şi la o carenţă afectivă a gîndirii. Gîndirea a fost restrînsă la o sintaxă, iar afectivitatea a rămas în afara gîndirii. Pretenţia existenţialiştilor de a se întoarce la trăirea nefalsificată de gîndire exprimă tot nostalgia unui paradis în care nu exista încă obligaţia de a alege între bine şi rău. "Dacă ar trebui să renunţ la diletantismul meu, m-aş specializa în urlete"[7], scria Cioran. Fiind de părere că "conceptele noastre se înlănţuie ca nişte suspine ascunse", că "întreaga reflexiune ţine loc de interjecţie", că "o tonalitate tînguitoare copleşeşte demnitatea logicii"[8], Cioran nu putea să nu ajungă la concluzia

https://biblioteca-digitala.ro

că "coşmarul este singurul mod de luciditate"[9]. Într-o lume doar trăită totul este îngăduit. Scăpată de sub controlul critic al gîndirii, trăirea devine o forţă a naturii la fel de indiferentă faţă de valori ca şi ea. Suspectînd gîndirea că împiedică trăirea, că frînează emoţiile, că inhibă reacţiile noastre cele mai firești, Cioran crede că "nu se trăieşte cu adevărat decît prin lipsa cunoaşterii. De îndată ce ştii, nu te mai potriveşti cu nimic"[10]. Dîndu-şi seama că păcatul originar începe cu vorbirea, Cioran regretă că omul nu s-a oprit barem la interjecţie, după ce a făcut imensa greşeală de a ieşi din mutism. Interjecţia este cuvîntul care ne înstrăinează cel mai puţin de noi înşine. "Convenţională, prin definiţie, străină exigenţelor noastre imperioase, vorba este vidă, fără contact cu profunzimile noastre..."[11].

Numai că omul a început să fie altceva decît toate celelalte fiinţe din clipa în care, rostind prima vorbă, a rupt tăcerea naturii şi a inaugurat istoria culturii. Cultura este în primul rînd limbaj. Tăcerea regretată de mai toţi gînditorii întoarcerii nu este nimic altceva decît tot natura, adică "lumea celor care nu cuvîntă". Deşi, ca scriitor de un incontestabil talent, Cioran izbuteşte să înalţe afectivitatea pînă la gîndire, transformînd-o în conotaţia bogată a semnificaţiilor verbale din scrisul său, ca filozof, el coboară gîndirea pînă la afectivitate, reducînd-o la o intuiţie prelingvistică. Aşa a apărut mirajul tăcerii şi ostilitatea faţă de vorbire. "Acest animal flecar, zgomotos, gălăgios, care exultă în vacarm (zgomotul este consecinţa directă a păcatului originar) ar trebui redus la mutism, căci niciodată nu se va apropia de izvoarele neviolate ale vieţii, dacă mai pactizează cu cuvintele"[12], ne avertizează Cioran.

https://biblioteca-digitala.ro

Martin Heidegger nu ajunge chiar pînă la tăcere. El nu contestă că "numai în măsura în care vorbeşte omul gîndeşte şi nu invers, după cum mai crede încă Metafizica"[13]. Şi în concepţia lui "omul este om întrucît este acela care vorbeşte"[14]. El face însă o distincţie între vorbirea vorbitoare şi limba vorbită, considerînd-o pe prima nemijlocit legată de actul viu al gîndirii în opoziţie cu cealaltă în care gîndurile sînt mumificate. Este o distincţie asemănătoare cu aceea dintre " natura naturata" şi "natura naturans". Heidegger socotea că limba, mai ales cea scrisă, este un adăpost în care se ascunde omul de frica gîndirii. El spunea că "cine începe să scrie cînd iese la iveală gîndirea seamănă cu acei oameni care se refugiază într-un adăpost împotriva vîntului cînd acesta suflă prea tare"[15]. Numai vorbirea poate participa la transformarea trăirilor în gînduri. "Gîndire şi Poezie sînt, în sine, vorbirea iniţială, esenţială..."[16]. Spre deosebire de vorbire, ca act intim şi autentic al gîndirii, limba mai mult stinghereşte gîndirea decît o ajută- "Limba convorbirii noastre nu încetează nici un moment să ruineze posibilitatea de a spune ceva despre ceea ce vorbim"[17]. În concepţia lui Heidegger, omul este mult mai des stăpînit de limbă decît este limba stăpînită de om. În mod obişnuit, nu oamenii vorbesc o anumită limbă, ci o anumită limbă SE vorbeşte prin intermediul oamenilor. Locurile comune, platitudinile, banalităţile, clişeele, poncifurile nu sînt vorbite de oameni, ci se rostesc prin gura oamenilor. "A vorbi limba - scrie Heidegger - este cu totul deosebit de a utiliza o limbă. Vorbirea obişnuită nu face decît să utilizeze limba"[18].

Heidegger nu vrea să se întoarcă la mutism, ci doar la vorbirea preponderent conotativă a poeziei, în care conceptul nu şi-a ucis încă metafora care l-a zămislit, în care formele logice ale gîndirii n-au acaparat încă întregul cîmp semantic al

https://biblioteca-digitala.ro

cuvintelor, în care limbajul mai poate fi vorbit, nu numai scris ca logica algoritmică. În limbajul ştiinţei contemporane, el vede numai sărăcia conotaţiei, nu şi profunzimea denotaţiei. Însă calculul probabilităţilor trebuie să aibă doar valoare ştiinţifică; valoare morală sau artistică trebuie să aibă operele create cu ajutorul lui. Lipsa de suflet a ştiinţei şi tehnicii contemporane nu se remediază prin înapoierea minţii la începuturile gîndirii, ci prin reînsufleţirea ei. Identificînd originalul cu originarul şi autenticitatea cu izvorul, Heidegger crede că "europenizarea omului şi a pămîntului atacă şi roade la rădăcini tot ce este esenţial"[19]. Orice îndepărtare de gîndirea gînditoare produsă de vorbirea vorbitoare este considerată de Heidegger o gravă ameninţare pentru înţelegerea lumii. După părerea sa, ştiinţa a încetat să mai gîndească din clipa în care a fost fixată în limbajul formalizat al logicii matematice. Altfel spus, mintea nu mai poate gîndi cu adevărat într-o limbă în care cuvintele şi-au pierdut expresivitatea şi au ajuns să consemneze doar concepte. "Gîndirea - scrie el - nu este o "prindere" conceptuală. În îndepărtatele zori ale desfăşurării ei, gîndirea nu cunoştea conceptul. Aceasta nu înseamnă nicidecum că gîndirea în acel moment nu era încă dezvoltată. Gîndirea care se desfăşoară nu e încă închisă în frontierele care o "finisează", ridicînd bariere în faţa desfăşurării ei"[20]. Aşadar, înapoi la gîndirea preconceptuală! Aşa se explică şi atracţia puternică pe care o resimt filozofii diverselor întoarceri faţă de înţelepciunea extraeuropeană, neviciată de distincţii conceptuale.

Chiar dacă "gîndirea fără concepte" n-ar fi o expresie contradictorie, totuşi, o asemenea gîndire ar menţine cunoaşterea la suprafaţa lucrurilor şi nu ar îngădui decît o viziune globală, mai mult estetică decît cognitivă, asupra lumii.

https://biblioteca-digitala.ro

Lui Heidegger i se pare afirmaţia: "Războiul este tatăl tuturor lucrurilor" superioară propoziţiei: "Autodinamica lumii este determinată de contradicţia dintre fenomen şi esenţă". Pentru Heidegger, pierderea conotaţiei, datorită conceptualizării, echivalează cu pierderea unui paradis al cunoaşterii depline şi nu al inocenţei. Este adevărat că afectivitatea, izgonită, pe drept, din teoriile ştiinţifice, nu trebuie împiedicată să pătrundă, sub forma conotaţiei, în gîndirea discursivă, dar nici denotaţia nu trebuie oprită pe primele trepte de generalitate. Sub controlul gîndirii, afectivitatea nu e iraţională, ci infraraţională. Dar dacă afectivitatea nu trebuie exclusă din gîndire, nici gîndirea nu trebuie redusă la afectivitate. Fără concept, afectivitatea este oarbă, fără afectivitate, conceptul este rece. În dezvoltarea gîndirii, generalizarea conceptului nu este incompatibilă cu îmbogăţirea afectivităţii. Istoria înaintării de la înţelepciunea arhaică, preponderent pragmatic-afectivă la filozofia contemporană, precumpănitor logică, nu este un proces de dezumanizare, ci, dimpotrivă, de umanizare, a cărei tendinţă spre unidimensionalizare poate fi mereu contracarată.

Dealtfel, cuvintele tind să-şi piardă expresivitatea nu numai prin conceptualizarea denotaţiei, ci şi prin uzarea conotaţiei. Cuvintele nu mor, deoarece nu se nasc, ci sînt create. Ele pot fi cel mult abandonate. Limba nu este un "organism natural" ci un "mijloc cultural". Limbile nu sînt muritoare; numai vorbitorii lor sînt. Dovadă că, la un moment dat, pot fi vorbite din nou. Ebraica în Israel este doar un exemplu. În opoziţie cu tot ce este viu, cuvintele "reînvie" ori de cîte ori apare un nou scriitor. Cu aceleaşi cuvinte, înlănţuite de aceeaşi gramatică, se poate scrie şi plictisos şi percutant. Depinde de intensitatea trăirii pe care vorbirea este chemată s-o transforme în idei.

https://biblioteca-digitala.ro

Şi o asemenea tensiune afectivă aparţine nu numai trecutului îndepărtat. Contemporanii sînt şi ei capabili de aşa ceva. Arghezi nu este inferior autorilor anonimi ai "Mioriţei". Căci, în cultură "nu există bunuri comune, trecute din generaţie la generaţie, din mînă în mînă, dacă nu poartă semnul unei experienţe individuale..."[21]. Totuşi, în ultima vreme, s-au cam înmulţit gînditorii care au nostalgia mentalităţii arhaice.

Este adevărat că faimoasa lozincă a lui Nae Ionescu, care cerea trăiriştilor să gîndească cu picioarele adînc înfipte în glia străbună poate fi şi ea mutată din spaţiu în timp: locul gliei strămoşeşti este luat de mentalitatea străveche. Exprimînd nostalgia întoarcerii de la semn la simbol, Mircea Eliade scrie că "simbolul dezvăluie anumite aspecte ale realităţii - cele mai profunde - care desfid orice alt mijloc de cunoaştere"[22]. El consideră că miturile, care se exprimă prin simboluri, sînt superioare teoriilor care se exprimă printr-o "încîlcire de concepte"[23]. Numai că există o deosebire calitativă între o intuiţie sincretică a Totului şi o concepţie analitică şi sintetică despre lume. În primul caz, elementele componente sînt indistincte, în al doilea, sînt diferenţiate şi cunoscute: saltul de la implicit la explicit marchează progresul cunoaşterii de la metaforă la concept, de la simbol la semn, de la mit la teorie, de la magie la tehnică. În mit, ideile se află încă în formare "in statu nascendi"; ele se limpezesc şi se disting prin abstractizare şi generalizare abia la nivelul teoriei. Anistorismul este vinovat de faptul că unii teoreticieni contemporani "descoperă" în mituri idei pe care ei înşişi le aşează acolo în timpul cercetării. Anistorismul ascunde distanţa care desparte semnificaţiile miturilor de conceptele contemporane ale celor care le cercetează. Cine a trecut prin Aristotel, Descartes şi Kant gîndeşte altfel decît

https://biblioteca-digitala.ro

făuritorii miturilor. În mit, denotaţia este sincretică şi conotaţia este mito-magică; în teorie, denotaţia este analitico-sintetică şi conotaţia este tehnico-operaţională. Arta nu are sarcina să recupereze chiar conotaţia pierdută, ci să reechilibreze noua denotaţie cu o conotaţie nouă. Este tocmai ceea ce deosebeşte radical legenda "Meşterului Manole" de operele dramatice ale lui Lucian Blaga, Octavian Goga, Ion Luca, Radu Stanca. In legenda orală, ideea de creaţie este încă nediferenţiată de sacrificiul ritual pe care trebuie să se întemeieze orice clădire, în operele scrise, ideea de creaţie este întovărăşită de opţiunea dăruirii personale a creatorului.

Supraaprecierea culturii populare în dauna celei culte este tot o încercare de întoarcere în timp, deoarece cultura populară este protoistoria contemporană. În vreme ce cultura de masă este prezent popularizat, cultura populară este trecut încă prezent. Dar niciodată un proverb nu poate să aibă cantitatea şi calitatea informaţiei pe care o are un aforism. Comparaţi proverbul "nu lăsa vrabia din mînă pentru cea de pe gard" cu aforismul lui G.Ibrăileanu: "Realist în observaţie şi idealist în aspiraţii - este fizionomia sufletelor bine organizate"[24]. Cultura populară e un teren de decolare, nu de aterizare pentru marea cultură. Ea trebuie cercetată, cunoscută şi cultivată ca bază de plecare, de dezvoltare, de înaintare. Valoarea ei rezidă în faptul că se află la temelia oricărei culturi.

Destinul omului este să meargă înainte. Nu numai că nu se poate întoarce în timp aşa cum o poate face în spaţiu, dar nici nu merită efortul. "Spiritul omenesc cînd nu este călăuzit de utopii nu realizează maximul ce se poate realiza"[25].

https://biblioteca-digitala.ro

N O T E

1. Desmond Morris, Le zoo humain, Paris, Grasset, 1970, p.147.

2. Ibid.

3. Ibid., p.22.

4. Ludwig Wittgenstein, Tractatus logico-philosophicus, Paris, Gallimard, 1965, p.243.

5. Ibid., p.86.

6. Mircea Florian, Reconstrucţie filosofică, Bucureşti, Casa Scoalelor, 1944, p.310.

7. E.M. Cioran, Syllogismes de l'amertume, Paris, Gallimard, 1952,p. 89.

8. E.M.Cioran, Précis de décomposition, Paris, Gallimard 1949, p.47.

9. Ibid., p.28.

10. E.M.Cioran, Les dangers de la sagesse, în N.R.F., 136, 1964, p.585.

11. Ibid., p.594.

12. E.M.Cioran, L'arbre de vie, în N.R.F., 1960, pr.93, p.405.

13. M.Heidegger, Qu'apelle-t-on penser ?, Paris,P.U.F., 1959,p.90.

14. M.Heidegger, Acheminement vers la parole, Paris, Gallimard, p.13.

15. M.Heidegger, op.cit., p.91.

16. Ibid., p.139.

17. M.Heidegger, Acheminement vers la parole, p.100.

https://biblioteca-digitala.ro

18. M.Heidegger, Qu'apelle-t-on penser ?, p.139.

19. M.Heidegger, Acheminement..., p.101.

20. M.Heidegger, Qu'apelle-t-on penser ?, p.196.

21. E.Lovinescu, Memorii, III, Bucureşti, Ed.Adevărul, p. 247.

22. Mircea Eliade, Images et symboles, Gallimard,Paris, 1952, p.13.

23. Ibid., p.232.

24. G.Ibrăileanu, Opere, 6, Minerva, 1978, p.430.

25. Lucian Blaga, Elanul insulei, Dacia, Cluj, 1977, p.222.

https://biblioteca-digitala.ro

La culture populaire et son évolution

(Résumé)

Chaque fois que la pensée avance trop par rapport à la réalité et la réalité ne lui obéit plus, des théoriciens de plus en plus nombreux apparaissent pour lancer le cri du retour. Retour à la nature, à l'expérience, au vécu, à la mentalité archaïque, à l'expression orale, voire même au silence. Lorsque le présent est difficile et l'avenir n'est pas clair, le passé semble supérieur à l'un aussi bien qu'à l'autre. Perdus par trop utopiquement dans le futur, les hommes éprouvent la nostalgie des origines et cherchent à renouer avec celles-ci. Le complexe d'Antée, après l'espace, s'installe dans le temps aussi.

Le destin de l'homme est cependant d'aller toujours plus avant. La culture populaire est un terrain de décollage, non pas d'atterrissage. Sa valeur réside en ce qu'elle se retrouve à la base de toute culture. Elle doit être étudiée et connue en tant que base de développement. Si l'âge d'or est possible, il appartient à l'avenir, non pas au passé.

https://biblioteca-digitala.ro

FOLCLOR LITERAR, ETNOMUZICOLOGIE ŞI COREGRAFIE

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

TENDINȚE SEMNIFICATIVE ÎN EVOLUȚIA ACTUALĂ A FOLCLORULUI

Al. I. Amzulescu

Dacă G.Dem.Teodorescu și D.Vulpian, ori Simion Florea Marian s-ar scula, ca prin minune, din morți și ar încerca să refacă astăzi culegerile lor de texte poetice, muzică populară și etnografie românească, ar fi cu siguranță uimiți de adînca schimbare a peisajului etnografic și folcloric actual, în comparație cu realitățile generației lor din preajma anului 1900!

Zadarnic ar căuta ei oameni ca zicătorul brăilean Petrea Crețul Solcan, învestmîntat cu giubeaua și șapca lui muscălească, ori scripcari ponosiți și ruginiți ca Moș Puiu din sordidele mahalale bucureștene; meștere și locvace moașe descîntătoare, ca Dumitra din Rudeni, moașa Stana din Giulești, Elenca de la Oborul Vechi și baba Neaga din Popa Tatu; preotese lesne cîntărețe, ca ereița Safta din Domnești; inepuizabili cîntători de colinde voinicești, zicători de Viclei și calici mînuitori de păpuși bucureștene, ca Vasile Moscu din strada Călușeilor "coloarea Neagră", Niță Gruia din suburbia Cărămidari, cobzarul Ioniță Niculaie Pantelimoneanul, artileristul Șerban Mușat și bucătarul Nicolaie Roman Papă-lînă din Crucea de Piatră, de la care și-au alcătuit mozaicul monumentalelor lor colecții...

Dar cu cît mai descumpăniți ar fi Anton Pann și Vasile Alecsandri, fără limbutul Moș Albu din "șezătoarea la țară" și romanticii baciul Udrea și Moș Cosma, ai lor ?!

Pentru a nu ne întoarce atît de mult în timp, este

https://biblioteca-digitala.ro

neîndoielnic că pînă şi harnicul şi lucidul C.Brăiloiu, lăsînd de o parte fonograful antediluvian şi fragilii săi cilindri de ceară şi ascultînd miile de benzi de magnetofon cu folclor din toată ţara, care s-au adăugat sporind "arhiva" lui în ultimii 3o de ani, ar fi, negreşit, chiar şi el surprins de marea prefacere a orizontului folcloric cu care era deprins în anii '3o-'4o ai acestui veac.

Între timp, nu numai tinerii săteni tractorişti, ţărancele din fermele zootehnice, din puiernițe, sere şi solarii şi cu atît mai vîrtos muncitorii industriali, dar chiar şi bătrînii lăutari, aprigii vătafi de călușari şi ciobanii din saivanele zilelor noastre s-au obişnuit de-a binelea cu microfonul, scena, staţia de amplificare şi camera de luat vederi. Cu toţii ei se îmbracă şi trăiesc astăzi altfel decît odinioară. Ziarul, tranzistorul şi cutia cu minuni a televizorului le aduc în fiecare zi în casele lor veşti şi imagini din toată lumea, ba chiar şi despre cutezătoarele aventuri ale cosmonauţilor care au descins spre a-şi umple sacii cu pietre şi nisip de pe lună, despre uriaşe staţii orbitale în care,timp de cîteva luni,plutesc amuzîndu-se în jurul pămîntului cîte doi-trei semeni travestiţi în scafandri ai eterului, ori despre nemaipomeniţii sputnici cibernetici care vizitează luceafărul şi se strecoară cu dibăcie prin apropierea lui Marte, Jupiter şi Saturn spre a se pierde în adîncul cerului înstelat.

Covoarele zburătoare ale Halimalei, pajurile cu cioc de fier care trec cu uşurinţă dintr-un tărîm într-altul şi caii-putere înaripaţi ai rachetelor plutind în zbor gata să pască cu adevărat în livezile soarelui, sînt lucruri şi isprăvi aievea ale feţilor-frumoşi ai zilelor noastre, care mînuiesc cu pricepere cîrma ordinatoarelor şi a modulilor văzuţi ca-n palmă de la mii şi milioane de kilometri distanţă, iar în poveştile Lixăndriei - pe care cine

https://biblioteca-digitala.ro

le mai ascultă? - nu mai cred astăzi nici chiar pruncii nevinovaţi.

Chervanele înalte şi boltite cu lipscănie braşoveană şi bogaserie brăileană, ca şi poştalionul şi tramvaiul cu cai au dispărut de mult de pe şleaurile şi vadurile din "tina Vlăsiei" şi Drumul Tabanului şi din străzile podite cu asfalt ale ţării, iar cîntecele surugiilor conăcind pe la hanuri dărăpănate au amuţit de mult - agricultorii cooperativizaţi îşi cară la piaţă roşiile şi castraveţii cu "Dacia", "Volga" şi "Skoda", brigadierii din livezi şi podgorii, mulgătoarele şi orescătorii şeptelului gostatelor noastre povestesc, cîntă, nunteso şi se îngroapă astăzi cu alte taclale, cîntece şi bocete decît îndepărtaţii lor strămoşi basarabi, ba chiar decît bunicii şi părinţii lor apropiaţi, de la începutul şi din miezul acestui veac al tuturor înnoirilor.

Măreaţa revoluţie tehnico-industrială mondială şi-a întins aripa şi-şi pune pecetea pe întreg cursul vieţii vremurilor noastre. Republica Socialistă România, stat al muncitorilor, ţăranilor şi cărturarilor, conduşi spre ţeluri din ce în ce mai cutezătoare de Partidul întemeiat la 8 mai 1921, este o ţară mult diferită de patriarhalele principate dunărene cu boieri bărboşi, îmbrăcaţi în lungi caftane orientale şi încălţaţi în papuci şi-n meşi şi cu ţărani desculţi şi prigoniţi, ca şi de voievodatul Transilvaniei cu ciobanii săi, hălăduind odinioară an de an cu asinii şi turmele lor pe drumurile oilor, mereu între munte şi baltă.

Tradiţiile noastre ancestrale, cîntecele şi jocurile străbune nu au fost date uitării, dar multe din rosturile vieţii folclorice şi etnografice de altă dată schimbîndu-şi cursul şi înfăţişarea, noi înţelesuri au primenit pe cele vechi, gînduri şi năzuinţe noi s-au adăugat în viersurile nou clădite peste eresurile, cîntecele şi jocurile moştenite din bătrîni.

https://biblioteca-digitala.ro

Întocmai cum pe noul litoral românesc, de la Tomis la Callatis, o salbă strălucitoare de noi monumente ale zilelor noastre cu 4-16 etaje, care se cheamă "Perla", "Hotel Europa" etc. şi-au înfipt temeliile peste rămăşiţele vechilor temple şi mozaicuri greceşti şi romane, şi în folclor, peste străvechile Colindul leului, al cerbului şi al dulfului, peste Cîntecul soarelui, al gerului şi al şarpelui, peste Cîntecul lui Toma Alimoş, al lui Ghiţă Cătănuţă şi Miu haiducul, ori al lui Ion ăl Mare, s-au clădit cîntece actuale, de proslăvirea zorilor vieţii celei noi, cîntecele mecanizatorilor, ale ţăranilor cooperativizaţi şi ale muncitorilor din fabrici, uzine şi şantiere.

România este o ţară reîntinerită şi înfloritoare, care-şi cultivă tradiţiile şi-şi respectă cum se cuvine trecutul, dar păşind pe calea deschisă a comunismului e animată de noi năzuinţe şi idealuri.

Fenomenul esenţial care a schimbat radical faţa ţării în ultimele decenii e negreşit procesul accelerat, revoluţionar, de industrializare, urbanizare şi de culturalizarea maselor, aflat constant în preocuparea de căpătîi a congreselor partidului şi în prevederile tuturor planurilor noastre cincinale. Clădirea agriculturii cooperatvizate, care a dat o nouă înfăţişare satelor şi muncii pe ogoare, s-a încheiat în deceniul şase, iar atenţia pentru sporirea neîncetată a bazei energetice, pentru un randament economic şi o productivitate corespunzătoare în industrie şi agricultură spre a asigura belşugul dorit, stăruie în toate congresele, conferinţele, consfătuirile, cuvîntările şi documentele de partid din ultima vreme. În cursul ultimilor 15 ani, grija pentru un progres echilibrat al tuturor regiunilor ţării a urmărit de aproape dezvoltarea armonioasă tehnico-economică, prin industrializarea intensivă şi urbanizarea tuturor judeţelor.

https://biblioteca-digitala.ro

Dacă în preziua tuturor transformărilor care s-au înfăptuit, recensămîntul din 25 ianuarie 1948 arăta că din 15.800.000 de locuitori 76,6% era populaţia satelor şi numai 23,4% populaţie orăşeană, ultimele date cunoscute, din 1 iulie 1979, oglindesc limpede efectul procesului de industrializare şi urbanizare căci, la o populaţie simţitor crescută, de peste 22.000.000, populaţia rurală cuprinde doar 51,3% iar locuitorii oraşelor sînt 48,7%, fără a mai socoti şi marea pendulare, zilnică sau săptămînală, între sat şi oraş a valului proporţional crescînd de navetişti de pretutindeni. România e astfel astăzi, negreşit, o ţară cu faţa întoarsă în chip hotărît spre viitor.

Dar care sînt, în atare condiţii schimbate ale bazei demografice şi economico-sociale, semnele specifice vieţii folclorice actuale şi principalele tendinţe ivite în evoluţia,firească, a folclorului nostru ?

Chiar şi la cea mai sumară privire este uşor de observat, mai întîi, că în zilele noastre folclorul trăieşte şi se manifestă de fapt sub trei aspecte, evoluînd concomitent în trei paliere, ca trei ipostaze cultural-artistice care se interferează necontenit şi se influenţează reciproc:

1. Folclorul nativ, tradiţional - ca formă multiseculară, spontană şi naturală de limbaj şi de expresie culturală istorico-constituită, cu rosturile sale adînci de grai firesc moştenit din bătrîni şi mereu actualizat, diversificat şi potrivit cu un anume colorit specific, propriu diferitelor zone şi vetre comunitare locale, în care insul din popor îşi poartă portul, îşi cîntă cîntecul, îşi joacă jocul şi-şi împlineşte, în sate şi oraşe, obiceiurile prin deprindere îndătinată, ca o necesitate organică de conformism social şi nevoie sinceră şi nesilită de exprimare şi de comunicare specific românească.

https://biblioteca-digitala.ro

2. Pe această bază funciară s-au înfiripat şi s-au dezvoltat necontenit, începînd îndeosebi din anii 1950, formele de manifestare individuală şi în echipă ale mişcării artistice de amatori care, sub imboldul dorinţei şi iniţiativei - mai mult sau mai puţin conştiente - a păstrării şi a perpetuării prin valorificarea tradiţiei, preiau şi cultivă selectiv moştenirea folclorică cu intenţii demonstrative scenice şi spectaculare, şi din vădită pornire şi mîndrie ostentativă, în fierbinte creştere, a patriotismului local.

3. În sfîrşit, al treilea palier îl formează cohorta, mai puţin numeroasă, dar cu un impact cultural-artistic deosebit de activ şi plin de consecinţe, a profesioniştilor: dansatori în echipe, muzicanţi constituiţi în mari tarafuri sau remarcabili solişti instrumentişti, şi mai cu seamă binecunoscuţi cîntăreţi vocali care, sprijinindu-se pe lustrul puterii de atracţie, de pătrundere şi de accesibilitate la scară naţională al căilor mass-media (disc, radio-tv), prin talentul şi prin farmecul seducător al personalităţii lor se instituie în cele din urmă în adevărate "vedete" aureolate, stîrnind entuziasm, ba chiar valuri de adoraţie idolatră pentru performanţa lor invidiată, aducînd şi în făgaşul folcloric fenomenul de "vogă" şi de şlagăr, insidios obsesiv dar vremelnic, îndemnînd mai ales mulţimile de tineri însetaţi de cîntec la prosternare, mimetism epigonic şi plafonare omogenizantă de stil şi repertoriu.

În acest de pe urmă caz, aproape fiecare mare zonă folclorică îşi are zeii şi zeiţele sale muritoare, cu calităţile şi cusururile lor, dar purtînd nume ispititoare ce se perindă şi se alungă mereu unele pe altele, şi pe care le evocăm aici dînd roată ţării începînd din Mehedinţi şi oprindu-ne în Banat, dar

https://biblioteca-digitala.ro

pomenind doar de piscuri: Angelica Stoican, Maria Ciobanu, Ion Dolănescu, Irina Loghin, Benone Sinulescu, Sofia Vicoveanca, fraţii Petreuş, Florica Brad, Lucreţia Ciobanu şi Achim Nica, sub umbra cărora plutesc şi respiră veleitar, în culise, încă atîţia alţii...

Nu e nici o mirare dacă, privind pe unii ca aceştia şi dînd curs atît de deselor solicitări venite prin corespundenţă din masa, redacţia de muzică populară radio a alcătuit în ultimul timp o emisiune a "topului" folcloric săptămînal!

Una din caracteristicile specifice evoluţiei folclorului epocii noastre este astfel tocmai apariţia şi dezvoltarea, zi de zi şi în proporţie de masă, a fenomenului oralităţii tehnice şi spectaculare, căci alături şi pe deasupra oralităţii propriu-zise şi nemijlocite, de la om la om, cu făgaşul său îngust-localnic şi ritmul său de propagare - am zice - cu viteza sunetului, creşte şi se impune astăzi tot mai mult tele-oralitatea cu posibilitatea de propagare într-o clipită a folclorului de la un capăt la altul al ţării, cu viteza undelor herziene şi a luminii. Consecinţa directă e, în pofida vitezei de propagare, tendinţa implicită spre micşorarea numărului speciilor şi al creaţiilor aflate în circuitul viu şi frecvent, de unde şi mai cu seamă tendinţa de diminuare a însuşi fenomenului varianţei şi variabilităţii, recunoscut ca bază a procesului de creaţie folclorică, odată cu creşterea invarianţei şi stabilităţii produsului folcloric care ajunge să se impună oarecum standardizat, datorită prestigiului dobîndit cu trecerea prin filtrul microfonului, al cadrului scenic şi al micului ecran. (Cu alte cuvinte, exempli gratia, cîntecul "lansat" şi preluat - să zicem - de pe disc şi de la cutare "interpret", se cere şi se vrea a rămîne cît mai aproape mimat, ca text şi melodie, de acest "model" prestigios.)

https://biblioteca-digitala.ro

Schimbîndu-se resorturile oralităţii tradiţionale,se schimbă astfel sub ochii noştri însuşi echilibrul global al viabilităţii genurilor şi speciilor; exacerbarea creşterii ponderii unor anume genuri şi stiluri se face cu preţul ieşirii din uz şi al abolirii treptate a celor mai puţin uzitate (cîntecele folclorului obiceiurilor, doină, cîntec bătrînesc, cîntecul dialectal de formă liberă).

În acest sens, vizibilă e astăzi preponderenţa genului Cîntec propriu-zis, cu menţiunea că, datorită principiului axiomatic că genul în expansiune preia şi îşi asimilează rămăşiţele genurilor şi speciilor intrate în penumbră, în dezvoltarea sa precumpănitoare cîntecul bine ritmat eclipsează o bună parte din zestrea valoroasă dar mai greu accesibilă a vechilor cîntece rubato, preluînd pe seama lui, în schimb, tot mai numeroase elemente din melodica instrumentală de joc. Se poate astfel uşor observa că necesitatea îmbogăţirii repertoriului se face astăzi prin tot mai numeroase adaptări hibride de texte din motivica clasică, sau prin crearea nestăvilită de texte cu totul noi, dar de valoare artistică îndoielnică, potrivite la tot felul de melodii de joc, nu numai de sîrbe şi hore oltenești şi muntenești, ca odinioară, dar şi de alte, foarte diverse, jocuri moldovenești, dobrogene, din Transilvania, Maramureş, Crişana şi Banat.

A dispărut sub ochii noştri fenomenul arhaic care,în primele decenii ale acestui veac, stîrnea uimirea lui B.Bartók, cînd descoperea că în zonele folclorice din nord-vestul ţării un singur tip melodic, cel al horei lungi, era folosit spre a vehicula de fapt o mare parte a bagajului de texte lirice din zestrea orală a comunităţii multor sate din Chioar, Ugocea şi Maramureş.

Pe de altă parte, alfabetizarea generalizată şi creşterea nivelului cultural mediu al maselor constituie platforma atitudinii

https://biblioteca-digitala.ro

lucide şi detaşate cu care o seamă de creaţii străvechi, trecute tot mai stăruitor în rezerva şi în conul de penumbră al oralităţii, sînt socotite chiar de către oamenii din popor ca adevărate monumente culturale ale clasicismului folcloric, cu iz muzeal (colindele, balada şi doina înainte de toate). De altfel nu greşim cu nimic dacă socotim că folclorul tezaurizat în colecţii şi arhive depăşeşte cu mult cantitatea, diversitatea şi calitatea produselor aflate astăzi în circuitul folcloric viu şi frecvent!

Dar fenomenul în întregime propriu şi strict semnificativ creaţiei folclorice din ultimele decenii îl constituie apariţia şi dezvoltarea impetuoasă a versurilor cu conţinut nou, revoluţionar, nar, numeroasele texte, adesea efemeride folclorice, adaptate îndeosebi pe melodii tradiţionale de joc şi versurile aşternute în catastivele "poeţilor ţărani", menite a fi citite şi care, deşi folosesc încă în genere arsenalul mijloacelor de expresie ale folclorului tradiţional, sînt de fapt oda şi imnul folcloric entuziast închinat tuturor primenirilor ţării şi înfăptuirilor vieţii social-economice noi, călăuzite de Partid.

Acestea sînt, în puţinele cuvinte ale unei comunicări - care nu îngăduie o detaliere a observaţiei şi o analiză mai sistematică şi minuţioasă a lucrurilor-, cîteva din aspectele şi tendinţele care formează - cred - unele din laturile cele mai relevante pentru evoluţia actuală a folclorului nostru de la sate şi oraşe.

https://biblioteca-digitala.ro

Tendances significatives dans l'évolution actuelle du folklore

(Résumé)

Dans les nouvelles circonstances politiques, sociales et économiques de la Roumanie socialiste, la création populaire continue sa propre évolution sous trois aspects: le folklore proprement dit, le mo ement artistique des masses, le professionisme folklorique.

A côté de l'oralité traditionnelle, un nouveau phénomène - la télé-oralité folklorique se trouve en plein essor (la radio, la télévision, le cassetophone, le disque fournissent les nouveaux moyens techniques de cette espèce vraiment révolutionnaire de "la circulation" folklorique).

L'équilibre global de la viabilité des genres et des espèces du folklore est de plus en plus déréglé: la chanson lyrique et les mélodies instrumentales des danses, genres vifs et actifs, manifestent un grand épanoissement, tandis que la doïna, les anciens chants épiques, le folklore des coutumes passent de plus en plus dans le domaine de "l'héritage culturel".

Dans toutes les régions du pays, de nombreux "textes" poétiques, lyriques et satyriques, sont souvent adaptés aux anciennees mélodies (instrumentales) des danses.

Un phénomène tout à fait spécifique de la création folklorique contemporaine est l'apparition spontanée des nouveaux textes poétiques qui reflètent la vie actuelle, dans les conditions du socialisme victorieux en Roumanie.

https://biblioteca-digitala.ro

TRADIŢIE ŞI ÎNOVAŢIE, CU SPECIALĂ PRIVIRE ASUPRA AŞA ZISULUI "CÎNTEC NOU"

Adrian Fochi

Comunicarea noastră de astăzi se referă la un domeniu folcloric de care nu ne-am ocupat niciodată. Într-adevăr, cîntecul liric nu ne-a preocupat decît într-o măsură redusă, toată atenţia noastră îndreptîndu-se cu precădere înspre studiul cîntecului epic. Dar în anii din urmă, încercînd o sinteză asupra creaţiei orale, am putut observa că stilul oral al creaţiei folclorice româneşti este unul singur, nu se diversifică după genuri sau specii de artă, de aceea am socotit că nu putem greşi prea mult abordînd problema aşa numitului "cîntec nou" în cadrul sesiunii de faţă. În afară de aceasta, am încercat să utilizăm o metodică extrem de strînsă, pentru a reduce cît mai mult cu putinţă posibilul coeficient de eroare. Ca material de bază am luat volumul "Folclor poetic nou", ediţie alcătuită şi îngrijită de Ion Meiţoiu, cu un studiu introductiv de Mihai Pop, volum publicat de Casa centrală a creaţiei populare, în anul 1965. Este vorba de o antologie alcătuită pe baza unui număr de 26 de culegeri regionale aparţinînd unui număr de 81 de culegători declaraţi, precum şi unui număr de culegători anonimi. Deşi s-ar putea presupune că volumul oglindeşte preferinţele artistice ale alcătuitorului său, totuşi este unica sursă antologică pentru absolut întreg teritoriul ţării, iar unitatea remarcabilă a lui nu provine din selecţia estetică a alcătuitorului, ci din tematica însăşi a materialului. Din acest punct de vedere, considerăm volumul drept reprezentativ pentru

https://biblioteca-digitala.ro

perioada pînă la data apariţiei sale în 1965. Materialul are următoarele coordonate tehnice: 407 texte, culese din 267 localităţi precis determinate şi numai 17 nelocalizate. Totul ar fi bine, dacă în lista localităţilor nu ar exista şi 14 denumiri ce nu există de fapt şi pe care nu le aflăm în Indicatorul localităţilor din România din 1974. Dăm aici lista acestor localităţi fantomă, atrăgînd atenţia că sub grafia lor eronată trebuie să existe ceva real, uneori identificabil. Astfel avem denumirile Bundu în Bărăgan, Luerdiu în Cluj, Rabîia şi Retid în Bacău, Clătid în Hunedoara, Cocălaca şi Ierbus în Mureş, Rahia şi Chiuşbaia în Maramureş; Sovarna în Oltenia, Sotrile şi Pîscov în Prahova, Tojorita şi Dorna Condreni în Suceava. Recunoaştem în Pisoov, Pîrscovul; în Chiuşbaia Chiuzbaia, în Tojorita, Pojorîta, în Luerdiu, Lujerdiu, în Dorna Condreni, Dorna Candreni, unde ar putea fi vorba de simple erori de imprimerie, dar pe celelalte în zadar ne-am străduit să le aflăm pe undeva. Lăsînd la o parte aceste incongruenţe, trebuie să recunoaştem că e vorba de o antologie foarte amplă (aproape jumătate din antologia lui Jarník-Bîrseanu) acoperind toată suprafaţa ţării cu o reţea de peste 250 de localităţi, ceea ce nu este de loc de ignorat. Antologia cuprinde în general cîntece lirice şi unele strigături; numai printr-o întîmplare întîlnindu-se şi unele, foarte puţine, texte rituale, cum ar fi textele la cununa secerişului sau la nuntă. Studiul introductiv al culegerii nu ne este de nici un folos pentru înţelegerea adecvată a materialului. E vorba de însăilarea grăbită a unor generalităţi, uneori sforăitoare, din care nu ne putem da seama de particularităţile materialului, de ce acesta se poate numi "nou", în ce constă noutatea şi cum o putem afla. Nu aflăm, de asemenea nimic despre raportul dintre vechi şi nou, adică un punct de referinţă pentru o apreciere sau alta, ceea ce este - desigur - o lipsă însemnată a "studiului"

https://biblioteca-digitala.ro

introductiv". Totuşi de la această culegere trebuie să pornim, dar căutînd începutul tuturor lucrurilor, încercînd să facem măcar acum ceea ce sugera autorul studiului că "ar fi desigur interesant" dar a lăsat pe seama altora munca. Vom încerca deci noi să discutăm, aici, acum, despre "sistemul poetic pe care şi-l făureşte poezia nouă", fără teama că acest demers ar fi prematur.

Şi pentru că adevăratul început al tuturor faptelor artistice de natura folclorului este cuvîntul, în primul paragraf al cercetării noastre ne vom opri puţin - dar atîta cît credem că este suficient - asupra cuvîntului şi valorii sale.

Primul lucru ce ne surprinde la cea mai sumară foiletare a volumului este marele număr de neologisme. Şi nu e vorba numai de neologisme pentru lumea specială a ţărănimii,ci neologisme cu acelaşi statut pentru ansamblul limbii române actuale. Adică trebuie să constatăm că o sumă de termeni nou intraţi în limbă au şi dobîndit statut poetic într-un termen extrem de scurt, de circa 2o de ani, din 1944 pînă în 1965. Am arătat altădată că termenul niciodată a avut nevoie de 3ooo de ani pînă să aibă acces în lumea poeziei. Abia în poemul "Corbul" al lui Edgar Poe cuvîntul a devenit poetic;pînă atunci a fost mereu ocolit prin perifrazele de adynata sau impossibilia. De data aceasta asistăm la o adevărată invazie de neologisme şi de termeni foarte puţin poetici,în lumina mentalităţii clasice.

Această invazie de neologisme reprezintă de fapt noul creaţiei folclorice actuale şi trebuie cercetată întrucît ea determină modificările intervenite în tematică. Am numărat astfel 162 de termeni de acest gen,în 62o de poziţii sintagmatice, ceea ce face ca la 4o7 de texte să avem minimum un neologism. În lucrarea pentru tipar vom oferi lista integrală a acestor termeni, aici ţinem să menţionăm numai cîţiva mai şocanţi pentru gusturile şi

https://biblioteca-digitala.ro

înţelegerea noastră. În unele cazuri limba poetică a folclorului e mai modernă decît cea a poeţilor profesionişti. Iată specimenele la care ne-am oprit: abataj, acordeon, asfalt, atom, automat, bato- zăă, bec, benzină, bloc, brigadă, butaş, cablu, cinematograf, colec- tiv,-ă, combinat, combină, defilare, difuzor, ecran, electrică, fascist,funicular, furnal, gater, hidrocentrală, hitlerişti,irigat, librărie, mecanizat, metodă, motor, normă, pană, partid, petrol, radio, remorcă, republică, scenă, semeteu, siloz, sondă, stăvilar, superfosfat, şaltăr, şedinţă, şoferiţă, şticaiz, şut, Tamisa, tea- tru, televizor, tovarăş, tractor, troleibuz, tunel, turbină, ţiţei, uzină, volan, zootehnie. Iată cu ce cuvinte se face poezia folclo- rică azi şi trebuie să recunoaştem că e vorba de mult curaj pentru a da acestor termeni vibraţia specială care înseamnă poezie. Dar aceasta arată cît de mult s-a lărgit orizontul de viaţă al omului de la ţară, ce revoluţionar a fost procesul de înnoire a modului îndătinat de a gîndi şi de a se exprima al ţăranului nostru. Aceşti termeni exprimă realităţi cotidiene ale muncii săteşti, exprimă conştiinţa participării ţărănimii noastre actuale la viaţa între- gii ţări, angajarea fermă a lumii rurale la faptul politic contem- poran, intern şi extern, exprimă o înaltă apreciere a activităţii creatoare a clasei noastre muncitoare,introduce pentru prima oară o largă perspectivă patriotică (element deficitar în lirica tra- diţională). Pentru a desprinde mai uşor modul cum se structurează tematica acestei categorii de cîntece, arătăm că tractorul deţine cel mai înalt număr de atestări (86), ceea ce înseamnă că fiecare al patrulea cîntec cunoaşte,în teorie, termenul. Partidul e citat de 67 de ori, ocupînd locul doi în lista noastră,ceea ce confirmă o mai veche previziune a acad. Alexandru Graur, care,încă din anul 1954, îl introducea în fondul principal lexical al limbii române. (vezi Al.Graur: Încercare asupra fondului principal lexical al

https://biblioteca-digitala.ro

limbii române, Buc., 1954, p.52, discuţia la p.121). Dacă adăugăm cele de mai sus şi sintagmele formulare din vorbirea zilnică ce au pătruns în limba poetică, ne putem da seama cît de mult şi ce viguros s-a înnoit limba ţăranului nostru în ultimele decenii. Din aceste sintagme citäm de asemenea cîteva, cu atît mai mult cu cît unele constituie versuri gata făcute, după toate regulile versificaţiei folclorice româneşti. Avem astfel versuri de 8 silabe ca: instrumente muzicale, republica populară, ţărănimea muncitoare; versuri de 6/7 silabe, folosite integral sau cu diverse cuvinte ajutătoare, ca: armata democrată, clasa muncitoare, omul muncitor, partid muncitoresc, pace-ntre popoare etc. Aici se află aspectul nou al cîntecului contemporan şi, desigur, acesta este aspectul principal, deoarece constituie comunicarea ce se transmite. Putem deci formula o concluzie la paragraful de mai sus şi anume că inovaţia fundamentală a cîntecului popular românesc s-a produs şi se produce la nivelul tematicii. Nu e vorba de a fi modificat numai elemente periferice sau superficiale, ci s-au schimbat profund toate coordonatele vieţii spirituale ale omului. Putem arăta aici că, deşi neologismul apare uneori încă şocant, s-au reuşit totuşi cîteva imagini poetice care se susţin prin toată vibraţia intelectuală ce o comunică. Tractorul e imaginat, de pildă, astfel:

A trecut un pui de zmeu
Peste deal,la semeteu,p.47
Trec strunind peste cîmpii
Car de foc în herghelii,p.212

Sus pe deal ară un zmeu,
Un tractor din semeteu,p.231

Să mîn caii fermecaţi
Cu benzină adăpaţi

https://biblioteca-digitala.ro

Caii nu-i mîn din diplan
Că îi mîn de la volan, p.332;

tractoristul e prezentat astfel:

El scrie colea pe lunci
Cu tractorul brazde-adînci
Şi seamănă pe cîmpie
Cum alţii scriu pe hîrtie
Dintr-un bob să iasă-o mie, p.85.

Cooperativa agricolă de producţie numită pe atunci colectiv sau colectivă e apreciată ca:

Colectivă mamă bună, p.lo8.

Partidul devine un obiect de adoraţie:

Eu, partidul vreau să-l cînt
Cîtu-i soare pe pămînt.
Partidul de nu era
M-aş fi-ntins ca iedera
Care sprijin n-a aflat
Şi-a căzut şi s-a uscat, p.122,

deoarece:

Că partidu-n toată ţara
Aduce belşug, lumină
Şi-o face mîndră grădină, p.26o;

iar:

Că ţara cît îi de mare
Este toată numai floare,
Că ţara cît îi de lată
E frumoasă şi bogată
Cum n-a mai fost niciodată, p.326-327

https://biblioteca-digitala.ro

şi:

Ca lumina soarelui
E azi viaţa omului,p.363.

De aceea:

Mulţumim partid părinte,
Că nu ştiu alte cuvinte.
Scrisu-le-am cu sufletu
Şi le port cu cîntecu,p.390-391.

Două texte merită să fie citate integral, primul pentru umorul său de bună calitate:

De-ar fi mîndra la cabană
Mi-ar face motorul pană
Şi-aş lua mare dojană
Că-s iubăreţ fără seamă.
Dar mîndruţa-i jos în sat
Şi de pană am scăpat,p.406-407;

iar cel de al doilea pentru rezolvarea unor grave dificultăţi tehnice:

Sărmană lampă cu gaz
N-am să te mai aprind az.
Sărmană lampă de foc
N-am să te aprind de loc.
Căci de-acum mi-am instalat
Becuri mari de luminat.
Cum pe şaltăr mîna laşi
S-aprinde ca la oraş,
Cum pe şaltăr mîna pui
Nu-ţi mai trebe lampa-n cui,p.285.

https://biblioteca-digitala.ro

Exemplul al doilea, deşi are numai lo versuri este atît de formalizat încît 8 din ele, primele 4 şi ultimele 4 constituie cîte un paralelism, ceea ce dă textului o soliditate pe care o pot invidia cîntece cu o şlefuire tradiţională seculară.

Desigur, nu putem şti astăzi ce anume din creaţia studiată mai sus va rămîne şi sînt mulţi cercetători care mai aderă la ideea mai veche a persistenţei textului folcloric. Este adevărat că persistenţa este o probă esenţială a produsului oral, dar nu toate aspectele produsului persistă. Pînă acum am arătat ceea ce s-a schimbat şi se schimbă, acuma e cazul să ne ocupăm şi de elementele de continuitate, de retardare, de transmisie tradiţională. Cu aceasta trecem la cea de a doua parte a comunicării noastre şi anume la stilul oral care - după opinia noastră - ca unul ce serveşte drept model pentru creaţia nouă rămîne elementul de stabilitate al tradiţiei.

Ceea ce surprinde,în cel mai înalt grad, la lectura volumului, este faptul că întîlnim peste tot aceleaşi obişnuinţe expresive ca şi în orice altă culegere folclorică din trecut, fie de lirică, fie de epică. Este vorba de continuitatea aceluiaşi mod de a face versuri şi de a închega din ele subiecte coerente. Întîlnim astfel anaforale de toate tipurile, adică exemple ce merg de la singură silabă cum ar fi: Rîd (78) pînă la exemple ce acoperă un emistih întreg, deci de 4 silabe ca: Bate vîntul(44), Trecui dealul (46), Dimineaţa(226), Arătura (255), Lan de aur(421), De copile.(421). Din exemplele date se vede că poate fi vorba de un singur cuvînt, de două sau chiar de trei cuvinte pentru spaţiul metric disponibil. Dar pe lîngă această mare diversitate metrică, întîlnim şi o destul de mare diversitate iterativă. Avem astfel anaforele ce afectează cîte două versuri, dar şi cîte trei. Exemplele pentru această a doua categorie sînt mai puţine, dar nu lipsesc. Notăm, tot aşa cîteva numai din ele: Mîndru (49).

https://biblioteca-digitala.ro

Tot aşa avem şi anaforele de succesiune ca în exemplul de la p.421, unde cazurile sînt imediat următoare, fără pauză între ele şi constituie un bloc expresiv bine individualizat în cuprinsul cîntecului. Epiforalele sînt în număr disparent, numai 2 cazuri în tot volumul, dar acest fel de figură repetitivă nu este,în general, prea cultivat în folclorul nostru. Cele două cazuri sînt unul de o silabă: drag (195) şi al doilea de trei: la munte (49). Fenomenul care însă impresionează prin număr este anadiploza care, tot aşa, poate merge de la o singură silabă (125, 135, 176), pînă la un emistih întreg (4 silabe: 33,5o,144-145,318; 2+2 silabe: 82, 13o, 4o5, 1+3 silabe: 5o; 1+1+2 silabe (413) şi uneori şi depăşindu-l. Astfel avem un exemplu de 5 silabe (88). Numărul exemplelor este de circa 5o, ceea ce depăşeşte 1o%. O singură dată întîlnim şi o anadiploză dublă, succesivă pe care p transcriem aici: Să dau drumul dorului/ Dorului şi glasului/Glasului şi inimii(29o). Întîlnim de asemenea şi cîteva figuri etimologice: a plouat ploaie (13o), cîntaţi cîntarea (235), hore horeso (319), joc...jucat(378), cu sapa am săpat (394). Primele trei exemple sînt şi aliterative; cu toate că aliteraţia nu este specifică pentru versul nostru popular, întîlnim totuşi 4 cazuri în antologia de care ne ocupăm (36, 6o, 1o8, 129). Deci avem de înregistrat şi această situaţie, Senzaţional ne apare un exemplu de adynaton: S-a-ntors Topologu-n sus(49), care îşi află paralele clasice la Euripide şi Horaţiu, după cum am arătat cu altă ocazie (REF, 24/1979) nr.2,p.137,la nr. 34). De asemenea, am putut constata o mare predilecţie pentru rima întreită, ceea ce creează blocuri sonore bine conturate, subliniind conţinutul de idei al textelor. De altfel, toate elementele formale de care ne-am ocupat mai sus urmăresc intenţii clare de punere în evidenţă,prin repetiţie, a ideilor principale şi a momentelor mai semnificative ale textelor. Toate acestea îţi solicită atenţia cu

https://biblioteca-digitala.ro

o putere sporită şi cu o insistenţă specială. La cele de mai sus se adaugă şi alte categorii de repetiţii, care urmăresc mai ales scopuri eufonice,care de asemenea solicită atenţia şi ne-o îndreaptă în direcţiile urmărite de creator. În rîndul acestor fenomene, în primul rînd trebuie notată rima leonină sau internă, care apare într-un număr foarte mare de texte, chiar dacă fenomenul nu a fost marcat expres ca în culegerea lui G.Dem.Teodorescu. Rima interioară poate angaja în finalul emistihurilor acelaşi termen, asistînd şi la o repetiţie morfologică, nu numai eufonică. Aşa avem exemplele: Din hotare în hotare (43), ziua nor şi noaptea nor (58), De la bine spre mai bine (139) etc., dar de cele mai multe ori e vorba de omofonie, ca în cazurile: La arat şi-nsămînţat (71), Opt feciori la opt viori(1o9), E păzită şi-ngrijită (149), Că tractorul face sporul (363) etc. Fenomenul are şi reversul său expresiv, atunci cînd emistihurile încep cu acelaşi cuvînt. Dăm aici cîteva exemple din care se vede că aceste versuri au o funcţie enumerativă deci de întărire a ideii de bază, exprimînd o anumită intenţionalitate creatoare, nu sînt numai simple artificii de a umple versurile. Iată cîteva exemple: Rîde dealu, rîde valea (158), N-aveam rufă, n-aveam pîine (57), Badea ici, badea colea (241), Fără mejde, fără hat (296), Peste munţi, peste ogoare (269), Veste nouă, veste mare (31), Spic de soare, Spic de lună(49), Urcă soare,urcă sus (7o). Exemplele se pot înmulţi, dar nu mai aduc nimic nou. Din celelalte sisteme de repetiţii, menţionăm reluarea aceluiaşi termen la debutul versului: Ţară, ţară, faţă dalbă (33), Lele, lele, sus la munte(49), Lună, lună, fii voioasă (282), în finalul versului: zboară pînză, zboară, zboară (33) unde situaţia e mai complicată şi prin începutul versului; dar ca exemple tipice sînt: să mă facă pale, pale (141), Tu mîndruţă, lele, lele (1o6) etc. Uneori repetiţii de acest fel apar şi în interiorul versului: Din nou floare,floare-albastră(15o).

https://biblioteca-digitala.ro

Mai numeroase sînt versurile care se încheie cu acelaşi cuvînt cu care au început, marcînd în mod cert o potenţare a ideii poetice: Face-te-ai, grîule, face (4o,41), Spune,mîndro,numa spune(3o8), Leliţă,dragă,leliţă(318), Spune,Argeşule,spune (3o). Iată deci că tematica nouă a cîntecelor nu numai că nu i-a făcut pe creatorii de azi să uite procedeele îndătinate de a-şi organiza expresiv comunicarea,ci dimpotrivă parcă le-a scos mai pregnant în evidenţă, deoarece parcă nu te-ai aştepta la o asemenea profuziune de mijloace tradiţionale. Mai sînt de adăugat aici cîteva cazuri de repetiţii emistihiale integrale cum ar fi: Inimioară, inimioară (93), Dăscăliţă, dăscăliţă (114), Veselie, veselie (15o), precum şi cîteva cazuri de versuri formate după acelaşi model dar cu cuvinte deosebite: Dragului partidului (219), Minereu, mărgăritare (3o3), fiecare din acestea reprezentînd adevărate performanţe în materie de versificaţie. Sînt de reţinut şi cîteva modele de scheme tradiţionale cum ar fi realizarea unor versuri cu 3 rime la două şiruri cum ar fi: Tot voinic şi săritor/Tuturor de ajutor(11O) şi în acelaşi text: Să trăiască, să trăiască/Viaţa nouă s-o sporească. Un alt model este al inversării pleonastice a termenilor, tot pentru a dobîndi mai multă vigoare expresivă: Tot din stele şi din lună/Tot din lună şi din stele. De cele mai multe ori însă ambele versuri sînt despărţite printr-un vers intercalat, ceea ce măreşte cuprinderea pasajului,deşi îi diluează puţin expresivitatea. Avem astfel exemplele: El cu coasa, eu cu furca// Eu cu furca,el cu coasa (73), L-oi uda şi l-oi plivi // L-oi plivi şi l-oi uda (158) etc.

Dar ceea ce a constituit pentru noi cea mai mare surpriză a fost marele număr de paralelisme întîlnite în volum. Am numărat 1o3 cazuri la cele 4o7 de texte,ceea ce face ca în medie să avem un paralelism la 4 texte, sau altfel spus un sfert din texte

https://biblioteca-digitala.ro

să fie construite după acest model. Desigur, deschiderea acestor paralelisme merge de la pleonasm pînă la antiteză, iar materialul singur ar putea servi la redactarea unui studiu pertinent asupra tuturor tipurilor existente în folclorul nostru. Ca o caracteristică a volumului poate fi considerată prezenţa aproape exclusivă a paralelismului simplu, alcătuit din 4 versuri,după schema:

Că ţara cît îi de mare
Este toată numai floare,
Că ţara cît îi de lată
E frumoasă şi bogată

unde tematic versurile se asociază 1 cu 3 şi 2 cu 4 ,iar formal, 1 cu 2 şi 3 cu 4, creindu-se la ambele niveluri însoţiri revelatoare pentru stabilitatea procedeului.Am identificat 4 cazuri de asemenea paralelisme duble (126, 22o, 3o8, 357). Citǎm ultimul, pentru a se vedea mai clar gradul înalt de formalizare pe care-l ating unele texte:

Nu se clatină de vînt
Ci se leagănă de cînt.
Nu se clatină de jale
Ci de bucurie mare.

In pădurile de fagi
Cîntă inimioare dragi.
In pădurile de brazi
Mare sărbătoare-i azi: p.357

Uneori între cele două paralelisme există scurte intercalări de versuri (3o7, 328, 285).Intr-un text aflăm un paralelism dublu la început şi unul simplu în final, deci nu mai puţin de 3 paralelisme, ceea ce arată cît este de sever formalizat textul. Unele cînteco sînt formalizate complet prin paralelisare, cum e cel de la p.284, pe care merită să-l transcriem aici integral:

https://biblioteca-digitala.ro

Plin e codrul cu izvoare
Ca şi cîmpul cu tractoare,
Plin este codrul cu flori
Ca şi cîmpul cu miori.

Codrul are flori pe vale
Cîmpu-i cu grîne pe cale,
Codrul are multe văi
Cîmpul are mulţi flăcăi,
Codrul are mulţi stejari
Cîmpul are gospodari.

Complet formalizate sînt şi textele de la p.339 şi 357. Nu putem stărui asupra tuturor aspectelor legate de apariţia paralelismului în volumul pe care îl discutăm. Ceea ce trebuie totuşi să arătăm că acest model de a crea este foarte viu, pentru că permite avansarea în cîntec, este un sistem efectiv generativ, cu influenţă directă asupra tematicii,pe care o ajută să se nuanţeze, să se îmbogăţească şi să progreseze. Este cel mai evident mod de a constata cum tradiţia contribuie la inovaţie şi cum inovaţia se naşte din tradiţie, de fapt de a oferi dovada că una nu poate exista fără cealaltă. Ceea ce ni s-a părut însă tot atît de surprinzător este faptul că nu am întîlnit decît o singură dată un paralelism întreit, care constituie modalitatea tipică pentru creaţia lirică tradiţională la români.Oferim un singur exemplu spre comparaţie. E luat din culegerea "Folclor din Transilvania", Buc.,1962,vol.I, p.27;

Fii,inimă,răbdurie
Ca şi tina sub călcîie
Şi nu spune ce ţi-i ţie.
Fii,inimă,răbdătoare
Ca şi tina sub picioare
Şi nu spune ce te doare.

https://biblioteca-digitala.ro

Exemplul aflat în volumul de care ne ocupăm nu este chiar atît de strîns pleonastic ca cel de sus, în care numai un simplu cuvînt ultimul din toată compunerea, lămureşte lucrurile. Iată-l aici aşa cum l-am aflat la p.307:

Dragu-mi-i a secera
Unde lucră şi mîndra
Şi cu alţi alăturea.
Dragu-mi-i a şi cosi
La colectiva mîndrii
Că dau coasa ca şi trii.

Se vede limpede că structura pasajului este identică, atîta că rezultatul e mai puţin reuşit: între versurile 3 şi 6 există o divergenţă de sens, nu numai de formă. Credem că fenomenul merită a fi observat în continuare, dacă nu şi studiat pe un număr mai mare de texte decît cele pe care le-am analizat acum.

Credem dar că putem spune că inovaţia vine dinspre tematică, fond, conţinut, tradiţia se face vizibilă şi se manifestă puternic în domeniul structurilor, formei. Dar trebuie să fie departe de noi ideea că una ar stingheri-o pe cealaltă, ar opri-o din manifestările sale, aşa cum am arătat că mai cred unii cercetători străini, ca J.B.Hainsworth, Else, Kirk şi alţii (Estetica oralităţii, p.45-46). Avem toate motivele să fim alături de un G.M. Calhonn, Mabel L.Lang, Rhys Carpenter, Mark W.Edwards, James A.Notopoulos sau A.B.Lord. Şi pentru a fi cît mai convingători ţinem să arătăm aici că tradiţia şi inovaţia, deşi sînt fenomene divergente, nu constituie o situaţie antagonică şi ireconciliabilă, ci dimpotrivă. Şi mai credem că totdeauna a fost la fel. Cu toate că anume procese nu s-au petrecut cu rapiditatea celor de azi. Iată ce putem arăta aici, în încheierea lucrării noastre. In 50 de cîntece din cele 407 ale colecţiei constatăm că textele încep cu o

https://biblioteca-digitala.ro

formulă tradiţională, deci a opta parte din material porneşte de la o formulă veche, consacrată. Dar după această secvenţă tradiţională, cu rol de atmosferizare, lucrul devine altceva, pentru ca adeseori (1oo, 1o3, 1o5, 143, 193) să se încheie tot cu o astfel de formulă tradiţională. Deci anumite cîntece sînt strînse între două formule tradiţionale, una la început şi alta la sfîrşit, formulele acestea servind cîntăreţilor ca un fel de chenar sau suport pentru creaţia proprie încadrată de ele. Într-alte cînteco (64, 81, 1o5, 119, 142, 19o, 217, 235, 259, 268, 31o, 314-315, 317, 32o, 338 şi 34o) formulele tradiţionale apar în mijlocul cîntecului, constituind un fel de miez în care se focalizează întreg conţinutul cîntecului. În foarte numeroase cazuri, finalul cîntecelor este puternic formalizat, fie prin paralelisme de diverse categorii, fie de blocuri monorimate de 3 versuri, aşa încît nimic nu e lăsat la voia întîmplării. Tot ce se petrece în interiorul cîntecului concură la o conştientă utilizare în scopuri expresive a tuturor mijloacelor, modelelor şi schemelor tradiţionale pentru comunicarea unor idei poetice noi. Noul nu se poate naşte din nimic aşa cum observa încă acum două mii de ani bunul şi bătrînul Lucreţiu, dar nici vechiul nu are nici o şansă de a se permanentiza, ducînd la stagnare, oprind evoluţia. Între ambele tendinţe există o reciprocitate de mişcări stimulatoare, una neputînd exista fără cealaltă, iar cîntecul contemporan are o situaţie ambiguă între ele, dovedind că "ex nihilo, nihil", că îşi are rădăcinile în viaţă, iar ramurile în obişnuinţele tradiţionale ale artei.

Desigur, despre toate acestea se pot spune lucruri mai multe şi mai bune; din cîte ştim încercarea noastră de azi este însă pînă acum singura care să fi luat în discuţie mai amănunţită lucrurile, aşa că are numeroase carenţe ce nu ţin numai de timpul scurt ce ne-a fost afectat pentru comunicare. Mărturisim însă că

https://biblioteca-digitala.ro

am făcut şi un control suplimentar pe cele 16 jurnale orale din culegerea de "Balade populare româneşti" a lui Al.I.Amzulescu, spre a vedea ce se întîmplă acolo, tot aşa cu piese poetice databile şi am remarcat aceleaşi lucruri. Iar ceea ce ni se pare că este un cîştig ştiinţific cert în urma cercetării noastre: constatarea că stilul oral al folclorului românesc este unitar, angajînd toate genurile şi toate speciile. Decît că demonstraţia trebuie dusă mai departe.

https://biblioteca-digitala.ro

Tradition et innovation, particulièrement au sujet du soi-disant "chant nouveau"

(Résumé)

Attendu que, chez les Roumains la création folklorique est encore vivante et peut être étudiée concrètement, l'auteur s'est assumé la tâche d'éclaircir un des problèmes fondamentaux de la création orale, c'est-à-dire le rapport qui existe entre la tradition et l'innovation. L'auteur constate premièrement une grande invasion de néologismes dans le parler de nos paysans, ce qui conduit fatalement à un renouveau de la thématique. Dans cette direction doit-on chercher l'innovation. L'expression, le style reste traditionnel, ne change pas. C'est ici que réside la tradition. Mais la tradition n'empêche pas l'innovation, elle constitue un système ouvert, tout prêt à recevoir un nouveau contenu et favorise même l'innovation, à laquelle elle sert de modèle et support dans le processus de la création. L'auteur est arrivé à ces constatations en analysant un volume de "Folklore poétique nouveau", crée dans la période d'après la deuxième guerre mondiale. Il n'y a donc pas un folklore complètement nouveau, mais une création qui unit la tradition avec l'innovation, dans une snythèse originale et tout à fait instructive.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

POEZIA ROMÂNĂ CONTEMPORANĂ ŞI FOLCLORUL
- preliminarii -

Ion Alexandru

În cadrul restrîns al unei comunicări ne propunem numai să schiţăm problematica folclorului în poezia noastră contemporană, ale cărei multiple aspecte, întrebări şi răspunsuri vom încerca să le formulăm în prima secţiune a lucrării consacrată de noi "Rădăcinilor folclorice în literatura română contemporană".

Mai întîi trebuie să precizăm accepţia pe care o acordăm celor două concepte cu care operăm, ca şi relaţiei pe care ele o contractează. Prin "poezie română contemporană" înţelegem fenomenul poetic românesc aşa cum se performează în perioada de după actul revoluţionar de la 23 August 1944 pînă în zilele noastre, aşadar, pe întinderea a cel puţin trei decenii de revoluţie şi construcţie socialistă; prin "folclor" desemnăm, de fapt, întreaga cultură populară autohtonă, care a oferit "zăcăminte" sau "izvoare" folclorice şi mitice catalizatoare pentru creaţia literară şi, în general, artistică naţională cultă de-a lungul întregii sale evoluţii, nu numai în contemporaneitatea noastră socialistă, accepţie uzitată în toate cercetările anterioare dedicate aceleiaşi probleme a relaţiei dintre "literatura cultă", în speţă poezie, şi "folclor". Relaţia dintre cele două concepte în contemporaneitate, "poezie" şi "folclor", a cărei problematică urmărim s-o dezbatem, este una de întemeiere, de determinare genetică şi de cataliză a fenomenului poetic românesc contemporan de către multiple rădăcini folclorice autohtone. Aşadar, cealaltă mişcare, în sens invers, de la poezia (şi, în general, literatura) cultă spre folclor,

https://biblioteca-digitala.ro

adevărată, dar nu de amploarea, diversitatea şi consecinţele estetice ale primei, nu intră deocamdată în cîmpul observaţiilor noastre. In orice caz, dublul aspect al relaţiei dintre cele două concepte-mai sus arătate - semnifică dubla calitate a acestei strînse şi continue legături, generatoare atît a tradiţiei, cît şi a inovaţiei în literatura, respectiv cultura română.

Faptul că, în condiţiile istorice specifice în care s-a dezvoltat cultura şi literatura română, putem afirma permanenţa filonului folcloric ca substrat al literaturii culte, asigurînd o fizionomie unitară a spiritualităţii româneşti şi constituind prima trăsătură a specificului ei naţional, a fost adesea demonstr în mod convingător[1]. Din această perspectivă ni se pare deosebit de semnificativă importanţa "capitală" pe care G.Călinescu o acorda folclorului nostru nu numai pentru "incontestabila lui valoare", aşadar, pentru valorile intrinseci etice, estetice, filosofice, ci şi pentru faptul că "literatura modernă spre a nu pluti în vînt s-a sprijinit pe el în lipsa unei lungi tradiţii culte, mai ales fiind foarte mulţi scriitori de origine rurală..."[2].

Peisajul poetic contemporan poate îmbogăţi răspunsul practic dat de Al.Dima afirmaţiei normative, programatice a lui Eug.Lovinescu, care încerca să codifice o anumită concepţie modernistă despre evoluţia literaturii noastre, însă în fapt nefondată: "Disociaţia literaturii culte de literatura populară e pe cale de a deveni postulatul epocei noastre"[3]. "Zăcămintele folclorice" identificate de Al.Dima în poezia română interbelică la creatori de seamă ca L.Blaga, T.Arghezi, I.Barbu, V.Voiculescu, I.Pillat, A.Maniu etc., la care putem adăuga aceleaşi "zăcăminte" ale multor poeţi valoroşi ai epocii contemporane, infirmă categoric aserţiunea lovinesciană că întoarcerea poeziei spre izvoarele ei folclorice ar fi anacronică, ar însemna o "contradicţie totală

https://biblioteca-digitala.ro

cu termenul actual de evoluţie a literaturii noastre", reprezentînd chiar "o forţă reacţionară".

Concluziile cercetării lui Al.Dima[4], vădită replică la "postulatul" din 1926 al lui Eug.Lovinescu - cucerit prea mult de propria sa "teorie a sincronismului" - sînt de o neştirbită actualitate, încît ne apare cu totul legitimată o cercetare de aceeaşi natură asupra propriei noastre contemporaneităţi poetice. Astfel, orientarea poeziei şi, în general, a literaturii noastre contemporane spre rădăcinile folclorice se dovedeşte a nu fi un factor de regres atunci cînd atinge transsubstanţierea estetică a valorilor, motivelor, miturilor şi simbolurilor culturii noastre populare, întrucît s-a dovedit că "şi cea mai modernă sensibilitate şi concepţie artistică are posibilitatea de a-şi selecta un material consonant din imensul şi variatul tezaur folcloric"[5]. Chiar şi unele exigenţe ale unui eventual "estetism critic" pot fi satisfăcute de poezia care exploatează "zăcăminte folclorice", căci folclorul a oferit motive ale compoziţiei, teme pentru poezia contemporană, dar a contribuit substanţial şi la cristalizarea însăşi a formei poetice, numeroase imagini fiind constituite pe baze folclorice, iar o serie de teme lirice dintre cele mai elevate (plasticizarea funcţiunii poetice înseşi) au fost tratate în spirit folcloric. Aşadar, poezia română actuală continuă să utilizeze materialul folcloric tradiţional şi contemporan ca pe unul "de aleasă construcţie", valorificat - prin vîrfurile sale de culminaţie estetică - cu o artă adeseori subtilă, rafinată.

Cercetarea "rădăcinilor" folclorice şi mitice ale poeziei noastre contemporane se poate întreprinde din mai multe perspective. Din perspectiva a înseşi acestor "rădăcini", a însuşi punctului de pornire folcloric sau mitic în creaţia poetică scrisă cultă, se pot identifica motive, mituri, simboluri, structuri preluate şi "prelucrate" preferenţial de poeţii contemporani cu rezultate

https://biblioteca-digitala.ro

estetice mai mult sau mai puţin notorii, demne de luat în seamă. De asemenea, fiind vorba de poezie, analiza nu se poate opri numai asupra nivelului semantic, ideatic sau tematic al "poesis"-ului contemporan, ci şi asupra nivelului verbal, formal, stilistic, al prozodiei, versificaţiei, abordate în continuă relaţie cu stilistica şi estetica oralităţii folclorice. In urma unei asemenea abordări a poeziei româneşti de după Eliberare, se poate face inventarul genurilor şi speciilor folclorice mai frecvent cultivate de către poeţii noştri, ca şi al formelor prozodice folclorice adaptate, al procedeelor folclorice de creaţie. Din această perspectivă, motivele şi temele folclorice se pot identifica, în general, pe trei paliere: al unor credinţe, datine, eresuri populare (mitologia terestră, a aştrilor în special tutelari - soarele şi luna - , antinomia viaţă - moarte, motive mitico-magice etc.); al unor obiceiuri (rituri din ciclul vieţii omului, de peste an, ale unor ocupaţii: păstoritul, agricultura, haiducia, ale unor sărbători ocazionînd anumite ceremonialuri); ca înrîurire a literaturii populare propriu-zise (îndeosebi basmul şi legenda; diverse influenţe formale)[6].

Cealaltă perspectivă din care s-au studiat - mai des - "influenţele folclorice" în poezia şi, în general, în literatura cultă, inclusiv contemporană, a fost apanajul cercetării literare propriu-zise, al criticii şi istoriei literare, prin care s-au urmărit raporturile dintre literatura scrisă şi, în primul rînd, literatura orală tradiţională la nivel tematic şi prozodic. Urmărirea sporadică şi adesea superficială, de către critica literară a unor posibile "influenţe" folclorice la un autor sau altul, descoperirea - aşadar - a unui motiv de sorginte populară, a unei teme folclorice sau a practicării unor forme prozodice derivînd din arsenalul poeziei populare nu pot depăşi nivelul unor notaţii fortuite, deci semnificative numai într-o mică măsură pentru problema atacată. Totuşi, dintr-o perspectivă istoric literară riguroasă,

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

şi "similul" folcloric, chiar la reinterpretarea profundă a substanţei poetice, a dimensiunilor mitico-simbolice ale unor mari şi fecunde motive folclorice literare, cu caracter de mituri, de permanenţe spirituale etnice ("Miorița", "Meşterul Manole", "Făt-Frumos", "Traian şi Dochia", "Zburătorul", "Toma Alimoş" etc.). Astfel se va ajunge la circumscrierea mai precisă a fizionomiei unor personalităţi poetice, dar şi la conturarea, în cele din urmă, a unei anumite tipologii artistice, aceea a procedeelor, modalităţilor, posibilităţilor de valorificare, de transsubstanţiere estetică cultă a valorilor incorporate de cultura şi arta populară românească.

Însuşindu-ne o asemenea metodologie, vom selecta un corpus - de poeţi şi opere poetice - reprezentativ pentru domeniul poetic al creaţiei literare contemporane din perspectiva asimilării artistice a unor "rădăcini" folclorice şi mitice, deci, autori şi opere de o valoare în general recunoscută, încît corpusul va avea o semnificaţie mai mult calitativă decît cantitativă, evitîndu-se şi obiecţia că s-ar putea degaja concluzii pe baza unui material poetic inferior.

Demersul nostru - prin însăşi natura fenomenului supus cercetării şi prin ţelurile sale - are un caracter nu numai sincronic, ci şi diacronic, căci poeţii şi operele ce intră sub incidenţa analizei noastre vor fi raportaţi unor predecesori, respectiv vor fi inseriate unor posibile "modele" revelate de cercetările anterioare de aceeaşi natură, întreprinse însă asupra unor epoci literare precedente; de asemenea, pentru poeţii al căror profil literar fusese deja constituit în perioada interbelică se vor evidenţia mutaţiile apărute în creaţia lor de după Eliberare - nutrită şi din sevele culturii populare-, modalităţile în care au abordat marile motive şi mituri folclorice de pe noile poziţii ideologico-estetice, ale materialismului

https://biblioteca-digitala.ro

dialectic şi istoric. In general, însă, scriitorii a căror operă aparţine în primul rînd perioadei interbelice nu aderă diverselor modalităţi de valorificare a folclorului frecvente în deceniul imediat următor Eliberării, rămînînd consecvenţi propriului mod de transsubstanţiere artistică a filoanelor culturii populare. Astfel, în plină epocă de înflorire a baladescului - cultivat de cvasimajoritatea poeţilor post-belici cu realizări nu întotdeauna deosebite, numeroase poeme făurite atunci avînd doar o valoare istoric-documentară - L.Blaga izvodea ciclurile poematice "Mirabila sămînţă", "Vară de noiembrie", "Cîntecul focului", "Ce aude unicornul", "Corăbii cu cenuşă", în care auzim încă, mai mult sau mai puţin clar, ecoul popularului, aşadar se resimte persistenţa fenomenului de "personanţă folclorică"[9]. Folclorismul poetului Blaga se manifestă pe toată întinderea operei sale ca asumare conştientă a unei orientări categoric programatice, derivînd din filosofia sa asupra culturii, prin care nu se face o distincţie axiologică între culturile "minore" şi cele "majore", sau vreo deosebire stilistică între creaţia populară şi creaţia cultă, văzute ca expresii ale aceleiaşi "matrice stilistice".

Intre contemporanii lui Blaga, cel care a încercat şi a reuşit să-şi apropie sensibilitatea folclorică într-un mod cu totul original faţă de numeroşii poeţi ataşaţi tradiţionalismului este T.Arghezi, în cazul căruia elementul folcloric prozodic vine într-o consonanţă deplină, catalizînd chiar principalul vector al poeticii sale: ludicul. Arghezi se dovedeşte a fi un inovator în privinţa valorificării artistice a tradiţiilor folclorice autohtone, utilizînd analogia estetică cu folclorul[10] şi nu simpla sa stilizare. Analogiile argheziene simili-populare au o largă amplitudine, reproducînd variate specii literare folclorice, nu numai cele aparţinînd unor zone suburbane sau supuse contaminărilor orăşeneşti[11]: cîntecul de lume, zicala, strigătura, descîn-

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

"romancero gitan" românesc, amintind de F.G.Lorca, dar şi de eposul eroi-comic al iluministului Ioan Budai-Deleanu. In ediţia a IIa, din 1969, a "Cîntecelor ţigăneşti", creşte spaţiul acordat elementelor propriu-zis folclorice, lăutăreşti, faţă de ediţia întîi (1941), unde numai se mima o anumită atmosferă populară semiurbană; în cea mai caracteristică operă a sa de după 23 August 1944, poemul "Cîntarea României" (1951), deşi se păstrează tonalitatea baladescă, necesară evocării istorice, nu se apelează totuşi la procedeele curente în epocă de abordare exterioară, vulgarizatoare a folclorului, care au compromis în numeroase cazuri autentica valorificare artistică a filonului folcloric. Aderenţa la bogatele resurse ale folclorului se produce şi la un alt important poet inter- şi post-belic, Emil Botta, însă sub forma "contaminării folclorice" lexicale şi tematice (personaje fantastice, motive de basm).

Unul din marii clasici ai poeziei noastre interbelice, Ion Barbu, care aparent numai propunea o ireductibilă opoziţie între "Folclor, sau poezie violent individuală", fără a-şi mai continua însă, de fapt, creaţia poetică în perioada post-belică, dovedise prin propria sa poezie că extremele se ating: "Aici numai, la aceste extreme se plasează invenţiunea şi accentul veridic". Lecţia maestrului a fost însă însuşită şi a rodit bine în cîmpul creaţiei unor tineri poeţi contemporani afirmaţi deplin către 1960-1965, serie deschisă de poetul "luptei cu inerţia", Nicolae Labiş, prin care se marca sfîrşitul epocii dominată de baladesc, făcîndu-se tranziţia spre noua etapă poetică înflorind sub zodia unui lirism autentic, emergent.

Această nouă generaţie poetică contemporană, mai apropiată de zilele noastre, va încerca să împrospăteze şi să modernizeze lirismul românesc, racordîndu-l la acela al clasicilor interbelici (Arghezi, Blaga, Barbu, Bacovia etc.), luaţi ca

https://biblioteca-digitala.ro

adevăraţi maeştri autohtoni mărturisiţi sau nu, inclusiv în domeniul valorificării estetice a folclorului. Revendicîndu-se din Labiş, aceşti tineri revoluţionari ai poeziei noastre repudiază modalităţile facile, pastişele comode din folclor — şi aşa foarte compromise în perioada 1945-1955 — avînd loc o importantă mutaţie estetică care conduce la părăsirea "baladei culte" şi în general a baladescului - ca posibilitate de exprimare poetică resimţită a fi săracă în virtuţi expresive, manieristă, chiar de către poeţii debutanţi sub semnul epicului de sorginte populară .

Ni se pare deosebit de semnificativ faptul că, pe urmele lui N.Labiş, unii dintre cei mai reprezentativi poeţi ai epocii contemporane în plină efervescenţă creatoare (Nichita Stănescu, Ion Gheorghe, Ioan Alexandru, Marin Sorescu, Cezar Baltag, Mircea Ciobanu, Cezar Ivănescu etc.), continuă - într-o multitudine de modalităţi, atitudini creative şi stiluri poetice - să sondeze şi să reinterpreteze substanţa poetică profundă, generatoare de simboluri, în special a două dintre cele patru mituri socotite de către G.Călinescu fundamentale pentru literatura şi cultura română[13]: mitul mioritic şi "mitul estetic" sau al creaţiei ("Meşterul Manole"), tratate însă într-o manieră preponderent lirică, de actualizare a semnificaţiilor perene, general umane, şi de potenţare a propriilor disponibilităţi lirice. Dintre toate miturile folclorice naţionale abordate - în contemporaneitatea noastră socialistă - de întreaga literatură, nu numai în poezie, cel mai frecventat, cu cele mai largi rezonanţe artistice, rămîne cel al "Meşterului Manole", socotit de către creatorii noştri contemporani ca fiind cel mai apt să întruchipeze simbolic vocaţia constructivă a prezentului socialist, caracterul prin excelenţă de "homo aedificans" al făuritorilor societăţii noi[14]. Acest

https://biblioteca-digitala.ro

mit pur poetic - în sensul călinescian al cuvîntului - se înrudeşte semantic şi prin deosebita fecunditate în special cu mitul clasic, universal, al lui Prometeu, considerat caracteristic pentru cultura modernă (Tudor Vianu).

La sfîrşitul acestor consideraţii preliminare cercetării propriu-zise, efective, a unor rădăcini folclorice şi mitice ale poeziei româneşti contemporane, putem conchide că primul imbold al unui asemenea demers este demonstrarea unei veritabile continuităţi a folclorului şi mitologiei noastre populare ca factori de permanenţă revitalizare a creaţiei culte poetice contemporane, chiar de modernizare a acesteia. In această ordine de idei, acei creatori care cultivă acest izvor "pururea reîntineritor" (Eminescu) rămîn, totuşi, moderni, contemporani cu noi, reuşind să găsească o relaţie revelatoare între modul de gîndire şi spiritualitatea arhaică, pe de o parte, şi aceea a omului modern, pe de altă parte. Astfel s-a ajuns chiar la un "modernism" folcloric, înţelegîndu-se prin "folclor" un depozitar al unor coordonate spirituale autohtone foarte profunde - nu reducîndu-se la cîteva aspecte exterioare, decorative, pitoreşti -, iar modernitatea semnificînd nu moda, ci o regăsire a totalităţii originare a spiritului uman. Apoi, un asemenea demers interdisciplinar, aparţinînd atît folcloristicii, cît şi criticii şi istoriei literare în accepţie călinesciană, esteticii şi sociologiei literaturii, vine şi în întîmpinarea unor comandamente politico-culturale recente, care subliniază necesitatea creării de opere artistice "în spiritul caracteristic poporului nostru, al doinelor noastre, al baladelor noastre"[15], ca şi aceea a sporirii contribuţiei disciplinelor umaniste în privinţa reliefării rolului maselor populare în făurirea limbii şi literaturii naţionale, a valorilor spirituale perene ale poporului nostru[16].

https://biblioteca-digitala.ro

NOTE

1. Vezi, în acest sens, lucrarea "Temelii folclorice şi orizont european în literatura română" sub îngrijirea ştiinţifică a dr.Ovidiu Papadima. Academia de ştiinţe sociale şi politice a R.S.România. Institutul de istorie şi teorie literară "G.Călinescu". Editura Academiei R.S.România, Bucureşti,1971.
2. Istoria literaturii române dela origini pînă în prezent, Fundaţia pentru literatură şi artă, Bucureşti,1941,p.62.
3. Eugen Lovinescu, Istoria Literaturii Române Contemporane, Bucureşti, 1926, p.119.
4. Zăcăminte folclorice în poezia noastră contemporană, Fundaţia pentru literatură şi artă, "Scriitorii români contemporani", Bucureşti, 1936.
5. Ibidem, p.8.
6. Ibidem, p.84.
7. A se vedea,în acest sens, lucrările sintetice Izvoare folclorice şi creaţie originală; Temelii folclorice şi orizont european în literatura română, ambele sub îngrijirea ştiinţifică a dr.Ov.Papadima,Academia de ştiinţe sociale şi politice a R.S.R., Inst.de istorie şi teorie literară "G.Călinescu", Ed.Academiei R.S.R., 1970; 1971.
8. Cf.Ştefan Aug.Doinaş, Lectura poeziei urmată de Tragic şi demonic, Cartea Românească, "Eseuri", Bucureşti, 1980,p.100.
9. Ibidem, p.112.
10. Vezi Domiţian Cesereanu, Arghezi şi folclorul, Editura pentru literatură,Bucureşti, 1966, p.60-62.
11. Cf.Ovid S.Crohmălniceanu,Tudor Arghezi, E.S.P.L.A., 1960, p.330.
12. Cf.St.Aug.Doinaş, op.cit.,p.113.

https://biblioteca-digitala.ro

13. Cf.G.Călinescu, op.cit., p.65.

14. Vezi, în acest sens, lucrarea lui Gh.Ciompec, Motivul creației în literatura română, cap.V, "Meșterul Manole - contemporanul nostru", Ed.Minerva, "Universitas", București, 1979, p.197 - 250.

15. Cf.Nicolae Ceaușescu, Cuvîntare la încheierea lucrărilor celui de-al II-lea Congres al Consiliilor populare, București, 12 Sept.1980.

16. Cf."Programul - Directivă al dezvoltării cercetării științifice", adoptat de Congresul al XII-lea al P.C.R.

https://biblioteca-digitala.ro

La poésie roumaine et le folklore

(Résumé)

Le but que l'auteur s'est proposé dans une étude, de longue haleine, intitulée "Racines folkloriques dans la littérature roumaine", est l'identification et la définition de diverses démarches poétiques contemporaines qui s'inspirent du folklore national, pour aboutir à délimiter une typologie artistique de la valorisation et de la transposition esthétique des valeurs appartenant à la culture et à l'art populaire roumain.

La communication vise à souligner une véritable continuité du folklore et de la mythologie populaire roumaine, en les considérant justement comme des facteurs de révitalisation permanente de la création poétique culte, voire de la modernisation de celle-ci.

https://biblioteca-digitala.ro

MUTAȚII ACTUALE ÎN TRADIȚIA MITOLOGICĂ DIN MEDIUL MINIER

Nicoleta Coatu

Studiul nostru condensat se includе într-o problematică complexă care face obiectul unei lucrări ample despre tradițiile folclorice specifice mediului muncitoresc minier. Cercetarea de ansamblu își propune să realizeze o sinteză între sincronic și diacronic, între substratul relațiilor structurale și funcționale și dinamism. Relevarea dimensiunii temporale și conturarea configurației tradițiilor minierești în contemporaneitate reprezintă o preocupare importantă și un spațiu teoretic larg, căruia îi circumscriem și demersul nostru referitor la mutații actuale în mitologia subterană minieră.

Mutațiile semantice petrecute la nivel fenomenal într-o cultură nu pot fi explicate decît prin urmărirea atentă a schimbărilor lente, adesea contradictorii, intervenite în mentalitatea individului și a grupului etnic. Rolul hotărîtor în dinamica tuturor transformărilor îl deține omul, subiect al culturii.

Subiectul — individual și colectiv apare într-o triplă ipostază:

- subiect pragmatic, angajat într-o formă specifică de praxis (minieritul) - ipostaza de homo faber
- subiect epistemic, al cunoașterii - ipostaza de homo cogitans
- subiect axiologic, deținător de valori și valorizator ipostaza de homo aestimans

https://biblioteca-digitala.ro

Din punct de vedere psihologic, subiectul (deţinător şi transmiţător al obiectului cultural - tradiţia mitologică) reuneşte funcţiile sale pragmatică, cognitivă şi valorică, ca esenţe ale conştiinţei umane.

Complexul de cunoaştere - acţiune - valorizare constituie o unitate indisociabilă: gnosis se realizează în praxis şi cunoaşterea, construirea unei ordini logice în corespondenţă cu ordinea reală are şi o armătură axiologică.

Sistemul de reprezentări mitologice menit să ordoneze aspectele haotice ale realului este rezultatul unui anumit tip de reflecţie.

Spre deosebire de reflecţia omului contemporan, "elementele reflecţiei mitice se situează - după observaţiile lui Claude Lévy Strauss - întotdeauna la jumătatea drumului dintre percepte şi concepte"[1].

Simbolul mitologic ca semn reprezintă o modalitate specifică de interpretare a realităţii la nivelul "logicii sensibilului", bazată pe joncţiunea dintre intelect şi afect.

Considerată dintr-o perspectivă axiologică, la nivelul gîndirii arhaice, tradiţia mitologică constituie o valoare prin raportarea la trebuinţele subiectului angajat în praxis. Subiectul uman investeşte valoare în obiectul cultural creat, proiectează în el necesităţi şi aspiraţii. Intruchipările hierofanice din spaţiul subteran minier au - în optica omului arhaic - valoare de adevăr (gnoseologică) susţinută de valoare de eficienţă sau utilitară. "Piticul minei", hierofanie benefică, favorabilă în manifestarea în praxis, cumulează o triadă de funcţii (de protecţie, justiţiară, de iniţiator profesional) care reprezintă o proiecţie a deziderateului uman în hierofanic, în sensul unei rezolvări exemplare a acţiunilor lui homo faber în raport de praxis.

https://biblioteca-digitala.ro

Subiectul uman valorizează şi se valorizează implicit, în poziţie de insider, integrat raţional şi afectiv în sistemul de reprezentări mitologice, pe care el însuşi l-a conceput.

Cum se valorizează sau care este atitudinea axiologică a comunităţii folclorice contemporane, specifică mediului muncitoresc minier ?

Cercetările concrete atestă trei atitudini fundamentale ale subiectului în raport cu tradiţia mitologică:

1. atitudine afirmativă, de pe poziţia de insider (subiectul situat în interiorul sistemului), atitudine nerelevantă pentru momentul istoric actual. La nivelul discursului această atitudine se concretizează în judecăţi axiologice care introduc valoarea de adevăr (gnoseologică): "Cred", "Este adevărat, există".

2. atitudine incertă, pendulatorie, susţinută de afirmaţii de tipul "Nu ştiu sigur", "Poate că există".

3. atitudine de negare a hierofaniculuí, relevantă, dominantă în acest spectru atitudinal. Modificările survenite în planul conştiinţei determină trecerea spre un statut de outsider al subiectului faţă de tradiţie mitologică. Distanţarea, detaşarea lucidă de hierofanic schimbă conţinutul valorizării:

- Se infirmă <u>argumentat</u> valoarea de adevăr şi implicit valoarea utilitară, pragmatică a hierofaniculuí.

- Se afirmă <u>valoarea de fapt cultural tradiţional</u> a mitologiei subterane miniere. "Asta nu era o realitate, da era numai o legendă".

Această atitudine axiologică este pregnant pusă în valoare de unele explicaţii şi încercări empirice de teoretizare ale subiecţilor înşişi. Informaţiile de teren atestă trei moduri de explicare a hierofaniei "piticul minei":

1. In optica unor subiecţi investigaţi aspectul miniatural al reprezentării antropomorfice se justifică prin analogie

https://biblioteca-digitala.ro

cu dimensiunile reduse ale excavaţiunilor operate în spaţiul de muncă.

2. O explicaţie psiho-sociologică, care vizează interrelaţiile de muncă proprietar-muncitor, specifice epocilor trecute, introduce ideea că proprietarii minelor ar fi susţinut deliberat menţinerea credinţei şi a tradiţiei mitologice, în consens cu interesele lor economice (agentul hierofanic îşi dovedea utilitatea în sensul constrîngerii la respectarea unei discipline profesionale şi a stimulării muncitorilor, pentru asigurarea unei eficienţe a muncii).

3. Un alt tip de explicaţie, psiho-fiziologică, corelează apariţia şi conservarea tradiţiei mitologice cu existenţa unei stări specifice, de hipersensibilizare a individului în spaţiul subteran profesional.

Acest spectru atitudinal axiologic şi gnoseologic actual explică întregul proces de desemantizare, de desacralizare, de pierdere a sensurilor originare ale elementelor sistemului de mitologie minieră românească.

S-a remarcat de atîtea ori[2] şi Levy Brühl şi-a consacrat o parte majoră a talentului său spre a sublinia felul în care reprezentarea umană acţionează la nivelul gîndirii arhaice întotdeauna în acelaşi timp şi sub acelaşi raport pe două registre, că e mitică fără să piardă sensul necesităţilor şi al semnificaţiilor temporale. Pentru o gîndire arhaică reprezentarea este de domeniul simultaneităţii şi al ambivalenţei. Bleuler (cu lucrarea "Handbuch der Psychiatrie"), creatorul conceptului de ambivalenţă şi primul său observator metodic, arată că starea de conştiinţă pragmatică, de interes temporal nu face decît să disocieze ambivalenţa.

- Imaginea ambivalentă a minei (simultan spaţiu fizic, de manifestare a praxismului şi spaţiu calitativ, raportat la

https://biblioteca-digitala.ro

mitic, la atemporal - mina,ca microcavitate inclusă în macrocavitatea "pîntecul Pămîntului" şi concomitent habitat al hierofaniilor telurice "piticul minei" şi "vîlva băii") devine pentru mentalitatea subiectului actual monovalentă, integrată exclusiv în registrul profan (mina este un spaţiu concret fizic, pentru manifestarea în praxis).

- Forma specifică de praxis (minieritul) - se desfăşoară- la nivelul gîndirii arhaice - ca activitate propriu-zisă în registru profan,şi simultan ca activitate sacră. Sacralitatea la nivelul praxisului se traduce în colaborarea dintre agentul uman şi agentul hierofanic:

Pămîntul - hierofania de rang 1 - "produce" mineralul (aur şi argint).

Piticul minei - hierofania de rang 2 - acţionează pentru o desfăşurare optimă, pentru menţinerea echilibrului în praxis: indică filonul bogat în mineral (funcţia de iniţiator profesional) avertizează în caz de pericol (funcţia de protecţie) şi sancţionează comportamentele aberante, pentru respectarea unei etici profesionale, exemplare (funcţie justiţiară).

Agentul uman - minierul - continuă activitatea agenţilor hierofanici, extrăgînd şi prelucrînd mineralul: "Omul se simte capabil de a colabora la opera Naturii" (M.Eliade, Forgerons et alchimistes, p.49).

Pentru gîndirea omului modern, a cărui adeziune la hierofanic s-a diminuat în cele mai frecvente cazuri pînă la dispariţie, praxisul se include monovalent sferei profanului; se contestă conlucrarea uman - hierofanic în praxis, afirmîndu-se participarea exclusivă a agentului uman în procesul muncii.

- Natura praxisului, conceput în cadrul relaţiei uman-hierofanic impune - în cadrul gîndirii arhaice - un complex atitudinal specific al lui homo faber, interdicţii şi stări caracte-

https://biblioteca-digitala.ro

ristice pentru psihologia generaţiilor anterioare. Interdicţiile comportamentale de tipul: să nu înjuri şi să nu scuipi în mină, să nu baţi pămîntul din mină cu piciorul, să nu vorbeşti urît hierofaniilor telurice, relevă poziţia de ascendenţă a hierofaniculului faţă de uman şi intenţia de captatio benevolentiae printr-o atitudine exemplară a omului faţă de agentul hierofanic.

Actualmente, aceste interdicţii se detaşează din cîmpul relaţiei uman-hierofanic, integrîndu-se sferei interrelaţiilor umane de muncă, unei etici profesionale exemplare care exclude prezenţa hierofanicului.

Această tendinţă pregnantă de involuţie a mitologicului se concretizează la nivelul discursului în:

- diminuarea fabulatului (reducerea numărului variantelor fabulate)
- involuţia fabulatului în memorat
- disoluţia memoratului
- reducerea circulaţiei orale a textelor şi implicit, restrîngerea cantitativă a variantelor. Memoria colectivă mai conservă sporadic şi în stare de latenţă tradiţia mitologică, fără intenţia punerii ei în circulaţie.

In dinamica internă a fenomenului mitologic supus unui proces firesc de desemantizare, de demitizare, sesizăm, paralel cu tendinţa actuală de involuţie a mitologicului în matcă proprie, o altă tendinţă, de mutaţie categorială, cu implicaţii fundamentale la nivelul semnificaţiei. Subiectul uman, în poziţie de outsider, detaşat de sistemul arhaic de reprezentări şi credinţe mitologice, transferă elementul hierofanic, golit de semnificaţiile originare, din registrul grav al mitologicului în registru comic, în formă de joc profan, farsa profesională.

https://biblioteca-digitala.ro

Fondul de gravitate şi seriozitate care susţine psihologic faptul mitologic nu exclude elementul ludic al acestuia. "Marile activităţi primare ale societăţii omeneşti sînt întrepătrunse toate, din capul locului de către joc", observă Huizinga[3], conchizînd că"...homo ludens, omul care se joacă, indică o funcţie la fel de esenţială ca şi cea de faur şi merită un loc lîngă termenul de homo faber"[4]. Referindu-se în mod particular la mit, Huizinga afirmă că "prin mit, omul primitiv încearcă să explice pămîntescul şi fundamentează lucrurile omeneşti pe un teren de domeniul divinului. In fiecare din deformările fantastice cu ajutorul cărora mitul îmbracă existentul, un spirit ingenios se joacă la hotarul dintre glumă şi seriozitate"[5].

Dacă considerăm jocul într-un sens ca satisfacerea în ficţiune a deziderateloor de neîmplinit în realitate şi în conştiinţă, ca autoconservarea simţului personalităţii, putem aşeza elementul mitologic sub specie ludi. Este o formă de joc circumscrisă sacrului, în care subiectul uman,în poziţie de insider, situat în interiorul sistemului, comunicînd real, participativ cu hierofania, nu are conştiinţa jocului, ci îl trăieşte.

Trecerea de la statutul de insider la cel de outsider, care presupune distanţarea obiectivă, detaşare lucidă, critică, faţă de sistemul de credinţe şi reprezentări mitologice, permite integrarea unor elemente mitologice desacralizate şi desamantizate într-o altă formă de joc, radical diferită, situată în sfera profanului, farsa profesională.

Legată nemijlocit de praxis, farsa profesională este indispensabilă grupului datorită semnificaţiei ei, valorii ei ca mijloc de exprimare, legăturilor spirituale şi sociale pe care le creează, pe scurt, ca funcţie de cultură. Farsa profesională reprezintă un intermezzo al perioadei de lucru, un răgaz, un moment de destindere, o acţiune liberă, generată de plăcerea de

https://biblioteca-digitala.ro

a se juca. Dar evident nu numai atît. Deghizarea în "piticul minei", cu scopul de a crea o stare de panică şi anxietate printre acei membri ai grupului de muncă care mai cred încă în reprezentări hierofanice, constituie o modalitate relaxantă, ludică de ridiculizare a unei mentalităţi arhaice, considerată desuetă. "Piticul minei" devine o mască, o identitate falsă declarată în finalul farsei.

Elementul hierofanic "piticul minei" golit de sensurile originare, de pluralitatea funcţională specifică în cadrul sistemului tradiţional de relaţii şi reprezentări mitologice, se adaptează cerinţelor funcţionale ale noii categorii în care a fost transferat, cumulînd sensuri şi valori noi.

N O T E

1. C.L.Strauss, Gîndirea sălbatică, p.74.

2. Cf.Levy Brühl, Fonctions mentales dans les sociétés inferieurs, p.453 şi urm.; cf.Przyluski, La participation, p.156 şi urm.; cf.Bastide, Contribution à l'étude de la participation, în "Cahiers inter.sociol.", XIV, 1953, p.130-140.

3. Huizinga, Homo ludens, p.38.

4. Ibidem, p.15.

5. Ibidem, p.38.

https://biblioteca-digitala.ro

Mutations actuelles dans la mythologie minière souterraine

(Résumé)

Notre intervention théorique débute par l'analyse des changements essentiels produits dans la mentalité contemporainne du sujet minier individuel et collectif. Ces changements donnent naissance à d'importantes mutations du système des croyances et représentations mythologiques souterraines.

L'étude est centré sur la recherche du processus d'involution du mythologique, par désémantisme, la perte des significations originaires, la réduction de la double valence à la monovalence et la transposition de la pseudométaphore mythologique en métaphore artistique.

Au niveau du discours, nous saisissons les phénomènes de restriction de la circulation orale, l'involution du mémorat, la réduction des variantes - fabulats.

Parallèlement à la tendance d'involution du mythologique, on atteste la mutation de l'élément mythologique du système propre à la catégorie de la farce professionnelle minière. La transposition se rapporte aux changements fonctionnels, l'annulation des significations originaires, le cumul des sens et des nouvelles valeurs.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

SUGESTII PRIVIND CONCEPTUL DE "SINTAGMĂ NUCLEU NARATIV" ÎN CERCETAREA ACTUALA A EPICII POPULARE VERSIFICATE

Sabina Ispas

Studierea mecanismelor interne ale proceselor culturii populare, care generează modificări în plan formal şi structural, este o necesitate a cercetării contemporane, aflată în faţa unor procese deosebit de active de transfer de funcţie, adaptare, asimilare, desacralizare, procese generate de modificările adînci ale societăţii socialiste contemporane, multilateral dezvoltate. Studiul este necesar pentru a putea înţelege, analiza şi îndruma procesele culturale în condiţiile "dezvoltării orînduirii noastre", a schimbărilor ce au loc în domeniul forţelor de producţie şi al relaţiilor sociale, în fizionomia şi structura claselor sociale, în raporturile dintre ele şi viaţa statului[1].

Folcloristica contemporană de tradiţie clasică acceptă, ca pe un "adevăr" cu valoare de lege, trecerea unor teme şi motive care au "aparţinut" anumitor genuri şi specii pe cale de dispariţie spre alte genuri sau specii mai vitale, precum şi capacitatea acelor genuri sau specii în plină vitalitate, în dezvoltare, de a absorbi şi adapta teme care "aparţin" altor specii[2]. Problematica de acest tip se încadrează punctelor de vedere teoretice care se preocupă de studiul dinamicii genurilor şi speciilor folclorice, precum şi de studiul genezei acestora.

In folcloristica românească s-au cercetat, cu deosebire, atunci cînd s-au enunţat punctele de vedere amintite, două dintre

https://biblioteca-digitala.ro

cele mai complexe şi mult comentate specii: cîntecul bătrînesc (balada) şi colindul. În analiza şi definirea noţiunii de sintagmă nucleu narativ sau nucleu narativ, am pornit de la aceleaşi două specii, pentru care textul literar deţine un rol esenţial în delimitare şi funcţionalitate.

Nevoia de nuanţare în discutarea problemei trecerii motivelor şi temelor de la o specie la alta este evidentă şi în textul studiului publicat de O.Bîrlea, în 1973, despre variantele colind şi baladă ale temei "Meşterul Manole": "Se intuieşte că trecerea temelor de la o specie la alta a fost călăuzită în trecut de alte resorturi decît cele din faza de amurg consemnată de culegători; cînd specia, pe cale de dispariţie, se refugiază în cele învecinate mai pline de vitalitate, dar cercetările folclorice nu au pătruns încă atît de adînc în tainele de odinioară ce se lasă greu de descifrat"[3].

Atestările funcţiilor pe care le îndeplinesc textele versificate ale literaturii folclorice sunt toate de dată foarte recentă: a doua jumătate a sec.al XIX-lea. Nu dispunem de documente care să precizeze, pentru perioadele mai vechi, în vreun fel, cărui gen sau specie ar fi aparţinut un text. Datele de care dispunem sunt furnizate de cercetarea modernă şi contemporană. Aceste date certifică prezenţa simultană a unor variante de text care dezvoltă aceleaşi motive şi teme în specii cu funcţionalitate diferită, în zone folclorice româneşti învecinate: Mioriţa, Meşterul Manole, Vidros, Ilincuţa Şandrului, texte de cîntec epic bătrînesc (baladă) şi Colinda păcurarului, Colinda lui Siminic, Colindă de pescar, Colo-n jos, mai în jos, texte de colind[4].

Dacă am accepta posibila pendulare a motivului sau temei în trecere de la o specie la alta sau de la un gen la altul, am accepta o anume instabilitate a caracteristicilor diferenţiatoare ale speciilor, caracteristici care controlează şi dirijează

https://biblioteca-digitala.ro

manifestarea motivului sau temei în textul literar propriu zis, o anume labilitate care, în cele din urmă, ar duce la dizolvarea specificului categorial.

Cauza care a dus la existenţa simultană a aceloraşi motive şi teme în specii cu funcţionalităţi diferite se datorează, după opinia noastră, existenţei unui foarte vechi, stabil şi bine conturat repertoriu alcătuit din ceea ce am numit sintagmă-nucleu narativ. În manifestarea concretă acestea sînt caracterizate prin mai multe versuri cu relativă fixitate şi cu o încărcătură simbolică. Forma versificată nu este întîmplătoare. Tema pe care o dezvoltă un motiv oarecare poate apare atît în naraţiunea în proză - basm fantastic, legendă, memorat etc. - cît şi în naraţiuni versificate - baladă, colind, poezie de incantaţie, cîntec liric. Important este momentul cînd şi mobilul pentru care textul în proză a devenit naraţiune versificată. Acest moment este legat de ideea de sacru, de rit, de crearea unui limbaj care să deosebească cotidianul de excepţional. Aşa au apărut acele motive epice versificate care, împreună, alcătuiesc structurile sintagmelor nuclee narative comune baladelor şi colindelor[5].

Un alt aspect, legat de geneza speciilor, este mecanismul prin care numai anumite motive devin comune epicii în proză şi celei versificate. Legăm acest act de selecţie de modelul existenţial al comunităţii folclorice, model care acoperă, în plan abstract, toate datele cotidianului, este deschis şi perfectibil. Un ceremonial va trebui să acopere toate datele din compartimentul pentru care a fost creat. Textele însoţitoare, componente ale ceremonialului, vor trebui să se comporte asemeni tuturor celorlalte date. Legat de acest fenomen al respectării ceremonialului purtător al textului epic versificat se operează şi asimilarea şi adaptarea motivului. Există un inventar de texte global, de forme stabile, polifuncţionale, care slujesc ceremonialul. Din nevoia

https://biblioteca-digitala.ro

dictată de legile specifice ale genului sau speciei în cauză o sintagmă-nucleu narativ este preluată din inventarul comunitar şi încărcată cu funcţionalitatea speciei pe care o slujeşte: "[...] natura unui obiect reiese din utilizarea lui: el este ceea ce face. Un obiect are structura necesară îndeplinirii funcţiei lui, precum şi diferite accesorii a căror adăugare a devenit posibilă în funcţie de timp şi de materiale şi dezirabilă în funcţie de gust"[6].

Referitor la noţiunile de motiv, motifem, alomotiv, funcţie, variantă, literatura de specialitate oferă valoroase contribuţii. Discutarea acestor noţiuni, deşi necesară, ar lărgi mult tema comunicării. Folosim terminologia în accepţia larg folosită de către folcloriştii români, deşi nu suntem întru totul de acord cu unele nuanţe.

În studiul prozei populare epice "motivul" este unitatea de bază folosită în analiză şi clasificare. Lirica populară foloseşte aceeaşi unitate în analiză[7]. Faţă de unitatea prozei populare epice, epica versificată obligă motivul să se supună unei scheme formale, determinată de raporturi necesare şi stabile între cuvintele care alcătuiesc textul poetic sau sinonimele lor. El devine o unitate de text ce transmite un anume mesaj poetic, cu caracter relativ autonom şi unitar, cu stabilitate formală relativă, capabil să intre în lanţuri combinatorii variabile. ("Locurile comune" înseriate în ultimul capitol al Esteticii oralităţii numără între ele cîteva motive, dar nu epuizează repertoriul motivic al cîntecului epic românesc[8]).

Structura formală apare ca element verbalizat numai în fiecare variantă a textului poetic, în motive, dincolo de această existenţă imediată fiinţînd un model mental, care aparţine fondului pasiv al performerului şi al comunităţii folclorice căreia îi aparţine. Se materializează numai şi prin variantă. Motifemul

https://biblioteca-digitala.ro

este o invariantă în raport cu diversele poziţii pe care le ocupă. Legătura acestuia cu varianta este de tipul raportului de "incorporare": un ansamblu de reguli de corespondenţă între construct şi realitatea obiectivă[9]. Varianta este definită prin raportarea la concret şi are capacitatea de a intra în raport de comutare. Totalitatea variantelor alcătuiesc un grupaj alomotivic[10]. Alomotivele sînt polivalente funcţional. Selectarea în vederea înscrierii în lanţul combinatoriu este dictată de funcţia pe care trebuie să o împlinească în contextul folcloric în care apare: cîntec bătrînesc (balada), colind, cîntec funebru etc.

Imbinarea într-o succesiune relativ stabilă a mai multor motive epice versificate aatelit în jurul unui motiv-nucleu care contractează relaţii distincte cu acesta dă naştere unor unităţi de text pe care le numim sintagme-nucleu narativ. Ele se află depozitate, virtual, în fondul pasiv al comunităţii folclorice şi al fiecărui individ în parte. Determinat de legile interne ale genului sau speciei şi de funcţionalitate, sintagma-nucleu narativ este utilizată de fiecare dată în context, după nevoi. Nici atunci cînd variante ale motivelor de cîntec liric sînt întîlnite în texte de baladă sau colind nu ne aflăm în faţa unui fenomen de trecere de la o specie la alta, ci în faţa utilizării unei alte valenţe a acestei unităţi în context epic, cu altă funcţie. Este evidentă, pe de altă parte, manifestarea unei anume repetabilităţi a asocierii unor motive, asociere care are ca rezultat anumite combinări sau contexte preferenţiale, mergînd pînă la specializare: dominant lirică, dominant epică etc.

Constatăm că temele şi motivele comune cîntecului bătrînesc (balada) şi colindei, fără a fi foarte numeroase, sînt suficient de bine marcate. Ce va fi fost în istoria speciei înainte de atestări este numai supoziţie. Sintagmele nucleu narativ

https://biblioteca-digitala.ro

care aparţineau fondului comun de date şi informaţii al comunităţii, în condiţii social culturale diferite - existenţa unui amplu ceremonial al colindatului în Transilvania şi existenţa puternicului filon al eposului balcanic, sud-dunărean - s-au selectat şi adaptat speciei-lider, dominantă pentru fiecare zonă folclorică.

Se poate observa în această tematică comună, pe care noi o considerăm ca fiind datorată sintagmelor-nuclee narative, preferinţa pentru un probabil deznodământ tragic: ciobanul mioritic, un sacrificat virtual, soţia meşterului zidar, scarificată, fata peţită de turci, sinucigaşă demnă. Tematica tragică poate fi circumscrisă unui singur capitol al colindatului, colindatul fiind caracterizat printr-o dominantă tonică, de urare, propiţiere, bun augur, colindatului" de mort". S-a emis deja ipoteza referitoare la calitatea de "colind de mort" a variantelor colind ale Mioriţei şi Meşterului Manole. Cu prilejul colindatului trebuiau "citaţi" toţi membrii unei familii în toate ipostazele sociale posibile, cu toate coordonatele importante din viaţa familiei, pentru a putea fi integraţi fiecare în parte şi, prin ei, întreaga familie, deci şi cei decedaţi în anul care se încheiase timpului şi spaţiului magic al ceremonialului. Apare firească,astfel, colinda de doliu ca şi colinda de întemniţat, a căror funcţie,astăzi, este aproape dispărută, care adunau,în momentul ceremonial, pe toţi membrii familiei la un loc. Din sintagmele-nuclee narative au fost selectate, pentru împlinirea acestui act ceremonial, cele care răspundeau cerinţelor.

La rîndul său cîntecul bătrînesc (balada) are calitatea de a fi ceremonial - nu sacru - se cîntă la masa mare de nuntă. Pentru textele poetice performerul apelează la acelaşi repertoriu de sintagme-nuclee narative din fondul tradiţional.

Caracteristica aceasta dominant-ceremonială ne face să credem că sintagmele nucleare narative au aparţinut unui fond

https://biblioteca-digitala.ro

cu funcţionalităţi rituale, funcţionalităţi perpetuate parţial în ceremonialul colindatului şi, mai puţin, în cîntecul bătrînesc. Din această categorie a sintagmelor-nuclee narative cu funcţie rituală fac parte şi unele motive considerate lirice: "neghiniţă neagră", "badea seamănă şi din gură blastămă" etc.[11].

S-ar putea întocmi un repertoriu al acestor sintagme-nuclee narative prin depistarea motivelor comune de colindă, baladă la care se pot adăuga motivele comune textelor din repertoriul funebru, lirica de orice fel, poezia de incantaţie. Acestea ar alcătui, după opinia noastră, fondul cel mai vechi, abstractizat şi cu cel mai mare grad de generalitate al textelor poetice româneşti şi poate, la o analiză extinsă şi detaliată, al ariei culturale balcanice, sud-est europene.

Procesul dezvoltării actuale a României a adus şi aduce modificări adînci structurilor folclorului tradiţional. Un fenomen ca cel observat de noi, împreună cu componentele sale esenţiale, poate oferi cercetătorului, astăzi, o bogată documentare, care facilitează înţelegerea fenomenului contemporan, poate clarifica mecanismele intime şi legile specifice selecţiei, asimilării, integrării psihosociale, aculturaţiei. În procesul urbanizării studierea elementelor relativ stabile din repertoriul de date folclorice faţă de cele modificabile, cu rol instrumental, studierea ceremonialelor în cadrul actual, cu importanţa lor pentru viaţa colectivităţii, cu mare rol în formarea personalităţii şi în dezvoltarea sentimentului de grup etc. sînt problematici înrudite cu larga temă a înţelegerii dinamicii genurilor şi speciilor şi a funcţionalităţii acestora în diferite contexte şi în diverse etape istorice. Toate acestea alcătuiesc o "tematică actuală" de cercetare, orientată spre un prezent în permanentă devenire.

https://biblioteca-digitala.ro

N O T E

1. Nicolae Ceauşescu, Raport la cel de-al XII-lea Congres al Partidului Comunist Român, Edit.politică, Bucureşti, 1979,p.83.

2. "Este frecventă trecerea de la epic la liric părţi din unele balade continuă să circule independent sub forma unor cîntece lirice: /.../ este însă de neînţeles trecerea de la liric la epic fără concursul unui fapt real", A.Fochi, Miorița.Tipologie, circulaţie, geneză, texte. Cu un studiu introductiv de Pavel Apostol, Bucureşti,Edit.Academiei R.P.R., 1964, p.533.

"Cînd ritualul colindatului a încetat să mai fie interpretat ca un mijloc de a atrage bunăstarea dorită în viaţă şi activitatea de muncă a oamenilor are loc destrămarea acestuia. Această destrămare se face pe linia lărgirii motivelor realiste ale poeziei, nu a celor religioase: cîntece din ritualul familial, din lirica nerituală, eposul", I.V.Cicerov, Perioada de iarnă a calendatului agricol rus din secolele XVI-XIX, în"Studii de istorie a credinţelor populare",Moscova, 1957 apud A.Fochi, op.cit., p.442.

Vezi şi A.Fochi, Estetica oralităţii, Edit.Minerva, Bucureşti, 1980; O.Bîrlea, Miorița colind în "Revista de etnografie şi folclor", tom.12,nr.5,1967, p.339-346; O.Bîrlea, Meşterul Manole în "Limbă şi literatură", vol.III,1973,p.547-556.

3. O.Bîrlea, op.cit.,p.230.

4. O.Bîrlea, op.cit.

A.Fochi, op.cit.

I.Taloş, Meşterul Manole, Edit.Minerva,Bucureşti,1973

S.Ispas, Comentarii preliminare la "Vidros" (Baladă şi colind), în "Revista de etnografie şi folclor",tom.14,nr.5, 1969.

https://biblioteca-digitala.ro

5. Vezi şi R.Răutu, Semn şi simbol în poezia de incantaţie, comunicare ţinută la Sesiunea ştiinţifică a Asociaţiei folcloriştilor maramureşeni din Baia Mare, 9.IV.1973.

6. R.Wellek, A.Warren, Teoria literaturii, Edit.pt.lit., Bucureşti, 1967, p.54.

7. Un motiv este, după Thompson" The smallest element in a tale having a power to persist in tradition", S.Thompson, The Folktale, The Dryden Press, New York, [f.a] ; S.Thompson, Motif Index of Folk Literature, FFC no.1o6, vol. 1 , Helsinki, 1932.

"Je comprends par le mot thème l'idée fondamentale exprimée par un motif ou un assemblage de motifs./.../ Si nous désignons par le mot éléments de relation les parties les plus simples dans lesquelles nous pouvons décomposer une relation, qu'elle soit historique ou fictive, nous constatons dans les contes (contes populaires, fables, légendes, mythes), l'existence d'une espèce particulière d'éléments de relation. Ce sont des épisodes qui captivent l'auditoire par leur étrangeté ou par leur effet comique ou tragique, par leur caractère dramatique et serré, se retiennent facilement dans tous leurs détails. De tels éléments pregnants qui prennent selon une loi psychologique difficile à definir, et qui se détachent plus ou moins facilement de leur connexion primitive pour entrer dans de nouvelles combinaisons nous les appelons des motifs", p.5; "Le motif constitue un épisode complet et terminé. Il y a des motifs qui se composent de plusieurs motifs partiels", p.6; "Il y a congruence entre motif et thème", p.9, Arthur Christensen, Motif et Thème. Plan d'un dictionnaire des motifs de contes populaires de légendes et de fables par..., Helsinki, 1925.

"In order to see the inadequacy of the motif and tale type as units to be used in the comparative study of the folktale, one must have some idea of what any kind of a basic unit should

https://biblioteca-digitala.ro

consist of. Units are utilitarian logical constructs of measure which, though admittedly relativistic and arbitrary, permit greater facility in the examination and comparison of the materials studied in the natural and social sciences. It is important that units be standards of one kind of quantity (e.g.units of heat, length, and so forth). Units can be conceived as being abstactions or distinct entities which may be combined to form larger units or broken down into smaller units", p.62; "One cannot criticize the motif on the basis of its not being monomial or indecomposable. As has alredy been stated, any unit can be subdivided into smaller units. However, the motif is open to criticism as a unit in that it is not a standard of one kind of quantity", p.63; "In other words, Propp 's function in Pike's scheme of analysis (Kenneth Pike, Language in Relation to a Unfied Theory of the Structure of Human Behavior, n.n.) would be called a ...motifeme. Since the term function has not yet achievd any amount of currency among folklorists, it is here proposed that motifeme be used instead.

With the establishment of the structural unit, motifeme, one can see the usefulness of the term allomotif for those motifs which occur in any given motifemic context. Allomotifs would bear the same relationship to motifeme as do allophones to phonemes and allomorphs to morphemes. The term motif could continue to be used, but only as an etic unit like the phone or morph",p.68, Alan Dundes, From Etic to Emic Units in the Structural study of Folktale în Analytic Essays in Folklore, Mouton, Paris, 1975.

Funcţia este"o faptă săvîrşită de un personaj şi bine definită din punctul de vedere al semnificaţiei ei pentru desfăşurarea acţiunii/.../ Funcţiile personajelor constituie elemente fixe, stabile ale basmului, independent de cine şi în ce mod le îndeplineşte", V.I.Propp, Morfologia basmului fantastic, Edit, Univers. Bucureşti,1970 ,p.26.

https://biblioteca-digitala.ro

Motivul este o secvenţă de versuri "/.../ în număr oarecare, cristalizată, caracterizată de relativă stabilitate formală şi, în genere, de aptitudine combinatorie. De altfel principalul test de identificare a motivului rămîn permutarea şi (în sens glosematic) "comutarea" lui naturală", Radu Niculescu, Privire critică asupra unor procedee actuale de sistematizare şi clasificare a liricii populare în "Revista de etnografie şi folclor", tom.14, nr.3, 1966, p.218.

"/.../ motivul este un mesaj poetic - text, caracterizat prin autonomie şi aflat într-un raport de echivalenţă cu mesaje poetice din aceeaşi clasă", C.Eretescu, Motiv, variantă în lirica populară în "Revista de etnografie şi folclor", tom. 17 ,nr.2, 1972,p.lol.

"Motivul se dovedeşte a fi un sistem de valori contractuale, bazat pe relaţii obligatorii între termeni pertinenţi, cu valoare instituţionalizată. Este o entitate abstractă, cu calitatea de normă nelegată de individ, constituind un ansamblu de tipuri esenţiale, care se manifestă prin intermediul variantei.Sistemul de valori al motivului e autonom, cu funcţionalităţi variate" S.Ispas şi D.Truţă, Propuneri pentru catalogul liricii orale româneşti în "Revista de etnografie şi folclor", tom.19,nr.2,1974, p.115.

8. A.Fochi, op.cit., p.283-331.

9. Em.Vasiliu, Fonologia limbii române, Bucureşti,Edit. ştiinţifică, 1965,p.37.

lo. "Colo, colo mai în jos
Este-un făgădău frumos.
Da-n făgădău cine şade ?
Şade Petru,domn cel mare,
Are-o fată minunată".

(G.Breazul, Colinde/.../,Buc., p.152)

https://biblioteca-digitala.ro

Foaie verde a bobului,
Pe uliţa Giurgiului
La casili Şandrului,
Are Şandru-o fată mare,
Cînd o vede turcii moare"

(Gr.Tocilescu, Materialuri folkloristice, V.I.P.I., p.35).

"Ilencuţa cea frumoasă, "Uliana Radului,
De frumoasă şi de grasă Nepoata-mpăratului"
I-o mers vestea-n ţara turcească"

(B.Bartok, Rumanian Folk Music, Volume III, Texts, The Hague, 1967, p.494, 492).

11. O. Bîrlea, op. cit.

S.Ispas, C.Breazna, "Corinda lui Inat", colindă de întemniţat comunicare ţinută la sesiunea ştiinţifică din Arad, 1975.

https://biblioteca-digitala.ro

Suggestions concernant le concept "syntagme noyau-narratif" dans la recherche actuelle de l'épique populaire versifiée

(Résumé)

Le problème appartient à l'étude de la génèse et de la dynamique des genres folkloriques.

Après la discussion portée sur les notions motif - alomotif, dans leurs diverses acceptions, on passe à la définition d'une unité nommée par l'auteur "syntagme noyau-narratif", unité formée par la jonction, dans une succession relativement fixe, de plusieurs motifs épiques versifiés autour d'un motif noyau, en donnant naissance à certaines unités de texte; ces unités se trovent virtuellement dans le fonds passif des communautés folkloriques et de chaque individu à part. Etant déterminée par les lois internes du genre et de l'espèce, ainsi que par la fonctionnalité, la syntagme noyau-narratif est utilisée chaque fois selon les nécessités.

On observe une caractéristique cérémonielle dominante des syntagmes noyaux-narratifs, caractéristique commune à la ballade et à la colinda - espèces discutées dans la communication; la constatation nous mène finalement à affirmer que la ballade et la colinda ont appartenu jadis à un fonds aux fonctionnalités rituelles.

Un répertoire de ces syntagmes, appartenant à la ballade et à la colinda, au cérémonial funèbre, à la poésie lyrique etc., mettra en évidence le fonds le plus ancien, abstractisé, ayant le plus grand degré de généralité dans l'ensemble des textes poétiques roumains.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

CONTRIBUŢII LA STUDIUL NARAŢIUNII POPULARE CONTEMPORANE

Mihai Cancicovici

Cercetarea fenomenului povestitului în contextul prefacerilor şi transformărilor satului contemporan implică de la început cîteva consideraţii generale necesare înţelegerii evoluţiei comunicării narative:

- studierea pe plan sincronic a povestitului, prin disocierea cîtorva tendinţe şi raporturi ce acţionează în cadrul fenomenului:

- descifrarea şi analiza raportului tradiţie - inovaţie în fenomenul povestitului;

- dezvăluirea acelor mutaţii existente în receptarea diferitelor specii narative;

- sublinierea funcţionalităţii povestitului în colectivitatea folclorică a satului contemporan.

Povestitul, ca act de comunicare într-o comunitate folclorică dată, răspunde unei necesităţi social-culturale, ca de altfel orice fapt de cultură. El trebuie să fie cerut de colectivitatea respectivă, să aibă o funcţie precisă, care să corespundă aspiraţiilor şi trebuinţelor indivizilor din acea colectivitate.

Asistăm în prezent la un proces profund de prefaceri şi transformări în viaţa satului, datorat unui nou mod de viaţă şi context social-cultural.

https://biblioteca-digitala.ro

S-au produs numeroase schimbări în mentalitatea oamenilor, care au atras implicit modificarea gustului în receptarea şi transmiterea diferitelor specii folclorice.

Folclorul tradiţional este încadrat organic în contemporaneitate, îmbogăţindu-se, adaptîndu-se şi transformîndu-se potrivit cerinţelor social-culturale ale colectivităţii moderne.

În studierea povestitului ca fenomen folcloric din viaţa unei colectivităţi, cercetătorul trebuie să cunoască în primul rînd contextul psiho-social în care se dezvoltă acesta, să analizeze modul în care povestitul se integrează prin trăsăturile sale caracteristice în ansamblul manifestărilor folclorice contemporane.

Un interesant experiment folosit în metoda de culegere şi cercetare a naraţiunilor populare îl constituie revenirea în aceeaşi zonă folclorică, după o perioadă îndelungată de timp, pentru urmărirea diacronică şi sincronică a fenomenului.

Refacerea cercetării duce la posibilitatea studierii comparative a repertoriului povestitorilor din acea zonă folclorică, într-o perioadă de timp şi ne oferă descoperirea trăsăturilor diferenţiale ale fenomenului în plin proces de evoluţie a conştiinţei folclorice.

Am revenit în zona Bicazului, în comunele Ceahlău şi Izvoru Muntelui[1], obiective de anchetă în care acum 24 de ani cercetătorul Corneliu Bărbulescu a făcut o investigaţie de natură monografică asupra fenomenului povestitului din zona respectivă, cu intenţia de a urmări cum şi-au îmbogăţit repertoriul povestitorii din acea vreme, care mai trăiesc, cum a evoluat povestitul prin încorporarea acelor elemente contemporane, ce sugerează un nou mod de viaţă şi o nouă optică.

Am urmărit în primul rînd, descoperirea vechilor informatori, stabilirea repertoriului lor actual, pornind de la înregis-

https://biblioteca-digitala.ro

trarea variantelor culese acum 24 de ani, cu scopul comparării lor cu variantele actuale existente în repertoriul povestitorilor.

Ceea ce apare demn de menţionat este interesul încă viu pentru poveşti, într-o zonă de tradiţie narativă, interes menţinut şi prin preocuparea locuitorilor de aici.

Prin poziţia geografică deosebită (Ceahlăul cu legendele lui) de care se bucură cele două aşezări de la poalele muntelui, prin ocupaţia oamenilor de aici, s-a păstrat o vie tradiţie de povestit în zona respectivă.

Chiar dacă astăzi mulţi dintre locuitorii din Izvoru Muntelui au devenit navetişti (odată cu lucrările hidroenergetice de la Bicaz, o mare parte a locuitorilor satului a fost atrasă de lucrările barajului, ori sînt muncitori la Fabrica de ciment, la combinatul de la Taşca sau la hidrocentrala de la Stejarul), interesul pentru povestit nu a dispărut, s-a menţinut încă, deşi oamenii sînt mai preocupaţi acum de activitatea lor de fiecare zi şi practic nu mai au timp prea mult de povestit.

S-au destrămat şi prilejurile tradiţionale propice povestitului, ca şezătorile, diversele clăci de scărmănat lînă, de desfăcut porumb etc.

Cu toate acestea, în zilele de sărbătoare, atunci cînd se adună la cabana Izvoru Muntelui, ori la bufetul din sat, unii oameni mai povestesc, fiind incitaţi de auditorii care vor să-i asculte la un pahar cu vin.

Bătrînii, care mai cunosc poveşti, le spun nepoţilor, în serile de iarnă, la solicitarea lor.

În felul acesta, chiar dacă multe din ocaziile favorabile povestitului s-au diminuat, interesul pentru povestit nu s-a pierdut şi, poate mai mult decît în alte zone pe care le-am cercetat în ultimii ani, el este încă viu.

https://biblioteca-digitala.ro

Am încercat în cercetările noastre să surprindem pe bandă şi să înregistrăm, nu numai povestea propriu-zisă, ci şi unele anchete pe care le-am făcut cu bunii informatori, cu revelatoare mărturii despre fenomenul povestitului şi manifestarea lui actuală în viaţa satului, diverse opinii ale subiecţilor inveatigaţi privind interesul lor pentru poveşti, pentru faptele relatate, credinţa lor în universul fabulos al poveştii, în personajele de basm şi acţiunile acestora.

Anchetele noastre, bazîndu-se pe un chestionar pe care l-am alcătuit în prealabil, ne-au ajutat să configurăm acel univers psiho-social al povestitorilor, să le descoperim diversele lor concepte etice, estetice şi mentalitatea, care vor constitui obiectul unor analize viitoare.

O primă constatare care se impune în urma demersului nostru monografic asupra povestitului actual se referă la unele modificări în repertoriul povestitorilor contemporani, ce trădează o schimbare a gustului pentru diversele specii narative.

După cum s-a observat în cercetările actuale asupra povestitului, se înregistrează o mutaţie a interesului de pe povestea fantastică pe povestirea realistă, cea nuvelistică, ori pe snoavă sau anecdotă. Odată cu schimbarea mentalităţii şi a conştiinţei povestitorilor, basmul devine o performanţă artistică în repertoriul numai al unor povestitori talentaţi şi se reîntîlneşte în genere cu greutate, nemaifuncţionînd contextul specific tradiţional al desfăşurării sale.

Există la subiecţii cu care am colaborat în cercetările noastre o anumită specializare în repertoriul narativ, ce denotă preferinţele acestora pentru o anumită categorie narativă, pe care o povestesc mai des şi o cunosc mai bine.

https://biblioteca-digitala.ro

Bunii performeuri de basme, cum sînt Maria Gribincea, Ion Platon, Mihai Gribincea, cunosc poveşti fantastice şi le povestesc cu plăcere, urmînd cu o bună memorie firul narativ.

Pavel Popa din Ceahlău are o predilecţie vădită pentru poveştile moralizatoare, din care se pot trage învăţăminte şi pilde pentru tineri.

Alţi povestitori sînt receptivi mai mult la legende şi tradiţii, fie despre personaje istorice ori evenimente străvechi, fie despre diferite locuri şi forme de relief din zona respectivă, cum este cazul lui Ilie Coptură din Izvoru Muntelui, Gh.Filip şi Ion Andrieş din Ceahlău, care povestesc despre Cuza Vodă, ori despre Dochia şi legendele ei.

Unii informatori nu ştiu să povestească cu talent, însă ne-au oferit mărturii şi credinţe de mitologie populară, descrieri de obiceiuri, memorate mitologice, situîndu-se printre acei indivizi care trăiesc într-un univers arhaic, tradiţional, ce le explică credinţa lor în reprezentări mitologice: este cazul lui Olaru Smaranda, Marcoci Maria, Dedeagă Ion, care ne-au relatat credinţe despre iele, strigoi, zmeu, comori, solomonar, fermecător, etc.

Mărturisirile povestitorilor din zona Bicazului ne-au oferit concluzii preţioase asupra fenomenului povestitului din această regiune, cu implicaţiile lui actuale în viaţa satului.

Se remarcă la majoritatea informatorilor anchetaţi o mare disponibilitate creatoare, o participare intensă în procesul activ de creaţie a basmului, rolul de katharsis al poveştii fiind sugerat, în unele situaţii, chiar de povestitor: "Cînd povestesc mă odihnesc şi mă liniştesc"[2], spune Maria Gribincea.

Afirmaţii de genul: "Poveştile mi-au plăcut tare de tot. Le povestesc şi azi după atîţia ani. Au fost frumoase, fiindcă au fost cu multe înţelesuri. Au fost întîmplări curate, adevărate"[3],

https://biblioteca-digitala.ro

pledează pentru prestigiul pe care povestitorii din zona respectivă îl dau basmelor.

Deschiderea unei perspective axiologice în studierea povestitului contemporan îl poate conduce pe cercetător la considerații interesante privind procesul de valorizare în mentalitatea creatorului popular anonim contemporan și constituie o etapă importantă a cercetării actuale asupra povestitului.

Interesul și gustul pentru poveşti se asociază de foarte multe ori la povestitorii din această zonă cu rezonanța educativă și moralizatoare a basmului, ce-l situează pe povestitorul contemporan pe linia promovării și valorificării eticii populare cu preceptele ei severe și stabile.

Basmul este un consistent mijloc educațional, această specie narativă jucînd un rol principal în activarea unei pedagogii specifice culturii orale populare.

În reacția apreciativ-atitudinală a povestitorilor se manifestă atracția sau respingerea unuia dintre cei doi poli ai valorii.

În acest mod ei resping urîtul, prin aprobarea frumosului, minciuna și nedreptatea, prin afirmarea valorii contrare: adevărul și dreptatea.

Reacția lor devine în acest sens o proiecție a dorințelor, aspirațiilor și necesităților lor, a încrederii într-o lume cu valori echilibrate, în care să se instaureze binele și dreptatea, frumosul sub toate aspectele și nuanțele lui.

Motivațiile unor povestitori ce emit adevărate judecăți de valoare asupra basmelor povestite de ei pledează pentru funcționalitatea educativ-morală a povestii:

"Îmi plăcea pentru că unu a făcut o faptă bună, îmi plăcea lucruri bune, frumoase. Faptele drepte sînt învingătoare.

https://biblioteca-digitala.ro

Mi-a plăcut, că acolo iesistă fel de fel de oameni şi mi-a plăcut să ascult, să văd care ce-o făcut, care o făcut rău, mi-o fost necaz pe iel, l-am urît pe acela, da l-am remarcat. Adevărul totdeauna iese ca untdelemnul deasupra apei. Poveştile au învăţăminte, cele mai multe învăţăminte începe de la o poveste"[4].

Există la povestitorii pe care i-am cunoscut deosebiri de informaţie, de cultură şi de mentalitate. Unii au preluat basmele din lectură, deci prin carte, alţii pe cale orală.

Deosebirea este mare, deoarece povestitorii care au citit mult, păstrează în limbajul poveştilor lor expresii, ori sintagme cărturăreşti, chiar dacă ei repovestesc basmul cu propriul lor vocabular.

Luîndu-ne drept criteriu de referinţă deosebirile de informaţie şi de experienţă de viaţă ale povestitorilor, precum şi credinţa lor în realitateabasmelor, putem face următoarea lor ordonare:

1. Povestitori care nu mai cred în basme, avînd deci o atitudine pragmatică.

2. Povestitori care se îndoiesc, exprimîndu-şi suspiciunea în adevărul basmelor.

3. Povestitori care aderă total la conţinutul basmului, avînd deci o mentalitate tradiţională, dar încadrîndu-se perfect în realităţile contemporane.

In prima categorie îl putem cita pe Ion Platon din comuna Ceahlău, care a citit cu mare plăcere poveşti şi le-a rememorat. El a avut o experienţă de viaţă mai dură şi a umblat prin diverse locuri din ţară, căpătînd astfel o deschidere mai mare asupra evenimentelor şi fenomenelor vieţii. Interesul lui pentru lectură l-a făcut să-i placă poveştile, pe care însă nu le consideră adevărate: "Ar fi fost cîte unu mai voinic şi zicea

https://biblioteca-digitala.ro

că-i năzdrăvan. Lumea iera mai înapoiaţi, nu ca acum. Dacă găsea unu mai deştept tot zicea că-i năzdrăvan" şi conchide tot el: "Imi plăcea să citesc. Cela care le-a scris, le aranja altfel poveştile"[5].

Această mărturisire pledează pentru ideea că există, după concepţia povestitorului, un intermediar, care ştie să aranjeze bine basmele pe care le scrie.

Ion Platon reprezintă un model de povestitor, cu o conştiinţă înaintată, care se detaşează de credinţa în realitatea basmului, demonstrîndu-şi atitudinea sa pragmatică, a omului modern, care povesteşte basmele doar pentru valoarea lor artistică, estetică şi etică.

Din a doua categorie de povestitori putem cita pe Gh. Nichita şi Rîpanu Dumitru, care nu au reuşit să se elibereze total de unele prejudecăţi moştenite din familie, ori din mediul în care au trăit. Din această cauză ei au o atitudine suspicioasă în realitatea basmului, de neîncredere şi îndoială.

Gh.Nichita pune sub semnul întrebării adevărul poveştilor: "Mi-o plăcut anumite aventuri, curajul băiatului şi poveştile. Probabil că s-au petrecut unele lucruri, un fel de distracţie a oamenilor"[6].

În ultima categorie o putem cita pe Maria Gribincea, care nu a cunoscut poveştile prin lectură, ci pe cale orală, de la diferiţi povestitori. Ea crede în realitatea poveştilor pe care le spune. La ea se poate vorbi de un interesant proces de creaţie. Din materialul înregistrat reiese că povestitoarea, ascultînd poveşti încă din copilărie şi posedînd o bună memorie, a reţinut scheletul narativ al poveştii şi un număr de formule tradiţionale, pe care sa brodează în momentul povestirii o serie de episoade narative, alcătuind o nouă poveste, admirabil realizată prin

https://biblioteca-digitala.ro

combinarea cu alte variante.

Ea creează pe loc un basm plin de fantazie şi dramatism.

Introducerea neologismelor în limba povestirii basmului, prilejuieşte cercetătorului interesante şi surprinzătoare observaţii în legătură cu raportul tradiţie - inovaţie şi cu modul de concretizare a fantasticului în realitatea vieţii satului contemporan.

Maria Gribincea concretizează cîteodată fantasticul poveştii în realitatea vieţii ei şi a satului în care trăieşte.

Vorbind despre o furtună iscată de vrăjitoarea maşteră ea spune: "Ş-a bătut ghiaţa ca pe la noi pe aici"[7].

Procedeul se reîntîlneşte şi la alţi povestitori.

Într-o variantă de "Fata soarelui", soarele participă în finalul poveştii la nunta fiicei sale, care a durat un an de zile. Folosind o formulare inovatoare ciudată, ce poate stîrni ilaritate, prin alăturarea neaşteptată a doi termeni, ce corespund la două sfere de referinţă diferite, povestitoarea remarcă următoarele:

"A venit şi soarele la nuntă, era să-i topească acolo. A ţinut un an nunta. Soarele nu s-a mai dus la servici, era tot întuneric pe pămînt, a stat un an de zile la nuntă. Aici era lumină unde era el, da nu era încolo. Oamenii să ruga lui Dumnezeu să deie soarele înapoi"[8].

Exemple de acest gen se regăsesc în numeroase poveşti ale creatorilor populari din zona Bicazului, ele ilustrînd admirabil pătrunderea inovaţiei în procesul de creaţie a basmului contemporan.

Am încercat în consideraţiile de mai sus să analizăm cîteva aspecte ale povestitului contemporan.

https://biblioteca-digitala.ro

Reîntoarcerea, după o lungă perioadă de timp, într-o zonă folclorică cu o bogată tradiţie narativă ne-a înlesnit cercetarea felului în care evoluează povestitul, odată cu marile schimbări din mentalitatea povestitorilor, precum şi cu modificările în receptarea naraţiunilor populare de către colectivitatea contemporană.

N O T E

1. Cercetările de teren efectuate de Mihai Canciovici în Izvoru Muntelui şi Ceahlău, Bicaz în următoarele culegeri: 11-21.VI.1979 1o-22.VIII.1979 27.VI.- 6.VII.198o şi 1.VIII-1o.VIII.198o.

2. Arhiva I.C.E.D. mgt. 5.185 II c, transcris M.Canciovici.

3. Arhiva I.C.E.D. mgt. 5.185 II c, transcris M.Canciovici.

4. Arhiva I.C.E.D., mgt. 5.185 IIc, transcris M.Canciovici.

5. Arhiva I.C.E.D., mgt.5.18o IIb, transcris M.Canciovici.

6. Arhiva I.C.E.D. mgt. 5.2o3 IIc, 5.2o4 Ia, transcris M.Canciovici.

7. Arhiva I.C.E.D. mgt.5.184 IIb-5.185 Ia, transcris M.Canciovici.

8. Arhiva I.C.E.D. mgt.5.2oo Ic-5.2oo IIa, transcris M.Canciovici.

https://biblioteca-digitala.ro

Contributions à l'étude de la narration populaire contemporaine

(Résumé)

L'étude du phénomène de raconter dans le contexte des multiples changements du village contemporain implique quelques considérations générales:

- l'étude sur le plan syncronique du phénomène par la dissociation de quelques tendances et rapports existents au cadre du phénomène;
- l'analyse du rapport tradition - innovation dans le phénomène de raconter;
- le dévoilement des mutations existentes dans la réception des diverses espèces narratives;
- le soulignement de la fonctionnalité du phénomène de raconter dans la collectivité du village contemporain.

Le retour après une longue absence dans la même zone folclorique en vue de poursuivre de près le phénomène diachronique et synchronique constitue une interessante experimentation utilisée dans la méthode du recueil et de la recherche des narrations populaires.

Notre communication scientifique opère la sélection de quelques aspects importants dans la recherche actuelle du phénomène de raconter que nous avons saisis dans nos recueils effectués pendant les derniers années, dans une zone avec une riche tradition narrative: le région de Bicaz.

La présente démarche relève quelques problèmes importants dans la recherche du phénomène de raconter: des changements produits au niveau du repertoire, ainsi que dans la mentalité et l'attitude des narrateurs actuels, des changements dans la réception des narrations populaires par la collectivité contemporaine, des innovations de forme et de structure dans le phénomène de raconter.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

POSIBILITĂȚILE ȘI LIMITELE FILMULUI ÎN CERCETAREA ETNOLOGICĂ ACTUALĂ. DIPTIC

Irina Nicolau

și

Speranța Rădulescu

I

" LELEI LAVA !"

Pieptănat în răspărul ireversibilității sale, timpul se răzbună pe istorie conferind lucrurilor accente și culori artificiale. Ne punem de aceea întrebarea dacă, într-o perspectivă de cîteva decenii, lupta dintre apărătorii obiectivității filmului etnografic și adepții teoriei reflexivității nu se va transforma într-un joc cu bobine de peliculă și visuri etnografice, căci ce altceva decît un joc a fost lupta pentru menținerea monopolului deținut de hîrtie și creion în cercetarea etnologică ? Astăzi nimeni nu mai contestă rolul audiovizualelor care și-au probat în timp atît posibilitățile cît și limitele. In schimb, este la modă problema raportului obiectiv-subiectiv în fixarea realității prin mijloace automate, un autor devenind partizanul uneia dintre poziții după felul în care exagerează sau depreciază importanța unui termen.

Analizînd sumar situația actuală, constatăm prezența unei partide care luptă pentru acreditarea unui mit al Maginii

https://biblioteca-digitala.ro

perfecte[1], pe de o parte, iar pe de altă parte, luăm cunoştinţă de existenţa unei partide care aderă la mitul lui Narcis, un Narcis nou, angoasat de faptul că îşi vede chipul reflectat în toate obiectele care îl înconjoară[2]. Minimalizînd intenţionat incompatibilitatea celor două poziţii, ne plasăm sub zodia Ambiguităţii, acceptînd atît faptul că filmul etnografic realizează cea mai fidelă reproducere a realităţii, cît şi pe acela că el se bazează pe un lanţ de opţiuni subiective. Pentru cele ce urmează propunem deci varianta hibridă a unui Narcis care, prin intermediul aparatului aflat în prelungirea ochiului său, captează imaginea chipului lui reflectată de obiecte şi, o dată cu aceasta, obiectele care îl reflectă.

Este în general acceptat faptul că filmul etnografic se înscrie în clasa filmului documentar care, avînd în vedere funcţiile sale informativ didactice, acordă o mai mare atenţie conţinutului (care nu poate fi ficţiune) decît originalităţii de prezentare[3]. Filmul etnografic documentar utilizat ca accesoriu în informarea ce se realizează prin muzee şi expoziţii se adresează unui public selecţionat şi nespecializat[4]. Filmul etnografic documentar difuzat prin reţeaua de film şi televiziune se adresează unui public selecţionat şi nespecializat pe care, ca şi în primul caz, îl informează asupra culturii şi civilizaţiei unor grupuri etnice, arătîndu-i tot o dată modul în care priveşte şi interpretează etnologul aceste culturi[5]. Intre filmul etnografic documentar şi filmul etnografic ştiinţific există diferenţe sensibile, care ţin atît de modul în care are loc realizarea filmului, cît şi de cel în care se face receptarea lui. Astfel, în timp ce realizatorul filmului etnografic documentar îşi concepe filmul ca pe o lucrare completă, suficientă, care se expli

https://biblioteca-digitala.ro

că pe sine, specialistul realizator de film îl concepe ca pe un document parţial, incomplet, care ilustrează o anumită realitate ce face obiectul unei cercetări, filmul avînd în cadrul cercetării valoarea de supliment, atît pentru etapa culegerii, cît şi pentru cea a prelucrării datelor.[6] Pe de altă parte, în timp ce în receptarea filmului etnografic documentar publicul se limitează la tehnicile de explicitare pe care le conţine filmul — comentariul şi fondul muzical — specialistul, în descifrarea filmului etnografic ştiinţific, are posibilitatea de a recurge la setul de informaţii culese cu ocazia filmării. În absenţa unor termeni care să asigure explicaţia, filmul etnografic, ştiinţific sau documentar riscă să devină o serie de acte nemotivate.

Jean Rouch, cînd definea filmul etnografic, se referea şi la principalele categorii de film determinate în timp, trecîndu-le în revistă[7]. Autorii citaţi de el, deşi numeau aceste categorii în mod diferit, distingeau în general filmul etnografic ştiinţific de filmul etnografic documentar şi pe cele două de filmul artistic care, într-un cadru de ficţiune, face descrierea corectă a vieţii unui grup etnic.

În cele ce urmează vom adînci problemele <u>filmului etnografic ştiinţific</u> care, din perspectiva pe care am adoptat-o, poate fi utilizat atît în etapa de culegere, cît şi în cea de interpretare. În funcţie de nivelul pentru care s-a optat el este, prin urmare, <u>film fişă de observaţie</u> şi <u>film fişă de reconstituire</u>, ambele avînd rolul de a fixa printr-o suită de imagini mobile realitatea etnografică, sau <u>film studiu</u>, prin care se realizează ilustrarea unei demonstraţii, bazată pe una sau mai multe ipoteze ştiinţifice. Filmul studiu poate fi iniţiat ca un demers de sine stătător, sau poate fi realizat prin montaj din filme fişă, acestora din urmă revenindu-le pe lîngă funcţia

https://biblioteca-digitala.ro

de document şi aceea cu care îşi învestea Dziga Vertov operele, cea de "filme care produc filme".

Revenind la raportul obiectiv-subiectiv la care ne referearn la început, este evident că filmele de tip fişă trebuie să deţină un grad mai mare de obiectivitate decît filmul studiu, unde se pune problema conştientizării şi asumării reflexivităţii[8]. La o analiză mai atentă rezultă însă că atît obiectivitatea cît şi asumarea reflexivităţii sînt la fel de greu de atins. Abordînd această problemă, Annette Weiner consideră că modalităţile de filmare, de fixare a realităţii prin film, pot fi reduse la trei teorii filozofice ale percepţiei: realismul direct, realismul în perspectivă şi idealismul[9]. În prima categorie filmul înregistrează realitatea aşa cum este percepută de un observator oarecare În a doua, filmul înregistrează realitatea aşa cum este percepută de un observator dispus într-un anumit unghi faţă de obiect, deci beneficiind de o anumită perspectivă. În ultima categorie percepţia este o construcţie intelectuală controlată de cunoştinţele observatorului. În finalul articolului, Annette Weiner pare să prefere posibilitatea din urmă precizînd că o teorie a filmului etnografic trebuie să conceapă filmul mai curînd ca pe o construcţie decît ca pe un adevăr.[10] Concluzia, deşi pare paradoxală, se verifică în cazul filmului documentar etnografic, unde rigoarea anchetei ştiinţifice face concesii în faţa necesităţii unui subiect coerent, subiect pe care realitatea îl oferă cu zgîrcenie. Filmul studiu se înscrie şi el pînă la un punct în această modalitate de fixare a realităţii, deşi el poate să speculeze şi posibilităţile pe care le oferă realismul în perspectivă.

Spre deosebire de filmul ştiinţific studiu, filmul de tip fişă are o libertate minimă, el putînd să penduleze numai între condiţia de notă - imagini nemontate - şi cea de anchetă -

https://biblioteca-digitala.ro

imagini montate conform unui subiect dat. În filmul ştiinţific de tip fişă, camera de luat vederi trebuie să se apropie cît mai mult de idealul lui Dziga Vertov, KINOGLAZUL, ochiul mecanic care vede, se uită sau priveşte în funcţie de programul realizatorului.

Pentru a conţine cît mai mult adevăr, filmul fişă trebuie să reducă la maximum consecinţele reflexivităţii şi limitele maşinii. A reduce reflexivitatea înseamnă a lupta cu opţiunile succesive pe care le presupune filmul, începînd cu alegerea temei şi terminînd cu montarea imaginilor selecţionate deja, evident tot în mod subiectiv, în timpul filmării. A reduce limitele maşinii înseamnă a lupta cu spaţiul şi timpul care nu "încap" în camera de luat vederi şi, ca urmare, nici în film, înseamnă a accepta că se pierd din vedere aspectele nevizuale ale realităţii: temperatura, datele cîştigate prin percepţie tactilă, gustul, mirosul şi, implicit, înseamnă a calcula valoarea acestor pierderi. Evident, semnificantul cinematografic nu poate fi un simplu reflex al semnificantului etnografic[11], problema care se pune fiind aceea de a stabili care sînt mijloacele prin care se poate ajusta distanţa dintre ele în favoarea fidelităţii.

O soluţie parţială, propusă şi utilizată deja în filmul antropologic, este camera fixă de luat vederi care, printr-o opţiune iniţială - locul în care se plasează camera - reduce în mod considerabil posibilităţile de opţiune ale realizatorului în timpul filmării. Filmarea unor fenomene ample şi complexe cu ajutorul unei singure camere de luat vederi, şi aceea fixă, poate avea însă valoarea unei informaţii obţinute prin gaura cheii[12], adevărată dar insuficientă, atît de insuficientă încît uneori poate să dezinformeze. Înmulţirea numărului de camere fixe ar putea să asigure o cuprindere satisfăcătoare; se pune însă întrebarea, avînd în vedere importanţa condiţiei de simultaneitate,

https://biblioteca-digitala.ro

ce tehnică de montaj va putea să refacă întregul, fără ca montarea însăşi să devină o sursă supărătoare de reflexivitate ? Variscopul cu polifotograme care redă lo imagini pe un ecran de 3o de metri pătraţi poate oferi soluţii în acest sens; ne aflăm însă departe de momentul în care el va deveni un adjuvant tehnic uzual în cercetarea ştiinţifică. Problema rămîne deschisă şi deci nerezolvată.

O altă soluţie, practicată şi ea, dar insuficient rafinată, este explicarea şi motivarea decupajelor făcute în timpul filmării. Pînă la un punct, această operaţie se poate face cu tehnici de dezambiguizare simple şi cu un efort minim. Astfel,cînd o echipă realizează un film fişă de observaţie la o nuntă, imposibilitatea de a filma toate evenimentele desfăşurate simultan în spaţii diferite face pe autori să urmărească exclusiv traiectoria cuplului marital. În final, filmul se intitulează "Nuntă în...". Dacă încă din genericul filmului am fi preveniţi prin cîteva fraze asupra opţiunilor făcute, dacă prin titlul filmului s-ar preciza caracterul său parţial, s-ar corecta o parte din distorsiunile care alterează documentul film. Ponderea şi locul părţilor filmate pot fi apreciate însă numai **prin raportare** la setul de informaţii luate cu ocazia filmării, iar modul în care se culeg în prezent aceste informaţii nu probează un efort de adecvare la necesităţile filmului. Este inutil să insistăm asupra gradului de subiectivitate pe care îl conţine notaţia de observaţie directă: pentru că nu poate cuprinde tot ce vede, culegătorul reţine ceea ce apreciază ca important,în general, sau pentru o anumită idee pe care o urmăreşte. Culegerea dublată de film ar trebui să fie de aceea, cel puţin în parte, o culegere <u>pentru film</u>, care să urmărească aceeaşi idee şi să aibă în vedere în primul rînd detaliile care scapă peliculei. Apoi <u>caietul filmului</u> - şi este nevoie de

https://biblioteca-digitala.ro

un astfel de caiet - trebuie să cuprindă cît mai multe date despre programul de filmare, despre schema directoare (scenariu), dacă a existat, despre modul în care s-a făcut reconstituirea, dacă a fost reconstituire, date despre montaj etc.

Pe de altă parte, practica de a acorda atenţie fiecărui moment considerat important pentru realitatea filmată, pe lîngă avantajul de cuprindere largă, expediază cu superficialitate detaliile, fapt care face ca filmul rezultat, dedicat în principal problemelor de sintaxă, să aibă o valoare redusă pentru studiile de morfologie. În plus, încercarea de a surprinde toate momentele considerate în mod obişnuit ca importante produce grave perturbări în raportul timp real/timp filmat. Această manieră pointilistă de a filma face, de pildă, ca momentul împodobirii steagului de nuntă să fie prezent în film cu un timp egal cu cel al primirii mirilor la casa ginerelui, primul caz, prin filmare, producînd o importantă comprimare de timp, spre deosebire de cel de al doilea caz, unde timpul de filmare poate să coincidă cu timpul de desfăşurare a acţiunii. Experimentarea unor filme care să opereze reducerea timpului ceremonial la o scară stabilită în funcţie de timpul total de filmare ar putea să ofere unele soluţii, tot aşa cum realizarea unor filme detaliu - unde timpul de filmare să coincidă cu cel de desfăşurare a acţiunii filmate - ar contribui la creşterea gradului de adevăr conţinut de filmul fişă.

Subliniem încă o dată că cele de pînă acum privesc cu precădere filmul fişă care, tot spre deosebire de filmul studiu, este prin excelenţă modalitatea de înregistrare a realităţii în mişcare[13]. Nu întîmplător filmarea riturilor, ceremonialurilor, dansurilor şi tehnologiilor a stat în atenţia realizatorilor de film etnografic. Preocupaţi să bată căi bătute, ei au omis însă filmarea unor activităţi simple, cum sînt: îmbrăcatul şi purta-

https://biblioteca-digitala.ro

tul costumului popular, legănatul copilului, salutul, jocurile de copii şi pentru copii, felul în care se mănîncă, etc. De asemenea nu au realizat importanţa utilizării filmului fişă în cadrul anchetei de teren. Puţine au fost încercările de a pune grupul care a fost filmat în faţa filmului rezultat, şi chiar şi acele cîteva experienţe au degenerat într-o acţiune ludică. A determina un subiect să facă critica propriei sale culturi este un demers dificil şi puţin obişnuit în etnografia românească. Cînd facem această afirmaţie avem în vedere comentarii ample şi coerente, nu aprecieri sumare obţinute spontan sau provocate prin chestionar. Vizionarea filmului în condiţii de anchetă poate căpăta valoarea unui portret pe care pictorul îl realizează surprinzînd un personaj care îşi priveşte chipul în oglindă; cu particularitatea că filmul nu face parte din recuzita uzuală a gospodăriei ţărăneşti iar autospecţia provocată prin proiectarea filmului poate constitui pentru cercetător un test preţios.

După ştiinţa noastră, această modalitate de anchetă nu a depăşit faza experimentelor întîmplătoare, deşi ideea s-a născut, în germene, o dată cu filmul etnografic, cînd Flaherty a proiectat MOANA în satul din Samoa de vest unde filmase[14]. "Lelelava" (foarte bun) se pare că a fost aprecierea unui şef samoa din sat, după vizionarea filmului, vrînd parcă să-l contrazică pe Mc.Luhan, care condiţionează înţelegerea filmului de o anumită competenţă cinematografică.

II

PARTEA NEAUZITĂ A CÎNTECULUI

Adoptînd, hic et nunc, modul de a raţiona al lui Thomas Kuhn, sîntem de părere că sistemul teoretic al unei discipline ştiinţifice se conturează dependent de problematica de cercetare

https://biblioteca-digitala.ro

care - dintr-un motiv sau altul - se plasează în registrul preocupărilor sale centrale şi imediate. O modificare radicală de orientare oferă un bun prilej de verificare a validităţii sistemului, verificare la care el rezistă, ca atare sau parţial remaniat, sau cedează în favoarea unei noi "paradigme ştiinţifice". Primul element pus în discuţie în asemenea ocazii este instrumentarul metodologic.

Etnomuzicologii institutului vor fi în curînd în situaţia de a reflecta asupra sistemului teoretic la care îşi raportează activitatea, din perspectiva noilor obiective de cercetare care li se impun. Antrenaţi pe timp de aproape două decenii în demersul de tipologizare a genurilor şi speciilor folclorului muzical - un demers a cărui semnificaţie şi utilitate sînt în afară de orice discuţie - ei şi-au exersat şi rafinat toate tehnicile de punere în valoare a textului muzical - prin culegere, analiză şi sistematizare-, acordînd o atenţie moderată celor vizînd reliefarea aspectelor specific etno-muzicologice. Deplasarea treptată a centrului de greutate dinspre text către determinările funcţional-contextuale ale acestuia - cu alte cuvinte către funcţiile sociologice, psihologice, simbolice, de comunicare etc. ale muzicii în cadrul culturii populare - îi va obliga să mediteze dacă, şi în ce măsură, modalităţile actuale de investigaţie servesc acest obiectiv de cercetare. Iar întrucît modalităţile la care ne referim sînt angrenate într-un lanţ de implicaţii cauzale, etnomuzicologii vor începe fără îndoială cronologic, cu prima verigă, cea a metodelor de culegere - de constituire şi pregătire a documentelor de teren în vederea prelucrării lor ulterioare.

Nu intenţionăm să supunem unui examen critic metoda "clasică" de culegere, cu atît mai mult cu cît sîntem conştienţi

https://biblioteca-digitala.ro

de faptul că ea dispune de resurse serioase, de care cercetătorii nu au profitat îndeajuns. De altfel, aceasta a fost imaginată cu mult înainte de etapa tipologiilor, într-o perioadă în care problemele de cercetare erau, pînă la un punct, similare celor care urmează să intre în atenţia noastră. Dar, pe de o parte, experienţa acumulată prin tradiţie ai cărei beneficiari sîntem, iar pe de altă parte de altă parte înlesnirile tehnice care ne stau azi la îndemînă, ne permit să gîndim şi să acţionăm - fără a comite o "impietate" - în sensul completării, ameliorării şi actualizării acesteia.

În cele ce urmează, intenţionăm să pledăm pentru includerea filmului în rîndul documentelor de teren, considerînd că avantajele sale în raport cu celelalte tipuri de documente (fişele de informaţii, de observaţie, de informator, fotografiile etc.) contribuie tocmai la evidenţierea aspectelor specifice etnomuzicologice asupra cărora urmează să ne concentrăm în viitor.

Filmul fixează <u>global, în flux continuu, economic şi fidel</u> realităţi etno-folclorice care, prin mijloacele tradiţionale sînt consemnate <u>secţionat, parţial, neeconomic şi mai mult sau mai puţin deformat</u>. Desigur, imagini integrale ale fenomenului investigat se pot obţine şi prin colaţionarea secvenţelor de realitate incluse în documentele tradiţionale; dar, oricare ar fi străduinţa de sintetizare, de imaginare a întregului, reconstituirile nu pot atinge acelaşi grad de precizie şi detaliere.

Filmul ştiinţific este - aşa cum s-a arătat - marcat de subiectivismul perspectivei producătorului său asupra fenomenului studiat[15]. El imortalizează deci numai ceea ce se include strict în "raza vizuală" a camerei de luat vederi plasate în punctul ales, aşa cum documentul scris consemnează doar ceea ce se înscrie în unghiul intereselor de cercetare ale autorului lor.

https://biblioteca-digitala.ro

Dar în timp ce filmul înregistrează exhaustiv, documentul scris înregistrează selectiv şi schematizat ceea ce se oferă privirii din perspectiva adoptată. Prin urmare, pelicula poate surprinde şi aspecte pe care cercetătorul-producător nu le-a urmărit în mod deliberat. Un singur exemplu: după cîte ştim, culegătorii s-au dezinteresat pînă acum de ţinuta vestimentară a lăutarilor angajaţi la nuntă. Fişele de observaţie şi de informaţii nu conţin nici un fel de indicaţii de acest gen; dar filmele dedicate ceremonialului nupţial pot fi consultate cu profit de către cei care sînt, sau vor fi cîndva, preocupaţi de acest aspect.

Imăginea cinematografică, ca şi cea fotografică de altfel, înrămează, izolează şi impune atenţiei o secţiune limitată a realităţii pe care ochiul şi mintea o analizează mai eficient, descoperind sau reinterpretînd detalii neobservate sau considerate nesemnificative. Filmul, ca şi fotografia, stimulează intens imaginaţia omului de ştiinţă, sugerîndu-i piste de cercetare neexplorate. Spre deosebire de aceasta din urmă, filmul surprinde devenirea fenomenelor, mecanisme complexe în acţiune, gesturi care se consumă şi nu ipostaze statice ale acestora. Desigur, setul de fotografii, prinse din acelaşi unghi la intervale scurte de timp şi însoţite de comentarii explicative ample, notate în fişele de observaţie, suplinesc în anumite ocazii şi pînă la un punct pelicula cinematografică[16]. Există totuşi fenomene care nu au şanse de a fi reconstituite inteligibil exclusiv pe baza documentelor tradiţionale. Spre exemplu, un efect sonor special emis de un suflător prin conjugarea poziţiei şi deplasării mîinii pe instrument, a poziţiei instrumentului faţă de corp, a poziţiei şi mişcării buzelor pe ambuşură, a presiunii coloanei de aer puse în vibraţie etc. este greu de imaginat şi înţeles din descriere, mai ales în situaţia în care nu are un corespondent timbral în muzica cultă, mecanismul producerii sale rămî-

https://biblioteca-digitala.ro

nînd enigmatic. Sau: gestica şi mimica interpreţilor care îşi exteriorizează în timpul execuţiei atît efortul fizic cît şi trăirile afective sînt practic imposibil de surprins altfel decît prin filmare.

La nivelul capacităţii de redare, filmul este deci superior celorlalte tipuri de documente de teren, avînd posibilitatea să consemneze, prin semne iconice, fenomene pe care acestea le-ar fi secvenţat, schematizat şi transcodat (cu toate alterările pe care le implică acest proces). La nivelul capacităţii de explicare, motivare şi interpretare, el este însă - cel puţin teoretic - inferior. Căci oricît de dens şi inteligent ar fi conceput, comentariul filmului nu îşi poate permite să acopere toate aceste funcţii, constrîns fiind să-şi cenzureze sever digresiunile explicative, asociaţiile de idei, semnalarea conexiunilor dintre fenomene etc. şi să se rezume la ceea ce este strict legat de imagine, pentru a se înscrie în timpul de proiecţie. Aşa stînd lucrurile, filmarea nu îl dispensează pe cercetător de completarea fişelor de observaţie, de informaţii etc., într-un cuvînt de alcătuirea unei ample documentaţii de tip "clasic", pe baza căreia, de altfel, va realiza montajul şi îşi va redacta comentariul.

Incluzînd filmul în categoria instrumentelor cercetării sale de teren, etnomuzicologul trebuie să îşi propună să speculeze la maximum calităţile care îl particularizează în raport cu celelalte tipuri de documente - pentru a face ca folosirea sa să devină realmente profitabilă - şi să corecteze, printr-un bogat material informativ anex, deficienţa sa la nivelul capacităţii de explicitare şi interpretare a fenomenelor etno-folclorice.

https://biblioteca-digitala.ro

Considerînd că filmarea este costisitoare şi că pelicula trebuie consumată cu chibzuinţă, în situaţiile în care utilitatea investiţiei este evidentă, ne-am pus problema dacă există aspecte etnomuzicologice mai indicate pentru filmare decît altele şi dacă se poate întocmi o "listă de priorităţi", pe criteriul eficienţei peliculei în cercetare. A stabili însă priorităţi înseamnă a ordona ierarhic, după criteriul propus, problemele care trebuie să stea în atenţia cercetării etnomuzicologice cu film - probleme care, înainte de toate, trebuie formulate. Încercînd să le formulăm, ne-a frapat dificultatea de a delimita net aspectele strict etnomuzicologice de cele etnologice generale. Spre exemplu: statutul muzicianului popular profesionist în comunitatea tradiţională rurală, sau: aculturaţia care afectează creaţia muzicală folclorică actuală nu privesc numai etnomuzicologia. Există totuşi aspecte a căror studiere este în mod evident în primul rînd de competenţa etnomuzicologiei, şi anume cele al căror eveniment central îl constituie interpretarea muzicală - vocală sau instrumentală, solistică sau de grup. Examinîndu-le, din perspectiva unei posibile priorităţi în cercetare a unora faţă de celelalte, am ajuns la o concluzie care ne-a surprins pe noi înşine: nu credem că există <u>în principiu</u> fenomene a căror studiere prin film este mai indicată decît a altora. Atîta vreme cît "il n'est pas de musique sans mouvement du corps"[17], nu există acţiuni de performare care să nu se manifeste prin gesturi perceptibile vizual, semnificative dintr-un anumit punct de vedere. Există în schimb filmări lipsite de sens, în măsura în care nu au fost concepute fie a) în intenţia obţinerii unor informaţii precise, subordonate unor, sau utilizabile în, cercetări ulterioare (cazul filmelor-fişă), fie b) ca argumente în sprijinul unei ipoteze sau ca etape ale unei demon-

https://biblioteca-digitala.ro

straţii ştiinţifice (cazul filmelor-studiu); există de asemenea producţii cinematografice defectuos sau stîngaci realizate, în ca tehnicile de filmare şi montaj nu slujesc nici scopul lor esenţial şi nici fenomenul etno-folcloric asupra căruia se concentrează.

Nu vom judeca deci valoarea ştiinţifică a unui film - şi implicit oportunitatea unei filmări - din perspectiva interesu lui imediat pe care îl suscită fenomenul înregistrat pe peliculă. O vom judeca însă mai întîi din perspectiva semnificaţiei obiectivului de cercetare urmărit, a coerenţei şi rigorii cu care filmul se structurează în raport cu acest obiectiv; iar apoi, în funcţie de gradul de adecvare a tehnicilor de filmare şi montaj la obiectivele de cercetare, pe de o parte, şi la particularităţile faptului investigat, pe de altă parte. Căci, neîndoielnic, unghiurile de captare a imaginilor, cadrul contextual decupat, durata relativă a secvenţelor, insistenţa pe detalii sau grosplanuri, procedurile de montaj etc.nu trebuie să fie opţiuni pur subiective ale cercetătorului-producător, ci date cel puţin parţial determinate de ideea centrală a filmului şi de calităţile structurale ale fenomenelor studiate. Spre exemplu, un film dedicat construcţiei unui instrument popular ar fi, după opinia noastră, avantajat de intervievarea filmată a constructorului care, stimulat prin dialog, ar putea descrie şi explica fiecare operaţie executată în faţa camerei de luat vederi (comentariul filmului urmînd să "traducă" în termeni ştiinţific, să adîncească şi eventual să corecteze explicaţiile informatorului); filmul preocupat de expresia corporală şi facială a ţăranului care cîntă pentru sine ar avea de cîştigat folosind ciné-vérité-ul; filmul despre tocmeala lăutarilor pentru nuntă ar putea fi o reconstituire bazată pe un scenariu schiţat în linii foarte largi

https://biblioteca-digitala.ro

(pentru a îngădui <——————> "actorilor" ocazionali să improvizeze): filmul consacrat tehnicii instrumentale a unui interpret popular ar trebui să recurgă alternativ la filmarea normală şi la rallenti ş.a,m.d.

Formularea unui program tematic de cercetare etnomuzicologică cu film[19] - program pe care ni-l imaginăm ca pe o grilă incluzînd sau permiţînd includerea şi gruparea pe cicluri a tuturor fişelor-peliculă - va controla repartiţia echilibrată a eforturilor de cercetare cu film, sugerînd prin aceasta unele soluţionări circumstanţiale ale problemei priorităţilor de filmare. Atunci cînd cercetătorii vor fi în situaţia de a opta între o filmare sau alta, decisive vor deveni însă, în ultimă instanţă, raritatea, perisabilitatea sau receptivitatea la influenţe a faptelor luate în consideraţie.

N O T E

1. C.Brăiloiu era şi el adeptul acestui punct de vedere, considerînd că maşina este obiectivă, numai reproducerile ei fiind integrale şi de netăgăduit.

2. În sensul celor comentate de Jay Ruby în Exposing yourself: Reflexivity, Anthropology and Film , în "Semiotica," 3o,1/2, (198o),p.153-179.

3. L'encyclopédie du cinéma dirigée par Roger Boussinot, Bordas, 1967,p.465.

4. Jacques Durand, L'utilisation du film culturel et scientifique dans les musées ,în "Museum",vol.XVI /2,1963,p.82.

5. Jay Ruby, op.cit., p.162.

6. Ian Jarvie, Nanook of the North ,în "American Anthropologist," vol.8o, nr.1, march 1978,p.196-197.

https://biblioteca-digitala.ro

7. Jean Rouch, Le film ethnographique ,în Ethnologie générale , sous la direction de Jean Poirier, Encyclopédie de la Pléiade, Gallimard, 1968, p.430-434.

8. Vezi modul în care Chick Strand rezolvă problema reflexivităţii în filmul etnografic "Mosori Monica".

9. Annette B.Weiner, Epistemology and Ethnographic Reality: A Tobriand Island Case Study ,în "American Anthropologist" vol.80, nr.3, 1978, p.753.

10. ibidem, p.757.

11. Jean Rouch, op.cit.,p.453.

12. Lotman compară filmul cu un fragment de viaţă surprins printr-o hîrtie perforată în Jurij Lotman, Semiotics of Cinéma ,"An.ARBOR",N.5, Michigan, 1976, p.23.

13. Filmul studiu poate să abordeze şi fenomene statice, mişcarea de idei suplinind această lipsă.

14. Lowell D.Holmes, Moana ,în "American Anthropologist" vol.81, nr.3, sept,1979,p.736.

15. Jay Ruby, op.cit.

16. Către sfîrşitul secolului al XIX-lea, într-o pericadă în care filmul nu exista încă, etnologii Regnault şi Comte au avut ideea de a utiliza aparatul "fusil chronophotographique"(inventat de Marey în 1888) - aparat permiţînd înregistrarea a 1-5 instantanee pe secundă - în cercetarea aspectelor dinamice ale culturii populare. Pentru detalii, vezi Jean Rouch, op cit., p.435 - 436.

17. Gilbert Rouget, L'enquête d'ethnomusicologie ,în vol. Ethnologie générale ,... p.333.

18. Credem că un program tematic pentru realizarea de filme-studiu va fi cu mult mai greu de întocmit şi, poate, mai

https://biblioteca-digitala.ro

puţin indicat. Faptele de cultură muzicală populară prezintă o multitudine de faţete, conexiuni, implicaţii, semnificaţii; filmele-studiu trebuie să le poată aborda fără constrîngere de pe orice versant şi orice poziţii epistemologice. De altfel, un asemenea program este mai dependent de orientarea dominantă la un moment dat în cercetare, deci mai expus devalorizării temporale.

https://biblioteca-digitala.ro

Les possibilités et les limites du film dans la recherche ethnologique actuelle.Diptyque.

(Résumé)

La recherche initiée sur les possibilités et les limites du film ethnographique scientifique a abouti aux résultats suivants: a) la détermination des catégories du film ethnographique scientifique (le film-fiche de réconstitution, le film-fiche d'observation et le film-étude), b) l'ébauche d'une position pratique vis-à-vis du rapport objectif-subjectif et c) l'examen approfondi des problèmes du film ethnomusicologique.

L'article met en évidence la supériorité du film ethnologique par rapport aux autres documents de terrain, documents qui doivent découper, simplifier et transcoder la réalité qui fait l'objet de la recherche. Mais l'existence de quelques limites réelles (capacité réduite d'expliquer, motiver et interpreter) impose l'utilisation d'un instrument auxiliaire (cahier du film), complémentaire à la documentation traditionnelle, dont la présence sera toujours obligatoire.

https://biblioteca-digitala.ro

ACTUALITATEA METODELOR MODERNE ÎN CERCETAREA INSTRUMENTELOR POPULARE

Iosif Weisz

Etnomuzicologia românească posedă o veche tradiţie în cercetarea instrumentelor muzicale folosite în folclorul nostru. De la apariţia primei lucrări mai cuprinzătoare consacrate acestei teme, aparţinînd lui Theodor Burada şi intitulată "Cercetări asupra danţurilor şi instrumentelor de musică ale românilor"[1] au trecut mai bine de 1oo de ani. De atunci, interesul generaţiilor următoare de muzicieni români pentru aceeaşi temă nu a încetat, chiar dacă o altă lucrare de o factură comparabilă cu cea a lui Burada a trebuit să aştepte cîteva decenii bune[2]. Constantin Brăiloiu, H.Brauner, Sabin V.Drăgoi şi alţii au consemnat cu conştiinciozitate, în descrieri cît mai amănunţite, instrumentele muzicale pe care le întîlneau în culegerile lor de folclor. Aceste consemnări, oricît ar fi fost de amănunţite, ca schiţe sau ca descrieri, nu au vizat niciodată o cercetare sistematică, fie cu caracter monografic - dedicat unui singur instrument anume, - fie în intenţia de a inventaria totalitatea instrumentelor folosite în performarea muzicii noastre populare. O asemenea preocupare şi activitate a putut fi pusă pe agendă abia după înfiinţarea Institutului de folclor, ca instituţie de stat, în anul 1949, concretizîndu-se în importanta lucrare a lui Tiberiu Alexandru, citată mai sus[3].

Cercetarea monografică a unor instrumente populare sau devenite populare - aşa cum precizează Tiberiu Alexandru - a des-

https://biblioteca-digitala.ro

chis o pagină nouă în etnomuzicologia românească. Vizitarea şi cercetarea unor centre renumite de constructori de fluiere[4] sau de alte instrumente muzicale[5], investigarea unor meşteri constructori (ca Mihai Lăcătuş din jud.Suceava[6] sau Ion Arsene din Muscel, jud.Argeş[7]) ca şi unele studii cu caracter monografic, ca acelea consacrate cimpoiului[8], "şueraşului de cucută"[9], ţambalului[10], viorii[11] etc. au pus în evidenţă existenţa unei varietăţi atît de impresionante şi în acest domeniu al folclorului nostru, încît lucrarea de sinteză a lui Tiberiu Alexandru, apărută în urmă cu peste două decenii, continuă să ni se înfăţişeze ca un adevărat memento, departe de a fi fost epuizat.

Dar oricît de fructuoasă ni se pare stăruinţa constantă a folcloriştilor noştri de a dezvălui cît mai multe laturi ale acestei bogăţii a folclorului românesc, cercetările şi studiile instrumentelor populare nu au depăşit, cu rare excepţii, caracterul descriptiv al instrumentelor respective. Cu toate acestea, lucrarea citată a lui Tiberiu Alexandru a reprezentat un pas înainte, important şi necesar, prin încercarea consecventă de a stabili, pe lîngă întinderea fiecărui instrument descris, elementele esenţiale ale acordajului sau ale scărilor, deşi în cazul unor construcţii empirice de instrumente populare, ca de pildă fluierul, notarea pe portativ a sunetelor reale date de instrumentele respective întîmpină uneori mari dificultăţi, datorită caracterului lor netemperat. În ţări mai dezvoltate din punct de vedere tehnic, această latură a cercetării instrumentelor populare este rezolvată mai precis prin măsurări obiective, cu o aparatură adecvată, al căror rezultat se exprimă prin număr de vibraţii sau perioade pe secundă al fiecărui sunet reprodus de instrumentul respectiv. Dar şi în alte cazuri, cum sînt, de pildă, instrumente cordofone, acordajele consemnate în timpul culegerilor - dacă sînt consemnate! - rămîn de multe ori insuficiente, deoarece instrumentistul

https://biblioteca-digitala.ro

îşi poate modifica în mod spontan acordajul instrumentului său în funcţie de necesităţile practice reclamate, de la caz la caz, de melodia interpretată. De aceea, se poate observa uneori chiar pe parcursul unei singure culegeri că acordajul variază de cîteva ori, cum este cazul cobzei, fără a mai vorbi despre scordaturile la vioară care sînt destul de frecvente[12]. Pe acest tărîm numai aplicarea riguroasă a metodei de cercetare cultivată de C.Brăiloiu şi şcoala sa, de a consemna în mod consecvent, în timpul culegerii, pe fişele de înregistrare, acordajul fiecărui instrument, ori de cîte ori intervine vreo schimbare, ar fi putut furniza un material destul de numeros pe baza căruia s-ar fi putut alcătui o listă destul de completă a tuturor acordajelor uzitate în folclorul muzical românesc, permiţînd generalizări pertinente pe baza metodei statistice.

Analiza succintă a problemelor legate de cercetarea instrumentelor populare cu metodele pe care le-am putea numi "obişnuite" credem că a fost necesară pentru a arăta că trecerea la o altă agendă de lucru, bazată pe posbilităţile noi pe care le oferă condiţiile favorabile create cercetării ştiinţifice de stadiul actual al tehnicii moderne, dintre care unele sînt accesibile şi Institutului nostru, nu este reclamată de epuizarea agendei "tradiţionale", ci de cele mai profunde esenţe ale creaţiei noastre populare muzicale.

Apariţia din timp în timp a unor mari virtuozi ai muzicii noastre populare instrumentale, indiferent de instrument, al căror stil reprezintă de fiecare dată o nouă variantă de creativitate, construită pe modelul stilului popular al instrumentului respectiv, pare, într-adevăr, să ridice în faţa cercetării pro-

https://biblioteca-digitala.ro

bleme care depăşesc interesul pur ştiinţific, rezolvarea lor putînd să servească la lărgirea înţelegerii unor aspecte ale resurselor expresive pentru fiecare instrument, ceea ce ar deschide perspective noi atît pentru învăţămîntul artistic, cît mai ales pentru arta interpretativă în general, fie ea populară sau nepopulară.

Adevărul acestei aserţiuni nu trebuie căutat prea departe. Orice violonist ştie, de pildă, că interpretarea violonistică a marelui nostru Enescu ascunde unele "secrete" care îl fac de neconfundat. Deşi acest aspect al unicităţii stilistice a oricărui mare maestru este de la sine înţeles, totuşi, la Enescu ea apare atît de pregnant încît numai consultînd partiturile sale, presărate cu numeroase adnotări referitoare la tehnica de obţinere a unei anumite expresivităţi a unor sunete, voite de compozitor în special atunci cînd este vorba despre instrumente de coarde, poate sugera materialitatea specifică a expresivităţii violonistice unice a stilului enescian. Să fie doar o coincidenţă că primele sale lecţii de vioară le-a luat de la un maestru lăutar ?

Pe de altă parte, orice violonist cu şcoală, care a ascultat vreuna din interpretările virtuozilor populari ai viorii, dacă este rugat să reproducă cu instrumentul său unele pasaje ascultate sau dacă este consultat ca specialist al instrumentului respectiv în vederea găsirii formei grafice cele mai adecvate pentru transcrierea pasajului respectiv pe portativ, va ezita întotdeauna şi pînă la urmă îşi va declina deschis competenţa. Din lipsa cunoaşterii aceloraşi "secrete" care definesc, pînă la urmă, esenţa stilisticii populare.

Există, fără îndoială, o infinitate de astfel de particularităţi insuficient cunoscute ale tehnicii instrumentale populare, care reprezintă în folclorul nostru zestrea tradiţiei in-

https://biblioteca-digitala.ro

strumentiştilor populari, fie că este vorba despre vioară, clarinet sau nai. Studierea acestor aspecte este imposibilă altfel decît cu mijloace audio-vizuale moderne. Trebuie să recunoaştem că o astfel de idee nu a putut să apară decît odată cu mijloacele moderne de înregistrarea a mişcării, ale căror performanţe, se ştie, pot satisface astăzi necesitatea analizei mişcărilor celor mai rapide - ca zborul unor insecte sau comportamentul dinamic al unui glonţ de revolver.

Putem întrezări, într-adevăr, ajutorul imens pe care este capabil să-l ofere pentru cele mai complexe notări polifonice înregistrarea concomitentă a sunetului şi a imaginii (încetinită sau nu) a unei execuţii a unui grup de instrumentişti (sau a unui singur instrumentist). Cu toate că acest ajutor devine eficace în mod diferenţiat de la instrument la instrument, şi deşi el depinde într-o măsură hotărîtoare de cunoaşterea prealabilă şi destul de profundă a instrumentelor respective de către cercetător, acest aspect al folosirii înregistrărilor kinetice concomitent cu cele acustice poate avea mai mult un caracter auxiliar, pentru uşurarea studiilor de armonie şi de polifonie instrumentală populară. Deşi nu este de neglijat nici acest aspect, el nu influenţează, de cele mai multe ori, în mod hotărîtor rezultatele cercetării.

Studiul tehnicii instrumentale este, deci, acel domeniu în care metoda audio-vizuală se impune ca indispensabilă. Totuşi, studierea unei serii de instrumente populare cu ajutorul metodei amintite nu este întotdeauna relevantă pentru tehnica instrumentului respectiv (ca de ex. la studiul unor instrumente de alamă, al acordeonului, ghitarei etc.). De aceea, pentru început, se poate preconiza aplicarea metodei audio-vizuale în cercetarea organologiei populare după o listă de priorităţi, bine gîndită, în capul căreia trebuie să figureze acele instrumente despre care ştim dintr-o

https://biblioteca-digitala.ro

îndelungată experienţă că ea va oferi rezultate deosebite, cum ar fi desigur vioara, clarinetul, fluierul, naiul. Aplicarea acestei metode va ridica cu siguranţă dificultăţi al căror număr nu poate fi prevăzut apriori. Unele pot fi cunoscute încă de pe acum. Dintre acestea din urmă poate fi menţionată problema filmărilor rapide, necesare pentru a permite analiza detailată a unor mişcări care ne interesează. Combinarea filmărilor rapide cu înregistrarea sonoră va ridica probabil probleme speciale care vor trebui să fie studiate şi rezolvate împreună cu corpul de tehnicieni de înaltă competenţă pe care îl are institutul nostru. Credem că trecerea neîntîrziată - chiar şi fără un studiu prealabil al celorlalte aspecte menţionate mai sus - la primele experimente este posibilă cu utilajul existent şi de aceea ne exprimăm convingerea că forul de înţelepciune care este conducerea colectivă a Institutului nostru va găsi cît mai curînd căile concrete de traducere în viaţă a acestor modeste sugestii, care vor marca astfel un început promiţător al folcloristicii în domeniul organologiei populare.

N O T E

1. Theodor T.Burada, Cercetări asupra danţurilor şi instrumentelor de muzică ale Românilor, în "Almanah musical", Anul III, 1877, Iassi, Tipo-Litografia H.Goldner.

2. Tiberiu Alexandru, Instrumente muzicale ale poporului român, Lucrare apărută sub îngrijirea Institutului de folclor, Bucureşti, E.S.P.L.A., 1956.

3. Op.cit.

4. Tiberiu Alexandru, Despre meşterii "fluieraşi" din Hodac, în "Studii şi cercetări de etnografie şi artă populară" (Bucureşti), Muzeul de artă populară a R.S.R., 1965.

https://biblioteca-digitala.ro

5. Ioan R.Nicola, Constructori amatori de instrumente muzicale din Transilvania, în "Anuarul Muzeului de etnografie al Transilvaniei", (Cluj-Napoca), 1959-1961.

6. Tiberiu Alexandru, Tilinca. Un străvechi instrument muzical al Românilor, în "Studia Memoriae Belae Bartok Sacra", Budapest, Akadémiai Kiadó, 1956. Vezi şi a.a. Folcloristică, Organologie, Muzicologie-Studii, Editura muzicală. Bucureşti, 1978, p. 152 pass.

7. Adrian Vicol, Un constructor de fluiere muscelean, în "Revista de etnografie şi folclor",9 (1964), nr.3.

8. Gottfried Habenicht, Un cimpoier bănăţean în "Rev. de etnografie şi folclor" 17 (1972), nr.4; a.a. Cimpoiul hunedorean, în "Rev.de etnografie şi folclor", 18 (1973), nr.5.

9. Iosif Herţea, Şueraşul de cucută, în "Rev.de etnografie şi folclor", 9 (1964), nr.4-5.

lo. Adrian Vicol, Contribuţii la o monografie a ţambalului, în "Rev.de etnografie şi folclor", 15 (197o), nr.5.

11. Tiberiu Alexandru, Vioara ca instrument popular, în "Revista de folclor", 2 (1957), nr.3.

12. Florin Georgescu, Despre unele aspecte inovatoare în practica muzicii populare instrumentale, în "Rev.de etnografie şi folclor" 15 (197o), nr.3.

https://biblioteca-digitala.ro

L'actualité des méthodes modernes dans la recherche des instruments populaires

(Résumé)

Bien que l'étude des instruments populaires roumaines a une tradition dépassant un siècle, nos préoccupations pour leur recherche monographique ne depassent deux ou trois dizaines d'années, en général les ouvrages de ce genre n'ont visé avec très rares exceptions, que les détails de construction des instruments, la terminologie populaire, les accordages ou les échelles reproduites in vitro, les registres etc. L'apparition de temps en temps, de quelques virtuoses authéntiques de la musique instrumentale roumaine, indifféremment de l'instrument, leur style d'interprétation représentant chaque fois une nouvelle variante de créativité construite sur le modèle du style populaire de l'instrument respectif, mais que pose des problèmes spéciaux du domaine technique instrumental. Les moyens modèrnes audio-visuels, offrant la possibilité d'enrégistration, c'est-à-dire l'étude simultanée du son et de l'image (du mouvement) peuvent faciliter également la recherche de cet aspect de la pratique des instruments populaires, contribuant ainsi à la définition de leur éssence populaire. L'auteur plaide pour l'introduction de ces moyens modernes dans l'organologie populaire.

https://biblioteca-digitala.ro

REFLECȚII ASUPRA EVOLUȚIEI FORMEI MUZICALE ÎN FOLCLORUL ROMÂNESC CONTEMPORAN

Corneliu Dan Georgescu

1. Alături de alte discipline, și muzicologia (respectiv, etnomuzicologia) a împrumutat masiv, în special în ultimele decenii, instrumentarul analitic propus de lingvistică; cupluri noționale (cum ar fi, de exemplu, axă sintagmatică/axă paradigmatică) - acceptate adesea fără rețineri dictate de unele diferențieri esențiale la nivel semiotic între cele două "limbaje" - se suprapun nu odată, parțial sau total, altor noțiuni, "tradiționale", interacționînd cu acestea în cele mai neașteptate modalități și reușind să aducă precizări importante în domeniul abordat.

2. Noțiunea de <u>formă</u> (chiar dacă ne limităm la o referire strictă la accepțiunea ei muzicală) implică, poate mai mult ca oricare alta, un vast "cîmp speculativ" ce poate include în sfera sa detalii pur tehnice sau considerații filozofice; nu intenționăm, desigur, să acoperim toată această zonă (cu atît mai puțin să ne ocupăm de dicotomia formă/conținut, atît de discutabilă). În cele ce urmează ne vom interesa exclusiv de forma înțeleasă ca "dezvoltare organică a unei (sau unor) structuri sintactice în funcție de posibilitățile și limitele unor obiecte sonore și, totodată, dezvoltarea organică a unor obiecte sonore în funcție de posibilitățile și în limitele unei (sau unor) structuri sintactice"[1]. Această posibilă definiție include în mod explicit, ca factor esențial, ideea echilibrului, a relației specifice

https://biblioteca-digitala.ro

biunivoce între o sintaxă şi un material muzical(sau "obiect sonor").

3. Muzica cultă - în special cea a secolelor precedente, mai coerent teoretizată (uneori prea coerent, adică rigid) - prevede acest echilibru (de exemplu, prin normele tradiţionale specifice ale armoniei, contrapunctului clasic), fără a dispune de utilajul noţional menţionat anterior. Reinterpretate, aceste teorii oferă numeroase exemple de "interdicţii formale", de fapt, dezacorduri între o categorie sintactică şi un material muzical (termen pe care îl preferăm celui de "obiect sonor", avînd un înţeles mai general) considerat "inadecvat". (De exemplu, în teoria contrapunctului tradiţional - model al unei categorii sintactice polifone - este interzis "mersul melodic în arpegiu", element particular derivat dintr-o altă categorie sintactică, cea homofonă). În perspectiva acestor "contacte indezirabile" între o sintaxă şi un material muzical impropriu (sau invers) pot fi reexplicate multe reguli atît de stricte ale teoriei muzicale culte clasice, reguli care urmăresc crearea explicită a premiselor pentru o "formă ideală", conform concepţiilor estetice şi practicii muzicale ale unei anumite epoci.

4. Evident, în muzica folclorică, "acordul" între o categorie sintactică şi materialul muzical adecvat se realizează prin ajustarea, în practica orală a unei colectivităţi, a celor doi parametri. Puterea tradiţiei face ca acest echilibru să apară - comparativ cu muzica cultă, unde contribuţiile originale individuale au o altă semnificaţie - dintr-un punct de vedere, mai rezistent la schimbări întîmplătoare dar, deasemeni, din alt punct de vedere, mai puţin rigid şi, în orice caz, mai puţin conştient controlat, stabilizat de către o teorie corespunzătoare. Astfel, "conservatorismul" formei în muzica populară, remarcat de către cercetători eminenţi[2], se converteşte pe neaşteptate, în anumite

https://biblioteca-digitala.ro

contexte, într-o fragilitate surprinzătoare.

5. Înainte de a încerca analiza unui asemenea context, este necesar să amintim faptul că, în pofida echilibrului său intern, forma muzicală a fost supusă unei continue evoluţii (exceptînd poate anumite medii unde conservarea ei a devenit un scop în sine, cu motivaţie paramuzicală[3]). Mobilul acestei evoluţii îl constituie tensiunea dinamică ce apare între cei doi factori menţionaţi. Într-adevăr, fiecare formă muzicală individuală induce o imperceptibilă abatere dela "acordul formal" general. Nu ne referim doar la eventuale modificări ale "schemei formei" (noţiune independentă de cea de formă[4]), ci la posibilitatea ca o sintaxă anumită să tolereze, cu o adaptare minimă, un material muzical parţial diferit de cel considerat ideal. Este calea firească prin care forma muzicală - văzută ca aspect global, generalizat, al formelor corespunzînd fiecărei piese muzicale concrete - se modifică, "evoluează"; este, în acelaşi timp, şi procesul care reglează "eliminarea", ca neconforme "modelului ideal", a acelor produse artistice care "abuzează" de dinamismul acestei tensiuni, nereuşind să refacă "acordul intern" sintaxă/material muzical, în termeni acceptabili pentru colectivitatea care "consumă" produsul artistic respectiv. Cu toate că cei doi termeni ai acestei relaţii pot fi, teoretic, amîndoi responsabili de modificarea echilibrului intern al formei, practic, se poate observa că sintaxa muzicală este mai stabilă, ea adaptîndu-se şi, mai frecvent, adaptînd la normele sale un material muzical a cărui labilitate este mai bine suportată.

6. Abstracţie făcînd de rata accelerată a schimbărilor, "traseul evolutiv" al folclorului muzical românesc în context contemporan poate fi considerat, în cele mai multe cazuri, normal. Astfel, o sintaxă tradiţională asimilează (sau, uneori respinge ca incompatibil), un material muzical relativ divers (provenit

https://biblioteca-digitala.ro

din zone vecine, de influenţă cultă etc.), fără ca modificările produse să afecteze grav, destructiv, unitatea - sau, noua unitate a formei. Este calea care poate produce încă, în unele zone, creaţii noi cu "regim de funcţionare" tradiţional folcloric, chiar dacă ele "sună" uneori neobişnuit pentru "cunoscători". Există însă şi o a doua posibilitate, care nu a fost validată de istoria muzicii ca avînd durabilitate - aceea a "importului de sintaxă", în condiţiile menţinerii aceluiaşi - sau aproape aceluiaşi - material. Paradoxal, o asemenea muzică "sună" uneori mai tradiţional decît în celălalt caz descris; şi totuşi, aici se afectează însăşi "mecanismele generative" ale muzicii populare, în lipsa cărora folclorul nu mai este folclor, adică o artă vie, cu putere de regenerare nelimitată, ci un produs artistic oarecare, la fel de perisabil ca orice "modă artistică" artificială, nedezvoltată organic. (Cazul schimbării simultane a ambelor componente ale formei, caz tipic fenomenului numit "aculturaţie" nu va fi discutat, el conducînd în mod evident la dizolvarea unei arte tradiţionale).

7. Putem exemplifica primul caz - prin asimilarea, în condiţiile existenţei unor categorii sintactice tradiţionale (ca monodia sau heterofonia) a unor formule melodice provenite din alte zone geografice sau straturi culturale, iar al doilea caz - prin desfiinţarea categoriei sintactice monodice, în condiţiile păstrării majorităţii calităţilor paradigmatice ale materialului (prin acompanierea forţată a oricărei melodii solistice) sau, heterofonice (prin afirmarea ansamblurilor mari standardizate care împiedică desfăşurarea liberă a vocilor, iniţial reduse ca număr)[5], sau, a unor calităţi sintactice cum ar fi "flexibilitatea"[6] (prin fixarea unui tipar al formei unic, invariabil, în cazul unor genuri sau specii folclorice caracterizate prin improvizaţie). Desigur, la un nivel pur teoretic, nu ar fi obligatoriu ca sintaxa să nu se "redreseze" după o asemenea "dezechilibrare", recîştigîndu-se viabilitatea formei; practic, trebuie totuşi constatat

https://biblioteca-digitala.ro

obiectiv că se pierd structuri sintactice complexe, organic dezvoltate, în favoarea unor simple şabloane.

8. Desigur, cele expuse aici atît de schematic nu sînt, în realitate, atît de simple (de exemplu, "mecanismele generative" nu se reduc la sintaxă, pe de altă parte, "adaptarea de material nou" nu se desfăşoară fără anumite restricţii, riscuri pentru unitatea formei etc. etc.) Am considerat că nu este totuşi inutil să schiţăm o analiză succintă prin intermediul acestor noţiuni ce par mai obiective, controlabile decît altele, a unor fenomene binecunoscute de către cercetătorii folclorului muzical românesc contemporan.

BIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. Niculescu, Ştefan, O teorie a sintaxei muzicale, în Ştefan Niculescu, Reflecţii despre muzică, Bucureşti, 1980, p.280.
2. Vezi, de exemplu, Tiberiu Alexandru, Béla Bartók şi folclorul românesc, Bucureşti, 1958, p.39.
3. Daniélou, Alain, Traité de musicologie comparée, Paris, 1959, p.72-73.
4. Niculescu, Ştefan, op.cit., p.280.
5. Irina Nicolau şi Speranţa Rădulescu, Taraful de concert şi problemele spectacolului de folclor, în Anuarul ICFD, Seria A 1, 1979, p.231-232.
6. Georgescu, Dan Corneliu, Aspecte structurale ale unităţii folclorului muzical românesc. Despre flexibilitatea sintactică, în "Muzica", Bucureşti, nr.4/1980.

https://biblioteca-digitala.ro

Réflections sur l'évolution de la forme musicale dans le folklore roumain contemporain

(Résumé)

L'acception de la forme comme notion spécifique dépendante d'un équilibre optimal entre des structures syntaxiques et certains "objets musicaux" cuvre la perspective du "déchiffrage" de sa "tension intérieur et implicitement, la mise en relief de quelques "modèles évolutifs" particuliers, dans le cadre d'un langage musical. Une évolution normale de la forme suppose des modifications (ou accomodations, ajustements) successives entre ces deux termes, en fonction de la pratique musicale ou des conceptions estétiques d'une époque (ou zone géographique); les "taux" de ces ajustements, la stabilité du nouvel équilibre conquis etc. connaîssant des aspects typiques pour la musique "savante" ou orale. Généralement, la structure syntaxique se révèle plus stable, ferme, plus "conservatrice" que le matériel musical correspondant: tandis que les modifications au niveau morphologique sont mieux supportées dans le folklore musical , l'"importation" de syntaxe peut conduire à la dissolution de quelques "mécanismes génératifs" complexes, originals, essentiels (et, avant tout, ouverts), à la substitution de ceux-ci par des "clichés fermés" qui ne permet plus la création, mais seulement l'imitation, la contrefaçon.

https://biblioteca-digitala.ro

SEMNIFICAȚII ACTUALE ALE UNOR VECHI BALADE

Vasile Tomescu

O baladă inclusă în opera lui Petar Hektorović RIBANYE/ I RIBARSCHO PRIGOVARANYE I RAZLI -/CHE STAVRI INE SLOXENE PO PETRETV/ HECTOROVICHIV/ HVARANINV./ IN VENETIA APPRESSO/ GIOAN FRANCESCO/ CAMOTIO M.D.LXVIII, in-8°, 54 ff (Pescuitul si convorbirea pescarilor).

BVGARSCCHIC, A.

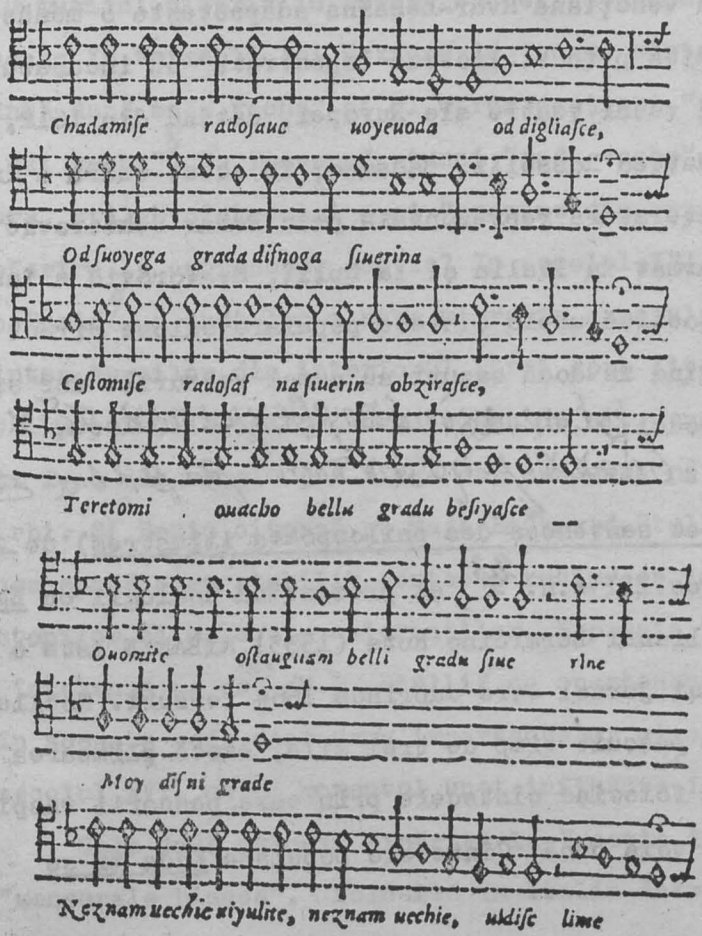

https://biblioteca-digitala.ro

are ca motiv, cum a remarcat B.P.Hasdeu[1], un "eveniment curat istoric": este vorba de evocarea unui moment din epopeea luptelor duse la sfîrşitul secolului XIV de voievozii Tării Româneşti pentru consolidarea autonomiei, în contextul unor intense relaţii politice şi culturale cu popoarele sud-dunărene şi al angajării comune antiotomane.

"Poet al mării", fără îndoială "destul de instruit în muzică" şi cunoscînd atît vechea cît şi noua teorie a contemporanului său G.P. da Palestrina, Petar Hektorović (1487-1572) s-a născut la Hvar, pitorească insulă în Adriatica, leagănul oraşului-port fondat în anul 385 de marinari şi negustori greci, de care aminteşte însuşi numele localităţii (Pharos - semnalizare marină) Hvar). Posesiunea veneţiană Hvar-Lessina adăposteşte o mănăstire franciscană renumită prin biblioteca înzestrată cu incunabule, unul din cele mai vechi teatre ale Europei, datînd din 1612, picturi de Titian, Matteo Rosselli, Bassano; în acest cadru a înflorit de asemeni literatura reprezentată prin Petar Hektorović şi Hanibal Lucić. Format în Italia şi la Split, Hektorović a înserat în opera sa poetică unele cîntece populare culese direct de la sursă, consemnînd în două cazuri nu numai versurile dar şi melodia. Avînd ca model Βίων καὶ ὑποθεγμάτων τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ εὐδοκιμησάντων βιβλία (Vies, doctrines et sentences des philospohes illustres) de Diogène Laërce, sec.III e.n.[23], şi prezentînd analogii cu Egloche pescatorie de italianul Berardino Rota (1533), RIBANYE este o scrisoare în forma unui jurnal care cuprinde 1684 versuri. Nobilul dalmat, după ce a pescuit timp de trei zile, evocă plimbarea făcută într-o barcă folosind cîntecele prin care pescarii răspîndeau în jurul lor voia bună. Cîntecele populare Kada mi se

https://biblioteca-digitala.ro

Radosave (p.19: Cînd voievodul Radosav) şi I klice divojka (p.22: Si strigă fata) au fost auzite şi notate de P.Hektorović de la pescarii Paschoy şi Nichola care, la rîndul lor, "le învăţaseră de la alţii" ("da su se od druzih naučili"), cum afirmă culegătorul însuşi în scrisoarea adresată lui Michsa Pelegrinović la 2o octombrie 1557.[4] In legătură cu primul cîntec în genul BVGARSCCHICA, Radmila Petrović notează,[5] în lumina explicaţiilor date de Hektorović, că "pescarii l-au învăţat de la un alt popor" ("the fishermen had learned it from the other people"). In orice caz, autorul culegerii a urmărit să redea cu fidelitate "acel mod sîrbesc" propriu cîntării denumită bugaršćica,[6] cu care se identifică primul cîntec. Dacă "acel mod sîrbesc" sugerează un spaţiu muzical diferit în raport cu cel autohton, dalmat, bugarsdefineşte în termenii lui Hektorović "anume cîntece populare care se cîntă după moda veche"[7] şi al căror conţinut "provine din vremuri mai vechi".[8] Ce înseamnă atunci "moda veche" - caracterizînd factura, stilul cîntecului - şi "provine din vremuri mai vechi" - cu referire la conţinutul poetic? In secolul XVI - subliniază Jerko Bezić[9] - a avut loc o mare migraţie a populaţiei, care fugea dinaintea turcilor din interiorul ţării spre litoral şi pe insule. Acestei populaţii - sîrbe, croate sau de alt neam - insularii croaţi i-au dat numele (pe lîngă cel cunoscut pe atunci de "Vlahi") de sîrbi. Si Bezic citează pe Maja Bošković-Stulli[10] potrivit căreia «în acea epocă s-au stabilit contacte reciproce între tradiţiile autohtonilor şi cele ale emigranţilor. Expresia "mod sîrbesc" nu este înţeleasă de ea. /M.B.-Stulli/ ca apartenenţa bugaršćicei, ci în aceasta vede doar urma importantelor mişcări etnico-sociale din secolul XVI, ca şi momentul unei influenţe încă neasimilate».

Cele două melodii tipărite la Veneţia în notaţie de tip "mensurale bianca", folosită în Italia între 145o-16oo,

https://biblioteca-digitala.ro

sînt transcrise în notaţie modernă de Franjo Kuhač.[11] Realizînd aceasta, Kuhač remarcă faptul că ambele melodii sînt "feminine", ceea ce înseamnă că se cîntă de sine stătător, fără acompaniament: «Hektorović nu pomeneşte nicăieri de guslă şi cîntecele nu corespund nici titlului "Pescuitul şi convorbirea pescarilor", sub care apar numai pentru că Hektorović le-a cules de pe buzele simplilor pescari». Primul cîntec, Bugaršćica (baladă) - a fost interpretat de un singur pescar - Nichola -, indicaţie care sugerează că este vorba de o monodie, în timp ce al doilea a fost redat de doi pescari - Nichola şi Paschoy -, dintre care unul cînta melodia propriu-zisă, iar celălalt susţinea cîntarea pe un ton mai grav.

Balada, aparţinînd Zilei a doua din acţiunea evocată de RIBANYE, corespunde versurilor 595 - 600

DRUGI DAN a. Bugaršćica

Nikola: Kada mi se Radosave vojevoda oddiljaše, 595
od svojega grada divnoga Siverina,

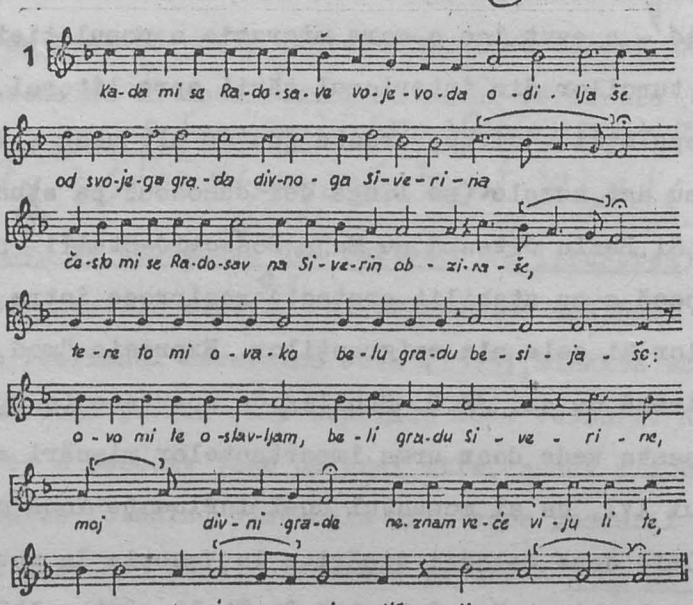

https://biblioteca-digitala.ro

cesto mi se Radosav na Siverin obzirase
tere to mi ovako belu gradu besijaše:
Ovo mi te ostavljam, beli grade Silverine,
moj divini grade
ne znam veće viju li te, ne znam veće vidiš
li me!,

Este o strofă compusă din şase rînduri melodice de inspiraţie avîntată, purtînd amprenta stilului epic arhaic prin caracterul asimetric, "deschis" al frazei, prin intonaţiile pline de patos, prin cadenţe expresive, în contrast cu aspectul de cantillations de tip narativ al începuturilor de frază, avînd ca rădăcină psalmodierea şi conducînd spre tehnica recitar cantando. Putem astfel distinge: a (vers 595), introducere construită pe ambitusul de cvintă, care fixează modul, coborînd pe tonica Fa; b (vers 596), recitativ pe sunetul sextei, de o tensiune culminantă, încheiat cu o cadenţă care rezumă prima parte a rîndului melodic a; c (vers 597); după acestei trei rînduri melodice cu caracter expozitiv urmează d (vers 598), e (vers 599), veritabile cantillations pe treptele V, II, IV, cu cadenţe; a_1, cu cadenţă augumentată ritmic. Spre deosebire de versul de lo silabe specific cîntecului epic obişnuit în folclorul iugoslav, balada la care ne referim cuprinde versuri de 15 sau 16 silabe, cu cezura principală după silaba 7 sau 8. Tot astfel, primele rînduri de versuri sînt urmate de un rînd melodic cu funcţie de refren, care subliniază caracterul strofic al formei. După N.Petrovski [12], tipul de vers compus din 15 sau 16 silabe alcătuind două octosilabe denotă influenţa poeziei italiene iar denumirea bugarštćica are ca origine expresia (poesia) volgare, în opoziţie cu (poesia)latina,

https://biblioteca-digitala.ro

fapt care atestă contingenţele baladei cu eposul latin.

Mişcarea lentă, neprecizată dar implicată în structura melodiei, alte elemente cum sînt semnul apostrof = pauză de respiraţie uneori chiar în mijlocul cuvîntului (transcris de Kuhać prin pauze mici), amintind de stavros din muzica bizantină, fermata, care întrerup pulsaţia regulată a timpilor generînd rubati, ritardandi şi accelerandi, toate acestea constituie evidente caracteristici ale baladei folclorice din spaţiul sud-est european de sinteză latină şi slavă.

Retranscrierea în tempo giusto şi armonizarea melodiei pentru voce cu acompaniament de pian realizate de Kuhać

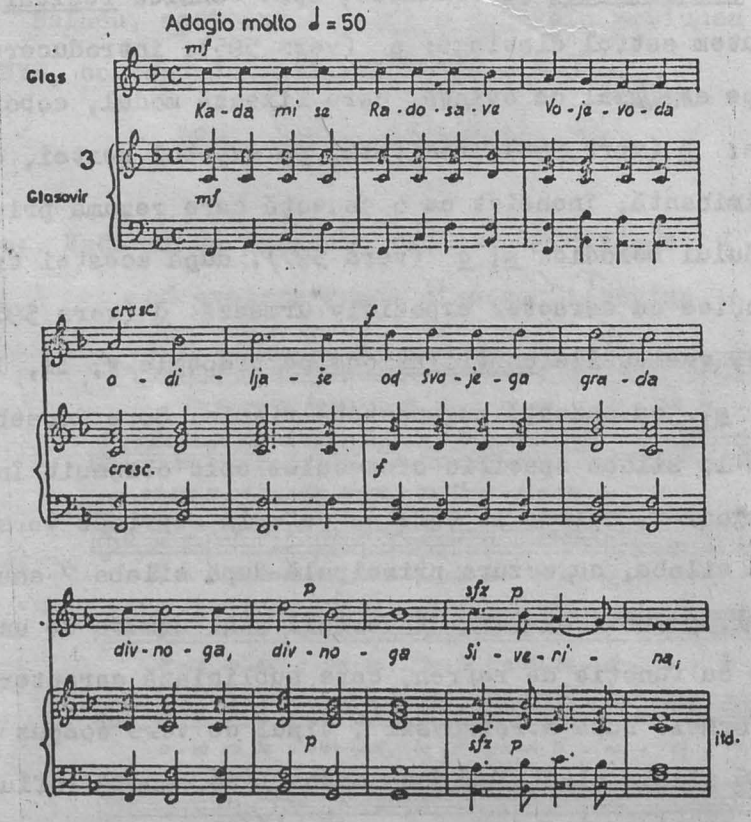

sînt explicate ca o încercare de a "actualiza" balada care

https://biblioteca-digitala.ro

exprimă de fapt estetica şi tehnica epicii muzicale folclorice din prima jumătate a secolului XVI.

Textul publicat de V.Bogisić [13] sub titlul Војводе РАДОСАВ СИВЕРИЊСКИ И ВЛАТКО УДИНСКИ! ⟷ este tradus de al Jordan [14]:

DEUXIEME JOUR a. Bugaršćica

Quand le voïvode Radou prit congé
De sa splendide ville Severin
À plusieurs reprises il jeta un regard
Et adressa ces mots à la blanche citadelle:
- Voilà que je te quitte, o Severin la blanche forteresse,
Ville merveilleuse qui fut à moi,
J'ignore si je te reverrai jamais,
J'ignore si tu me reverras jamais!

Se ştie că ofensiva condusă de sultanul Murat I., după anul 1371 cînd a învins statele sîrb şi ungur, pentru cucerirea de noi teritorii în spaţiul balcanic, a fost înlesnită de disensiunile dintre şefii popoarelor creştine care, de la Marea Adriatică la Dunăre, mai mult se învrăjbeau decît se uneau în faţa teribilei primejdii otomane. Ameninţat de la nord-vest de către regele ungurilor Ludovic de Anjou, şi de bună seamă pentru a frîna tendinţa de subminare a propriului său stat de către boierii mînaţi de interese adverse, Vladislav-Vlaicu - care era cumnat cu Sradimir stăpînitor al ţării Vidinului - îşi asociază la domnie pe fratele său Radu. Războiul purtat de Ludovic împotriva lui Radu are ca rezultat cucerirea vremelnică de către unguri a Severinului, prilejuind probabil şi pieirea lui Vladislav. Identificînd pe Vlatchko din Vidin, Влашко Удбински,

https://biblioteca-digitala.ro

cu Vladislav-Vlaicu Voievod al Ţării Româneşti, Ban de Severin şi Duce de Făgăraş ("Wladislaus Vaivoda Transalpinus, banus de Zerinio et dux novae plantationis terre Fugaras"), cuceritorul oraşului Vidin în 1369, şi pe Radosav na Siverin, Radosavu Siverincu, Радосав Северински, cu Radu I, domn al Ţării Româneşti, c.1377-c.1383, cuceritorul cetăţii Severin de la Ludovic prin luptele din 1376 - 1377, B.P.Haşdeu notează[15] că "depărtarea lui Radu-Negru din Severin de către Vladislav-vodă, poesia poporană sîrbă a luat-o ca o prigonire, ca un act de vrăjmăşie, şi tocmai acesta este motivul baladei în chestiune între cei doi voievozi". Este important să arătăm că ambii domnitori români au avut raporturi destul de strînse cu italienii şi sîrbii pentru a putea suscita interes devenind cu timpul eroi de baladă. Documente istorice şi literare, "scrieri edificatoare" ("Erbauungsschrift") sînt citate ca surse de inspiraţie în ceea ce priveşte oraşul Severin de către Alfred Jensen[16], iar Radu I este menţionat în Cronica Carrarese a fraţilor Galeazzo şi Bartolomeo Gatari, ca şi în cronici sîrbe unde este atestat ca ginerele cneazului Lazar[17]:

„Сь же благоувѣстивыи и великыи кнезь Лазарь иде (вь лѣто ↔ 6881 = 1373 St.XIII, 5) ... Радоула воеводоу оу Оугре"

Din îndemnul şi cu concursul lui Nicodim, călugăr venit din Serbia (?-1406), Radu I zideşte mănăstirea Tismana iar ↔ Vladislav I.Vlaicu, mănăstirea Vodiţa. Aici se crede că Nicodim a realizat Tetraevanghelul (1404-1405), cel mai vechi manuscris miniat din Ţara Românească, aflat azi la Muzeul de Artă al R.S.România sub nr.6672/430.

O interferenţă a baladei cu literatura istorică şi cu

https://biblioteca-digitala.ro

folclorul din zona balcanică, în general cu epica perioadei de dominaţie otomană este ilustrată de epitelul dat oraşului Severin "blanche citadelle", cf. supra, versurile 598 şi 599. După D.Onciul[18], aici ca şi în cazul toponimelor Alba Iulia, Cetatea Albă (Akkerman) sau Belgrad întîlnite în ţările dunărene " avem de-a face cu o particularitate a popoarelor turanice, care distingeau poziţia dominantă sau centrul cu epitelul alb".

In continuare, versurile 601 - 685 ale povestirii, care nu sînt însoţite de linia melodică, evocă pe Radosţav Severineanul pus la încercare de Vladko, voievodul Vidinului în proba de vitejie:

Văzînd Radosav că nu-l poate ajunge
se acoperi cu scutul său penat
şi o porni pedestru în urma cetei,
cu sabia-i lucitoare şi suliţa prelungă pe umăr, Severineanul.
După el se repede Vladko, voievodul Vidinului,
pe calul său voinic, viteazul Vladko.
Şi cînd mi-l ajunse pe Radosav Severineanul
ţinti să mi-l lovească între umeri
îndreptînd suliţa ascuţită prin urechile calului.
Atunci voievodul se întoarce şi vitejeşte
primeşte suliţa pe scutul său cu pene,
pe scut o opreşte şi o reteză cu sabia.
Văzînd asta, Vladko lui Radosav îi grăieşte:
Iată, te-am pus la încercare, Radosave Severinene,
de ştii la nevoie să te aperi,
iar acum fii încredinţat, Radosave, pe suliţa viteză a lui Vladko,

https://biblioteca-digitala.ro

că vreau să te pun, în faţa cetei, voievod.

Înşelat însă în buna lui credinţă, Radosav este trimis de Vladko la perzanie.

După cum observă A.B.I.Balotă [19] "la bugarštica a réuni dans son anecdotique les réflexes épiques, distincts initialement de deux événements, contemporains cette fois: la conquête de la forteresse de Vidin par Louis le Grand (1342-3182), roi de Hongrie, et la perte par la principauté de Valachie de la forteresse de Severin occupée par le souverain magyar de la campagne de Vidin. Dans les deux cas le traitement littéraire des événements s'est effectué en retenant (en accord avec la technique littéraire ancienne de l'épiqué sud-slave) parmi les événements s'y réflechissant, seulement le noyau essentiel: l'amertume que le prince de Valachie ressentit de la part de Severin et de la conquête de Vidin à la suite d'un acte de félonie. La fusion des deux anecdotes initiales en une forme poétique nouvelle - la bugarštica dalmate - dont l'objectif épique était de mettre en valeur une anecdote en premier lieu pathétique et non pas de perpétuer un certain exploit chevaleresque historique, a provoqué aussi naturellement la rédaction du nombre des protagonistes, le créateur secondaire, le Dalmate, retenant d'entre les protagonistes initiaux, deux couples au moins, seulement ceux qui exprimaient littérairement des sentiments forts, pathétiques". In ce priveşte "L'essai d'interprétation par B.P.Haşdeu de second épisode de l'anecdote de la burgarštica - la capture de Radivoi par trahison et son emprisonnement par Vlatko - comme un développement du thème littéraire de "l'hostilité entre les frères"

https://biblioteca-digitala.ro

est indubitable. En effet, du prétendu conflit entre les deux fils de Nicolas Alexandre (1333-1364) il n'existe aucune preuve documentée, ni même une hypothétique probabilité".

Luînd în consideraţie versurile 654-655(cf.supra),Asmus Soerensen remarcă[20]:"Severine nu poate fi nimic altceva decît românescul Turnu Severin;iar pe voievodul udinski trebue să-l căutăm în aceste ţinuturi"("Severine kann nicht anderes sein als rumänische Turnu Severin; den vojvoda udinski haben wir also auch in jenen Gegenden zu suchen"). "Totodată însă - continuă A.Soerensen - Udin nu reprezintă altceva decît forma sîrbă genuină a vechi-bulgarului Vъdin Bъdin,fiind astfel verba de Vidin.O confirmare neaşteptată îşi află această interpretare graţie unui cîntec bulgar anume nr.23 din culegerea lui Dozon ,în care un haiduc cu numele Radan cade prizonier,printr-un şiretlic,în mîinile lui Paşa din Vidin.Concordanţa este deosebit de izbitoare într-un anumit punct":

[versurile citate mai sus din RIBANYE;în versiunea Bogišić,versurile 61-63;trad.cf.supra]

А сада ти вера Руди, Радосаве Влаткова, Витешко копје
Да те хоћу прид дружином поставити.

Dozon,cîntecul citat,versurile 15-18

В Мухамеда са заклъвом
Байрактар щѫ го направѣ
да води отбор-юнаци,
да пази казни от обир.

J'en jure par Mohammed,
Je le ferai port-drapeau
pour qu'il conduise des braves d'élite
qu'il préserve les convois du pillage.

"Acest cîntec ne demostrează două lucruri,primo că în Est deja în secolul XV existau cîntece de mari proporţii cu versuri lungi,secundo că în sec.XVI aceste cîntece au putut deveni cunoscute printr-o întîmplare sau alta în ţinuturile maritime,deci departe de locul de origine respectiv".

https://biblioteca-digitala.ro

Anton B.I.Baletă afirmă [21] "Românismul originar al acestei bugarştiţe dalmate" referindu-se la acelaş cîntec publicat de A.Dozon,[22] în care este evocată şi muzica printre factorii participanţi la acţiune. Despărţirea lui Radosav de cetatea Severin este un prilej de jale.

După acest episod, voievodul român închină în sănătatea ostaşilor săi, dar, atacat de oamenii sultanului, este prins şi dus în temniţa din Vidin pentru a fi executat. El obţine însă îngăduinţa de a cînta din fluier pentru ultima oară. Cîntarea sa tristă este auzită de Radofa, nepotul viteazului prins, apoi de credincioşii lui Radan care vin să-l elibereze:

La perfidie du pacha de Vidin

Du Sultan un ordre est arrivé
au pacha de Vidin
d'arrêter Radan
ou de lui prendre la tête...
/Radu prins de oamenii lui paşa/
J'ai une prière à vous adresser:
avant de mettre à mort,
(permettez-moi) de jouer de la flûte,
afin que petits et grands entendent
comment Radan meurt.
Les kavas le lui permirent

https://biblioteca-digitala.ro

Radan se mit à jouer de la flûte,
et les forêts en gémirent.
[Радан си свирка изкара,
65 Таман му очи превръзват]
Radoïa dit à la troupe:
camarades, jeunes pallicars
c'est la flûte de mon oncle
pourquoi a-t-elle un son si plaintif?
sur pied, fidèles compagnons,
allons au secours de mon oncle, -
Radan a jeté sa flûte,
on est juste en train de lui bander les yeux.
Radoïa arrive avec les pallicars,
il disperse les kavas...

Veneţia este de asemeni atestată ca locul unde a fost notat cel mai vechi text cunoscut al unei balade despre Stefan Voievod, Domnul Moldovei. Nikodem a culeş cîntecul şi l-a transmis lui Jan Blahoslaw - scriitor şi teolog ceh (1523 - 1571) aflat în relaţii cu Luther şi cu Melanchton - care l-a încorporat în lucrarea Gramatika Ceská, scrisă în ajunul morţii sale. Versurile erau menite să ilustreze Slowenský dialectus[23]:

Pisen slowenská od Benátek, kdež hojně jest Slowáků neb Charwatů, přinesená od Nikodéma.

Dunaju, Dunaju, čemu smuten tečeš?
Na wersi Dunaju try roty tu stojú,
Perwsa rota Turecká,
Druhá rota Tatarská
Treta rota Wołoska,

https://biblioteca-digitala.ro

W tureckým rotě šablami šermujú,
W tatarským rotě strylkami strýlajú,
Wołoským rotě Štefan wyjwoda.
W Štefanowy rotě dywońka plačet,
I płačuci powídała: Štefane, Štefane,
Štefan wyjwoda, albo mě půjmi, albo mě liši,
A što mi rečet Štefan Wyjwoda?
Krásná dywonice, půjmiť bych tě dywońko,
Nerodnáj mi jes lišiť bych tě, milenka mi jes.
Šta mi rekła dywonka: Pusty mne Štefane,
Skoču já w Dunaj, w Dunaj hłuboký,
Ach kdo mne dopłynet, jeho já budu.
Nechto mě dpłiynuł krasnu dywońku.
Dopłynuł, dywońko, Štefan vojwoda,
I wzał dyv oňku zabił ji u ručku:
Dywońko, ušenko, milenka mi budeš.

A M E N

Cîntec sloven din Veneţia, unde sînt o mulţime de Slovaci sau Croaţi, adus de Nikodem.

Dunăre, Dunăre, de ce curgi tristă?
Aici, pe ţărmul Dunării stau trei tabere,
Cea dintîi-tabăra Turcă,
Cea de a doua - tabăra Tătară
Cea de a treia - tabăra Valahă,
In tabăra turcă se mînuiesc săbiile,
In tabăra tătară se trage cu săgeata,
In tabăra valahă (se află) Ştefan voevod.
In tabăra lui Ştefan o fecioară plînge,
Şi plîngînd grăeşte: Ştefane, Ştefane,

https://biblioteca-digitala.ro

Ştefan voievod, ori mă ia (de soţie), ori mă lasă,
Şi ce-i răspunse Ştefan Voievod?
Frumoasă fecioară, te-aş lua de soţie, fetiţo,
Dar tu nu-mi eşti de-o seamă, te-aş lăsa, dar îmi eşti dragă.
Fecioara-i răspunse: Lasă-mă, Ştefane,
Mă arunc în Dunăre, în Dunărea adîncă,
Ah, cine mă ajunge, a lui am să fiu.
Nimeni n-a ajuns-o pe frumoasa fecioară.
Nimeni, în afară de Ştefan Voievod,
El a luat-o pe fecioară de alba mînuţă:
Fecioară, sufleţelule, iubită-mi vei fi.

A M E N

In ceea ce priveşte apartenenţa textului baladei la dialectul sloven, B.P.Haşdeu atrage atenţia asupra eroarei lui Blahoslaw. Este vorba de o limbă curat ruteană "precum vorbesc pînă astăzi aşa-numiţii Ruteni din Bucovina şi din nordul Moldovei - constata Haşdeu în 1873 [24] -, numai scris de către Blahoslaw cu vechea ortografie boemă". După Haşdeu "cîntecul se compusese în Moldova, ieşind din propria imaginaţiune a coloniei rutene de la noi, ori traducîndu-se după vreo baladă română acum pierdută" şi a fost adus atît de departe de către "Ruteni, rătăcind la Veneţia, unde a dat peste dînşii Nikodem". Relevînd că "l'analyse linguistique de ce chant entreprise par A.Potebnja [25] a déjà suggéré, par l'identification des particularités spécifiques des parlers ucrainiens des Carpathes (Galicie et Bukowine), les rapports génétiques de cette ballade avec la Moldavie", Anton Balotă consideră [26] că, departe de a fi vorba de un cîntec de dragoste cum

https://biblioteca-digitala.ro

îl explica Hașdeu, "sous l'habit linguistique ucrainien de c. chant se dissimule historiquement l'une des formes originelle de la poésie slavo-roumaine du Danube, la seule directement conservée (bien que dans une autre langue) avec ses aspects originaires /.../ Le fil conducteur de la réalité historique - continuă Balotă explicarea acestei creații aparent pur lirice ca o baladă nuvelistică - que reflète cette ballade est réprésenté par la personalité de l'héroïne, - la jeune fille aimée par le voïvode, qui la désire, mai qui doute qu'elle soit faite pour lui, - vierge qui fait songer aux amazones, car elle prétend que l'homme doit la conquérir par sa vaillance. /.../ Les deux camps - les Tartares et les Turcs - en compétition eux aussi pour la conquête et la possession de la vierge, symbole de la forteresse que le voïvode voudrait posséder lui aussi, permettent d'identifier en même temps que la forteresse, l'événement transposé poétiquement.

La forteresse, personnifiée par l'amasone, dont le voïvode s'emparera par une attaque hardie au début de 1465, n'est autre que Kilia la ville forteresse génoise qu'Etienne avait convoitée en vain de l'été de 1462, époque à laquelle la flotte du sultan se trouvait devant la ville.

Cette ballade construite avec concision, elle ne comprend que 21 vers, ne transpose pas seulement les échos littéraires de l'évenement lui même, mais aussi les circonstances [27] sous la pression desquelles eut lieu l'attaque et la prise par les Moldaves de la forteresse". Se știe că reintrînd în posesiunea cetății Ștefan a deschis-o larg comerțului, eveniment salutat de exemplu de Gregorio de Reza, genovez, care scria la

https://biblioteca-digitala.ro

18 ianuarie 1468[28] : "Monto maravegiandome de questo, però che, in lo tempo de mio consultato in Caffa a molti subditi del dicto Stefano Vaivoda feci greni honori e cortexia, e inter li altri a mo, pe lo qualle el dicto Vaivoda n'avisa che l'avia preizo Licostomo[29], fecemo prezenti e honore grande, e con lei se congratulamo de la soa bona victoria". Punînd în lumină trăsături caracteriatice în elaborarea imaginii poetice, ca de exemplu exprimarea alternativei domnitorului în faţa fecioarei (versurile 13-14), Balotă conchide astfel în legătură cu valoarea şi originalitatea creaţiei: "Cette concision, qui n'est pas spécifique de l'art épique sud-slave, tout comme la technique des symboles, prouve, par la perfection de sa réalisation littéraire le niveau auquel s'était haussé à l'époque d'Étienne le Grand la littérature slavo-roumaine". După acelaşi cercetător[30], "balada, compusă în stilistica epicii dunărene a secolului al XV-lea, este unicul caz de conservare a unei forme originale din poetica de curte românească. Prin circulaţia guslarilor, care treceau prin Moldova către Polonia şi Ucraina, forma iniţială a fost transpusă în limba ucraineană, păstrîndu-se însă urme lingvistice sud-slave. Această formă a ajuns la cunoştinţa acelui Nicodim, care a spus-o lui Bohuslav", fapt petrecut în "Veneţia italiană". Identitatea Benatky-Veneţia italiană este admisă de mai mulţi autori începînd cu Vasil Kovalski, care publică textul baladei încă din 1856 la Viena[31] şi continuînd cu Ivan Franko[32], pentru acest cercetător relaţia între baladă şi "muzicanţii şi cîntăreţii pribegi sîrbo-croaţi" deşi incertă este totuşi probabilă:"Nikodem a auzit-o de la un astfel de cîntăreţ pribeag [НІКОДИМ У ВЕНЕЦІЇ ЧУВ ЇЇ ВЛАСНЕ ВІД ТАКОГО МАНДРОВАНОГО СПІВАКА] pe care a fost îndreptăţit să-l considere de neam sloven, deci

https://biblioteca-digitala.ro

sud-slav socotind cîntecul lui un exemplu al acestei limbi". Alţi cercetători, citaţi de Magdalena László[33], printre care S.Tomaševski[34], susţin că textul, reprezentînd "cea mai veche creaţie populară ucraineană păstrată în scris" , a putut fi cules în localităţi denumite Benatky situate în Moravia, Poznania sau Ukraina subcarpatică, probabil în deosebi în satul slovac Benatky din regiunea Šariš. Pentru înţelegerea adecvată a problemei se impun atenţiei cîteva fapte şi documente: mai întîi este interesantă coincidenţa momentului cînd a fost cules textul baladei cu momentul relatării făcută de cronicarul polonez Maciej Stryjkowski, observator al realităţilor româneşti din anii 1574-1575, privind glorificarea prin cîntece a figurii marelui domnitor Ştefan. Este vorba de Cronica acum dată la lumină a Poloniei, Litvaniei /.../ publicată la Königsberg în 1582[35]: "Despre aceasta moldovenii şi muntenii cîntă mereu la toate adunările lor pe scripci sîrbeşti, rostind în limba lor: "Ştefan/ Ştefan/ Voievod/ Ştefan/ Ştefan, Voievod, a bătut pe turci/ a bătut pe tătari/ a bătut pe unguri/ pe ruşi şi pe poloni" ("O tym Volossy y Multani spiewaia ustawicznie w kazdey biesiedzie na Serbskich skrzypicach przygrawaiac swoiam iezykiem: "Stephan/ Stephan/ Woiewoda/ Stephan/ Stephan Woiwoda/ bijał Turkov/ bił Tatarow/ bijał Wegrow/ Rus y Polakov"). Activitatea unor cîntăreţi sîrbi la curtea domnitorilor moldoveni care au putut prelua eposul atît de vibrant inspirat de figura legendarului Ştefan este atestată de documente anterioare cum este acela emis la 11 octombrie 1454 de Petru Aron la Suceava[36] în care citim despre „ГЕѠРГІЕ СРЪБИ(N) И ПЕБЕ(Ц)" (George sîrb şi cîntăreţ).

Şi cît de apropiate, am spune componente, sînt imaginile redate în două cîntece, unul transilvănean, despre Fata neferi-

cită, publicat de Virgil Medan 37

PE MARGINEA DUNARII

Mg.15 II cccc

Informatoare Lucreţia Giurgiu, 22 ani, Elisabeta Stan, 36 ani, Pleş, Cluj, 7 aprilie 1977.

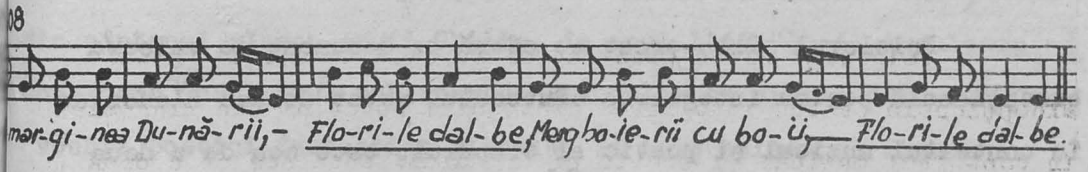

Pă marginea Dunării
Mărg boierii cu boii.
Da'-naintea boilor
Este-o fată ficioriţă
Cu năframă de credinţă.
Strîgă luna către soare:
- Să fugă fata mai tare,
Să măreşte Dunăre
Si-a căde fetiţa-n ie.
- La'să vie
să mă mîie
Că n-am tată să mă ţîie;
La'să vie să mă-nece
Că n-am tată să mă-mbrece

celălalt culeş de la Iovan Blagoe, din Costol, Serbia, publicat de G.Giuglea şi G.Vîlsan 38

https://biblioteca-digitala.ro

STRIGA FATA DIN CETATE

Strîgă fată din cetate
La voinic din alta parte:
"Vino, Voineao, de mă ia!
Vino, Voineao, de mă ia
53 Şi mă trece Dunărea,
Fă-mă soţîioara ta.

Folclorul sîrbo-croat ne oferă un document de valoare excepţională pentru integrarea cîntecului notat de Jan Blahoslaw în contextul muzical şi poetic al timpului: este cea de a doua piesă publicată de P.Hektorović[39] la Veneţia cu numai doi ani înainte ca tot aici Nikodem să fi "adus" cîntecul despre Ştefan voievod şi fata care plînge

P I S A N.

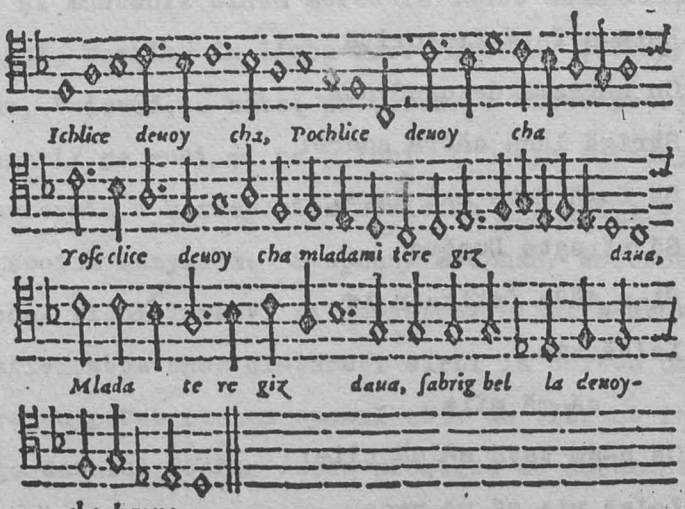

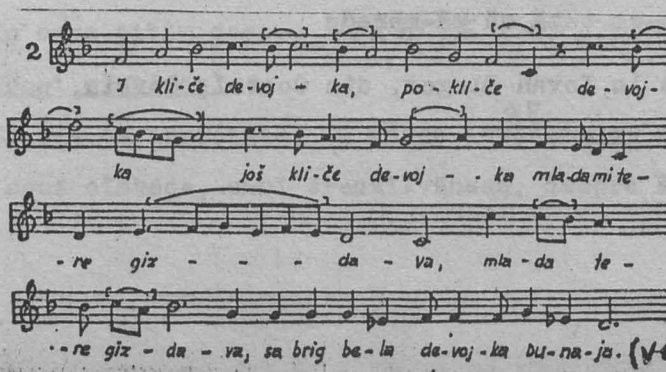

https://biblioteca-digitala.ro

SI STRIGĂ FATA

Şi strigă fata, strigă, încă mai strigă
tînăra fată mi se vaită frumoasa
plînge frumoasa, tînăra plînge, frumoasa
de pe deal, alba fată a Dunării

Adversar al interpretării textului ca baladă nuvelistică ("Nimic nu ne îndreptăţeşte să admitem că mireasa lui Ştefan din cîntecul slavon ar fi Chilia, în anul 1465!"), Al.Amzulescu consideră[40] că textul publicat de Blahoslaw se situează în cadrul "vechii poetici fantastico-rituale, în care balada se îngemăna strîns cu basmul, cu colindul şi cîntecele rituale de nuntă şi de înmormîntare". Cîntecul "dovedeşte mai multe afinităţi cu liedul decît cu balada", notează Al.Amzulescu. Pe lîngă motivul clasic şi tipic al poeticii populare româneşti, anume apostrofa repetată în cadrul aceluiaşi vers - Dunăre, Dunăre, - la care se referă Al.Amzulescu, pe lîngă prezenţa "probei iubirii" ca temă de bază în baladele despre Fata de Frînc, sînt de luat în consideraţie şi alte elemente în sprijinul reconstituirii "unei ipotetice paralele române" a baladei culese la Veneţia. (La sugestia lui B.P.Haşdeu, Vasile Alecsandri a compus balada Ştefan şi Dunărea, publicată în Columna lui Traian din noiembrie 1873, p.249). Viziunea dramatică a bătrînului fluviu cîntat de multe popoare este o moştenire pur tracică, ţinînd deci de istoria veche a românilor. Căci aşa cum ne încredinţează scriitorul bizantin Ioannes Lydos (sec.VI)[41], care citează pe istoricul roman Samonicus, vorbind despre "Δανούβιος. Tracii l-au numit aşa, pentru că pe lîngă munţii de la nord şi vîntul de la nord-est aerul e aproape întotdeauna încărcat cu nori din cauza umidităţii excesive şi ei îl socotesc cauza ploilor

./.

https://biblioteca-digitala.ro

continui. Ei numesc Danubiu în limba maternă pe aducătorul de nori". In universul plin de candoare al copiilor români Dunărea apare în aceeaşi ipostază

Mg.1o33 g Comunicat de Emilia Dan, 34 ani, comuna Ibăneşti, jud.Mureş la 28 aprilie 1956, publicat de Virgil Medan[42]

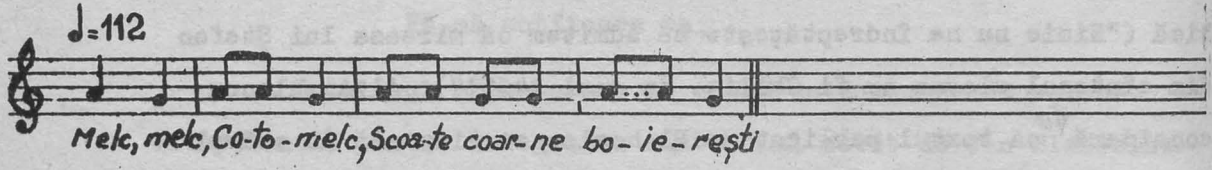

Scoate coarne boiereşti
Si te du la baltă
Si bea apă caldă,
Si te du la Dunăre
Si bea apă tulbure.

Alte aspecte ale prezenţei Dunării în cadrul spiritualităţii dace şi în folclorul românesc au făcut obiectul referinţelor pe care le implică tema în monografia Musica Daco-Romana.[43]

https://biblioteca-digitala.ro

N O T E

1. Etymologicum Magnum Romaniae Tomul IV Introducere, p.CCXXV, § 39 Vladislav-vodă.

2. Cf.Franjo Kuhač, O napjevih k narodnim pjesmam i k prikazanju sv. Lovrinca (Despre cîntările la poeziile populare şi la apariţia sf.Lovrinac), în vol.PJESME PETRA HEKTOROVIĆA I HANIBALA LUCIĆA NA SVIET IZDALA JUGOSLAVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI. U ZAGREBU 1874. U KNJIŽARNICI FR.ZUPANA (ALBRECHTA I FIEDLERA) NA PRODAJU, pp.XXVII-XXVIII.

3. Cf.V.Tomescu, Musica Daco-romana, Tome I, p.59, note 105.

4,6 Cf.RIBANYE ed.1568, pp.55; 49.

5. The Oldest Notation of Folk Tunes in Yugoslavia by... Beograd, în Studia Musicologica Academiae Hungarice Redigit Z.Kodaly Akadémiai Kiadó Budapest Tomus VII 1965 Fasciculi 1-4, pp.109-114.

8. Cf.Franjo Kuhač, O napjevih /.../.

9. Kavke je napjeve Hektorović priložio svom "Ribanju i ribarskom prigovo ranju"? (Cu ce fel de lucrări şi-a ilustrat H. al său "Pescuit şi dispute pescăreşti"?), în ARTI MUSICES MUSICOLOGICAL YEARBOOK 1 Zagreb 1969, pp.85-86.

https://biblioteca-digitala.ro

17 Летописи XII, XIII и XIV столѣе, în Глосник српског ученог друштва књига 53 различна научна граба у Београду 1883 у штампарили краљевине Србије, pp. 70-71.

18 Radul Negru şi originile principatului Tării Româneşti, în Dimitrie Onciul Opere complete Tomul I Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului Buc. 1946, pp.137-138.

19 RADU VOÏVOD DANS L'ÉPIQUE SUD-SLAVE, în Revue des Études sud-est Européennes Tome V-1967 N°s 1-2 Éditions de l'Académie de la R.S.de Roumanie, Bucarest, pp.2o3-228.

20 Beiträge für Geschichte der Entwicklung der serbischen Heldendichtung/Zweite Gruppe/XXX.Marko Kraljević,în Archiv für slavische Philologie Herausgegeben von V.Jagić.Fünfzehnter Band.Erstes Heft. Berlin Weidmannsche Buchhandlung 1892,p.224,nota 1.

21 Bugarstiţelele-originile sirmiote şi dunărene ale unora dintre ele, în RADOVI SIMPOZIJUMA ACTELE SIMPOZIONULUI DEDICAT RELATIILOR SIRBO-(IUGOSLAVO) ROMANE (VRSAC, 22-23.V.197o) LIBERTATEA PANCEVO 1971, pp.53 - 56.

22 БЪЛГАРСКИ НАРОДНИ ПѢСНИ . CHANSONS POPULAIRES BULGARES INÉDITES. Publiées et traduites par Auguste Dozon Paris, 1875 Maisonneuve/ Deuxième partie pp.2oo-2o3/23.

23 Jana Blahoslawa Gramatika Česká dokonaná l.1571, do níž wložen grammatiky Beneše Optáta z Telée, Petra Gzella z Prahy a Wáclawa Philomathesa z Jindřichowa Hradce podle wydání Normberského 1543. Z rukopisu bibliotheky Theresianské we Vídni wydali Ignác Hradil a Josef Jireček. W Praze.

https://biblioteca-digitala.ro

We skladu Fridricha Tempského Knihkupce. 1857 (Jan Blahoslaw Gramatica cehă din anul 1571, în care a fost inclus textul gramaticii lui Benes Optát din Telée, Petr Gzella din Praga şi Wáclaw Philomathesa din Jindrichowa Hradce conform editiei publicate

La Nürnberg în 1543. După manuscrisul aflat în Biblioteca Theresiana din Viena sub îngrijirea lui Ignác Hradil şi Josef Jireček. In Praga, în depozitul lui Fridrich Tempský (librarul), p.340-342.

24 Ştefan cel Mare si Italia, în Columna lui Traian no.12, octombrie 1873, Anul IV Bucureşti, pp.226-227.

25 Малорусская народная пѣсня, по спуску XVI вѣка. Текстъ и примѣчанія. А. Потебни. Отдѣльный оттискъ изъ «филологическихъ записокъ» Воронежъ. Въ типографіи В.И. Исаева, 1877, pp.3-11.

26 La littérature slavo-roumaine à l'époque d'Étienne le Grand, pp. 230-235.

27 Les vers 3-4, 6-7, nota Balotă.

28 Cf. Acte si fragmente cu privire la istoria romînilor adunate din depozitele Apusului de Neculai Iorga şi

https://biblioteca-digitala.ro

publicate cu sprijinul Ministerului de Instrucţie Publică III Bucureşti, Imprimeria Statului, 1897, pp.42 - 43.

29 Numele sub care este atestată Chilia în scrierile italiene de epocă.

30 IN LEGATURĂ CU ISTORICITATEA EPICII ORALE ROMÂNEȘTI ȘI ȘI CÎNTECUL "UCRAINEAN" AL LUI ȘTEFAN-VODA, în Romanoslovacia XIII, Bucureşti, 1966, pp.223 - 228.

31 Іоанн Благослав і діалект словенскії, în Отечественный сборникъ ВѢДЕНЬ (Viena) an. cit.

32 Студії над українським народнїми піснями. Подав др. Іван Франко / І. Штефан Воевода, în Записки наукового товариства імени Шевченка / → MITTHEILUNGEN DER ŠEVĆENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG B.LXXV. 1907, I, B., XVI Jahrgang, pp.19-32

33 B.P.Haşdeu despre folclorul ucrainean, în Romanoslovacia X Bucureşti, 1964, pp.104 - 112.

34 Замітка до пісні про Штефана Воеводу, în Записки наукового товариства імени Шевченка /MITTEHEILUNGEN /.../ B.LXXX.1907, VI B.XVI Jahrgang, pp.128-135.

https://biblioteca-digitala.ro

35 Która przedtym nigdy swiátla nie widziálá. Kronika Polska, Litewska/.../ PRZEZMACIEIA OSOSTEWICIVSA STRYKOWSKIEGO /.../ Drokowano w Królewcu u Gerzego Osterbergerá MDLXXXII, p.689. Trad. în Călători străini despre Țările Române, Vol.++, pp.454.

36 Cf. Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare publicate de Mihai Costăchescu, vol.II, Iași, Viața Românească, 1932, pp.513-514.

37 Cîntece epice, Cluj-Napoca, 1979, Comitetul Județean de Cultură și Educație Socialistă, p.473/2o3.

38 ←——→ De la Românii din Serbia, 1913, p.191.

39 Cf. supra; transcriere în notație modernă de Franjo Kuháć, 1874, vol.cit.

40 Balade populare românești, I, 1964 Editura pentru Literatură, București/ Introducere, indice și bibliografie de.....pp.62 - 63.

41 ΠΕΡΙ ΑΡΧΩΝ ΤΗΣ ΡΩΜΑΙΩΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ (DE MAGISTRATIBUS POPULI ROMANI LIBRI TRES, Editat Ricardus Wuensch, Leipzig, 1903, Stuttgart 1967), Capitolele cărții a treia, III, 32 (trad. cf. Fontes Historiae Dacp-Romanae, II, p.495.)

https://biblioteca-digitala.ro

42 Folclorul copiilor, Comitetul de Cultură şi Educaţie Socialistă al jud.Cluj, Cluj-Napoca, 1980, p.129/133.

43 Tome I, Troisième partie, Chapitre 5 §§ L'Ister (le Danube) - autorité sacrée, pp. 311-314.

https://biblioteca-digitala.ro

Significations actuelles de quelques anciennes chansons épiques

(Résumé)

L'une des chansons épiques insérées dans l'oeuvre de Petar Hektorovic RIBANYE I RIBARSCHO PRIGOVORANYE I RAZLICHE STAVRI INESCOXENE (publiée à Venise, en 1568) présente un intérêt tout à fait spécial en ce qui concerce la genèse de la chanson épique historique dans l'espace sud-est européen en général, et de la naissance de l'épos musical roumain en particulier.

Le texte littéraire d'une chanson inclue dans GRAMATIKA CESKA (élaborée par Jan Blahoslaw vers 1574) s'inscrit également dans la problématique de l'affirmation de la création populaire qui contribue à la perpétuation, entre les Carpathes et le Danube, du souvenir de la personalité glorieuse du roi de Moldavie, Etienne le Grand.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

PERSPECTIVE ŞI ORIENTĂRI ACTUALE ALE CERCETĂRII COREGRAFICE ÎN CADRUL ŞTIINŢELOR SOCIALE

Andrei Bucşan

I. Studiul dansului popular s-a bucurat prea puţin în trecut de atenţia cuvenită. Mulţi cercetători şi multe personalităţi culturale i-au apreciat frumuseţea artistică; dar în general el a fost considerat mai mult ca o distracţie, şi chiar mai mult decît atît, ca un sport. Această atitudine s-a reflectat şi în prezentările scenice, mai ales într-o anumită perioadă, dar în mare măsură şi astăzi, cînd deviza unor ansambluri de profesionişti şi amatori pare a fi cea olimpică: "cît mai repede, cît mai sus, cît mai tare". Vom reveni asupra acestor aprecieri.

Deocamdată, semnalăm stadiul în care, în urma unor cercetări de mai puţin de 3o de ani, etnocoreologia a ajuns să egaleze şi uneori chiar să întreacă disciplinele înrudite care urmăresc studierea culturii materiale şi spirituale a poporului român, a valorilor lui literare şi muzicale. Patru direcţii de cercetare s-au impus atenţiei specialiştilor nu numai ca orientare ci şi ca rezultate, şi anume:

a) definirea specificului morfotipologic al dansului popular (clase, grupe, tipuri);

b) descrierea ontotipologică a faptelor (funcţii şi teme);

c) gruparea spaţială a faptelor (zone, regiuni, dialecte);

https://biblioteca-digitala.ro

d) intuirea fenomenelor de estetică coregrafică (caracter şi stil în interpretarea dansului popular).

Nu revenim asupra rezultatelor, care pot fi considerate de pe acum ca bunuri cîştigate pentru istoria culturii noastre naţionale. Unele din ele vor reapărea pe parcurs; deocamdată însă ne vor interesa perspectivele cercetării coregrafice, care într-un viitor apropiat este chemată să abordeze noi direcţii ca părţi însemnate ale lămuririi patrimoniului nostru cultural.

II. O primă orientare obligatorie a acestei discipline este adîncirea cunoaşterii fenomenului coregrafic. Este o cale absolut normală şi nimeni nu ne-ar putea acuza dacă am aborda-o exhaustiv, întrucît enorm de multe probleme sînt încă de clarificat în acest domeniu, cu privire la punctele expuse anterior, pe plan intern şi extern. În primul rînd trebuie să privim dansul ca fenomen artistic complex, cu numeroase implicaţii de ordin sincretic.

Astfel, multă lume s-a obişnuit a considera dansul ca pe un fapt sportiv. Această părere a generat exagerările prezentărilor scenice: citius, altius, fortius ("mai repede", "mai sus" "mai tare"), a părut să devină deviza acestor manifestări. Nu respingem asemănările. Să ne gîndim la gimnastica artistică, la patinaj, la jocurile sportive colective unde combinaţiile tehnice creează adevărate arabescuri plastice. Căci pînă la urmă, acesta este dansul: artă plastică în mişcare, ajungînd de la un efort fizic pînă la realizarea unor veritabile figuri estetice. Evident, acestea pot fi apreciate poziţional, din punct de vedere pictural şi sculptural, după cum latura "arhitectonică" a dansului nu poate fi lăsată la o parte. Dar la acestea se poată adăuga ceea ce formează puntea de legătură dintre "poza statică" şi mişcare, baza existenţei dansului. Aici, pe lîngă figurile coregrafice,

https://biblioteca-digitala.ro

specifice acestui gen, trăieşte melodia, care îl însoţeşte ca o soţie fidelă, textul literar/uneori "prietenul" familiei/, costumul folosit şi mai ales (dar în cazuri mai rare) acţiunea dramatică.

Toate acestea realizează fenomenul sincretic. Dansul popular trăieşte şi prin elementele lui interioare,dar acestea sînt probleme de analiză, care interesează în special pe cercetătorii de specialitate, ceea ce nu este de loc de neglijat. Confruntarea însă a două, trei sau mai multe domenii, comportarea confruntărilor succesive şi aflarea unui numitor comun de cercetare, mi se pare începutul rezolvării unei sinteze.

Iată că modesta noastră cercetare coreologică încearcă a stabili ca bază, pentru a păşi pe o treaptă superioară. S-au stabilit categoriile principale morfotipologice: cele 6 clase de dansuri (în cerc mare, coloană, grup mic, perechi, monom, solistic) cu 18 grupe şi 55 tipuri, bineînţeles cu numeroase variante pe bază de formă geometrică, componenţă pe sexe, mişcare în spaţiu şi timp, compoziţie arhitectonică, structură cinetică şi ritmică, dar de asemeni cu numeroase implicaţii muzicale, literare, dramatice. Toată această ambianţă sincretică ne-a dus în primul rînd la clasificări interne, pe domenii morfologice, care în cele din urmă au reuşit să definească, cele 5 mari "dialecte" coregrafice româneşti: dunărean, carpatic, apusean, răsăritean, macedoromân.

Dar în continuare, studiile noastre au încercat să stabilească şi valoarea estetică a dansului popular. Pe această linie, cercetările încă în curs, delimitează 2 ramuri distincte:

a) caracterul dansului popular, reprezentat prin valenţele lui expresive de ordin cantitativ şi calitativ, care determină şi definesc tipurile şi mijloacele de expresie (după forma şi conţinutul lor), categoriile expresive şi potenţialul expresiv

https://biblioteca-digitala.ro

dominant;

b) stilul sau maniere de interpretare care aparţine indivizilor şi grupurilor umane, care se bazează pe aspectele de ordin conformaţional, temperamental şi intelectual al acestora.

Cele două elemente abordează ultima treaptă a ceea ce putem numi valoarea specific naţională a fenomenului artistic de care ne ocupăm. In bună parte, problemele au fost elucidate, fără a putea pretinde că au fost epuizate, deoarece elemente noi vin mereu să se adauge celor cunoscute şi catalogate.

III. Dar nu ne putem opri aici. Cercetări în domeniul ştiinţelor sociale trebuie să pretindă disciplinelor aferente o orientare mai largă, pe aceeaşi linie a determinării specificului naţional, de data aceasta în sens diacronic, etnoistoric. Ne gîndim la studiile obligatorii asupra etnogenezei şi evoluţiei culturale a poporului român.

În istoria dansului popular am efectuat numeroase investigaţii care ne-au dus la rezultate mulţumitoare. Pe baza unor date nu foarte vechi dar concludente am putut stabili cu un mare grad de probabilitate proporţia aproximativă de tipuri şi elemente aparţinînd unui strat străvechi, unui strat (uşor predominant) care se situează în perioada medieval-modernă şi unui strat mai nou. Primul reprezintă încă un procentaj apreciabil: sînt tipurile (15 din 55 existente) care ne furnizează şi astăzi dansuri desfăşurate solistic sau în grupuri mari separate pe sexe. Din păcate, studiile comparativ-istorice lipsesc; reconstituirile făcute se bazează mai mult pe studiul dansului la popoarele aflate încă într-un stadiu primitiv de dezvoltare, pe cînd cele înrudite cu noi îşi aşteaptă încă cercetările de specialitate.

Mai fericiţi sîntem în ce priveşte datele etnografice. Obiceiurile care se practică cu joc, intenţionat sau nu, au format obiectul unor cercetări mai ample, deşi de multe ori eseistice

https://biblioteca-digitala.ro

lipsindu-le cunoaşterea esenţială a fenomenologiei coregrafice. In orice caz, avem numeroase descrieri, care ne pot duce la unele determinări provizorii. Astfel pentru moment putem să ne gîndim la existenţa unui strat local pe bază străveche, vizibil în special la reprezentările din cadrul jocurilor de iarnă. Dimpotrivă, obiceiurile coregrafice de primăvară arată asemănări izbitoare cu lumea sudoccidentală, de esenţă italoiberoceltică; Căluşul este un asemenea exemplu. Concluziile noastre nu sînt izolate; ele se bazează pe numeroase observaţii din afara domeniului nostru şi nu contravin certitudinii istorice a existenţei a doi factori de formare şi poporului român: local şi de colonizare. Elementele aluvionare lipsesc aproape cu desăvîrşire. In orice caz, cercetarea se impune în continuare.

Cele de mai sus se vor putea corobora pe viitor cu datele furnizate de materialul lingvistic. Numele dansului este în multe cazuri revelator pentru vechimea unui fenomen. Nume ca Hora, Brîul, Căluşul, Ciuleandra, Turca, Brezaia, Capra etc., încremenite la anumite categorii tipologice pe care le recunoaştem ca foarte vechi, ne duc cu gîndul la stratul principal de formare al poporului român. Altele, răspîndite în mai multe părţi ale ţării, ca Moceneasca, Ardeleana etc. trădează fenomene de circulaţie mai noi care ilustrează unitatea poporului român. Terminologia dansurilor poate interesa deopotrivă şi pe dialectologi; un dicţionar de termeni coregrafici va fi pe viitor foarte util.

Pe de altă parte, conţinutul textelor folosite la joc, ne arată multe forme şi sensuri mai puţin uzitate în limba comună; intonaţiile diferite ale versurilor la joc cred că nu trebuie să lipsească deasemeni din studiul graiurilor româneşti.

Fără a le nominaliza, am menţionat anterior unele studii de coregrafie interpretativă care ţin de domeniul antropologiei fizice şi psihice. Dar cercetările viitoare vor trebui să se afle

https://biblioteca-digitala.ro

în corelaţie cu anchetele de antropologie etnică cu care, direct sau indirect, dar implicit, sînt legate disciplinele citate. Ce formaţia şi temperamentul sînt, fără raport de cauzalitate, inerente unor anumite tipuri rasiale constituite. Ar fi interesant pentru noi să ştim de exemplu, dacă cele 5 dialecte coregrafice stabilite de noi cuprind arii de răspîndire unitară sau combinată, a unora din tipurile antropologice mediteranid, dinaric, nordic, alpin, care, ca şi la celelalte popoare romanice, sînt dominante la poporul român, bineînţeles cu unele vagi influenţe esteuropene şi turanice. În ce ne priveşte, concordanţa este manifestată între cele două serii, firesţe sub dubla rezervă a unor cercetări comune în viitor, şi a existenţei unor numeroase întrepătrunderi. Şi în acest domeniu se impune deci cercetarea specificului naţional.

IV. Să nu neglijăm însă un ultim aspect. Dansul nostru popular, de a cărui frumuseţe nu se îndoieşte nimeni, a fost valorificat de multe ori prin preluarea valorilor autentice şi ilustrarea lor prin prezentări scenice reuşite. Din păcate, acolo unde el a încăput (şi a încăput în cea mai mare parte) pe mîinile unor "creatori" de ocazie, interesaţi mai mult de succese ieftine şi excursii în străinătate, el a încetat de a mai însemna o artă veritabilă şi a devenit ceea ce în mod obişnuit se numeşte "Kitch". "Fiecare pasăre pre limba ei piere" şi nu putem reproşa niciunei asemenea păsări "călătoare" (şi la propriu şi la figurat) să se facă de rîs pe cont propriu sau chiar pe contul altora. Pe cercetător însă, care poartă steagul criticului de artă, îl interesează să nu se denatureze ideea specificului naţional şi criteriul estetic.

https://biblioteca-digitala.ro

Perspectives et directions actuelles de la recherche chorégrafique dans le cadre des sciences sociales

(Résumé)

L'article signale le fait que la recherche sur la danse populaire roumaine est arrivée en seulement 3o ans à un stade supérieur dans les domaines morphotypologique, ontotypologique, spatial et esthétique. Naturellement, en premier lieu ont été abordés les problèmes internes de la danse elle-même, mais les autre qui lui sont complémentaires tels que la mélodie, le texte littéraire, le costume et l'action dramatique, n'ont pas été négligés.

Ainsi on a pu déterminer les 6 principales catégories de types chorégraphiques et les 5 dialectes existants. Parallèlement on a établi aussi les valeurs esthétiques de la danse populaire, par l'étude de son caractère et du style d'interprétation.

Mais par la suite, on doit aborder les disciplines apparentées pour éclaircir les problèmes de spécialité. L'étude historique de la danse populaire a démontré l'existence dans ce domaine de trois couches: ancienne, médieval-moderne et récente. Le matériel linguistique peut nous suggérer quelques idées en ce qui concerne l'ancienneté de quelques noms de danses. L'ethnographie nous montre des affinités par les coutumes pratiquées en relation avec les danses, ce qui crée une certaine fonctionnalité chorégraphique.

Enfin, l'exécution des danses peut nous démontrer quelques contigences avec les types anthropologiques, non seulement physiques mais aussi ethniques, ce qui contribue à l'identification de l'ethnogénèse du peuple roumain.

L'article finit par l'expression du souhait qu'à l'avenir les présentations scéniques respectent mieux le spécifique national.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

DIALECTOLOGIE FONETICĂ ȘI LINGVISTICĂ STRUCTURALĂ

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

PEISAJUL DIALECTAL ROMÂNESC ŞI RITMURILE DEZVOLTĂRII ECONOMICO-SOCIALE ŞI POLITICE A ŢĂRII

Valeriu Rusu

Este evident - fiind în firea lucrurilor - că cercetătorul care se consacră unui anumit domeniu, în cazul nostru: peisajul dialectal românesc, face primul popas ştiinţific în realităţile ce-l înconjoară, în aspectul contemporan al graiurilor populare.

Epistemologic şi etic, acesta este primul demers care revine omului de ştiinţă.

De la cea dintîi examinare, într-o privire cît de sumară, s i n c r o n i c ă, a faptelor şi fenomenelor, ceea ce se impune atenţiei noastre este dinamica terenului dialectal, "viul" cum spunea Scoala Densusianu, fără de care e v o l u ţ i a nu ar fi posibilă.

Or, aceasta presupune o luptă continuă între forme normale, etimologice, "legale" şi forme noi, care apar în baza acestei tendinţe permanente a limbii de a evolua.

Unei faze de c o e x i s t e n ţ ă a formelor sau a sistemelor chiar, îi urmează o perioadă în care unele se impun, în detrimentul altora, apărînd astfel, a r h a i s m e şi i n o v a ţ i i, martori ai acestei dinamici, cu învingători şi învinşi.[1]

Aspectul contemporan, actual, al unei limbi, al graiurilor populare, nu este, în această perspectivă, punctul final - relativ - al evoluţiei unui sistem dat, ci punctul

./.

https://biblioteca-digitala.ro

de plecare al oricărei scrutări istorice.[2]

Aceasta este semnificaţia pe care trebuie să o acordăm cercetării sincronice şi diacronice pentru a nu ne dezice de statutul de om de ştiinţă a n c o r a t şi a n g a j a t într-o anumită realitate vie, contemporană.

Această perspectivă are un avantaj incontestabil în cazul studierii limbii române, idiom care dispune de puţine atestări documentare, şi chiar foarte puţine, cu cît reculul în istorie este mai profund, dar, în schimb, beneficiază, în ciuda tuturor formelor de "imperialism" lingvistic (limbă literară, limbă standard, limbi străine etc.), de o varietate şi bogăţie spaţială (geografică), impresionante, un teren excelent de cercetare şi reflecţie ştiinţifică.

În explicarea istoriei limbii române, a evoluţiei graiurilor populare s-a apelat mai ales la factorii: timp (cu implicaţii în evoluţia internă a sistemelor lingvistice), geografic (teoria ariilor), demografic (mişcările de populaţie, transhumanţa, drumurile, tipurile fundamentale de ocupaţie: agricultor-păstor).

Mai puţin s-a avut în vedere s t r u c t u r a s o c i a l ă a comunităţilor.

Dacă profilul dialectal al satelor ungureneşti, în raport de satele de pămînteni - adevărate insule în context dialectal sensibil diferit - constituie obiectul unor cercetări recente[3], mai puţin s-a analizat graiul satelor de răzeşi, (Moldova), moşneni (Muntenia) sau grănicieri (Transilvania), în comparaţie cu satele fondate pe alte structuri sociale.[4]

De asemenea, semnificaţia "ţărilor" în peisajul

https://biblioteca-digitala.ro

dialectal românesc nu este determinată numai de o multitudine de factori geografici, istorici, demografici, ca nuclee, vetre, centre de iradiere folclorică, etnografică, lingvistică, ci şi de structurile sociale specifice, profund individualizate şi statornicite prin obiceiul pământului, din moşi-strămoşi.[5]

Aceste particularităţi ale dezvoltării comunităţilor respective explică într-o largă măsură, statutul de "graiuri conservatoare" care se conferă, de regulă, graiurilor vorbite în „ţările"respective.

Concluzii asemănătoare se degajă din analiza situaţiei actuale a structurilor sociale. Caracterul inovator, în ansamblu, al ariilor relativ unitare din zonele de cîmpie, este, astăzi, susţinut de un fenomen social, şi economic determinant: cooperativizarea rapidă, încă din primii ani ai politicii agrare a statului democrat-popular, cu numeroase consecinţe în viaţa materială şi spirituală a satelor respective, cu tendinţe din ce în ce mai profunde spre industrializare şi urbanizare.

În schimb, caracterul conservator, în ansamblu, al ariilor, puternic individualizate, relativ restrînse şi izolate, din "ţările", vetrele, zonele folclorice, etnografice, dialectale, situate de regulă, în regiuni montane sau colinare, este "apărat" şi de structurile sociale respective: sate cu gospodării individuale, necolectivizate, în care se continuă ocupaţii şi practici tradiţionale (creşterea vitelor, cultivarea viţei de vie şi a pomilor fructiferi, diferite îndeletniciri meşteşugăreşti), chiar dacă apar diferite forme de întovărăşiri, sau se apelează şi la mijloace moderne de producţie (maşini, utilaje, îngrăşăminte etc.).

https://biblioteca-digitala.ro

Se constată deci, în linii generale, o concordanţă între profilul dialectal al celor două tipuri de arii şi structurile sociale respective.

Ne aflăm, aşadar, în faţa unei probleme de sociolingvistică prin excelenţă: covariaţia structurilor sociale şi a sistemelor lingvistice în perspectiva geografică a unui anumit domeniu lingvistic.

Revine actualei generaţii de dialectologi sarcina de a analiza în profunzime aceste aspecte ale peisajului dialectal românesc contemporan şi de a degaja toate concluziile metodologice şi practice care se impun în vederea afirmării şi mai pregnante a dialectologiei ca ştiinţă particulară consacrată omului, în totalitatea manifestărilor sale.

N O T E

1 Acesta ar fi "timpul scurt", istoria evenimenţială în concepţia şcolii monografice sociologice, în care se desfăşoară conflictul între tradiţie şi inovaţie. Cf. Henri H.Stahl, Amintiri şi gînduri, 1981, p.60.

2 Vezi Henri H.Stahl, Amintiri şi gînduri, 1981, p.60.

3 Victorela Neagoe, Graiul ungurenilor din nordul Olteniei (teză de doctorat).

4 Teodor Bălan, Din istoricul Cîmpulungului moldovenesc, 1960.

5 A se revedea concluziile interesante ale cercetărilor sociologice monografice realizate sub îndrumarea lui D.Gusti.

https://biblioteca-digitala.ro

Le paysage dialectal roumain et les rythmes du développement socio-économique et politique du pays

(Résumé)

L'analyse du paysage dialectal roumain met en évidence, entre autres, la c o v a r i a n c e des structures sociales et des systèmes linguistiques, dans la perspective géographique d'un certain domaine linguistique.

Il en résulte des nouvelles directions de recherche capables de faire ressortir la dynamique des parlers populaires, et visant surtout le rapport entre t r a d i t i o n et i n n o v a t i o n.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

PROBLEME ACTUALE ALE FONOLOGIEI GRAIURILOR ROMÂNEȘTI

Andrei Avram

În raportul intitulat Probleme de dialectologie românească, prezentat la Conferința națională de lingvistică românească din octombrie 1964[1], E. Petrovici observa că "dialectologia structurală e posibil[ă] și neapărat necesară, dacă vrem să întocmim o istorie a structurilor pe care le-a prezentat limba română în cursul secolelor, structuri care trebuie reconstruite cu ajutorul comparării graiurilor actuale"[2]. Același savant adăuga, în continuare, că "dialectologii noștri trebuie să înceapă cu fonologia graiurilor", domeniu de cercetare care, conform bilanțului din raportul citat, fusese abordat, în țara noastră, doar în cîteva lucrări[3].

Situația actuală este radical diferită de aceea pe care o înfățișa E.Petrovici acum 17 ani. Există un număr considerabil de studii consacrate graiurilor dacoromâne și dialectelor sud-dunărene[4], iar utilitatea teoriei și a metodelor lingvisticii structurale în cercetările asupra variantelor teritoriale ale limbii române este astăzi recunoscută, după cît se pare, și de mulți dintre specialiștii care, cu cîtva timp în urmă - la noi, ca și în alte părți - priveau cu neîncredere încercările de a se introduce structuralismul în dialectologie, unde orientările așa-numite "tradiționale" se dovediseră atît de fecunde. Întocmai ca în cercetările avînd ca obiect limba română literară, și în cele dedicate graiurilor s-a trecut de la fonologia structurală la fonologia generativă[5] - fapt care n-a

https://biblioteca-digitala.ro

implicat însă abandonarea celei dintîi -, aşa încît o serie de fenomene (printre care palatalizarea labialelor constituie cel mai concludent exemplu[6]) sînt astăzi cunoscute sub un triplu aspect: ele au fost nu numai descrise din punctul de vedere al substanţei fonice, ci şi analizate cu metodele lingvisticii structurale (deci cu preocuparea de a se stabili, în primul rînd, inventare de foneme şi de opoziţii) şi sub aspect generativ (adică plecîndu-se de la reprezentări abstracte -morfofonemice-, din care, prin aplicarea unor reguli, într-o anumită ordine, se obţin structurile fonetice proprii diverselor graiuri).

Preţiosul material publicat, din 1967 încoace, în atlasele lingvistice regionale, precum şi cel oferit de culegerile de texte dialectale, apoi, monografiile şi articolele recente consacrate în întregime sau în parte foneticii dialectelor şi graiurilor româneşti - toate acestea reprezintă, printre altele, contribuţii importante la îmbogăţirea cantităţii de date utilizabile în studiile de fonologie.

Pe de o parte, s-a creat posibilitatea de a se elabora descrieri fonologice sau măcar de a se face unele observaţii cu caracter fonologic asupra unor graiuri despre care înainte nu se ştia nimic sau se ştia foarte puţin; numărul de localităţi în care s-au efectuat anchete pentru Noul Atlas lingvistic român (pe regiuni) este mai mare decît cel al localităţilor care figurează pe hărţile vechiului Atlas lingvistic român, aşa încît particularităţi fonetice neînregistrate în acesta au putut fi descoperite, în anii din urmă, în zonele neexplorate mai înainte, situate între punctele din care au cules material, pentru ALR, Sever Pop şi Emil Petrovici. Pe de altă parte, prin sporirea informaţiilor de care dispunem, graţie anchetelor şi cercetărilor de tot felul din ultima vreme asupra graiurilor româneşti, s-au creat condiţii prielnice pentru

https://biblioteca-digitala.ro

abordarea unor probleme de f o n o l o g i e i s t o r i c ă a aceloraşi graiuri.

În ce priveşte studiile cu caracter descriptiv, E. Petrovici[7] afirma, în raportul la care ne-am mai referit, că "din fiecare punct cartografic, ALR dispune de suficient material pentru o monografie dialectală". După părerea noastră, ar trebui să fie avută în vedere şi posibilitatea elaborării unei serii de schiţe de fonologie diacronică, cel puţin ale graiurilor care, prin trăsăturile lor, prezintă un interes deosebit. De exemplu, în punctul 95 din ALR II (localitatea Soărişoara - azi, Gîrda de Sus -, în Munţii Apuseni) au fost înregistrate două particularităţi - vocalele duble şi rotacismul - dintre care prima n-a constituit niciodată obiectul unui studiu de fonetică istorică sau de fonologie istorică, iar a doua a fost luată în consideraţie, sub aspect diacronic, aproape exclusiv în lucrări dedicate limbii române în general sau subdialectelor dacoromâne în ansamblu[8]. Schimbările fonetice şi mutaţiile structurale corespunzătoare care au făcut ca graiul din Soărişoara să aibă astăzi o fizionomie aparte ar merita însă să fie urmărite în cadrul unei cercetări speciale consacrate evoluţiei fonologice a acestui grai. O astfel de cercetare ar putea beneficia acum de ceea ce s-a realizat, în cursul ultimelor trei decenii, în fonologia istorică a limbii române în general (şi mai ales în fonologia istorică a dacoromânei).

Graiurile din localităţile reprezentate şi în volumele apărute pînă în prezent ale Noului Atlas lingvistic român, şi în ALR (eventual, şi în Atlasul lui G.Weigand) se află, evident, într-o situaţie privilegiată sub raportul posibilităţii de a constitui obiectul unor studii de fonologie diacronică. Chiar dacă intervalele de timp dintre cele două (eventual, trei) anchete efectuate în acelaşi punct sînt doar de cîteva decenii, compararea "secţiuni-

https://biblioteca-digitala.ro

lor sincronice" succesive consemnate pe hărţile atlaselor poate duce, în unele cazuri, la sesizarea unor fenomene de fonologie diacronică (poate nu este de prisos să menţionăm, în această ordine de idei, că schimbările intervenite în fonologia unor graiuri dacoromâne în cursul secolului nostru nu se reduc în mod necesar la adoptarea unor trăsături ale limbii standard, ci pot să fie şi rezultatul unor evoluţii fonetice strict interne).

Un studiu de fonologie sincronică sau/şi diacronică consacrat graiului dintr-o singură localitate este, desigur, o contribuţie "măruntă" la cunoaşterea limbii române. Să nu uităm însă că studiile de acest gen pot şi trebuie să servească şi la întocmirea unor sinteze viitoare mai complete şi mai exacte decît cele existente. Exactitatea sintezelor va fi în primul rînd o consecinţă a exactităţii micilor monografii fonologice care, bazate pe un material lingvistic relativ omogen (cum este cel recoltat dintr-o singură localitate), pot să respecte anumite exigenţe ale analizei într-un grad mai mare decît cel care poate fi atins atunci cînd se studiază la un loc fapte întîlnite în mai multe localităţi.

Studiile de tipul celor propuse mai sus constituie numai unul dintre posibilele moduri de valorificare în domeniul fonologiei graiurilor a datelor adunate în atlasele şi textele dialectale. După părerea noastră, printre celelalte moduri de valorificare, de mare actualitate este, în prezent, g e o g r a f i a f o n o l o g i c ă a limbii române. În lucrările apărute în ultimii ani găsim hărţi care înfăţişează ariile de răspîndire ale unor trăsături fonologice; ceea ce s-a făcut însă în această direcţie nu este suficient.

În primul rînd, se poate constata că pentru multe dintre particularităţile inventarelor de foneme şi de opoziţii ale graiurilor nu dispunem de hărţile corespunzătoare. De exemplu, după

https://biblioteca-digitala.ro

ştiinţa noastră, nu a fost încă întocmită o hartă pe care să fie delimitate graiurile caracterizate prin opoziţia /e/:/ę/ (se ştie că din prezenţa s u n e t u l u i [ę] într-un anumit grai nu decurge cu necesitate existenţa, în graiul respectiv, a f o n e m u l u i /ę/, ca unitate distinctă de /e/, ceea ce înseamnă că o hartă fonetică pe care este înfăţişată aria de răspîndire a vocalei anterioare deschise nu poate fi "convertită" automat într-o hartă fonologică; pentru realizarea acesteia din urmă o analiză structurală prealabilă, bazată pe material din mai multe hărţi şi din texte, este indispensabilă).

În al doilea rînd, ştim foarte puţine lucruri despre repartizarea teritorială a unor trăsături referitoare nu la prezenţa sau absenţa unui fonem sau a unei opoziţii fonologice, ci la s i s t e m e l e (sau măcar subsistemele) fonologice. Varietatea acestora este mai mare decît s-ar putea crede la prima vedere[9] şi, evident, n-ar fi lipsită de interes stabilirea ariilor caracterizate prin unul sau altul dintre sistemele care au fost sau care urmează a fi identificate.

În sfîrşit, credem că în geografia lingvistică a limbii române - inclusiv în operaţia de stabilire a subunităţilor teritoriale din cadrul unităţilor mari corespunzătoare dialectelor - este necesar (în special în cazul dialectului dacoromân) să se acorde fonologiei un loc mai important decît cel pe care l-a avut pînă acum (cu destul de puţine excepţii, s-a ţinut seamă de sunete ca atare, dar nu şi de valoarea lor fonologică).

Fără îndoială, dezvoltarea geografiei fonologice la nivelul pe care l-am putea numi "macrodialectal" este în mare măsură condiţionată de progresele înregistrate în cercetările de fonologie consacrate unor zone restrînse la maximum. Dezideratele formulate

https://biblioteca-digitala.ro

în rîndurile precedente readuc deci în atenţia noastră chestiunea "micromonografiilor" fonologice d e s c r i p t i v e elaborate în modul sugerat de E. Petrovici. Nu poate fi însă neglijată, în acelaşi context, nici utilitatea schiţelor de fonologie d i a c r o n i c ă, despre care am mai vorbit. Un fonem care, din punct de vedere strict sincronic şi în conformitate cu principiile analizei structurale, este "acelaşi" în două graiuri poate fi rezultatul a două procese evolutive diferite; să se compare, de exemplu, /ŏ/ din graiurile în care acest fonem se întîlneşte în cuvinte ca face cu /ŏ/ apărut în alte graiuri, prin palatalizarea dentalelor, în cuvinte ca frate (fonologia generativă face aici distincţia necesară). Într-o situaţie de acest gen este clar că fonologia istorică (structurală sau generativă) ne conduce spre o înţelegere mai profundă a fenomenelor şi spre posibilitatea unei descrieri mai adecvate a realităţii contemporane. Acelaşi lucru se întîmplă însă şi în alte cazuri: în general, cunoaşterea e v o l u ţ i e i fonologice a graiurilor favorizează înţelegerea raporturilor dintre ele în p r e z e n t.

N O T E

1. Publicat în "Cercetări de lingvistică" X, 1965, 1, p. 3-11.

2. Ibidem, p.4.

3. Ibidem. În nota 2 de la aceeaşi pagină sînt menţionate cinci articole dedicate unor probleme de fonologie a graiurilor dacoromâne, o monografie dialectală în care figurează "consideraţii" fonologice şi un articol asupra sistemului fonologic al dialectului aromân.

4. Vezi Magdalena Vulpe, Romanian Dialectology and Sociolinguistics, în Current Trends in Romanian Linguistics. Edited by

https://biblioteca-digitala.ro

A.Rosetti and Sanda Golopenţia Eretescu (="Revue roumaine de linguistique" XXIII, 1-4; "Cahiers de linguistique théorique et appliquée", XV, 1-2), [Bucureşti], 1978, p.293-328.

5. Seria studiilor de fonologie generativă asupra graiurilor dacoromâne începe cu articolul lui M.Vasiliu Towards a generative phonology of Daco-Rumanian dialects, în "Journal of Linguistics" II, 1966, 1, p. 79-98 (versiune românească: Pentru o fonologie generativă a dialectelor dacoromâne, în "Studii şi cercetări lingvistice" XVIII, 1967, 2, p.141-157).

6. Din punct de vedere fonologic fenomenul a fost studiat mai ales de Gr.Rusu (fonologie structurală) şi de Liliana Ionescu-Ruxăndoiu (fonologie generativă); vezi lucrarea citată în nota 4 (şi bibliografia de acolo), în care se găsesc şi alte numeroase informaţii privitoare la ceea ce s-a realizat în domeniul fonologiei dialectelor şi graiurilor româneşti.

7. Op.cit.,p.4.

8. În special în tratate şi studii de fonetică istorică; mai recent, şi în cîteva lucrări de fonologie istorică.

9. De exemplu, Gr.Rusu, Diasistemul vocalic al dacoromânei în Actele celui de-al XII-lea Congres internaţional de lingvistică şi filologie romanică.I,Bucureşti, 1970, p.399-403, identifică patru (sub)sisteme vocalice în cadrul dacoromânei (pentru o tratare mai amănunţită a chestiunii vezi articolul nostru Tipologia sistemelor vocalice ale dialectelor româneşti, în "Studii şi cercetări lingvistice" XXVIII, 1977, 4, p.355-378).

https://biblioteca-digitala.ro

Problèmes actuels de la phonologie des parlers roumains

(Résumé)

La quantité de matériaux dialectaux mis à la portée des chercheurs a augmenté considérablement au cours des deux dernières décennies. On a publié, pendant cet intervalle, de nombreuses études de p h o n o l o g i e d e s c r i p t i v e des dialectes et des parlers roumains.

Il est possible et nécessaire que les spécialistes élaborent aussi des esquisses de p h o n o l o g i e h i s t o r i q u e de certains parlers, en premier lieu de ceux qui, par leurs traits, présentent un intérêt particulier. Les recherches dans cette direction peuvent maintenant bénéficier de ce qu'on a réalisé, ce dernier temps, dans la phonologie historique de la langue roumaine en général .

Il existe, d'autre, un autre moyen de mettre en valeur les matériaux contenus dans les atlas linguistiques et dans les recueils de textes dialectaux: l'élaboration de travaux de g é o g r a p h i e p h o n o l o g i q u e; jusqu'à présent, on a travaillé assez peu dans ce domaine.

Les études de phonologie (historique ou descriptive) consacrées à des zones restreintes pourraient servir à l'élaboration, dans l'avenir, d'oeuvres de synthèse; d'autre part, la géographie phonologique pourrait contribuer à la solution de problèmes posés par l'identification des différentes ramifications territoriales à l'intérieur des grandes aires linguistiques correspondant aux dialectes.

https://biblioteca-digitala.ro

CORELAŢII SISTEMATICE ÎNTRE ARHAIC, CONSERVATOR ŞI INOVATOR

Magdalena Vulpe

Cunoaşterea din ce în ce mai detaliată a realităţii graiurilor populare româneşti, facilitată de apariţia atlaselor lingvistice regionale şi a volumelor de texte dialectale, obligă, nu o dată, pe dialectolog să-şi nuanţeze aprecierile sau chiar să pună sub semnul întrebării unele constatări unanim acceptate. De pe această poziţie - incomodă dar necesară - a reexaminării clişeelor, ne propunem să discutăm calificativele de arhaic, conservator şi inovator date unui g r a i sau s u b d i a l e c t.

În practica descrierii dialectologice se observă o asimetrie în sistemul acestor determinante: inovator se opune atît lui arhaic cît şi lui conservator. Se pune, de aceea, întrebarea, dacă, în calitatea lor de termeni tehnici, aceştia din urmă pot fi consideraţi sinonimi.

După părerea noastră, arhaic şi conservator nu sînt sinonime. În primul rînd, opoziţiile la care participă funcţionează în planuri diferite; altfel spus, r e p e r u l la care se raportează aceşti termeni - prin excelenţă relativi - nu este acelaşi.

Din două fapte lingvistice ce formează, în plan diato-

https://biblioteca-digitala.ro

pic arii corelative, arhaic este acela care reprezintă un stadiu de limbă mai apropiat de limba de bază, iar inovator cel care s-a îndepărtat mai mult de aceasta. În această p e r s p e c t i v ă d i a c r o n i c ă strictă, în tratamentul dentalelor şi al africatelor se constată un stadiu mai arhaic în graiurile sudice decît în cele vestice şi nordice, care au inovat în sensul palatalizării celor dintîi şi al fricativizării , respectiv al durificării celor din urmă. În mod uzual însă, este considerat arhaism un fapt de limbă atestat într-o perioadă anterioară şi dispărut (înlocuit prin inovaţie) în alte unităţi sintopice şi în "limba literară". În această categorie intră fonetisme ca ar. olemu , băn. cuń , dr. nordic şi vestic îmblu, împlu, forme morfologice ca mar. eu tăia (impf. I sg.), construcţii sintactice ca mar. el vrea lucra sau termeni ca criş. blem , arină ş.a. Subliniem încă o dată că opoziţia arhaic/inovator , respectiv arhaism/inovaţie implică o p e r s p e c t i v ă d i a c r o n i c ă. În cadrul acestei opoziţii , termenul esenţial este, după părerea noastră , inovaţia: numai în comparaţie cu altul , mai evoluat, un fapt de limbă poate fi considerat arhaic. Aşa, de exemplu, nici o descriere a graiurilor dacoromâne nu menţionează conservarea consoanelor surde intervocalice (casă, loc etc.)printre arhaisme, fenomenul fiind general românesc; el va fi evidenţiat , în schimb, ca trăsătură arhaică a românei în context romanic(în comparaţie cu it. casa , luogo etc.).

O a doua precizare necesară ni se pare aceea referitoare la t e r m e n u l d e t e r m i n a t prin calificativele arhaic/inovator. Acesta poate fi f a p t u l l i n g v i s t i c în chestiune - fonetism arhaic, construcţie arhaică etc. - sau a r i a în care se menţine acel arhaism(de ex., în ceea ce priveşte evoluţia lui ń etimologic în termenii de origine latină - cuń,răţoń,tu spuń etc. -

https://biblioteca-digitala.ro

pic, arii corelative, arhaic este acela care reprezintă un stadiu de limbă mai apropiat de limba de bază, iar inovator cel care s-a îndepărtat mai mult de aceasta. În această p e r s p e c t i v ă d i a c r o n i c ă strictă, în tratamentul dentalelor şi al africatelor se constată un stadiu mai arhaic în graiurile sudice decît în cele vestice şi nordice, care au inovat în sensul palatalizării celor dintîi şi al fricativizării, respectiv al durificării celor din urmă. În mod uzual însă, este considerat arhaism un fapt de limbă atestat într-o perioadă anterioară şi dispărut (înlocuit prin inovaţii) în alte unităţi sintopice şi în "limba literară". În această categorie intră fonetisme ca ar. cl'emu , bănăţ. cuń, dr.nordic şi vestic îmblu, împlu, forme morfologice ca mar. eu tăia (impf. 1 sg.), construcţii sintactice ca mar. el vrea lucra sau termeni ca criş. blem, arină ş.a. Subliniem încă o dată că opoziţia arhaic/inovator, respectiv arhaism/inovaţie d i a c r o n i c ă. In cadrul acestei opoziţii, termenul esenţial este, după părerea noastră, inovaţia: numai în comparaţie cu altul, mai evoluat, un fapt de limbă poate fi considerat arhaic. Aşa de exemplu, nici o descriere a graiurilor dacoromâne nu menţionează conservarea consoanelor surde intervocalice (casă, loc etc.) printre arhaisme, fenomenul fiind general românesc; el va fi evidenţiat, în schimb, ca trăsătură arhaică a românei în context romanic (în comparaţie cu it. casa,

O a doua precizare necesară ni se pare aceea referitoare la t e r m e n u l d e t e r m i n a t prin calificativele arhaic/inovator. Acesta poate fi f a p t u l l i n g v i s t i c în chestiune - fonetism arhaic, construcţie arhaică etc. - sau aria în care se menţine acel arhaism (de ex., în ceea ce priveşte evoluţia lui *n'* etimologic în termenii de origine latină,

https://biblioteca-digitala.ro

Banatul reprezintă o arie arhaică). Calificarea unui grai, subdialect sau dialect în ansamblul său drept inovator sau arhaic ni se pare mai puţin potrivită. Căci cercetările recente nu fac decît să confirme constatarea mai veche că, în cadrul unui sistem lingvistic dialectal, trăsăturile care îl diferenţiază de unităţile sintopică de acelaşi rang reprezintă, unele, arhaisme, altele, inovaţii. În cadrul subdialectului maramureşean, de pildă, fonetica este, preponderent, inovatoare (dentale şi labiale palatalizate, africate dure care velarizează vocalele anterioare, reducerea diftongilor o̯a şi e̯a la o̯ şi e̯, forme cu apocopă, etc. - deşi, chiar în cadrul acestui compartiment al limbii, se disting trăsături arhaice, precum conservarea lui d̑ şi a africatei g̑ în g̑oi, g̑ur etc.); în schimb sintaxa şi lexicul păstrează numeroase arhaisme. Subdialectul muntean, considerat, în general, ca mai inovator, se distinge, totuşi, după cum am amintit, printr-un fonetism mai apropiat de formele originare, conservînd şi în lexic, şi chiar în sintaxă, elemente arhaice. De aceea, abia după inventarierea arhaismelor şi a inovaţiilor proprii unei unităţi dialectale, inventariere urmată de evaluarea numărului şi mai ales a randamentului acestora în sistem - operaţie pe care nu o putem considera încheiată -, s-ar justifica aprecierea globală a unităţii sintopice în chestiune drept arhaică sau inovatoare.

Aceasta, din perspectivă diacronică.

Privite în s i n c r o n i e, graiurile şi subdialectele nu mai sînt confruntate cu stadii de limbă anterioare, ci cu limba literară, concretizare a normei supradialectale unice. Aceasta nu constituie însă un simplu punct de reper, un termen de comparaţie în speculaţia ştiinţifică, ci un sistem în a c ţ i u n e, care tinde să se substituie graiurilor

https://biblioteca-digitala.ro

locale tradiţionale. Nu este cazul să enumerăm, aici, căile pe care vorbitorii graiurilor locale iau contact cu limba literară - limbă de cultură -, nici motivaţiile psihologice - individuale sau colective - care grăbesc sau frînează procesul contemporan al uniformizării lingvistice. Numeroase studii - de dialectologie şi de sociolingvistică - au abordat aceste chestiuni, fără să le epuizeze. Ne vom limita să constatăm că diferitele comunităţi lingvistice reacţionează diferit faţă de ceea ce s-a numit "presiunea limbii literare" - de la lealitatea deliberată faţă de graiul local, prin diglosia situaţională, pînă la dezorganizarea sistemului particular. Din această perspectivă - sincronică şi sociolingvistică în acelaşi timp - se poate vorbi de graiuri (subdialecte, dialecte) conservatoare, opuse altora, non-conservatoare. Mărturisim că nu putem propune o etichetă mai simplă pentru cel de al doilea termen al opoziţiei: inovator ar fi, în orice caz, impropriu, căci graiurile non-conservatoare nu inovează, ci îşi pierd trăsăturile individualizatoare, altfel spus se lasă desfiinţate. Iar în acest proces de uniformizare diatopică dispar atît trăsăturile care - din punct de vedere diacronic - constituie arhaisme, cît şi cele care au fost, la vremea lor, inovaţii.

Rezumînd cele expuse, propunem următorul sistem terminologic: opoziţia arhaic/inovator, realizată în plan diacronic, se raportează la un moment istoric anterior (originar) şi caracterizează fapte de limbă particulare (cel mult, sisteme parţiale) precum şi ariile de răspîndire ale acestora; opoziţia conservator/non-conservator funcţionează în plan sincronic şi defineşte rezistenţa unui sistem lingvistic sinoptic la presiunea limbii literare.

https://biblioteca-digitala.ro

Ar fi interesant de văzut în ce măsură distincţiile propuse mai sus pot fi aplicate unor domenii contigue dialectologiei, cum sînt etnografia şi folcloristica.

https://biblioteca-digitala.ro

Corélations systématiques entre archaïque, conservateur et innovateur

(Résumé)

Dans la pratique de la recherche, les qualificatifs archaïque et conservateur sont souvent utilisés en opposition avec innovateur; ces termes servent à déterminer des phénomènes et des aires linguistiques, aussi bien que des parlers ou des dialectes.

Nous considérons que l'opposition innovation vs. archaïsme correspond à une perspective diachronique, se rapportant à l'ancienneté du fait linguistique, tandis que l'opposition conservation vs. non-conservation (des particularités dialectales) vise la r é s i s t a n c e à la pression exercitée par la norme surdialectale, envisagée en synchronie. La première opposition est apte à déterminer des phénomènes linguistiques (respectivement leurs aires de dispersion), la seconde est censée délimiter des unités syntopiques de différents degrés (parlers, dialectes).

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

GRAIURI "ÎNCHISE", GRAIURI "DESCHISE" ÎN CONTEXTUL UNOR ARII CONSIDERATE ARHAICE

Maria Marin

Cercetările care se întreprind în ultima vreme asupra graiurilor dacoromânei încep din ce în ce mai des să prezinte în capitole separate i n f l u e n ţ a l i m b i i l i t e r a r e în aceste graiuri[1]. Raporturile dintre limba standard şi graiurile locale sînt studiate, de asemenea, în lucrări consacrate special acestei chestiuni[2].

Aceste raporturi se schimbă în perspectiva diacroniei, în funcţie de condiţiile de viaţă ale colectivităţii avute în vedere, deci în corelaţie cu o serie de factori extralingvistici.

În perioada actuală, mai mult decît oricînd în istoria societăţii româneşti, au loc prefaceri cu un rol deosebit în nivelarea graiurilor prin apropierea lor tot mai pronunţată de limba literară. E destul să enumerăm, dintre aceşti factori: socializarea agriculturii, dispariţia analfabetismului, existenţa în fiecare localitate rurală a unui cămin cultural, generalizarea învăţămîntului de zece ani, lărgirea gamei mijloacelor de informare a maselor (radioul, televiziunea, presa), existenţa în fiecare comună a unor cadre medicale, agrotehnice, zootehnice cu pregătire superioară, înlesnirea unui contact tot mai viu cu oraşul prin diferite mijloace de transport în comun şi, în sfîrşit, încadrarea unei părţi însemnate din populaţia rurală în diferite întreprinderi din oraşele apropiate, pentru a ne da seama de

https://biblioteca-digitala.ro

complexitatea procesului de modernizare a satului românesc contemporan.

În consecinţă, graiurile se prezintă, în momentul de faţă, ca nişte sisteme tot mai deschise, iar studiul lor nu se mai poate concepe fără raportarea continuă la structura limbii literare şi a celorlalte graiuri sau dialecte învecinate[3].

O situaţie relevantă în acest sens ne oferă graiurile din cele două zone ale ţării de care ne-am propus să ne ocupăm - Bistriţa-Năsăud şi Sălaj.

Considerate ca fiind două dintre judeţele cel m a i p u ţ i n i n d u s t r i a l i z a t e ale ţării (prezentînd rămîneri în urmă faţă de alte zone), ele au cunoscut în ultimii zece ani transformări importante care se reflectă, aşa cum e şi firesc, şi în planul lingvistic.

Din punct de vedere dialectal, cele două grupuri de graiuri prezintă anumite particularităţi care le diferenţiază, întrucîtva, de alte unităţi dialectale ale dacoromânei.

În primul rînd, ele se înscriu în aria nordică a dialectului dacoromân, caracterizată, în general, ca o zonă a r h a i c ă, în cadrul căreia se păstrează, la nivelul tuturor compartimentelor limbii, o seamă de stadii vechi.

Ne-am propus să urmărim cîteva aspecte privitoare la lexic, deoarece acest domeniu este cel mai deschis influenţelor social-istorice, în sensul că schimbările survenite în decursul istoriei se repercutează nemijlocit asupra vocabularului.

Lexicul graiurilor din zona Năsăudului şi a Sălajului conservă un mare număr de termeni arhaici, mulţi dintre ei legaţi de practicarea neîntreruptă, din vechime, a unei ocupaţii ea însăşi arhaică astăzi - păstoritul. Caracterul arhaic al lexicului de aici se manifestă fie în menţinerea, în circulaţie, a

https://biblioteca-digitala.ro

unor c u v i n t e a u t o h t o n e, dispărute sau cu circulaţie redusă în alte graiuri: baci, grumáz "gît", grunz "bulgăre", mal "deal, ridicătură", rînză "stomac (la om şi la animale)", sárbăd (despre lapte) "prins, acrit" ş.a., fie în păstrarea unor elemente m o ş t e n i t e d i n l a t i n ă care, în alte graiuri dacoromâne, nu sînt cunoscute, ele fiind înlocuite cu alţi termeni, de diferite origini: ai "usturoi" (<lat.allium), arînă "nisip" (<lat.arēna), carîmb "răboj (la stînă)" (<lat. *talamulus) , cúte "gresie" (<lat.cotem), a (se) înturná "a (se) întoarce" (<lat.tornare), a la "a spăla" (<lat.lavare),păcurár "cioban" (<lat. pecorarius), pănură "dimie,aba" (< lat.paenula), păturá "foaie de tăieţei" (< lat.*pittula) ş.a., fie,în sfîrşit, în conservarea unor s e n s u r i v e c h i, pentru cuvinte latine sau slave, dispărute din alte zone: a "la" (<lat.ad), a căutá " a păzi oile, mieii, porcii etc." (<lat.*cavitare<cavitum - part. lui caveo), a (se) clătí "a(se) mişca din loc, a (se) urni" (< v.sl.klatiti), lemn "copac" (< lat.lĭgnum), orgán "instrument muzical" (< v.sl.organŭ), slátină "saramură" (< v.sl.slatina), ujínă "chindie" (<v.sl.užina) etc.

Alături de un număr însemnat de elemente arhaice din domeniile fonetiicii, morfologiei şi sintaxei, arhaismele lexicale creează impresia că cele două grupuri de graiuri se prezintă ca nişte sisteme "închise" transformărilor înnoitoare[4].

În al doilea rînd, graiurile din Năsăud şi Sălaj sînt cuprinse în aria graiurilor transilvănene care, ca şi celelalte graiuri vestice, datorită condiţiilor istorico-politice şi culturale specifice, se deosebesc de restul unităţilor dialectale dacoromâne prin i n f l u e n ţ a m a g h i a r ă şi g e r m a n ă (să s e a s c ă) exercitată în contactul direct dintre vorbitorii de limbă română şi populaţiile respective; această

https://biblioteca-digitala.ro

influenţă este evidentă mai ales la nivelul lexicului şi anume în desemnarea unor noţiuni concrete, legate de viaţa materială, şi a unor noţiuni cu caracter administrativ. Astfel, dintre termenii maghiari cu circulaţie largă în cele două zone, notăm: a aldui "a binecuvînta" (< magh. áldani), astelúş "tîmplar" (< magh. asztalos), birău "primar" (< magh. biró), cipcă "dantelă" (< magh. csipke), colompíri "cartofi" (< magh. kolompér), fedéu "capac (la oală)" (< magh. fedő), féle "jumătate de kilogram" (< magh. fele), hăizáş "acoperiş la casă" (< magh. hajzás), ioság "avere constînd din vite, oi, porci etc." (< magh. jószág), lábos "cratiţă" (< magh. lábos), láşte "tăieţei" (< magh. lasko), márhă (mărháie) "vită" (< magh. márha) etc. Dintre cei germani, notăm: a azîntá "a recruta" (< germ. assentieren), cúgle "popice" (< germ. Kugel), fain "frumos" (< germ. fein), héhelă (cu diferite variante fonetice) "darac pentru cînepă" (< germ. Hechel), şt(i)uc "bucată" (< vechiul săs. stuck < germ. Stück), urláb "concediu" (< germ. Urlaub etc.

Contactul îndelungat al românilor din aceste zone cu vorbitori ai unor limbi străine a imprimat, deci, o trăsătură specifică a graiurilor transilvănene, manifestată mai ales în compartimentul lexicului, şi anume caracterul mai "deschis" la influenţa din afară, în comparaţie cu alte graiuri dacoromâne considerate, în general, mai inovatoare. Această "deschidere" spre elemente noi a permis pătrunderea timpurie, în graiurile de care ne ocupăm, a unor termeni romanici consideraţi neologici în limba română[5], dar care în aceste zone, date fiind condiţiile istorico-sociale şi culturale, au fost adoptaţi într-o perioadă relativ veche, fapt dovedit de adaptarea lor perfectă. Această adaptare s-a realizat atît din punct de vedere formal, cît şi semantic; ei au dobîndit formă adecvată graiului şi sensuri concrete, legate

https://biblioteca-digitala.ro

de numele unor obiecte, ocupaţii etc. Menţionăm dintre aceşti termeni: a se acupá "a se ocupa": Nu mă prea acupám cu lucru, mai mult am fost la oi (Năsăud - Suplai VIb)[6]; N-au fost medici, nu s-a acupát nime aşa cum să acúpă amu de copii (Sălaj - Cristolţ VII) cartón "pînză groasă, creton", económ "agricultor", economíe "agricultură": M-am ocupat cu economí^e^ă,am...la cîmp, cu plugu, cu coasa (Năsăud - Rebra VIIIa), pórţie, (porţíie, pl.porţíi) "unitate de măsură egală cu 100 ml.": Litáru are numa zece p^o^rţíi (Sălaj - Bălan VIII), cása de paráde "camera cea mai bună dintr-o casă, în care, de obicei, nu se locuieşte, camera de oaspeţi": Frumoasă era [camera], noa, că zicea... mai avea, noa, nice durmea, nice...avea şi el o casă, zicea...i casă de paráde (Năsăud - Monor VIII), societáte "adunare, grup de oameni": Mai mulţi, într-o soc̆ietáte,vecinii, rudele se strîng acolo la un car de mălai, în casă, şi l-ai desfăcat şi l-ai suit în pod (Năsăud-Chiuza VI); Care avea mai mult lapte ca... toată soc̆ietáţea aceea, acela se spunea stînaş (Năsăud - Rebra VI).

Unele dintre aceste cuvinte au fost preluate din vocabularul internaţional prin intermediul maghiarei sau germanei, aşa cum ne indică şi forma lor fonetică: dánţuri "dansuri,jocuri", (i)spitái "spital", litár(ă) "litru", métăr "metru", olói "ulei", şelátă "salată", ţilíndru "cilindru", ţírcus (ţîrcus) "comedie, circ". Probabil că un rol însemnat în impunerea acestor termeni a avut şi activitatea de culturalizare desfăşurată de reprezentanţii Şcolii Ardelene[7].

Tendinţele înnoitoare, de îmbogăţire a lexicului cu elemente noi, continuă să se manifeste în zilele noastre cu o intensitate sporită. Prin contactul tot mai strîns cu limba literară şi cu alte graiuri învecinate, datorat condiţiilor noi din ţara noastră, lexicul, şi în primul rînd vocabularul periferic,

https://biblioteca-digitala.ro

este supus unor profunde transformări.

Adoptarea termenilor literari se realizează diferit, în funcţie de anumiţi factori. Astfel, termenii noi, legaţi de apariţia unor realităţi noi (obiecte şi fenomene), necunoscute pînă acum, sînt adoptaţi cu uşurinţă, odată cu acestea: colectív, ceapé, motór (mótor) (în Năsăud acest termen are, pe lîngă semnificaţia din limba comună, şi pe aceea de "motocicletă" şi "autocamion"), televizór, tractór (şi tráctor) etc.

O altă categorie o reprezintă împrumuturile maghiare şi germane din domeniul administrativ, care sînt înlocuiţi rapid cu termenii din limba română comună, corespunzători noilor realităţi politico-administrative: azîntáre - recrutáre, birău - primár - preşedínte, boáctăr - páznic (de noápte), (h)ardău - páznic de cîmp, notárăş - secretár, urláb - concéd(iu) etc.

Procesul de schimbare a vocabularului este mai intens în cazul noţiunilor concrete, cînd cuvintele din limba literară, intrînd în concurenţă (cel mai adesea) cu regionalisme cu o circulaţie restrînsă, îndeosebi împrumuturi din maghiară şi germană, au tendinţa să-i înlocuiască: aitúri - răcitúri, astălúş - măsár - tîmplár, chişchinéu - bazmá - batíc, colompíri - pére - cartófi, ciripuri - ţiglă, dărab - stiuc - bucátă, fotoghín - gaz, (h)risóaş - oréz, păcurár - păstór - ciobán ş.a.

Adaptarea termenilor din limba standard la sistemul graiului se face fără dificultăţi, în sensul că aceştia se supun legilor fonetice încă puternice în grai: marḳeádâ şi marcádâ "marchează" (Năsăud - Rebra VI), secţionázâ (Acelaşi), rejím (Sălaj - Giurtelec V).

Pentru a demonstra modul de adoptare şi de adaptare a neologismelor în graiurile din zonele Năsăud şi Sălaj, dăm cîteva

https://biblioteca-digitala.ro

exemple ilustrative[8]: [oasele de porc] le-afumăm//ş-apâi le... servim apĕi/la fasóle mai mult (Sălaj - Giurtelec V); [Aiturile] le púnem şi să răcáscă şî... le consumăm api (Aceeaşi); [La pîine] púnem aloát şî drojdi/ilesteu/cum şi vă spun/ca pâ la ţără (Aceeaşi); [Tata] o fo la doctor/şî i-o spus aşe că zîce... "dumneta" zîce "dacă... ai ţîne rejim"// şi nu fi băută.../şi nu fi mîncátă cărnuri/no! (Aceeaşi); d-apâi cu oileă... îi.../procedăm aşa///Sălaj - Meseşenii de Sus VI); pă întîi sau.../pă acúma nu conteazâ că cîn... s-amăsură [oile] (Aceiaşi); de egzémplu fiecare... om avé strúnga lui// [...] ş-aşei şe iera angajáz la oi / păstori.../ (Năsăud - Rebra VI); [După ce se taie copacul] să cojăşte/de cójă/ să secţionázâ...după dimensiun (Acelaşi); brádu-i brad/ ...ş-aşéla [=molidul] áre áltă categorie (Năsăud - Maieru VIII).

Concluzia care se desprinde din cele prezentate este că, datorită condiţiilor social-politice din ţara noastră, în perioada actuală t o a t e graiurile dacoromâne, indiferent de caracterul mai mult sau mai puţin "închis" (arhaic sau conservator), trec prin transformări profunde, tinzînd spre uniformizare. Acest proces se desfăşoară însă în strînsă legătură cu specificul graiurilor.

N O T E

1. Vezi, spre exemplu, monografiile Graiul de pe Valea inferioară a Tîrnavelor de Vasile Frăţilă (rezumatul tezei de doctorat), Timişoara, 1973, p.29-30; Graiul de pe Valea superioară a Sieului (Transilvania) de Vasile Ţâra (rezumatul tezei de doctorat), Timişoara, 1975, p.21.

2. Menţionăm, dintre acestea, V.Rusu, Observaţii asupra pătrunderii neologismelor în graiul de pe Valea Ialomiţei, în FD, III, 1961, p.191-200; Ion Ionică, Elemente recente în lexicul

https://biblioteca-digitala.ro

graiului de pe Valea Bistriţei (Bicaz), în LR, XV, 1966, nr.3, p.267-281; Paul Lăzărescu, În legătură cu raporturile dintre limba standard şi graiurile locale, în SCL, XVIII, 1967, nr.2, p.187-201; Gheorghe Pop, Elemente neologice în graiul maramureşean, Editura "Dacia", Cluj, 1971; Stelian Dumistrăcel, Influenţa limbii literare asupra graiurilor dacoromâne, Fonetica neologismelor, Bucureşti 1978.

3. Vezi Ion Ionică, art.cit., p.281.

4. Vezi Ferdinand de Saussure, Cours de linguistique générale, publié par Charles Bally et Albert Sechehaye, Payot, Paris, 1967, p.281-282.

5. Etichetarea drept neologisme a termenilor discutaţi este susţinută prin prezenţa lor în Dicţionarul de neologisme elaborat de Marcu Florin, Constant Maneca, ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1966.

6. Cifra romană reprezintă generaţia şi sexul cărora aparţine informatorul (vezi TDO, p.XIX).

7. Unele cuvinte din această categorie figurează, chiar sub această formă, în Lexiconul de la Buda (1825)

8. Exemplele au fost redate în transcriere fonetică cu intenţia de a se putea urmări, pe de o parte, adaptarea fonetică a neologismelor la sistemul graiului, şi, pe de altă parte, felul în care vorbitorul întrebuinţează neologismul în contexte variate atît din punct de vedere lingvistic, cît şi tematic.

https://biblioteca-digitala.ro

Parlers "fermés", parlers "ouverts" dans le contexte de certaines aires considérées archaïques

(Résumé)

La communication réunit quelques observations concernant la pénétration des éléments lexicaux néologiques dans les parlers de deux zones de la Transylvanie - Năsăud et Sălaj.

Les parlers de Năsăud et Sălaj appartiennent, d'une part, aux parlers daco-roumains du nord, caractérisés par la conservation de certains traits anciens dans tous les compartiments de la langue.

D'autre part, les parlers dont s'occupe l'auteur font partie des parlers transylvains, qui ont été influencés, au cours de l'histoire, par des sujets de la langue hongroise et allemande.

Ces caractéristiques confèrent aux parlers en question deux traits distinctifs, à savoir:

- le caractère archaïque (conservateur);

- le caractère de parlers "ouverts" à la pénétration de certains termes étrangers, néologiques du point de vue de la langue roumaine littéraire.

La deuxième partie de la communication traite de l'acceptation et de l'adaptation des deux groupes de parlers, dans l'étape actuelle.

L'auteur souligne en conclusion que dans la dernière période, étant donné les nouvelles conditions de la Roumanie, les parlers daco-roumains passent par un procès d'uniformisation, en dépit de leur caractère plus ou moins "fermé". Ce processus se produit néanmoins en relation étroite avec le caractère spécifique de chaque parler.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

ÎN LEGĂTURĂ CU STRUCTURA ACTUALĂ A SUBDIALECTULUI BĂNĂŢEAN

Victorela Neagoe

Sistem lingvistic bine individualizat - remarcat ca atare din primele cercetări privind repartiţia dialectală a dacoromânei[1] - subdialectul bănăţean se caracterizează atît prin păstrarea unor a r h a i s m e specifice cît şi prin existenţa unor i n o v a ţ i i proprii care conferă, în cea mai mare măsură, notă diferenţiatoare acestei arii dialectale, pe fondul comun al dialectului dacoromân.

Subdialectul bănăţean - ca arie marginală şi/sau laterală a dialectului dacoromân - conservă numeroase stadii vechi de limbă. În lucrări de sinteză privind istoria limbii române a fost relevată, pe de o parte, asemănarea între subdialectul bănăţean şi dialectele sud-dunărene, iar, pe de altă parte, între subdialectul bănăţean şi celelalte graiuri conservatoare ale dacoromânei (vezi comentariile părerilor emise anterior la Ivănescu, ILR, p.299, 300, 302, 303, 305, 306).

Dintre a r h a i s m e remarcăm accentul etimologic într-un număr de cuvinte blástăm, áripa; - vocala anterioară e după labiale (ovés, uspéţ, mézgă, medúhă); diftongul ea după labiale (peáră, peámă, peátă, izmeáră); - vocalele anterioare e i precedate de r (riu, rid, rípă, rébdă); - diftongul oa (noáuă, doáuă)

https://biblioteca-digitala.ro

-diftongul ea în poziţia "e":(piaptin, mustiaţă); labialele nealterate (prezenţa unor stadii de palatalizare a labialelor p,m,v, în unele zone ale subdialectului, şi numai într-un număr restrîns de cuvinte, nu constituie o trăsătură distinctivă); - fonetismele d (dîuă); ă:(călcîn, rîne); grupul consonantic mn (scamn) şi ps (frapsîn); - afixele de sg.-eauă (rîndunea uă, steauă) şi -e (aráme, náre) - utilizarea genitivului analitic cu prepoziţia de; urma dă-o căprioară, şi cu articolul proditic lu:căpătu lu crump; -formele de indicativ prezent ale verbului a fi(nisăm,visăt); - formele arhaice de perfect simplu: (ars, dzet "dădui"); - formele auxiliarului de pers. a III sg. şi pl. de perfect compus (au / au s/ar); - formele perifrastice de mai mult ca perfectul:am fost tuşit (tuşind) ; - imperativul prohibitiv (nu cîntareţi);-inventarul prepoziţiilor este aproape acelaşi ca în limba veche;-conservarea unor cuvinte din latină.

Subdialectul bănăţean a i n o v a t, mai ales, în c o n s o n a n t i s m: - palatalizarea mutativă a dentalelor şi apoi africatizarea acestora: t, d > ć, đ; (în cîteva cuvinte, t, d> ḱ, ǵ (ź); fricatizarea africatelor ĉ,ĝ > ś,ź ; utilizarea prefixelor do-, pro-, ză - în flexiunea verbală, sub influenţa graiurilor sîrbo-croate, în jumătatea de sud a subdialectului bănăţean; existenţa unor termeni de origine sîrbo-croată, şi germană pătrunşi recent în aceste graiuri.

Subdialectul bănăţean nu este un grai unitar[2] - aşa cum ar rezulta din studiile de sinteză de dialectologie română, în capitolele consacrate acestei unităţi dialectale[3].

Din analiza şi interpretarea faptelor dialectale din domeniul foneticii, morfo-sintaxei şi lexicului reiese că subdialectul bănăţean pe lîngă o serie de trăsături comune întregii arii[4], prezintă un număr de particularităţi specifice care carac-

https://biblioteca-digitala.ro

terizează numai unele dintre ariile acestei unităţi. În cadrul subdialectului bănăţean se pot distinge, după unele particularităţi două arii: aria de sud- cea mai conservatoare (care se continuă în Banatul iugoslav) şi aria de nord. După alte particularităţi, se pot delimita, în partea de nord, graiurile din nord-est şi graiurile vorbite în nord-vestul Banatului. Cele trei arii lingvistice corespund în mare, zonării particularităţilor etnografice şi folclorice.[6]

Numărul cel mai mare de particularităţi, considerate specifice Banatului, se regăsesc în aria sudică:

Graiurile bănăţene vorbite în a r i a s u d i c ă a subdialectului bănăţean (subliniem faptul că limita nordică a isofonelor, isomorfelor şi isogloselor care caracterizează aceste graiuri nu este aceeaşi pentru toate fenomenele discutate, uneori coboară mai mult spre sud, alteori urcă mai mult spre nord) se caracterizează prin următoarele particularităţi:

- accentul paroxiton în cuvintele: políţă, veveríţă; - é > ă în cuvintele: rece, stele, asemenea: răse (faţă de é > e în nord: rése); desinenţa de plural în cuvinte cu tema în r este ă în loc de e: cară, topoară: e aton devine i în galbin, gălbinuş (faţă de galbăn în nord); se constată o mai puternică tendinţă de închidere a lui e neaccentuat în poziţie mediană şi finală la i în sud (în nord e are nuanţă velară): zéne faţă de zénĕ; - tendinţa de velarizare a vocalelor din seria anterioară şi, respectiv, reducerea diftongului -ea, este mai puternică în aria de sud: vípără, mustáţă, crápă (faţă de víperă, musteáţă, cri(e)ápă); păstrarea formei etimologice náre (faţă de nárǎ, în nord); -î etimologic în ímflu, ímblu, íntru; - păstrarea lui u etimologic în mădúuă (în nord, s-a produs consonantizarea lui u > h, g, v); frecvenţa formelor cu u silabic în cuvintele: muşchiu, junghiu, ochiu; consonantizarea lui u în luvám, aluvát; - păstrarea for-

https://biblioteca-digitala.ro

melor de ind. prez. pers. I şi a II-a pl. a verbului " a fi ": sîm visăt şi formelor auxiliarului de perfect compus, pers. a III-a sg. au şi pers. a III-a pl.: ar; - formele de perfect simplu arhaic: spuş, arş; condiţionalul prezent şi perfect construit cu auxiliarul: reaş, reai , rea ; - ocurenţa prefixelor verbale do-, pro-, zăcare nuanţează semantic verbele respective; reluarea pronumelui forma neaccentuată în acuzativ - după forma de participiu a perfectului compus: m-o auzitu-mă; prezenţa unui număr mare de arhaisme, precum şi a unor termeni care formează arie în sud(vezi hărţi).

Aria de nord-est se caracterizează prin: - frecvenţa vocalelor din seria anterioară i, e, ea; prezenţa lui i, e, ea, după labiale, într-o serie de termeni: ovés, pecurári, pedúce, rid, riu, peáră, peână, peată; -ea final se monoftonghează la é, mai ales, în formele verbale de imperfect sau condiţional prezent: mă tũnzém , aş avé; diftongul oa > o: códa uăcului ; ó > uă, uă: uórb; rostirea căma (faţă de kimeagă, în restul zonei); evoluţia identică a ocluzivelor dentale şi palatale şi a labialei p: t, k, p > c; d, g > t: múnce, pădúce, captăn.

Aria de n o r d - v e s t se caracterizează prin păstrarea diftongului ea în poziţia "e"; şi prin trecerea lui g > j ca în graiurile din Crişana: jîjél.

În s u d u l Banatului se poate identifica un nucleu dialectal care se caracterizează prin particularităţi relevante absolute. Aria lingvistică arhaică din sud coincide, într-o oarecare măsură, cu graniţele Banatului de Severin; aici se integrează şi Tara Almăjului- recunoscută prin conservatorismul ei etnografic şi lingvistic.

Caracterul pronunţat c o n s e r v a t o r al subdialectului bănăţean în pofida dinamicii vieţii economice , sociale , politice şi culturale a provinciei precum şi a stăpînirilor s u c c e s i- v e şi a colonizărilor făcute de-a lungul secolelor (c u s î r b i

https://biblioteca-digitala.ro

şi germani) se explică printr-o coeziune regională puternică şi printr-o stabilitate etno-culturală remarcabilă, afirmate în contextul unui tradiţionalism evident, pînă în zilele noastre.

Deşi subdialectul bănăţean are limite precise şi bine conturate, o serie de trăsături lingvistice sînt comune Banatului şi Transilvaniei; sudul Banatului formează, de multe ori, arie comună cu nord-vestul Olteniei; alte particularităţi se întîlnesc în sudul Banatului şi în graiurile româneşti vorbite în Banatul iugoslav; nord-estul Banatului formează adeseori arie continuă cu sud-vestul Transilvaniei; nord-vestul gravitează uneori spre graiurile crişene, prin circulaţia unor elemente comune cu graiurile de la nord de Mureş.

Spre deosebire de alte graiuri, de exemplu cele munteneşti, graiurile bănăţene manifestă o rezistenţă mai mare la influenţa limbii literare.

Procesul de eliminare a particularităţilor dialectale diagnostice este destul de lent (este grăitor, în acest sens, coincidenţa ariilor lingvistice din atlasul lui Candrea şi cele din NALR-Banat). Acest fapt este relevant nu numai la generaţiile tinere deschise, de regulă, influenţelor limbii literare dar şi la alte categorii de vorbitori (muncitori navetişti care lucrează în centrele industriale: Reşiţa, Caransebeş, Lugoj sau intelectuali care continuă să-şi desfăşoare activitatea în mediul lingvistic rural).

Studierea subdialectului bănăţean ridică unele dintre cele mai interesante probleme pentru dialectologia românească şi, mai ales, pentru istoria limbii române.

https://biblioteca-digitala.ro

N O T E

1. Hasdeu, Românii bănăţeni din punctul de vedere al conservatorismului dialectal şi teritorial, în ARMSL, seria II, 18, Bucureşti 1896, p.1-69; Gustav Weigand, Der Banater Dialekt, în W.Jb, 3, Leipzig, 1896, p.198-332; Emil Petrovici, Repartiţia graiurilor dacoromâne pe baza Atlasului lingvistic român, în LR, 3.5 (1954),5,p.5-17; Romulus Todoran, Cu privire la repartiţia graiurilor dacoromâne, în LR, 5(1956), 2,p.38-5o; idem, Noi particularităţi ale subdialectelor dacoromâne, în CL, 6(1961),1, p.43-73.

2. Cf.G.Ivănescu,Istoria limbii române, Bucureşti,198o; p.44.

3. Cf.I.Coteanu, Elemente de dialectologie a limbii române, Bucureşti, 1961, p.9o-97; Matilda Caragiu-Marioţeanu, Compendiu de dialectologie română (nord şi sud-dunăreană),Bucureşti, 1975, p.177; Matilda Caragiu-Marioţeanu, Ştefan Giosu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Romulus Todoran, Dialectologie română, Bucureşti, 1977, p.145-152.

4. Remarcate din primele studii: cf.Picot, 1873; Hodoş, 1892; Hasdeu, 1896; Weigand, 19o8; Petrovici, 1954; Todoran,1956; Todoran,1961.

5. Cf.Flora,Rumunski banatski govori u svetlu lingvističke geografye, Beograd, 1969.

6. Cf.Valer Butură, Etnografia poporului român,Bucureşti, 1978,p.43; Subliniem faptul că, spre deosebire de alte zone, de exemplu Maramureşul, unde există o perfectă concordanţă între conservatorismul dialectal şi cel etnografic şi folcloric, Banatul se caracterizează în primul rînd,prin conservatorismul său dialectal.Din punct de vedere etnografic şi folcloric,Banatul a păstrat puţine elemente distinctive.

https://biblioteca-digitala.ro

HARTA 1

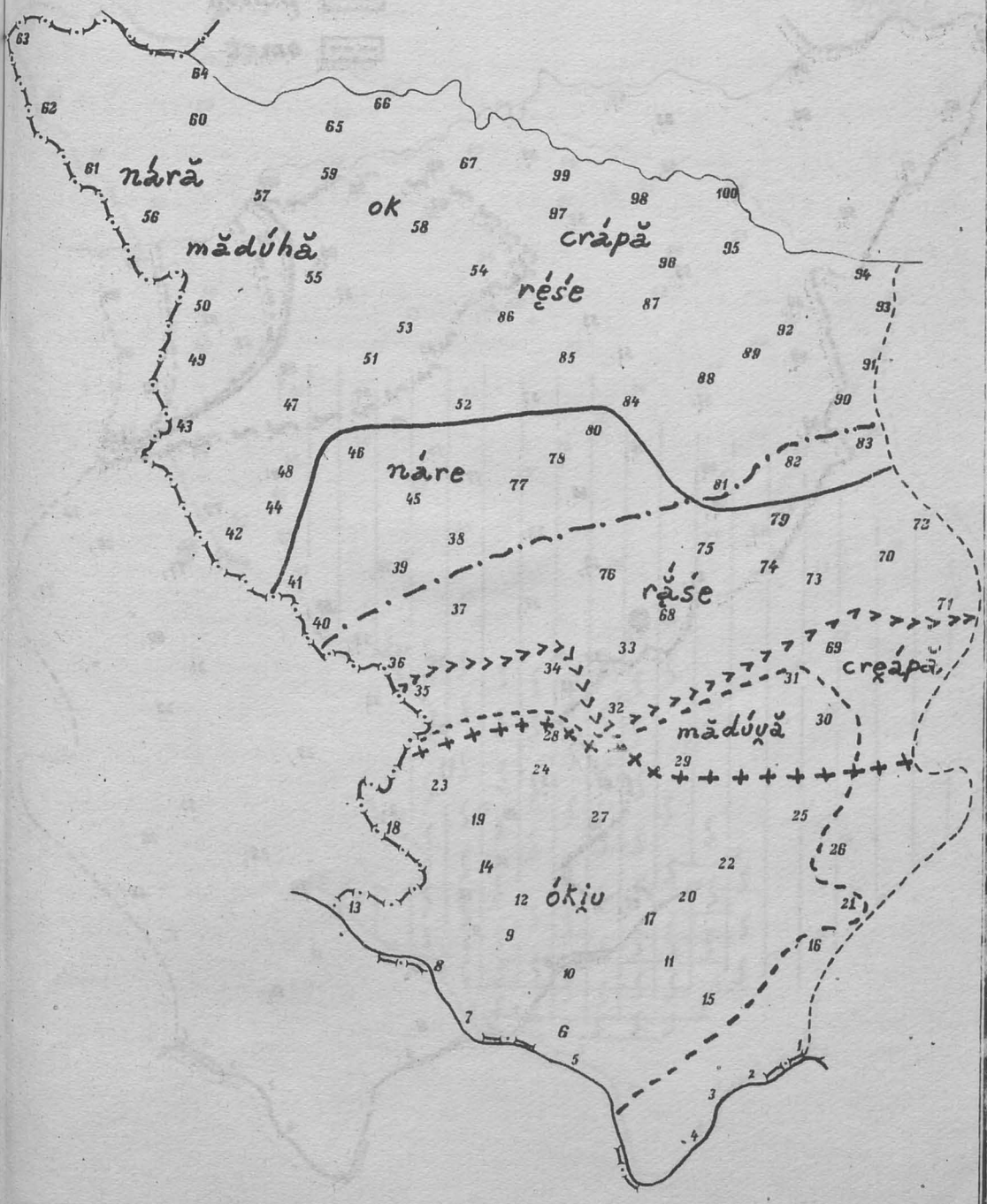

https://biblioteca-digitala.ro

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN PE REGIUNI BANAT

HARTA 2

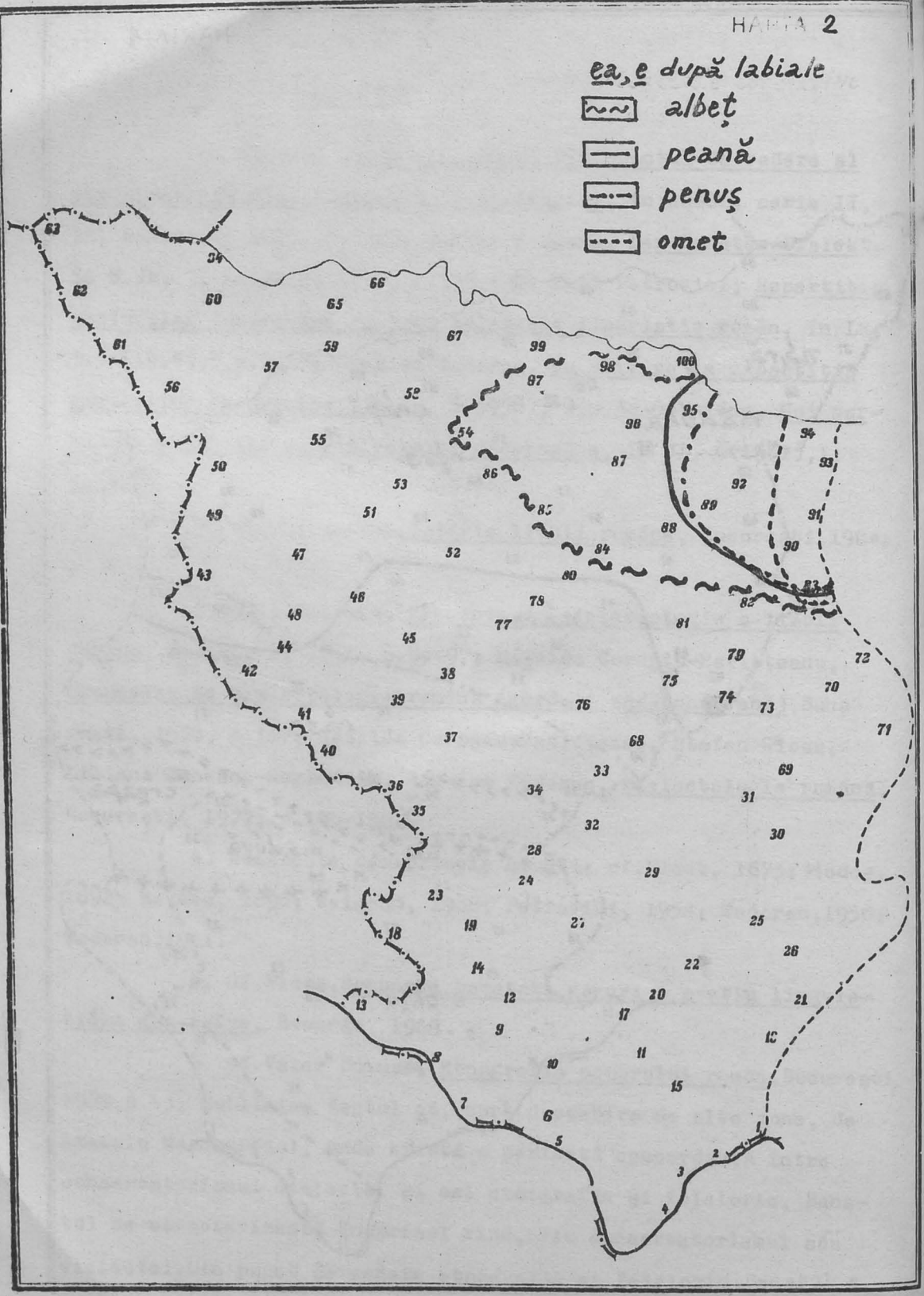

https://biblioteca-digitala.ro

HARTA 3

SSS Cond. pr. și pf. cu auxiliarul reaș

Ind. pr. 1, 2 pl. a fi: nisăm, visăț

Forme de pf. s. de tipul: spușăi, avușăi, vrușăi

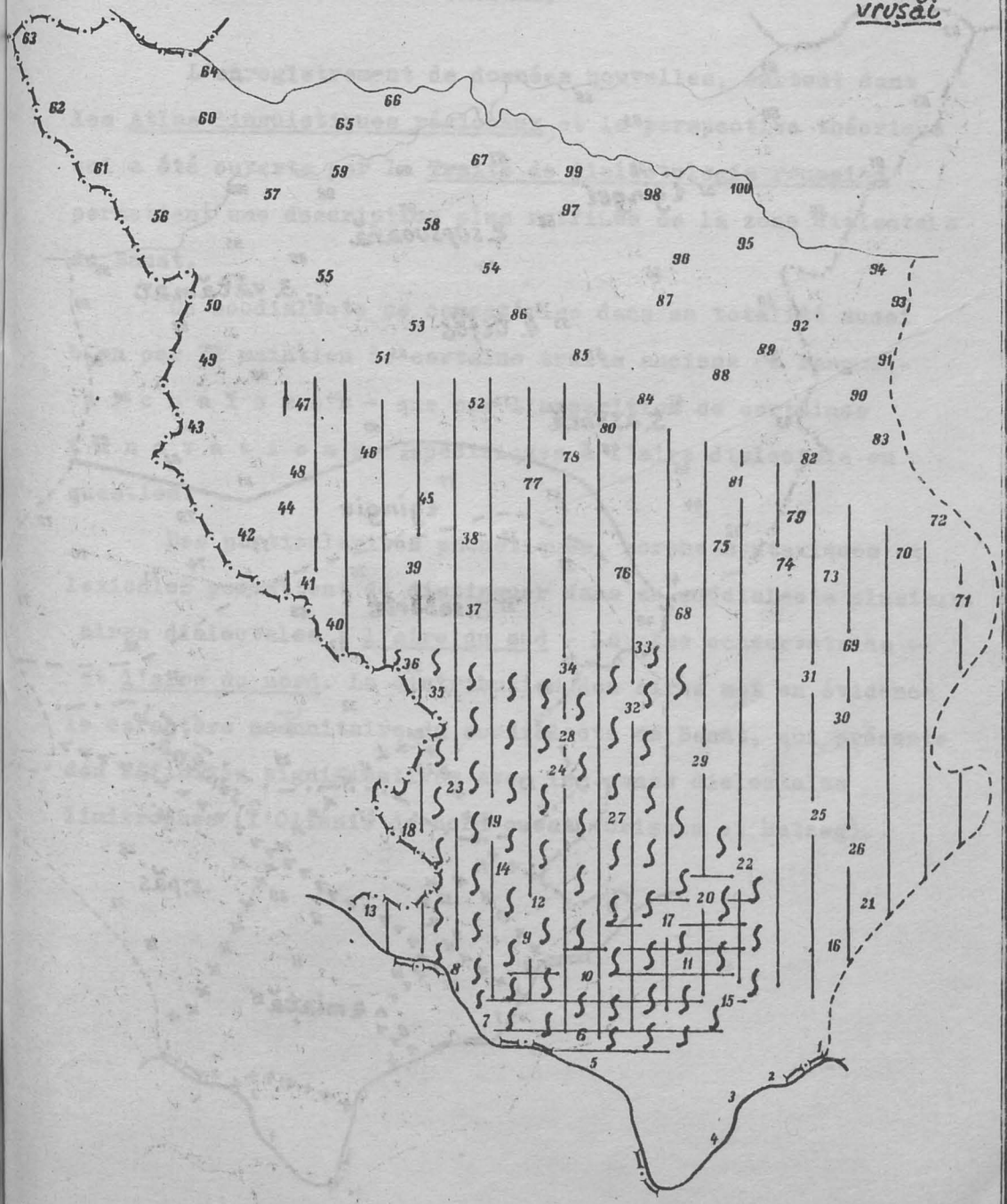

https://biblioteca-digitala.ro

HARTA 4

Arii lexicale corelative

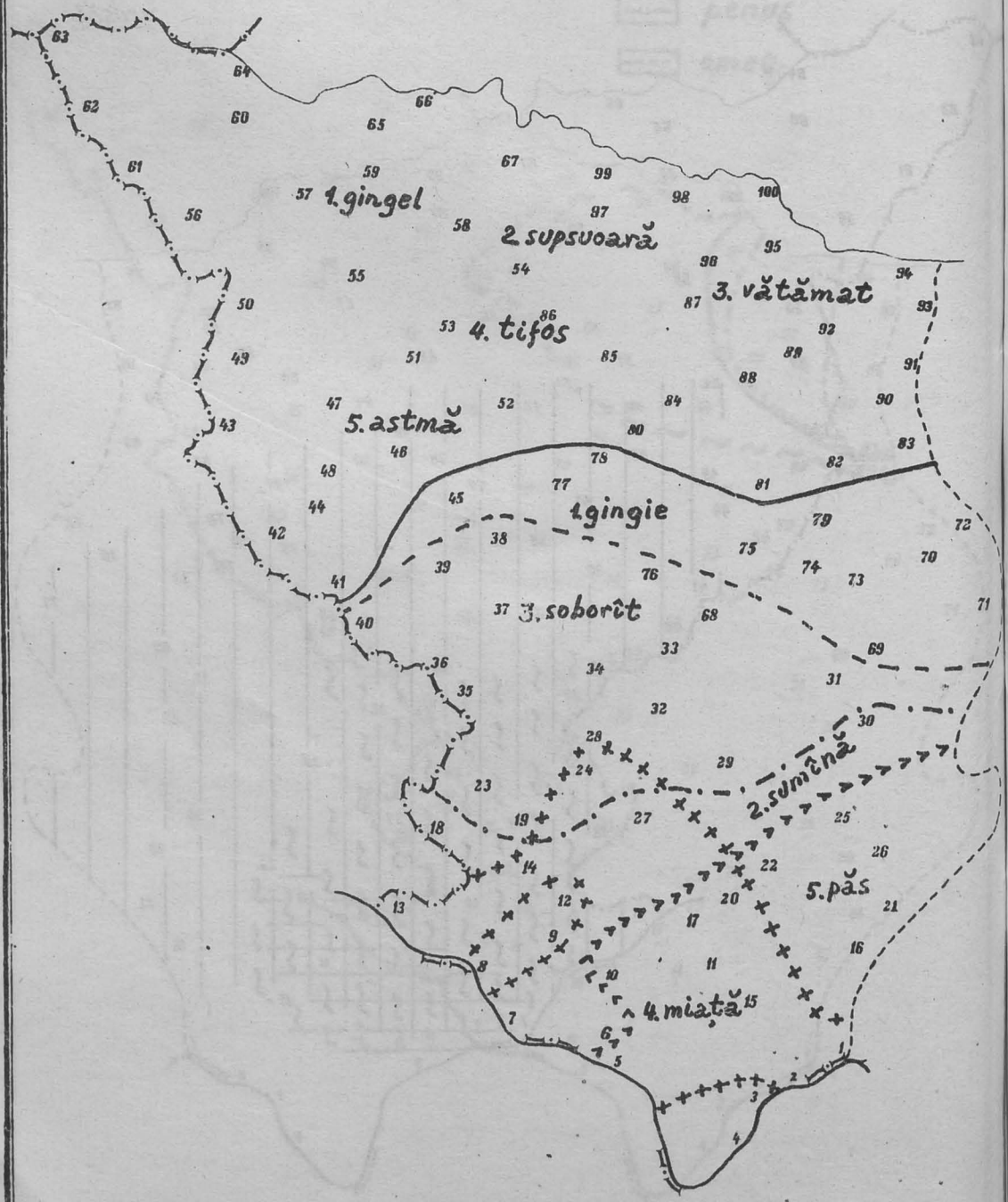

https://biblioteca-digitala.ro

À propos de la structure actuelle du soudialecte de Banat

(Résumé)

L'enregistrement de données nouvelles, surtout dans les Atlas linguistiques régionaux, et la perspective théorique qui a été ouverte par le Traité de dialectologie roumaine permettent une description plus raffinée de la zone dialectale du Banat.

Ce soudialecte se caractérise dans sa totalité aussi bien par le maintien de certains traits anciens de langue - a r c h a ï s m e s - que par l'apparition de certaines i n n o v a t i o n s spécifiques à l'aire dialectale en question.

Des particularités phonétiques, morpho-syntaxiques et lexicales permettent de distinguer dans ce soudialecte plusieurs aires dialectales : l'aire du sud - la plus conservatrice - et l'aire du nord. La distribution des aires met en évidence le caractère nonunitaire du soudialecte de Banat, qui présente des affinités significatives avec les zones dialectales limitrophes (l'Olténie de nord-ouest, Crişana et Haţeg).

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

MODIFICĂRI ALE CLASELOR FLEXIONARE SUBSTANTIVALE ÎN GRAIURILE OLTENEȘTI

Anca Hartular

Comunicarea de față are ca obiect cercetarea modificărilor care apar în structura claselor flexionare substantivale, în graiurile oltenești, prin raportare la limba literară. Materialul folosit pentru elaborarea lucrării - Texte dialectale. Oltenia (TDO, de C.Cohuț, G.Ghiculete, M.Mărdărescu, V.Șuteu, M.Vulpe), București, 1967; Glosar dialectal.Oltenia (GDO, de G.Ghiculete, P.Lăzărescu, N.Saramandu, M.Vulpe), București, 1967; N.A.L.R.Oltenia vol. I-IV (de T.Teaha, I.Ionică, V.Rusu), București, 1967, 1970, 1974, 1980 - a fost cules în cursul unor anchete relativ recente și ilustrează stadiul actual al graiurilor oltenești. Consultarea altor publicații anterioare, cuprinzînd texte dialectale și folclorice, glosare regionale, ca și a A.L.R. și A.L.R.M. (de S.Pop și E.Petrovici) ne-a dat posibilitatea completării, dar mai puțin a comparării materialului documentar. În cazul culegerilor sistematic realizate de S.Pop și E.Petrovici, rețeaua localităților este mult mai rară. Celelalte izvoare oferă date inegale, sporadice și nesistematice asupra zonei la care ne-am oprit.

1. Pentru raportarea la limba literară am avut în vedere clasificarea substantivelor din tabelul 1.

În lucrările citate am înregistrat:

A. modificări în structura fonetică a claselor flexionare, datorate unei realizări fonetice diferite a desinențelor;

https://biblioteca-digitala.ro

B. realizări fonetice ale desinenţelor care antrenează schimbarea subclasei sau tipului flexionar[1];

C. modificări în componenţa unor clase flexionare, datorate selectării unei desinenţe diferite de cea din limba literară.

Clasa	Sub-clasa	Tip	[-Pl +Dir]	[-Pl -Dir]	[+Pl +Dir]	Exemple
I[+Fem]	1	a	ă[ă]	e[e]	e[e][2]	casă
		b	ă[ă]	i[ʲ,i]	i[ʲ,i]	stradă
		c	ă[ă]	i[ʲ,i]	uri[urʲ]	blană
		d	ă[ă]	e[e]	uri[urʲ]	lipsă
	2		ø	le[le]	le[le]	basme, stea
	3	a	e[e]	i[ʲ,i]	i[ʲ,i]	vulpe
		b	e[e]	e[e]	e[e]	învăţătoare
		c	e[e]	i[ʲ,i]	uri[urʲ]	mîncare
II[-Fem]	1		ă[ă]	at-det[a,b +det]	i[ʲ]	tata
	2		u[u,u̯,ø]	u[u,u̯,ø]	i[i̯,i,ʲ,ø]	codru,pom,pui,
	3		e[e]	e[e]	i[ʲ]	ochi cîine
III[-Gen]	1	a	u[u,u̯,ø]	u[u,u̯,ø]	e[e]	creion
		b	u[u,u̯,ø]	u[u,u̯,ø]	uri[urʲ]	dulap
		c	u[u]	u[u]	i[i̯]	consiliu, domeniu
	2		e[e]	e[ ]	e[e]	nume

Tabelul 1

A. Din primul tip de modificări menţionăm:

1./ă/ [-pl. +dir.] → [â]: [şcoálâ] (922)[3], [grădiníţâ](965)
→ [î]: [sămînţî] (957)

2./e/ [-pl. +dir.] → [i]: [sári] (935)
→ [i]: [noápti] (943)
→ [ĭ]: [pădúrĭ] (936)

3./e/ [-pl. +dir.] → [ă]: [i̯íţă] (TP[4] 872), antrenînd omonimia sg.~pl.
→ [â]: [fui̯oárâ] (909)
→ [î]: [braţî] (903)
→ [i]: [cîrpi] (913)
→ [i]: [pi̯etri] (980)

https://biblioteca-digitala.ro

4./i/ $\begin{bmatrix}+pl.\\+dir.\end{bmatrix}$ → Ø : [braz] (907) ,[frați] (941),[moș] (953), cu omonimia sg.~pl.

5. /uri/ $\begin{bmatrix}+pl.\\+dir.\end{bmatrix}$ → [ur] : [timpur] (931)
[ure] : [rîndure] (GGI)[5]

6. modificări ale finalei morfemului substantival aparținînd clasei I2: [măsá] ,[bazmeá] (GDO)

7. prezența unui timbru vocalic asilabic, etimologic sau analogic, după consoana /r/ și, rareori, /l/, la finală de cuvînt, ducînd uneori la omonimii sg.~pl.: [fierár^{i}] (921), [cărpătór^{i}] (920), [fel^{i}] (928)

B. Realizările fonetice diferite de limba literară ale desinențelor substantivale duc, în două situații, la schimbarea subclasei flexionare:

1./e/ $\begin{bmatrix}-pl.\\+dir.\end{bmatrix}$ → [ă] : [ginghiă], [sálcă] : I3a > I1b

2./ă/ $\begin{bmatrix}-pl.\\+dir.\end{bmatrix}$ → [e] : [cămáșe] : I1b > I3a
[moáșe] : I1a > I3b

C. Schimbarea clasei, subclasei sau tipului flexionar datorită selectării altor desinențe se produce în următoarele situații:

1./ă/ $\begin{bmatrix}-pl.\\+dir.\end{bmatrix}$ → /u/ : [călimár(u)] : I1b > III1a (932)
[méliț] : I1a > II2 sau III1a[6] (912)
[șir(u)] : I1a > III1a (968)
[iít, iíță]$_{[+pl.]}$: I1a > III1a (GGI)
[amiáz, amiázur^{i}] : I1a > III1b (913)

2./u/ $\begin{bmatrix}-pl.\\+dir.\end{bmatrix}$ → /a/ : [voála] : III1b > I1d (GGI)
[făcăloáță] : III1a > I1a

3./u/ $\begin{bmatrix}-pl.\\+dir.\end{bmatrix}$ → /e/ : [ficáte], [cólțe] : II2 > II3
[tipáre], [făcăléte] (927) : III1a > III2

https://biblioteca-digitala.ro

4./e/ $\xrightarrow[\begin{bmatrix}-\text{pl.}\\+\text{dir.}\end{bmatrix}}$ /u/ : [iépur](GGI), [strúgur] : II3>II2

5./e/ $\xrightarrow[\begin{bmatrix}+\text{pl.}\\+\text{dir.}\end{bmatrix}}$ /i/ : [căș$^{i}_{\uparrow}$](GGI), [ázim$^{i}_{\uparrow}$](GDO), [sînzién$^{i}_{\uparrow}$](TP791) IIa>IIb

[cartúș$^{i}_{\uparrow}$] : IIIa>II2

6./i/ $\xrightarrow[\begin{bmatrix}+\text{pl.}\\+\text{dir.}\end{bmatrix}}$ /e/[8] : [cărămíde](915) : IIb > IIa

[óiște] : I3a > I3b, cu omonimia sg.~pl.

7./e/ $\xrightarrow[\begin{bmatrix}+\text{pl.}\\+\text{dir.}\end{bmatrix}}$ /uri/ : [răsorúcur$^{i}_{\uparrow}$](932), [povéstur$^{i}_{\uparrow}$](965) : I3a > I3c

[cótur$^{i}_{\uparrow}$]("coate", creînd omonimie lexicală) :

IIIa > IIIb

8./uri/ $\xrightarrow[\begin{bmatrix}+\text{pl.}\\+\text{dir.}\end{bmatrix}}$ /e/ : [drúabe](9o3), [máie](9o8), [țăste](9o5) : IIIb >IIIa (de menționat că aceste forme apar numai la informatori vîrstnici neșcolarizați)

9./i/ $\xrightarrow[\begin{bmatrix}+\text{pl.}\\+\text{dir.}\end{bmatrix}}$ /uri/ : [brádur$^{i}_{\uparrow}$](GDO) : II2 > IIIb

[țăpur$^{i}_{\uparrow}$]("țepi") (GGI) IIb > IIc

1o. /uri/ $\xrightarrow[\begin{bmatrix}+\text{pl.}\\+\text{dir.}\end{bmatrix}}$ /i/ : [vrej$^{i}_{\uparrow}$](GDO) : IIIb > II2

11. /e/ $\xrightarrow[\begin{bmatrix}-\text{pl.}\\+\text{dir.}\end{bmatrix}}$ /i/, /uri/ $\xrightarrow[\begin{bmatrix}+\text{pl.}\\+\text{dir.}\end{bmatrix}}$ /u/ : [răsorúce], [răsorúc] > [răsorúc],

[răscrúcur$^{i}_{\uparrow}$] : I3a>IIIb

12. Ø $\xrightarrow[\begin{bmatrix}-\text{pl.}\\+\text{dir.}\end{bmatrix}}$ /le/, /uri/ $\xrightarrow[\begin{bmatrix}+\text{pl.}\\+\text{dir.}\end{bmatrix}}$ /e/ : [surcél], [surcéle] > [surcél], [surcéle] : I2 > IIIa

2.1. Fenomenele grupate sub A. și B. se datorează, de cele mai multe ori, unor trăsături fonetice ale finalei morfemului lexical, diferite de limba literară. Așa este caracterul dur al consoanelor /ț, r, s, z, ș/. Repartiția teritorială a fenomenului, ușor de stabilit pe baza N.A.L.R., este diferită de la un fonem la altul.

https://biblioteca-digitala.ro

Caracterul dur al consoanei /ţ/ este atestat pe tot teritoriul, cu o frecvenţă variabilă.

Consultarea hărţilor interpretative (N.A.L.R. Oltenia III) privitoare la caracterul dur al consoanei /r/ lasă o zonă relativ întinsă în care trecerea desinenţei /e/$_{[pl]}$ la [ă] nu se produce. Cercetarea întregului material din atlas arată o zonă foarte restrînsă şi necompactă în care [e]>[ă] /[r] ___ (punctele 907, 911, 975)[9]. In acelaşi timp, fenomenul menţionat sub A.7- timbrul muiat al lui [r] final - este atestat în cea mai mare parte a Olteniei[10].

Consoanele /s,z/ au caracter dur pe întreg teritoriul, excepţie făcînd N-E şi S Olteniei[11].

Consoana /ş/ are un comportament diferit, marcînd:
(a) o zonă în care [ş] este dur ([e]$_{[des.]}$>[ă]; [i]$_{[des.]}$> Ø);
(b) o zonă în care [ă]$_{[des.]}$>[e] , datorită caracterului palatal al consoanei finale a morfemului lexical.

O hartă cu repartiţia trăsăturii [±dur] a consoanei /ş/ indică: două arii compacte, în care [ş] este dur: în S şi N-V; şi o arie, în V, unde [ş] este palatalizat: [ş́]. Materialul foarte bogat oferit de lucrările menţionate impune unele precizări în legătură cu descrierile realizate pînă la publicarea acestor volume. Caracterizînd graiurile în discuţie în raport cu subdialectul muntenesc, pe baza A.L.R., Gr.Brînduş arăta: "In Muntenia numai în puncte izolate au fost înregistrate pronunţări cu -e: moaşe, mătuşe acestea fiind aproape generale (s.n.) în Oltenia" (art. cit., p.253). Or, harta anexată arată că fenomenul se produce într-o zonă limitată la mai puţin de jumătate din teritoriul Olteniei (36 de puncte vs. 98 de puncte anchetate).

2.2. Incercînd să stabilim repartiţia teritorială a celor mai frecvente schimbări morfologice, am ajuns la concluzia că unele apar în toate punctele atlasului, evident fără să caracteri-

https://biblioteca-digitala.ro

zeze întregul inventar de substantive din chestionar. Aşa sînt: /e/> /i/ şi /i/> /e/ (cf. reg. 5 şi 6, sub C.); şi /e/> /u/ şi /uri/> /e/ (cf. reg. 8, şi 9. sub C.), arătînd ezitări frecvente între subclasele flexionare.

Fluctuaţiile /u/> /e/ (cf. reg. 3. sub C.) şi /e/> /u/ (cf. reg. 4. sub C.) cuprind o zonă largă. Fac excepţie unele puncte izolate în N-E şi N-V (907-911, 914; 944-945), unde nu este atestată regula 3; şi unele localităţi în E (limitrofe cu Muntenia) şi altele formînd o diagonală S-V— N-N-E, în care variaţia /e/> /u/ nu apare.

Oscilaţiile /i/~ /uri/ se concentrează în sensul /i/> /uri/ în S şi, izolat, în N, iar /uri/~ /i/, în jumătatea de nord a Olteniei.

3. Cele menţionate mai sus arată că este greu de stabilit tendinţe de trecere cu predilecţie la o anumită clasă flexionară.

Dinamica graiurilor oltenesti se manifestă, în domeniul avut în vedere, prin fluctuaţii, îndeosebi între tipuri şi subclase şi, mai rar, între clase flexionare.

Specificitatea fenomenelor prezentate în lucrare, pentru zona la care ne-am oprit, poate fi stabilită numai prin raportarea la date comparabile, din celelalte graiuri. Aceasta impune culegerea, publicarea şi sistematizarea materialelor documentare privitoare la toate zonele dialectale, oferind astfel posibilitatea realizării unor studii comparative complete asupra stadiului actual al graiurilor dacoromâne.

N O T E

1. Modificările de sub A. şi B. alcătuiesc o categorie mai largă relativ unitară. Pentru simplificare, aici nu le-am socotit subcategorii, aşa cum am făcut într-o lucrare mai amplă.

https://biblioteca-digitala.ro

2. Am notat între paranteze drepte variantele fonetice, condiţionate contextual, ale desinenţelor, fiind necesare pentru unele referiri ulterioare.

3. Am notat numărul localităţii anchetate, din volumul TDO. Exemplele din N.A.L.R. nu au indicată localitatea unde au fost înregistrate, deoarece aceasta poate fi uşor identificată pe harta referitoare la noţiunea corespunzătoare.

4. TP= Em.Petrovici, Texte dialectale, Supliment la ALR II, Sibiu-Leipzig, 1943.

5. GGI= I.D.Ionescu, Glosar din judeţul Gorj în Buletinul Institutului de filologie română "Al.Philippide", VI, 1939.

6. Nefiind înregistrată şi desinenţa de plural, este greu de precizat în care clasă se încadrează noua formă.

7. Fenomenul poate fi corelat cu frecvenţa mare a sufixului -ete (cf.Gr.Brîncuş, Graiul din Oltenia, L.R.3, 1962, p.252)

8. Desinenţele /e/ şi /i/ aici nu sînt variante fonetice, deoarece determină alternanţe specifice fonemelor-desinenţă: /i/ determină alternanţa /s/~ /ş/, în [casă]~[căş^{i}], iar /e/ blochează alternanţa /t/~ /ţ/ în [boltă]~[bolte].

9. Observaţia noastră modifică nuanţarea făcută de Gr. Brîncuş (art.cit.p.253) în aprecierea caracterului dur al consoanei /r/: "Consonantismul graiului oltenesc se deosebeşte de cel al subdialectului muntenesc prin aceea că consoanele s,ţ,z (uneori şi r - a.n.) sînt durę". Or, hărţile N.A.L.R. atestă larga răspîndire a trecerii desinenţei [e] la [ă] în context [r]—.

10. Cf. V.Rusu, Graiul din nord-vestul Olteniei, Bucureşti 1971, p.76.

11. Zona stabilită coincide cu descrierea făcută de N. Saramandu în Arii fonologice şi zone dialectale de tranziţie (pe baza N.A.L.R. Oltenia, vol.I-II, S.C.L., XXVI, 2, 1975, p.119-130.

12. La aceeaşi concluzie ajunge şi V.Rusu, op.cit., p.89 şi urm.

https://biblioteca-digitala.ro

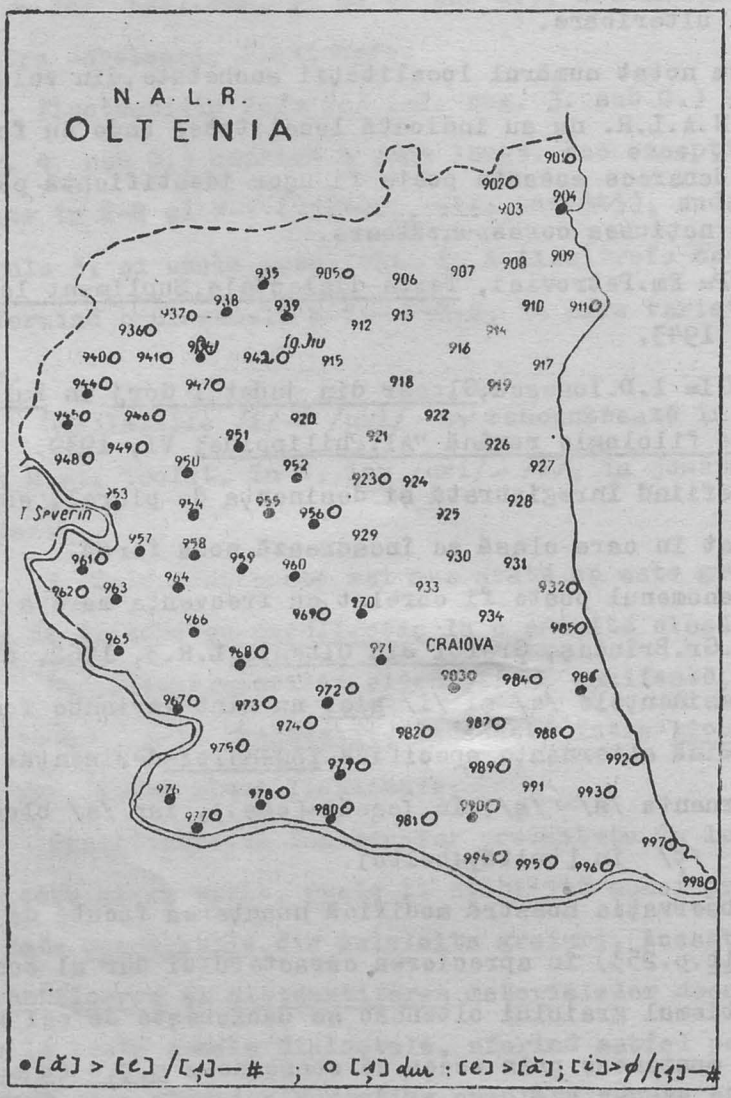

• [ă] > [e] / [ʲ]—# ; ○ [ʲ] dur : [e] > [ă]; [i] > ∅ / [ʲ]—#

https://biblioteca-digitala.ro

Changements des classes flexionnelles des substantifs dans les patois d'Olténie

(Résumé)

La communication a pour objet la recherche des changements qui surviennent dans la structure des classes flexionnelles des substantifs dans les patois d'Olténie, par rapport à la langue littéraire.

Les changements attestés sont dûs:

1. aux réalisations phonétiques différentes des désinences, qui entraînent:

   a) des modifications dans la structure phonétique des classes flexionnelles;

   b) la modification de la sous-classe ou du type flexionnel du substantif;

2. à la sélection d'une autre désinence par rapport à la langue littéraire.

La recherche relève l'existence de fluctuations entre différents types ou sous-classes et, rarement, entre diverses classes flexionnelles. On ne peut pas parler de tendances prédominantes unidirectionnelles des changements des classes flexionnelles. Le caractère spécifique des phénomènes présentés pour les patois d'Olténie peut être précisé seulement par rapport aux données comparables des autres patois.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

INTERACŢIUNI RITUALE ÎN COMUNITĂŢILE RURALE ROMÂNEŞTI. CONFLICTUL LINGVISTIC

Rodica Mihăilă

Din practica cercetării etnolingvistice s-au descoperit situaţii de conflict lingvistic desfăşurat ca activitate ludică.

Numim conflict un tip special de interacţiune în care protagoniştii se află în relaţie de adversitate. În cazul conflictului lingvistic, protagoniştii sînt locutorul şi, respectiv, interlocutorul său, numiţi adversari.

Conflictul, desfăşurat sub forma unui lanţ interacţional, este generat de o acţiune instigatoare, numită provocare. Prin provocare partenerul este pus în poziţie de adversitate şi în situaţia de a lua o atitudine. Provocarea aduce un prejudiciu fizic, moral sau intelectual partenerului, fapt care determină reacţia acestuia. Conflictul începe odată cu reacţia partenerului care actualizează relaţia de adversitate, face "vizibil" şi manifest efectul acţiunii precedente. Dinamica conflictului este asigurată de măsura în care efectul peracţional[1] al actului anterior se transpune în conştiinţa relaţiei de adversitate, aceasta constituind virtualitatea actului ulterior.

Notăm prin R relaţia de adversitate conflictuală, astfel încît X R Y , în care X şi Y sînt protagoniştii adversari, locutorul şi, respectiv, interlocutorul său. R rescrie efectul peracţional (perlocuţionar), fie sub forma unui functor epistemic

https://biblioteca-digitala.ro

(a), fie sub forma unui functor afectiv (b).

R { (a) nu este de acord cu / nu crede etc.
  { (b) este nemulţumit de / supărat de etc.

R reprezintă, în acelaşi timp, distanţa conflictuală[2], care este mărime variabilă, dependentă de intensitatea conflictului.

In cazul unui conflict de natură ludică distanţa conflictuală este simbolică. R, din relaţia X R Y, nu se reserie ca O, întrucît aceasta ar anula interacţiunea ca fiind de tip conflictual; R nu se reserie nici a nu fi de acord cu sau a fi supărat de, dată fiind o convenţie prealabilă între protagonişti cu privire la caracterul [-serios] al schimbului de replici.

Orice act performat [-serios] îl încadrăm în categoria GLUMĂ, definită prin următoarea convenţie:

1. P (conţinutul propoziţional) nu este adevărat.
2. X ştie că Y ştie că X nu crede că P.
3. Y nu crede (nici el) că P.

Conflictul ludic mimează conflictul propriu-zis. Formal el este asemănător cu un conflict real, textul nu se modifică, ci doar situaţia de performare, prin existenţa convenţiei de mai sus, fapt care are drept consecinţă modificarea efectelor performate.

Conflictul, ca joc, se manifestă în dublu sens: atît ca interacţiune normată, desfăşurată potrivit unor reguli de strategie competitivă, de învingere a adversarului prin cîştigarea unui avantaj în raport cu acesta, cît şi în sens de convenţie comună cu privire la performarea [-serioasă] a actelor respective. Jocul - joaca înseamnă permisiunea pe care şi-o iau partenerii, prin convenţie, de a folosi anumite ocazii pentru a anula efectul conflictual. Aceasta este formulată, uneori, explicit:

"Doamnă nu te supăra
C-aşa merge zicala".

https://biblioteca-digitala.ro

W.Labov, realizînd un studiu etnolingvistic al unei comunităţi de negri din New York, a cercetat pe larg şi fenomenul insultelor rituale [Labov, 1972] . Acest fenomen este un tip de joc lingvistic practicat, în special, printre adolescenţi, cunoscut sub diferite denumiri: the dozens, sounding, signifying[3].

Jocul constă într-un schimb de expresii insultătoare, între doi parteneri, în prezenţa unui public spectator. Din studiul autorului pot fi desprinse cîteva caracteristici ale acestui tip special de interacţiune lingvistică.

1. Caracterul ludic al schimbului de expresii insultătoare este marcat de următoarea convenţie între parteneri: "B believes that A believes that P (expresia insultătoare) is not true" şi "B believes that A believes that B knows that P is not true" [p.156]. Jocul este "an AB event that P is not true" [p.156]; consensul dintre parteneri face parte din "shared or social knowledge" [p.156] ;

2. Recunoaşterea condiţiei de joc (sounding), care face să se deosebească insulta rituală de insulta personală, este realizată prin convenţionalizarea situaţiei respective şi participarea deliberată la joc;

3. Insultele rituale reprezintă un comportament public (public behaviour); prezenţa obligatorie a unui al treilea personaj - spectatorul - care, prin reacţia sa, apreciază performanţa concurenţilor. Performanţa este măsurată prin intensitatea expresiei insultătoare cît şi prin aria bogată a repertoriului;

4. Caracterul ludic este măsurat prin efectul de amuzament ca reacţie a spectatorului.

5. Labov surprinde, de asemenea, caracterul convenţionalizat al tipurilor de insultă folosite în jocul respectiv. El consacră cea mai mare parte a studiului analizei structurilor formale

https://biblioteca-digitala.ro

(patterns) ale insultelor rituale.

În cercetările noastre de teren, am descoperit fenomene asemănătoare insultelor rituale, avînd un caracter mai puţin structurat sub raportul tiparelor (pattern-urilor) lingvistice, care să facă recognoscibilă expresia ca aparţinînd tipului de interacţiune conflictuală ludică. In schimb, am recunoscut, în mare parte, primele 4 condiţii expuse mai sus, desprinse din studiul lui Labov.

În comunităţile rurale româneşti studiate de noi[4], conflictul ca activitate ludică este frecvent fie cu prilejul unor ceremoniale colective, în care se întrunesc tabere adverse, cum ar fi nunta, şezătorile, jocul - dansul, fie se manifestă sub forma unui ceremonial special, cunoscut sub numele de "strigatul din coastă".

În ceremonialul de nuntă, la şezători sau la joc, reprezentanţi ai fiecărei familii sau părţi supralicitează glume pe seama echipei rivale, cît şi glume între fete şi băieţi:

"Ia uită ce de muieri
Nu s-or mai spălat de ieri
Duce-vă-ţi şi vă spălaţi
Şi veniţi de vă uitaţi".

"Ş-or mai rămas ciolanele
Să le mînce doamnele!
Doamnă, nu te supăra
C-aşa merge zicoala".

Între tineri, glumele sînt provocări care incită la joc:

"Tune dracu-n voi de juni
De nimic nu sînteţi buni
Că pupaţi păretele
Şi zîceţi că-s fetele!"

https://biblioteca-digitala.ro

"Vai de mine, n-am drăguţ,
Num-o ţîr de copiluţ,
Cînd mă strînge,
-noepe-a plînge,
Cînd mă lasă,
Fuge-acasă
Şi spune lu maică-sa
C-o fost dulce guriţa".

"Stau feciorii lîngă joc
Ca butucii lîngă foc!"

"La Nevele, la Ciuciu
Toate băcile se du
Numai eu cu-a mea, cu-a mea
Nu mă pot apropia
Că-i urîtă ca ciuma
Şi bătrînă ca buna;
Că-i urîtă ca hula
Şi strîmbă ca secera".

La ceremonialul de nuntă sînt înscenate certuri între echipele de nuntaşi sub forma tîrguielii asupra miresii, certuri care iau proporţiile unor adevărate spectacole: substituirea miresii, furtul miresii, închiderea porţii pentru mire şi ai lui, practici care au rădăcini în timpurile în care mireasa era cumpărată, în mod efectiv, de către mire.

Spre deosebire de Labov, care atribuie jocurilor rituale un efect exclusiv de amuzament, noi considerăm că <u>funcţia semiotică a glumei</u> este mult mai complexă, mai ales în societăţile rurale în care omogenitatea de grup este încă un element activ[5].

https://biblioteca-digitala.ro

Gluma este libertatea convenţională a limbajului, care se ritualizează prin folosirea tot convenţională a unor ocazii anume. Libertatea de limbaj merge de la exersarea, pur şi simplu, a funcţiei verbale - verva si invenţia lingvistică - pînă la libertatea de a spune şi libertatea de a interveni colectiv în viaţa individului. Exersarea, în colectiv, a energiei verbale duce la antrenarea rsciprocă într-o bună dispoziţie colectivă, pe fondul căreia toate interdicţiile lingvistice, care funcţionează de obicei, sînt detabuizate. În societăţile tradiţionale, prin socializarea unor fenomene - cum ar fi insultele rituale interpretate ca exerciţii puberale - acestea primesc permisiunea colectivă. Societatea îşi asumă în mod organizat ceea ce altfel s-ar desfăşura haotic şi derutant.

Strigăturile la nuntă, la şezători sau la joc sînt un schimb de replici insultătoare la adresa unui ipotetic adversar, acesta este uneori în mod formal - dar nu obligatoriu - confundat cu echipa adversă. Ocazia reprezintă o posibilitate de penalizare colectivă dar şi de prevenire a unor abateri de la normele moralei comune sau de la normele colective de conduită. Apare, astfel, prin glumă, o mutaţie de intenţie ilocuţionară, pe care retorica clasică o atribuie în mod curent satirei: funcţia moralizatoare. Ceea ce este specific acestui tip de manifestări ritualizate este adeziunea colectivă la actul moralizator.

Strigatul din coastă este un fenomen tipic de intervenţie colectivă în viaţa individului. Obiceiul este practicat astăzi din ce în ce mai rar (noi l-am înregistrat din povestirile subiecţilor din Răşinari). El constă într-un dialog satiric privind fetele şi băieţii care întîrzie să se căsătorească. Strigatul se desfăşoară într-un ceremonial foarte impresionant, noaptea, în timp ce se aprind focuri mari pe fiecare deal, în parte, de unde are loc

https://biblioteca-digitala.ro

strigarea:

X - M-o mînat, mînat, mînat, mă!

Y - Cine, măre, te-o mînat ?

X - M-o mînat Măria lui Stan să-i capăt bărbat.

Y - Şi i-ai căpătat ?

X - Căpătat!

Y - Pe cine, mă ?

X - Pe "cutare" (este numit cel mai urît, cel mai rău sau chiar orice fiinţă de ocară): un ţigan din Prislop sau măgăreaţa lui cutare etc.

Y - Ii bun, măi. Să-i fie cu noroc!

In cazul însuratului sau măritatului din coastă, grupurile care strigă din deal sînt înţelese între ele. Caracterul ludic al ceremonialului se măsoară, însă, în special, în efectul asupra persoanelor vizate, care, teoretic, nu se supără de cele întîmplate. Strigatul din coastă nu este propriu-zis un conflict, ci o provocare. Aici putem vorbi, mai degrabă, despre o victimă şi nu despre adversari. Victimei - persoana vizată - îi este interzisă posibilitatea de replică. Ea este dublu umilită: asupra ei este îndreptat oprobiul colectiv datorat abaterii de la norma curentă care sancţionează prelungirea celibatului, iar pedeapsa constă în tratamentul injurios la care este supusă.

Caracterul ludic al insultelor rituale constituie situaţii riscante, care uneori pot declanşa conflicte reale.

https://biblioteca-digitala.ro

B I B L I O G R A F I E

Labov, W. Rules for Ritual Insults, în D.Sudnow (ed.), Studies in Social Interaction, New York, 1972.

Mihăilă,R., Disputa ca interacţiune lingvistică, în vol. Interacţiunea Lingvistică, publicat de ICED, Bucureşti, 1981, 1/seria B.

Nowakowska, M., Towards a Formal Theory of Dialogues, în Semiotica, 17:4/1976.

N O T E

1. Concept introdus de Laurenţiu Theban, într-o discuţie particulară. Este vorba despre o extindere a conceptului de efect perlocuţionar, la acte notate [-lingvistic]. Avem de a face, ca în cazul efectului perlocuţionar, cu o mutaţie în plan psihologic (în planul gîndirii sau al afectului) produsă de agent pacientului sau beneficiarului său, prin actul pe care îl realizează.

2. Cf.Nowakowska, 1976, cap.6., notează prin simbolul ≠ dezacordul ("desagreement") dintre interlocutori.

3. Jocul este practicat şi în alte comunităţi, cunoscut sub diverse denumiri: woofing în Philadelphia, joning în Washington signifiying în Chicago, screaming în Harrisburg, cutting, capping chopping în West Coast.

4. Inregistrările au fost făcute în comunele Răşinari şi Orlat, de către o echipă de cercetători de la ICED: Margareta Manu Magda, Adriana Gorăscu şi autoarea.

5. Datorăm concretizarea ideilor expuse mai jos unui dialog particular avut cu Monica Brătulescu, căreia îi mulţumim, în mod special, pe această cale.

https://biblioteca-digitala.ro

Interactions rituelles dans les communautés rurales roumaines. Le conflit linguistique

(Résumé)

Placé à un niveau interdisciplinaire, l'ouvrage s'inscrit dans la ligne des recherches ethnolinguistiques. Le but poursuivi en est double: on vérifie, d'une part, les propriétés de l'interaction conflictuelle dans sa forme ludique et on formalise, d'autre part, une classe de faits ethno-folkloriques (les vers scandés satyriques) à l'aide d'un modèle relevant de la pragmatique linguistique (à savoir l'interaction linguistique conflictuelle). L'approche strictement descriptive acquiert, de la sorte, une nouvelle perspective, parvenant à mettre en valeur les fonctions complexes que le langage, dans son déploiement ritualisé, assume dans le cadre d'un certain type de communauté sociale - le village roumain.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

EFECTELE FACTORILOR DE DINAMICĂ SOCIALĂ ASUPRA COMPORTAMENTULUI VERBAL AL LOCUITORILOR UNEI COMUNE DIN ZONA CAPITALEI

Ioana Nichita

Observaţiile de mai jos se bazează pe studierea unor aspecte ale comportamentului verbal al locuitorilor a două sate din zona Capitalei: Crevedia Mare şi Crevedia Mică (jud. Giurgiu).

Deşi se află în imediată apropiere (la un km.) pe Valea Neajlovului şi, din 1925, fac parte din aceeaşi comună, între cele două localităţi au existat atît diferenţe de ritm în dezvoltarea socio-economică cît şi diferenţe sub raport lingvistic: Crevedia Mică este un sat cu populaţie colonizată din judeţul Olt.

În prezent comunităţile socio-economice studiate sînt caracterizate de o puternică mobilitate socială (care se manifestă în forma specifică a navetismului).

Istoria ultimilor 15 ani a dus la modificări importante: satul Crevedia Mare, unde se află centrul de colectare a tutunului din întreaga zonă, dobîndise un oarecare ascendent asupra satelor din jur, fiind din 1952 pînă în 1963 reşedinţa raionului Crevedia, regiunea Bucureşti. Cele două sate aveau o compoziţie socială omogenă, iar deplasările se făceau fie înspre Bolintin Vale (11 km.) fie înspre Giurgiu, la Roata (10 km.).

După construirea şoselei asfaltate Bucureşti - Giurgiu - în urmă cu 15 ani - deplasarea locuitorilor se orientează spre

https://biblioteca-digitala.ro

Capitală, situată la 39, respectiv, 4o km. În condiţii uşoa... de navetă - 25 de minute pînă la autogara Militari - indicele muncitorilor navetişti atinge la generaţia adultă activă ~90%.

Comunităţile socio-economice studiate prezintă situaţii tipice pentru condiţiile societăţii româneşti contemporane, în care mobilitatea socială se referă la schimbarea structurii socio-profesionale ca rezultat al evoluţiei tehnicii, al creşterii fluctuaţiei profesionale şi la schimbarea esenţială a unor categorii tradiţionale.

Studiul comparativ al variabilităţii lui ş dur în funcţie de anumiţi parametri ai contextului social ni s-a părut relevant pentru a urmări efectele factorilor de dinamică socială în structura sociolingvistică actuală a acestor comunităţi şi modificarea tradiţiei lingvistice ca urmare a integrării într-un nou spaţiu lingvistic şi socio-cultural. Am reţinut o variabilă fonetică cu posibilităţi mari de ocurenţă în cursul unor convorbiri dirijate (cu durata medie de aproximativ o jumătate de oră) şi de aceea deosebit de susceptibilă de a fi interpretată în perspectivă socio-lingvistică.

Variabila ş - ş' este o caracteristică comună pentru cele două sate. Datorită variabilei lingvistice ş - ş' graiul din Crevedia Mică şi Crevedia Mare aparţine subtipului (arhaic) al subdialectului muntenesc, conform caracterizării date de Em. Vasiliu în Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne (cf. Em. Vasiliu, 1968, p.162). Se constată aşadar variaţii în pronunţarea grupurilor şi şi şe (fie ca şî şi şă, fie ca şi şi şe, ca în varianta standard).

Prin formularea unor modele ale ocurenţei lui ş în realizarea verbală a diferitelor subgrupe de populaţie (definite în

https://biblioteca-digitala.ro

funcţie de caracteristicile structurii sociale) am degajat relaţiile existente între comportamentul lingvistic al membrilor celor două comunităţi şi diferitele coordonate sociale: sex, vîrstă, generaţie.

Materialul lingvistic care stă la baza concluziilor noastre a fost înregistrat în cursul a patru anchete realizate în echipă în anii 1976 şi 1977. Pentru a obţine date comparabile de la un număr mare de vorbitori aparţinînd tuturor subgrupelor de populaţie am efectuat anchete dirijate cu 12o de locuitori, ţinînd seama ca aceştia să reprezinte variaţiile structurii demografice şi socio-economice a celor două comunităţi.

Conform datelor recensămîntului din 1977 întîlnim următoarea structură demografică:

		Crevedia Mare				Crevedia Mică			
Grupa de vîrstă		femei	%	bărbaţi	%	femei	%	bărbaţi	%
A_1	+ 59 ani	155	17,o2	119	13,37	98	17,81	83	16,o7
A_2	55 - 59 ani	196	21,7o	169	18,98	1o4	18,9o	1o1	2o
B_1	4o - 54 ani	47	5,o5	51	5,73	33	6,o3	13	4
B_2	25 - 39 ani	165	18,o3	161	18,o8	98	17,81	97	19,4
C	0 - 24 ani	337	37,4o	391	43,93	217	39,o4	2o2	4o,4

Factori specifici de dinamică socială au dus la un anumit tip de structură demografică; cu o repartiţie echilibrată a populaţiei pe sexe, dar cu variaţii mari de la o grupă de vîrstă la alta. "Piramida vîrstelor" dă imaginea grafică a tipului de structură demografică din Crevedia Mare şi Crevedia Mică.

https://biblioteca-digitala.ro

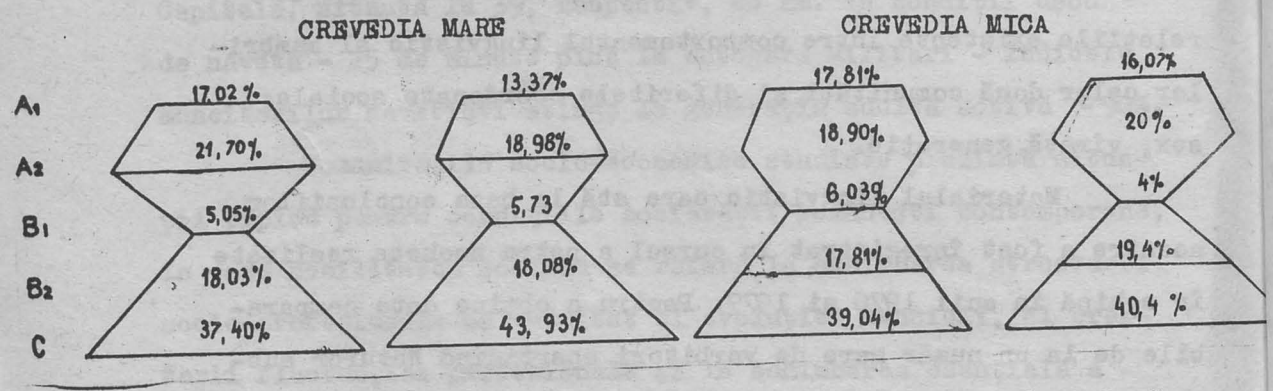

Observăm că imaginea dată de "piramida vîrstelor" prezintă o "gîtuire" pentru stratul de populaţie corespunzător grupei de vîrstă B_1 (4o-54 ani). Situaţia înregistrată în 1977 dă seama de un fenomen care s-a desfăşurat în urmă cu 2o-25 de ani: marea majoritate a bărbaţilor, după satisfacerea serviciului militar, deveneau locuitori ai Bucureştiului ca muncitori industriali. Faptul că această "gîtuire" apare atît pentru bărbaţi cît şi pentru femei reflectă mutarea la oraş a cuplurilor tinere, pînă acum 25, chiar 15 ani.

"Navetismul", care începe să se instituie în urmă cu 15 ani a dus la o reechilibrare a situaţiei demografice, dînd posibilitatea locuitorilor din grupa de vîrstă B_2 (25 - 39) să-şi păstreze gospodăria la ţară, ceea ce explică diferenţele mari între grupa de vîrstă B_1 (foarte slab reprezentată) şi grupa de vîrstă B_2.

Distanţa mare, de aproximativ 13 - 15 procente dintre grupa de vîrstă A_2 (55-59 ani) din generaţia vîrstnică şi grupa de vîrstă B_1 (4o - 59 ani) din generaţia adultă activă exprimă transformarea într-un ritm rapid a structurii socio-economice a celor două comunităţi, prin antrenarea în dinamica socială a acestei grupe de populaţie (B_1), în urmă cu 2o-25 de ani. Numărul mic de reprezentanţi ai acestei grupe de vîrstă este unul din

https://biblioteca-digitala.ro

efectele acţiunii specifice a factorilor de dinamică socială în reorganizarea structurii socio-economice a satelor.

În tabelul nr.2 prezentăm relaţia dintre distribuţia complexă a variabilei lingvistice ş-ş' şi diferiţi parametri ai contextului social: "sex" "generaţie", "vîrstă".

Generaţie	Grupă de vîrstă	Crevedia Mare		Crevedia Mică	
		femei %	bărbaţi %	femei %	bărbaţi %
A	A_1	87	7o	94	75
	A_2	84	68	85	7o
B	B_1	79	4o	8o	37,5
	B_2	5o	3o	49	34

Din studiul cantitativ al variabilei ş - ş' constatăm următoarele:

1. "Grupa de vîrstă" reprezintă factorul cu cele mai mari semnificaţii în interpretarea variabilităţii sociolingvistice.

1.1. Pentru bărbaţi diferenţele între grupele de vîrstă care subdivid generaţia vîrstnică sînt extrem de mici: 5% pentru o diferenţă de vîrstă de aproximativ 25 de ani. Între cele două grupe ale generaţiei adulte active diferenţele sînt de numai 4% pentru o distanţă de 15 ani.

În schimb, între grupa A_2 (54-59 ani) şi B_1 (4o-5o de ani) diferenţele de procentaj ale ocurenţei lui ş dur sînt deosebit de importante: 34 de procente pentru o diferenţă de vîrstă de numai 5 ani.

Distanţa lingvistică între cele două grupe de vîrstă ne arată că pentru transformarea fonetică în curs este semnificativ

https://biblioteca-digitala.ro

comportamentul vorbitorilor care aparţin generaţiei B (25 - ani) şi în special grupei de vîrstă B_1 (4o - 54 ani). Aceasta din urmă prezintă o modificare sensibilă a comportamentului verbal în favoarea variantei standard şi a limbii vorbite în Bucureşti. Procentul ocurenţelor lui ş dur scade sub 5o%, în aşa fel încît în pronunţia vorbitorilor de 25 - 39 ani există un număr mai mic de şanse pentru apariţia unui ş dur.

1.2. La femei este semnificativ pentru dinamica transformării fonetice comportamentul vorbitoarelor din grupa de vîrstă B_2 (25 - 39 ani). La acestea se constată cele mai mari valori în ceea ce priveşte ritmul modificării. Dacă la femeile care au trecut de 4o de ani întîlnim 79 şi, respectiv 8o% pronunţări dure, la cele din grupa de vîrstă imediat următoare constatăm o modificare sensibilă a comportamentului verbal în favoarea variantei standard: există posibilităţi egale (5o%) pentru apariţia lui ş ca dur sau muiat.

2. Diferenţele dintre valorile prezentate pentru ş dur de bărbaţii şi femeile din aceeaşi "generaţie" şi "grupă de vîrstă" exprimă importante diferenţe de ritm în realizarea modificării lingvistice în funcţie de sex: corelarea celor doi factori se dovedeşte necesară în interpretarea variabilităţii sociolingvistice şi în reflectarea adecvată a mecanismului schimbării lingvistice.

Curba descrisă de modificarea lui ş dur în funcţie de "sex" şi "vîrstă" ne arată că trebuie să considerăm decisivă în transformarea tradiţiei lingvistice acţiunea intensă a factorilor de dinamică socială care au modificat structura populaţiei adulte active de sex masculin.

https://biblioteca-digitala.ro

Din graficele de mai jos observăm că atît în variabilitatea demografică cît şi în cea sociolingvistică devierile importante marchează tocmai această grupă de vîrstă (B_1), din generaţia adultă, antrenată intens în dinamica socială care caracterizează societatea românească contemporană.

Crevedia Mare

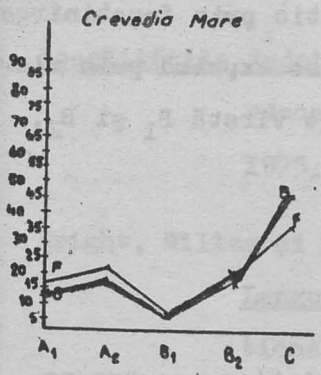

Variabilitatea demografică în funcţie de "vîrstă" şi "sex"

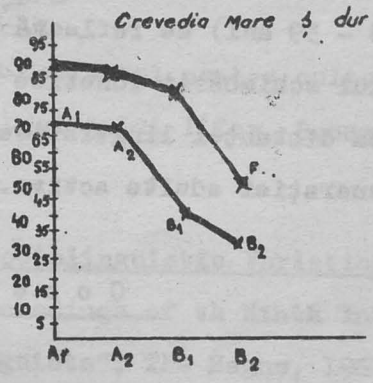

Variabilitatea lui ş dur în funcţie de"vîrstă" şi "sex"

Crevedia Mică

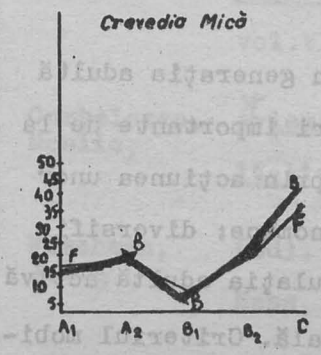

Variabilitatea demografică în funcţie de "vîrstă" şi "sex"

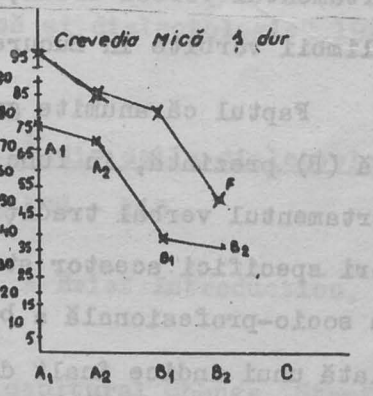

Variabilitatea lui ş dur în funcţie de "vîrstă" şi "sex".

Orientarea către oraş, modificarea opţiunilor socio-profesionale au determinat în structura demografică o scădere bruscă

https://biblioteca-digitala.ro

a reprezentanţilor grupei de vîrstă B_1 (4o - 54 ani). In p... lingvistic, pentru bărbaţi aceasta se reflectă prin modificare... într-un ritm accelerat a tradiţiei lingvistice, prin schimbarea comportamentului verbal tradiţional în favoarea variantei standard ceea ce se exprimă printr-o distanţă lingvistică mare între grupa B_1 şi grupa de vîrstă A_2.

Reechilibrarea situaţiei demografice la grupa de vîrstă B_2 (25 - 39 ani) se reflectă în planul lingvistic prin încetinirea ritmului schimbării fonetice în curs, ceea ce se exprimă prin micşorarea distanţei lingvistice dintre grupele de vîrstă B_1 şi B_2, ale generaţiei adulte active.

Concluzii

Pentru modificarea tradiţiei lingvistice, ca urmare a integrării într-un nou spaţiu lingvistic şi socio-cultural este semnificativ comportamentul verbal al bărbaţilor din generaţia adultă activă la care se constată cele mai mari devieri de la comportamentul verbal tradiţional în favoarea variantei standard şi a limbii vorbite în Bucureşti.

Faptul că anumite grupe de vîrstă din generaţia adultă activă (B) prezintă, în funcţie de sex, devieri importante de la comportamentul verbal tradiţional se explică prin acţiunea unor factori specifici acestor structuri socio-economice: diversificarea socio-profesională a bărbaţilor din populaţia adultă activă asociată unui indice înalt de mobilitate socială. Criteriul mobilităţii sociale capătă astfel un conţinut nou, fiind definit de acei factori care reflectă ridicarea gradului de specializare profesională. In comunităţile studiate mobilitatea socială în sens orizontal (naveta) poate fi considerată normativă pentru

https://biblioteca-digitala.ro

clasa de vorbitori bărbaţi din generaţia B. Pentru această clasă de vorbitori există o stratificare sociolingvistică secundară, bazată pe tipurile de mobilitate socială.

B I B L I O G R A F I E

Localităţile judeţului Ilfov (ed.) Comitetul pentru cultură şi educaţie socialistă al judeţului Ilfov, Bucureşti, 1975, p.128 - 130.

Bright, William şi A.K. Ramanujan, Sociolinguistic Variation and Language Change în "Procedings of th Ninth International Congress of Linguists", The Hague, 1964, p.1107-1114.

Bright, William, (ed.), Sociolinguistics, The Hague, 1966

Cazacu, Boris Studii de dialectologie română, Bucureşti, 1966.

Un aspect al cercetării interdisciplinare: sociolingvistica în "Fonetică şi dialectologie" 1973, vol.VIII, p.11 - 18.

Cortelazzo, Manlio, Avviamento critico allo studio della dialettologia italiana, Pisa, 1969, p.138 - 162.

Fischman, J.A., (ed). Sociolinguistics. A Brief Introduction, Rowley, Mass, 1971.

- Language in Sociocultural Change, Stanford, California, 1972.

Grassi, Corrado, Comportamento linguistico e comportamento sociologico in "Archivio Glottologico Italiano", 1964, vol.49, p.40-66.

https://biblioteca-digitala.ro

Haugen, Einar, Quelques problèmes de la sociolinguistique, Université de Bucarest, Cours d'été et colloques scientifiques, Sinaia, 1971.

- The Ecologgy of Language, Stanford, California, 1972.

Ionescu Ruxăndoiu, Liliana şi Chiţoran, Dumitru, Sociolingvistica. Orientări actuale, Bucureşti, 1975.

Labov, Wiliam, Sociolingvistics Petterns, Philadelphia, 1971, (ed.), Linguistique et société, număr special din "Langue française", 1971, 9.

Pottier, Bernard, Le domaine d'ethnolinguistique în "Languages" 197o, nr.18.

Saramandu, Nicolae, Deux variables linguistiques, în "Revue roumaine de linguistique", XXII (1977), n° 3, p. 315-319.

Slama-Cazacu, Tatiana, Probleme de metodă în sociolingvistică în "Fonetică şi dialectologie", 1971, vol.VII, p.233-244.

Slama-Cazacu, Tatiana şi Liliana Ionesou, Ruxăndoiu, (ed) Masa rotundă "Sociolingvistica şi lingvistica aplicată, în "Limbă şi literatură", 1972, nr.4, p.6o7-636.

Ticăloiu, S. şi Caramelea V.V., Industrializare, schimbări tehnice, social-economice şi psiho-culturale, limbaj, personalitate în "Studii şi cercetări de antropologie", 1968, nr.2.

- Procesul omogenizării limbajului în contextul

https://biblioteca-digitala.ro

social-cultural al industrializării în "Studii şi cercetări de antropologie", 1969, nr.1.

Vasiliu, Emanuel, Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne, Bucureşti, 1968.

https://biblioteca-digitala.ro

Les effets des facteurs de dynamique sociale sur le comportement verbal des habitants d'une commune située dans la zone de la capitale

(Résumé)

L'auteur s'occupe des modifications produites à la suite des transformations socio-économiques, dans le comportement verbal des habitants de deux villages situés dans la proximité de la capitale. Dans les localités en question, le navetisme est devenu un fait normatif pour la population adulte de sexe masculin. La variable s/s' - tel qu'il résulte des enregistrements effectués avec des sujets parlants représentatifs pour les différents sous-groupes de population - présente les déviations les plus impertantes par rapport au comportement traditionnel chez les habitants qui font partie du groupe d'âge B_1 (4o-54 ans) de la génération adulte active. Dans ce cas la diversification socio-professionnelle s'associe à un indice élévé de mobilité sociale.

https://biblioteca-digitala.ro

LAT. TELA - ELEMENT DE CONTINUITATE ŞI DE UNITATE ÎN ISTORIA CULTURII POPULARE ROMÂNEŞTI

Teofil Teaha

Intr-un studiu recent[1] arătam că fondul lexical latin s-a menţinut, în graiurile populare româneşti, într-o măsură mult mai mare decît se ştia pînă acum.

Printre cuvintele moştenite din latină şi care îşi c o n t i n u ă existenţa pînă astăzi în graiurile româneşti, din interiorul arcului carpatic, se numără şi termenul t e a r ă (cu varianta fonetică chiară) care aparţine unei vechi şi tradiţionale ocupaţii româneşti: ţesutul.

In cele ce urmează încercăm să demonstrăm că acest cuvînt, care a fost neglijat în mare parte de dialectologi, cunoaşte şi azi o vitalitate deosebită în graiurile din Transilvania, Crişana, Maramureş şi Bucovina.

Teáră, s.f. (pl. teare, teri), cu sensul de: "totalitatea firelor întinse pe războiul de ţesut, urzeală; război de ţesut", provine din lat. tēla, s.f. "pînză, ţesătură, urzeală" şi, prin extensiune de sens, "război de ţesut"[2].

O primă constatare se impune, de la bun început: termenul românesc teară şi-a menţinut, fără nici o modificare, atît sensul cît şi genul pe care acest cuvînt l-a avut în latină.

Existenţa lui teară în graiurile româneşti este atestată relativ tîrziu: abia la finele secolului trecut. Primele dicţionare româneşti, printre care citäm Lexiconul de la Buda (1825),

./.

https://biblioteca-digitala.ro

Dicţionarul lui Cihac (1870) şi Dicţionarul lui Laurian şi Massim (1871) nu îl menţionează. O situaţie identică se constată şi în lucrarea lui Fr.Damé, Incercare de terminologie poporană română (1893) unde ne-am fi aşteptat să-l vedem inclus pe teară, în capitolul consacrat războiului de ţesut.

Prima atestare de care dispunem este din Ţara Moţilor unde termenul teară este cunoscut cu sensul de "urzeala învîrtită pe sul"[3].

Printre cele dintîi lucrări lexicografice care îl menţionează pe teară şi care îi indică şi etimonul (lat.tela) se numără Dicţionarul etimologic al lui Puşcariu (EWRS). Bazîndu-se pe o atestare din "Convorbiri literare" (vol.XIV, p.281), Puşcariu subliniază că existenţa acestui cuvînt în română este în afară de orice îndoială întrucît el există şi în dialectul aromân[4].

Tiktin îl urmează pe Puşcariu înserîndu-l pe teară în dicţionarul său cu indicaţia că este cunoscut în Transilvania şi Bucovina cu sensul de: "urzeală".[5] Se dau şi cîteva citate, din Al.Vicius: pune chiara (sic) pe războiu[6], din S.Fl.Marian:- Te-ai suit în pod cu teara / Ţi-a mîncat mîţa mînjala[7], precum şi dintr-un text popular bucovinean, culeş din localitatea Crucea (jud.Suceava): Asta-i lelea cea frumoasă / Pune tara (sic) după casă/ Cîţi or trece, toţi să tasă[8].

Dicţionarul lui Candrea (CADE) îl defineşte "urzeala învîrtită pe sul" şi nu îl consideră pe teară ca avînd un caracter r e g i o n a l întrucît nu indică, ca în multe alte cazuri, în ce regiuni ale ţării este răspîndit[9]. Aceasta se explică prin aceea că autorul a avut la îndemînă trei atestări, din trei zone diferite ale teritoriului de limbă română. Cea mai veche este din Apuseni şi o datorează lucrării lui Frînou-Candrea, menţionată mai sus. Se observă că pentru precizarea sensului lui teară,

./.

https://biblioteca-digitala.ro

CADE preia direct definiţia dată din Apuseni. Cel de-al doilea citat: teara să n-o mîntui sîmbăta, nici s-o începi este din Bucovina[10], iar ultimul: Lelea-i naltă şi subţire / Face teară din trei fire/ Şi pe sulu dinapoi/ Şaptezeci de lătunoi aparţine unei culegeri de poezie populară din Maramureş[11].

In dicţionarul lui Scriban se arată că teară este răspîndit în Banat, Transilvania şi Moldova cu înţelesul de: "urzeala învîrtită pe sul (6o - 1oo m.), natră". Indicaţia de răspîndire se bazează pe o atestare nouă extrasă dintr-o poezie populară din vestul ţării: Se ţine lelea de lume/ Dar o teară nu ştie pune[12].

In lucrările lexicografice mai noi, cum sînt DLRLC[13], DLRM[14], DEX[15], teară apare consemnat ca un cuvînt regional cu sensurile: "natră", "război de ţesut". In DLRLC se dau şi două citate noi, unul din T.Pamfile: Natra mai poartă si numele de teară[16], iar celălalt din S.Fl.Marian: Ucigă-te crucea, teară,/ C-am lucrat doi ani si-o vară/ Pentr-un rost de pînză rară[17].

Dicţionarul etimologic al lui Ciorănescu înseresază termenul teară cu următoarea definiţie:"urdimbre dispuesta en el enjulio" şi menţionează şi forma existentă în aromână cu înţelesul de "costra de la leche, tona"[18].

Faţă de cele cunoscute pînă acum, o serie de glosare şi vocabulare regionale aduc noi date despre răspîndirea lui teară în graiurile româneşti.

Astfel, într-o listă de cuvinte dialectale întocmită de I.Micu Moldovanu, la Blaj, în jumătatea a doua a secolului trecut, se află înserat cuvîntul teară cu înţelesul "urzeala de la sulul dinapoi pînă la iţe", în expresia: fusteii-s cele două lemne ce-s între firele de la teară[19].

./.

https://biblioteca-digitala.ro

De asemenea, în lucrarea lui Viciu, mai sus citată, există şi alte date pe care însă lucrările lexicografice nu le-au fructificat în totalitate. In acest sens putem menţiona o chiuitură culeasă din localitatea Chimitelnic, din Cîmpia Transilvaniei şi în care apare varianta locală palatalizată chiară: Poartă-te mîndro cu chiara/ Că ţi s-o-mputit mînjala. Tot Viciu atestă forma chiară în nordul Transilvaniei: "pe la Somcuta Mare se numeşte chiară, războiul s/au/ stativele: nu pot că am chiara în casă"[20].

Cele mai multe exemple despre teară sînt publicate în culegerea de literatură populară din Maramureş a lui I.Bîrlea, menţionată mai sus. Una dintre baladele culese de acesta poartă chiar titlul: Nevasta si chiara. Redăm mai jos, cîteva citate din această culegere: Ea şi-a tocmit tiara-n casă/ Ca să sadă si să tiasă; Trecut-o si Pastile/ Şi n-o legat firele/ Cînd eram pe la Sînziorz/ Ieram să tip tiara jos; Vara toată s-o trecut/ Eu n-am gătat de ţăsut/ Lăsat-te-oi la focu tiară/ Pînă pe la altă vară/ Ş-apoi te-oi întinde iară; Vinerile toţi cinstesc/.../ N-oi lucra, nice eu dară/ Stăi în pace şi tu tiară; Cînd am vrut să fug afară/ Iară m-am lovit de tiară/ Bărbate, sufletu meu/ Du-mi tu ţiara-n lucrul rău/ Da, o du la fogădău/ De voieşti să nu mor eu/ Tortu-n tiară nu-i curat/ Nu vezi că m-o mai gătat?[21]

Tache Papahagi atestă şi el prezenţa formelor palatalizate: kiară şi t'iară, în Maramureş, cu sensul de "război de ţesut", "urzeală": Noi atunci că ne-om lăsa/ Cîndu ea ş-a număra./ Tăt sirile dint-o kiară/ Şî dzîlele dint-o vară; Pun kiara pă urdzoi/ Şî urdzăsc două-trei sire/ Şî-nt-o vară/ Tăsă-o kiară[22].

Cîteva culegeri mai noi de cuvinte regionale înregistrează forma palatalizată chiară (pl.chiare) cu sensul de "război

./.

https://biblioteca-digitala.ro

de ţesut" în localităţile: Berbeşti, Breb, Budeşti, Călineşti şi Deseşti din Maramureş[23]. Intr-o culegere recentă din Maramureş (satul Breb, comuna Ocna-Şugatag, a fost înregistrată prezenţa termenului teară în cîteva producţii populare din care redăm următoarele exemple: Şi-a mea mîndră pus-o tiară/ Şade lîngă ea şi zbiară/ C-o pus tiară de sculiţă/ In spata de la gubiţă/ Ş-o pus tiară de fuior/ In spata cioarecilor; De-ai si, mîndră, lucrătoare/ Pă cum eşti de horitoare/ Cînepuca ţ-ar si tiară/ Şi pînda pă rud-afară[24].

Prezenţa lui teară este consemnată şi în părţile Clujului (localitatea Bonţ) unde apare glosat: "tortul de pe război"[25].

In zona Bistriţa-Năsăud (localitatea Zagra) teară este definit: "război de ţesut, stative": vara punem tiara după casă[26]. Tot în această zonă a fost înregistrată prezenţa lui teară cu înţelesul de "totalitatea firelor întinse în războiul de ţesut; urzeala"[27].

Intr-un alt glosar regional, publicat de trei cercetători din Iaşi, termenul teară este notat ca existînd în localitatea Moisei (Vişeu), fiind consemnată expresia: unduluiesc teara, glosată "încep să ţes", iar în localitatea învecinată Borşa, teară a fost glosat cu un sens puţin îndepărtat faţă de etimonul latin: "pînza fierăstrăului"[28]. In cazul de faţă, extensiunea de sens este determinată de analogia pînzei unui fierăstrău cu "pînza" propriu-zisă.

Vitalitatea lui teară în graiurile transilvănene este confirmată şi de forma tyára "urzeală", existentă în graiurile maghiare din Transilvania, formă pe care acestea au împrumutat-o din română[29].

Datele oferite de lucrările lexicografice sînt confirmate şi completate substanţial de Atlasul lingvistic român, iar odată

./.

https://biblioteca-digitala.ro

cu apariţia atlaselor lingvistice regionale, cunoştinţele noastre despre aria de răspîndire a lui teară se lărgesc continuu.

Astfel, în Atlasul lingvistic român, serie nouă, teară, cu înţelesul de "urzeală" apare frecvent notat în Maramureş: mîn-jim teára (pct.353)[30]; prindem teára s-o-ndemnăm (pct.346), legăm teára (pct.362)[31]; bătătura téri (pct.362)[32].

Aceeaşi situaţie o constatăm şi în majoritatea localităţilor anchetate pentru Atlasul lingvistic regional al Maramureşului: teáră (pl.teri); pct.221-223, 226-228, 230-231, 237; urzeală de teáră: pct.232; teáră i se zice după ce urzeala a fost întinsă pe sul: pct.237[33]. Cu celălalt sens: "război de ţesut", teară circulă, de asemenea, curent în graiul maramureşean: teáră (pl. teri) pct.223, 225, 229, 235-236, 238; "după ce i s-au pus firele pentru ţesut i se zice teáră"; pct.233; "cu pînză, după ce s-a învelit îi teáră"; pct.234. Se observă, fără dificultate, că în ultimele două exemple sensul apare şi mai clar delimitat întrucît numai acel instrument de ţesut pe care se află deja pusă urzeala pentru a fi ţesută este denumit teară[34].

Prezenţa formei tériiĕ, cu înţelesul de "albeaţă pe ochi", într-o localitate din sudul Olteniei, precum şi a formei teápe, cu acelaşi sens, în sudul Dunării, în dialectul aromân, nu poate fi despărţită de unele sensuri pe care etimonul latin tela le-a dezvoltat în celelalte limbi romanice[35].

De altfel, această nouă accepţiune este general răspîndită în dialectul aromân, unde teară este cunoscut numai cu înţelesul metaforic de "smîntînă", "cataractă" (crême du lait; taie de l'oeil, cataracte): "După ce laptele a prins teară sau alcă (smîntînă) se bate în putină..."[36], "o scotem ţepa" "o scoatem smîntîna"[37].

./.

https://biblioteca-digitala.ro

Recent a fost semnalată şi în dacoromână prezenţa lui teară, glosat "cămaşa laptelui", dar, din păcate, fără indicaţia sursei din care a fost luat[38].

Explicaţia transferului de sens din aromână a fost dată de Ov.Densusianu care spune: "Pentru noţiunea de "smîntînă", în aromână apare cuvîntul teară care nu e altceva decît latinul tela "pînză, ţesătură, urzeală". Avem un caz de transpunere de terminologie din alt domeniu, în cel păstoresc. Adică, smîntîna a fost comparată cu o pînză care se întinde"[39].

Vitalitatea termenului aromânesc este confirmată şi de pătrunderea lui în albaneză unde este cunoscut sub formă tere şi cu înţelesul de "smîntînă"[40].

Prezenţa lui teară "smîntînă" a fost înregistrată şi la aromânii stabiliţi, după primul război mondial, în Dobrogea[41].

Urmărind, în continuare, soarta lat. tela în restul Romaniei vom constata că acest cuvînt a lăsat drept moştenire, în toate celelalte limbi romanice, numeroşi urmaşi, cu o mare familie de derivate şi compuse.

Prezenţa lor o atestă atît dicţionarele cît şi atlasele lingvistice (naţionale şi regionale).

Astfel, în dicţionarul etimologic al lui Puşcariu, care se numără printre primele care indică pe reprezentanţii lat. tela atît în română cît şi în celelalte limbi romanice, se poate citi: "teară, s.f. "Weberzettel"< tela, -am: it.cat. sp. pg. tela, eng. tailа, frz. toile" 42.

La fel, în REW sînt consemnate următoarele forme romanice: tela "Leinwand": rum. teară "Leinwand am Webstuhl", it. log.tela, engad. tailа, friaul. tele, frz. toile, prov. kat. sp. (> pg.) tela, pg. teia "Gewebe". Alături de evoluţia semantică a lat. tela în aromână: "Haut auf der Milch", REW dă şi următoarele paralele

./.

https://biblioteca-digitala.ro

romanice: "judik. /Adige/ tila "Rahm" kat. tela "Vogelnetz "Fischnetz", sp. "Star" (Augenkrankheit), pg. teia "Netzhaut" In categoria derivatelor (Ableitungen) sînt grupate următoarele forme: it. telo, friaul. tel "Breite Leinwand", it. telaio, friaul. telar, log.telardzu, grödnerisch telé, prov. telier, kat. teler, sp.telar, pg. tear "webstuhl", "Gerähme".[43]

Lista formelor derivate şi compuse ar putea continua întrucît familia lor este foarte numeroasă. Ne rezumăm însă la cele de mai sus, scopul nostru fiind, în primul rînd, să consemnăm existenţa unor corespondente dialectale actuale în celelalte limbi romanice, nesemnalate încă de marile lucrări lexicografice.

Vitalitatea lat. tela în limbile romanice occidentale este confirmată de numeroasele şi variatele forme dialectale înregistrate în atlasele lingvistice şi care aşteaptă să fie valorificate, în viitorul apropiat, de studiile de dialectologie romanică.

Astfel, în Atlasul lingvistic al Italiei şi Elveţiei meridionale (AIS)[44], lat. tela este reprezentat prin următoarele variante dialectale care acoperă întreg teritoriul Italiei: téla, téle, téyla, télo, tíla, déla etc. In cîteva hărţi, consacrate aceluiaşi domeniu de activitate (ţesutul) sînt consemnate, de asemenea, formele: téla, téyla, în punctele cartografice: 248, 330, 578, 701, 712[45], precum şi expresia: far la téla (téyla), în nordul Italiei[46].

O situaţie asemănătoare se înregistrează şi în Atlasul lingvistic al Franţei (ALF) unde formele dialectale ale lui toile: tela, telo, tera, tero, tyala, twelo, tyara etc. au o răspîndire generală, acoperind întreg teritoriul Franţei[47].

./.

https://biblioteca-digitala.ro

Forme similare sînt consemnate şi în alte hărţi ale atlasului lui Gilliéron. In provensală, mai ales, sînt frecvente forme ca: far de tela (telo, tala, tera, tyalo, tel, twel, teyla etc.)[48]

Constatările făcute cu privire la evoluţia de sens a lat. tela în aromână şi în cîteva limbi romanice sînt confirmate şi de Atlasul Franţei unde pentru noţiunea de "pînză de păianjen" sînt notate frecvent, de către Edmont, variantele dialectale: tela, telo, tyara, tyala, tyera etc.[49].

In Atlasul Corsicii (ALF Cors)[50], formele: tela, tera sînt general răspîndite.

Atlasul lionez (ALLy)[51] înregistrează forma la tyala cu înţelesul de "stofă" (pct.56).

Este interesant de subliniat şi faptul că dacă în română lat. tela n-a lăsat şi derivate, în schimb, în celelalte limbi romanice lat. *telarius (< tela) are reprezentanţi numeroşi[52].

Astfel, în italiană, forme ca: telár, telér, teáro, teláyo teláro, tiláru, tuláru etc. sînt general cunoscute[53].

La fel, în Corsica, formele: telaio, tilaru, dilaru sînt general răspîndite[54].

In catalană, lat. *telarius este reprezentat prin formele telár, telér, télé, téla, teles[55]. In Andora, forma el telé este frecvent înregistrată[56].

Pentru spaniolă consemnăm prezenţa formelor: telár, telá, frecvente, mai ales, în graiurile din sud-estul Andaluziei[57].

Arătam mai sus că, în română lat. tela n-a format derivate. O asemenea situaţie a fost suplinită tot de un cuvînt transmis nouă din latină: verbul a tese (< lat. texere). De la acest

./.

https://biblioteca-digitala.ro

verb s-a format, în română, o întreagă familie de cuvinte: ţesător (ţesătoare), ţesătură, ţesătorie etc. În cazul de faţă termenul ţesător, format pe teren românesc, a suplinit întru totul absenţa lat. *telarius din română.

Din analiza stării actuale a lui teară în limba română putem desprinde cîteva concluzii demne de reţinut.

In primul rînd, vom sublinia că menţinerea lui teară în graiurile româneşti actuale din Transilvania, Crişana, Maramureş şi Bucovina, cu sensul neschimbat pe care acest cuvînt l-a avut în latină, se lasă preţuită de la sine: lat. tela îşi continuă viaţa, neîntreruptă, într-o zonă laterală, marginală a Daciei romane.

Dispariţia lui din restul graiurilor româneşti a fost uşurată şi de apariţia sinonimului urzeală format mai tîrziu, pe teren românesc, de la un alt cuvînt, tot de origine latină: a urzi (< lat. ordire).

Că termenul teară cu sensul de "instrument de ţesut" nu s-a putut menţine decît într-o zonă mai restrînsă a teritoriului lingvistic dacoromân se explică şi prin aceea că el a fost înlocuit printr-un împrumut de la slavii care s-au instalat, mai tîrziu, în ţinuturile locuite de populaţia autohtonă de limbă română.

Sinonimele lui teară, împrumutate din limbile slave învecinate: război de ţesut (< bg. pazbóŭ, scr. razboj), care s-a generalizat, cu timpul, peste întreg teritoriul de limbă română, şi stative (< scr. stative, rut. statyva), răspîndit mai ales în Moldova şi în nordul Transilvaniei, nu intră în sfera subiectului abordat de noi în lucrarea de faţă.

Reţinem că partea a doua a sintagmei "război de ţesut" este tot o construcţie formată de la un termen românesc de origi-

https://biblioteca-digitala.ro

ne latină.

Cît despre argea, care este cunoscut în cîteva zone din Oltenia şi Muntenia, etimologia lui n-a fost încă stabilită. Se presupune că ar avea la bază fie un etimon autohton, fie unul de origine turcă (cf. DA).

E posibil ca la înlocuirea lui teară prin război de tesut să fi contribuit şi faptul că acesta din urmă a fost împrumutat mult mai tîrziu, atunci cînd unealta respectivă cunoştea o formă mai evoluată, mai perfecţionată. E aceeaşi situaţie ca şi în cazul înlocuirii instrumentului simplu de arat pămîntul, lat. aratrum, cu unul mai perfecţionat, denumit plug. Originea acestui din urmă termen a controversată.

Din faptul că teară este reprezentat prin două arii laterale: una în cadrul dacoromâniei şi cealaltă în aromână rezultă vechimea în spaţiu a termenului în discuţie.

Constatările pe care le facem cu privire la răspîndirea spaţială a lui teară pe hărţile atlaselor lingvistice nu ne permit să tragem concluzii decît cu totul parţiale. Aceasta deoarece se ştie că o hartă lingvistică nu ne poate spune totul despre răspîndirea teritorială a unui cuvînt. Subiectul anchetat oferă, de regulă un răspuns s p o n t a n la întrebarea care i-a fost pusă. Aceasta nu înseamnă că în vorbirea lui nu există, de multe ori, şi un alt sinonim cu care ar fi putut răspunde. Rezultă din aceasta că atunci cînd intenţionăm să cercetăm istoricul unui cuvînt, să stabilim aria lui de extensiune, trebuie să luăm în considerare şi alte date, în afara celor oferite de un atlas lingvistic. Aceasta cu atît mai mult cu cît se ştie că informaţiile oferite de alte surse decît atlasele sînt mai distanţate în timp, unele de altele.

./.

https://biblioteca-digitala.ro

Am văzut că teară s-a menţinut pînă azi în jumătatea nordică a ţării. E de presupus că acest cuvînt este cunoscut azi într-o zonă mult mai largă. Cu siguranţă că dacă s-ar cerceta cît de răspîndit este teară în prezent, am constata cu surprindere, că vitalitatea lui este mult mai evidentă decît ne-o dau datele pe care le deţinem. Probabil că şi Atlasul lingvistic român ne-ar fi oferit date mai complete dacă în chestionarul cu care s-a lucrat în anchetele pe teren s-ar fi cuprins şi o întrebare "directă" referitoare la acest instrument de cultură materială, expresie a unei străvechi civilizaţii autohtone, cu alte cuvinte dacă, alături de formularea întrebării "indirecte" de tipul: "Cum numiţi unealta casnică în care se ţese pînza?" s-ar fi înserat şi o întrebare "directă": "- Cunoaşteţi cuvîntul teară?; ce înţelegeţi prin acest cuvînt?"

Că lucrurile stau aşa şi nu altfel ne-a arătat şi întreaga suită de termeni de origine latină care denumesc diferitele părţi componente ale acestei unelte casnice destinată prelucrării materiilor prime: lîna, cînepa, inul care, la rîndul lor, sînt tot latineşti: caier, canură, fir, frînghie, fuior, fus, fuscel, ghem, iepe, ite, piedin, piepten, rost, spată, spat, tindeche, tort, tramă; a depăna, a pieptăna, a răschia, a toarce, a ţese etc.

Peste acestea au venit şi li s-au alăturat, mai tîrziu, elemente de origine slavă ca: melită, vîrtelniţă, suveică, teavă, sucală, drugă, vatale, a înveli, a nevedi etc.

Sînt frecvente şi situaţiile în care termenul vechi (latin) şi cel mai nou (slav) conviеţuiesc: piedin - uruioc, iepe - podnojii, sul, (de pînză) - val (de pînză), tindeche - zimţi; unii dintre ei chiar se specializează, ca de exemplu: fus - drugă, fuior - cîlţi.

https://biblioteca-digitala.ro

Formaţiunile româneşti sînt alcătuite, la rîndul lor, tot din elemente lexicale latine: albitură, bătează, depănătură, urzoi etc. Il avem chiar şi pe urzeală, despre care vorbeam mai înainte, alături de slav. natră sau pe întorcător, alături de slav. zatcă.

Prezenţa lui teară în graiurile româneşti actuale răspunde direct şi deschis, întocmai ca întreg fondul latin al limbii române, acelora care din ignoranţă sau din alte motive mai încearcă încă, fie să dea o altă interpretare faptelor vii, autentice, fie să nege, inutil, că între noi cei de azi şi coloniştii lui Traian există o continuitate neîntreruptă.

Pentru o mie de ani de absenţă a documentelor scrise, istoria poporului român poate fi descifrată, în mare parte, prin faptele de limbă care, întocmai ca descoperirile arheologice stau drept mărturie peste secole şi vin să confirme o p e r m a n e n ţ ă i s t o r i c ă, viguroasă, care implică ideea de s t a b i l i t a t e şi de c o n t i n u i t a t e a limbii şi poporului român pe locurile pe care au vieţuit dintotdeauna.

Teară stă mărturie p e r m a n e n ţ e i şi c o n t i n u i t ă ţ i i noastre neîntrerupte din epoca dacoromană şi pînă în prezent.

https://biblioteca-digitala.ro

N O T E

1. Vezi Teofil Teaha, Lat. ARENA în română şi în celelalte limbi romanice, în "Anuarul Institutului de cercetări etnologice şi dialectologice", Seria A, 2. Comunicări. Sesiunea ştiinţifică - octombrie 1980. Bucureşti, 1980, p. 163 - 179.

2. Vezi Puşcariu, EWRS: S.Puşcariu, Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I. Lateinisches Element. Heidelberg, Carl Winter, 1905, nr.1724, s.v. teară, s.f. "Weberzettel"; REW: W.Meyer - Lübke, Romanisches etymologisches Wörterbuch, 3-te vollständig neubearbeitete Auflage. Heidelberg, Carl Winter, 1935, nr.8620, s.v. tēla "Leinwand": rum. teară "Leinwand am Webstuhl"; A. Ernout - A.Meillet, Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots. Quatrième édition. Paris, 1959, s.v. tēla "toile, chaîne de la toile"; par extension "metier": p a n r o m a n; A.Walde, Lateinisches etymologisches wörterbuch. I - II, 3-te neubearbeitete Auflage von J.B. Hofmann. Heidelberg, Carl Winter, 1954, s.v.; Academia Republicii Socialiste România. Istoria limbii române II. Bucureşti, 1969, p.166.

3. Vezi T.Frînou şi G.Candrea, Românii din Munţii Apuseni (Moţii). Bucuresci, 1888, p.106.

4. Vezi Puşcariu, EWRS, nr.1724, s.v. teară: "Die Existenz dieses Wortes ist nicht zu bezweifeln da es auch im. Ar. vorkommt, wo teară die "Haut auf der Milch" bedeutet,

./.

https://biblioteca-digitala.ro

ähnlich wie it. velo del latte und panna".

5. Vezi H.Tiktin, Dicţionar român-german, vol.III (O-Z). Bucureşti, 1924, s.v. teară, s.f. pl.teri (lat.tēla).

6. Vezi Al.Viciu, Glosar de cuvinte dialectale.... Bucureşti, 1906, p.86.

7. Vezi S.Fl.Marian, Satire poporane române. Bucureşti, 1893, p.97.

8. Vezi "Şezătoarea", VIII, 1903, nr.3 - 4, p.64.

9. Vezi CADE: I.A.Candrea, Gh.Adamescu, Dicţionarul enciclopedic ilustrat "Cartea Românească", Bucureşti, 1931, s.v.

10. Vezi Elena Niculiţă - Voronca, Datinile şi credinţele poporului român. Cernăuţi, 1903.

11. Vezi I, Bîrlea, Balade, colinde şi bocete din Maramureş, vol.I Bucureşti, 1924.

12. Vezi A.Scriban, Dicţionaru limbii româneşti, Iaşi, 1939, s.v.

13. Vezi Dicţionarul limbii române literare contemporane, vol.IV (S-Z). Bucureşti, 1957, s.v.

14. Vezi Dicţionarul limbii române moderne. /Bucureşti/, 1958, s.v.

15. Vezi Dicţionarul explicativ al limbii române. /Bucureşti/, 1975, s.v.

./.

https://biblioteca-digitala.ro

16 Vezi T.Pamfile, Industria casnică la români..., Bucureşti, 1910, p.262, 279.

17. Vezi S.Fl.Marian, Sărbătorile la români, Bucureşti, 1898, p.60.

18. Vezi Al.Ciorănescu, Diccionario etimológico rumano, Faso. 6. Tenerife, 1961, s.v.

19. Vezi R.Todoran, Material dialectal. I. Din însemnările lexicografice ale lui I.Micu Moldovanu, în "Materiale şi cercetări dialectale", I. /Bucureşti/, 1960, p.27.

20. Vezi Al.Viciu, Suplement la "Glosar de cuvinte dialectale...". Bucureşti, 1925, p.44.

21. Vezi I.Bîrlea, lucr.cit., p.62, 134-135.

22. Vezi T.Papahagi, Graiul şi folclorul Maramureşului. Bucureşti, 1925, p.27, 65, 223, 235.

23. Vezi Lexic regional. I. /Bucureşti/, 1960, p.11.

24. Vezi Claude Karnoouh, Magdalena Vulpe, Rituel et discours /mss. în pregătire la editura "Univers"/.

25. Vezi P.Coman, Glosar dialectal, Bucureşti, 1939, p.78.

26. Vezi Al.Cristureanu, Glosar regional (comuna Zagra, jud.Bistriţa - Năsăud), în "Limba română", XI, 1962, 4, p.65.

./.

https://biblioteca-digitala.ro

27. Vezi Lexic regional. II. Bucureşti, 1967, p.77; V.D. Tîra, Graiul de pe valea superioară a Sieului (Transilvania). Rezumatul tezei de doctorat. Timişoara, 1975, p.17; vezi şi volumul: Bistriţa-Năsăud. Texte dialectale şi glosar /Mss./. Bucureşti, 1977 (Institutul de cercetări etnologice şi dialectologice).

28. Vezi V.Arvinte, D.Ursu, M.Bordeianu, Glosar regional. /Bucureşti, 1961/, p.73, 78.

29. Vezi Márton Gyula, Péntek János, Vöö István, A magyar nyelvjárások román kölcsönszavai (Rumänische Lehnwörter in den ungarischen Mundarten). Bukarest, 1977, s.v. tyáre "urzeală" (Kette - Web.) < rom. teară.

30. Vezi ALR II, s.n., h. 458: scrobim (urzeala).

31. Vezi ALR II, s.n., h. 469: legăm gura pînzei.

32. Vezi ALR II, s.n., h. 483: bătează.

33. Vezi ALR R - Maramureş, vol.II, h. 511: urzeală "chaîne, ourdissure".

34. Vezi ALR R - Maramureş, vol.II, h.510: război (de ţesut) "métier (à tisser)".

35. Vezi ALR I, h.111: albeaţă "taie (de l'oeil)"; "are albeaţă, tériiĕ cînd are mai puţină": pct.880; /ɛ/ teapę: pct.09.

36. Vezi Th.Capidan, Românii nomazi, în "Dacoromania", IV, 1924-1926. Partea 1, p.293, 346.

https://biblioteca-digitala.ro

37. Idem, Fărşeroţii, Studiu lingvistic asupra românilor din Albania, în "Dacoromania", VI, 1929 - 1930, p.181.

38. Vezi I.Iordan, Note de lexicologie românească, în "Studii şi cercetări lingvistice", XXVII, 1974, 4, p.402.

39. Vezi Ov.Densusianu, Aspecte lingvistice ale păstoritului /curs litografiat/. Bucureşti, 1934 - 1935, p.196. De fapt, explicaţia dată de Densusianu o aflăm enunţată, cu cîţiva ani mai înainte, la C.Diculescu, Elemente vechi greceşti în limba română, în "Dacoromania", IV, 1924 - 1926, p.453 unde prezentînd evoluţia semantică a lat.greo. alicula, acesta din urmă spune textual: "In ceea ce priveşte partea semantică e de observat că de la noţiunea generală şi primitivă de "haină", "manta", s-a trecut la cea specială de haina sau cămaşa laptelui, partea grasă şi consistentă ce se aşază deasupra laptelui. Numiri similare întîmpinăm în toate limbile. Aşa nu mai departe, arom. teară "Haut auf der Milch" e din lat. tela "pînză", ital. panna "la parte più butirosa, separata dal latte, che perve specialmente per fare il burro" e lat. pannus""postav".

40. Vezi Th.Capidan, Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic. Bucureşti, 1932, p.187: "In ultima mea călătorie în Albania am auzit în mai multe centre albaneze cuvîntul tere /.../ avînd înţelesul "smîntînă". In acest înţeles, cuvîntul /.../ reprezintă, evident, forma aromână teară, din lat. tela. Acest cuvînt care

./.

https://biblioteca-digitala.ro

este curent la păstorii aromâni, însă lipseşte cu acest sens la dacoromâni şi istroromâni, ar putea fi socotit de proveniență aromânească numai pentru că lipseşte din nomenclatura pastorală de proveniență dacoromână şi istroromână la sîrbi, bulgari, unguri, poloni, ruşi, ruteni etc. Dar el ar fi putut fi împrumutat şi din dialectul dacoromân sau istroromân pentru că, în definitiv, nimic nu ne-ar putea împiedica să presupunem că, cuvîntul, astăzi dispărut, ar fi existat odată în aceste două dialecte". Desigur că, Th.Capidan nu avea la îndemînă, acum cinci decenii, toate informaţiile de care dispunem noi azi, căci dacă le-ar fi avut nu l-ar fi considerat pe teară ca dispărut, cu acest sens, din graiurile româneşti nord-dunărene.
Vezi şi Th.Capidan, Elemente româneşti în limba albaneză, în "Dacoromania", VII, 1931 - 1933, p.152; idem, "Dacoromania", VI, 1929 - 1930, p.656: "alb. tere "smîntînă", din arom.teară".

41. Vezi Al.Rosetti, Cercetări asupra graiului românilor din Albania, în "Grai şi suflet", IV, 1929 - 1930, p.380.

42. Vezi Puşcariu, EWRS, nr.1724, s.v.teară.

43. Vezi REW, nr.8620, s.v. tēla.

44. Vezi Sprach - und Sachatlas Italiens und der Südschweiz, herausgegeben von K.Jaberg und J.Jud, Zofingen, 1928 - 1940, vol.VIII, h.1518; un braccio di tela (eine Elle Leinwand - une aune de toile).

./.

https://biblioteca-digitala.ro

45. Vezi idem, h.1516: Baumwollstoff (stoffa di catone).

46. Vezi idem, h.1511: tessere (weben - tisser).

47. Vezi Atlas linguistique de la France, par J.Gilliéron et E.Edmont. Paris, 1902 - 1910, h.1308: toile.

48. Vezi idem, h.1305: tisser.

49. Vezi idem, h.1722 a: toile d'araignée.

50. Vezi Atlas linguistique de la France: Corse, par J.Gilliéron et E. Edmont. Paris, 1914 - 1915, h.120: une aune de toile.

51. Vezi Atlas linguistique et ethnographique du Lyonnais, par P. Gardette..., vol.II. Lyon, 1952, h.332: la panne.

https://biblioteca-digitala.ro

Lat. TELLA - élément de continuité et d'unité dans l'histoire de la culture populaire roumaine

(Résumé)

Le terme teară "toile, chaîne de la toile", relevant d'un ancien métier traditionnel des paysans, le tissage, appartient à la catégorie des mots hérités du latin et conservés jusqu'à ce jour dans les parlers de Transylvanie, de Crişana, de Maramureş et de Bucovine. Sa disparition dans le reste des parlers roumains a été favorisée, entre autres, par l'introduction du synonyme urzeală, formé un peu plus tard, sur terrain roumain, à partir d'un autre terme d'origine latine: le verbe a urzi (< lat. ordire).

La présence, à l'époque contemporaine, du terme teară dans deux aires latérales - en daco-roumain et en aroumain - atteste l'ancienneté en espace de celui-ci.

Dans les autre langues romanes, lat.tela a conduit à de nombreux descendants, ayant une large famille de dérivés et composés qu'on trouve attestés dans les dictionnaires et, surtout, dans les atlas linguistiques nationaux et régionaux.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

C U P R I N S

Ion Ilişiu - Cuvînt de deschidere 3

E T N O L O G I E

Paul Petrescu - "Artă populară, "Artă ţărănească", "Artă naivă" etc., în lumina experienţei festivalului naţional "Cîntarea României"..... 7

Nicolae Dunăre - Dezvoltarea creaţiei artizanale din arta plastică populară 21

H.Culea - Reflecţii privind relaţia de compatibilitate dintre cultura de masă şi cea folclorică.....31

Roswith Capesius - Actul novator şi implicaţiile sale în habitatul rural actual 49

Alexandru Popescu - Probleme ale valorificării obiceiurilor populare 61

Paul Simionescu - Permanenţe mutaţii ale culturii populare oglindite de cercetările pentru Atlasul etnografic al României 73

Ion I.Drăgoescu - Etnologia muncitorească contemporană - concept, definiţie, preocupări 85

A.I.Ciobănel - Familia rurală românească de la tradiţie la contemporaneitate 97

Georgeta Moraru - Mutaţii contemporane în sistemul ocupaţional tradiţional 1o9

Germina Comanici şi Radu Octavian Maier - Un obicei calendaristic între tradiţie şi inovaţie: boul înstruţat. (Valorificarea unui obicei prin film).... 125

https://biblioteca-digitala.ro

Ofelia Văduva - Semnificaţii străvechi ale unor 137
forme şi motive ornamentale perpetuate în contemporaneitate. Perenitatea modelărilor în aluat.

Irina Cajal-Marin şi Maria-Elena Enăchescu - Posibile aplicabilităţi ale Atlasului etnografic în economia naţională 155

Henri Wald - Cultura populară şi evoluţia sa 163

FOLCLOR LITERAR, ETNOMUZICOLOGIE ŞI COREGRAFIE

Al.I.Amzulescu - Tendinţe semnificative în evoluţia actuală a folclorului 177

Adrian Fochi - Tradiţie şi inovaţie, cu specială privire asupra aşa-zisului "cîntec nou" 187

Ion Alexandru - Poezia română contemporană şi folclorul. Preliminarii..... 2o5

Nicoleta Coatu - Mutaţii actuale în tradiţia mitologică din mediul minier 219

Sabina Ispas - Sugestii privind conceptul de "sintagmă nucleu narativ" în cercetarea actuală a epicii populare versificate 229

Mihai Cancicvici - Contribuţii la studiul naraţiunii populare contemporane 243

Irina Nicolau şi Speranţa Rădulescu - Posibilităţile şi limitele filmului în cercetarea etnologică actuală. Diptic 255

Iosif Weisz - Actualitatea metodelor moderne în cercetarea instrumentelor populare..... 273

Corneliu Dan Georgescu - Reflecţii asupra evoluţiei formei muzicale în folclorul românesc contemporan 281

https://biblioteca-digitala.ro

Vasile Tomescu - Semnificaţii actuale ale unor vechi balade 287

Andrei Bucşan - Perspective şi orientări actuale ale cercetării corografice în cadrul ştiinţelor sociale 317

DIALECTOLOGIE, FONETICĂ şi LINGVISTICĂ STRUCTURALĂ

Valeriu Rusu - Peisajul dialectal românesc şi ritmurile dezvoltării economico-sociale şi politice a ţării 327

Andrei Avram - Probleme actuale ale fonologiei graiurilor româneşti 333

Magdalena Vulpe - Corelaţii sistematice între arhaic, conservator şi inovator..... 341

Maria Marin - Graiuri "închise", graiuri "deschise", în contextul unor arii considerate arhaice 349

Victorela Neagoe - În legătură cu structura actuală a subdialectului bănăţean 359

Anca Hartular - Modificări ale claselor flexionare substantivale în graiurile oltenești...371

Rodica Mihăilă - Interacţiuni rituale în comunităţile rurale româneşti. Conflictul lingvistic 351

Ioana Nichita - Efectele factorilor de dinamică socială asupra comportamentului verbal al locuitorilor unei comune din zona capitalei 391

Teofil Teaha - Lat. TELA - element de continuitate şi de unitate în istoria culturii populare româneşti 403

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

S O M M A I R E

Ion Iliţiu - Avant - propos... 3

E T N O L O G I E

Paul Petrescu - "Art populaire", "art rustique", "art naïve", etc., à la lumière du festival national "Hymne à la Roumanie" 7

Nicolae Dunăre - Développement de la création artisanale de l'art plastique populaire 21

H.Culea - Réflexions concernant la relation de compatibilité entre la culture de masse et la culture folklorique 31

Roswith Capesius - L'act novateur et ses implications dans l'habitat rural actuel..... 49

Alexandru Popescu - Problèmes généraux de la valorisation des coutumes populaires.... 61

Paul Simionescu - Permanences et mutations de la culture populaire reflétées par les recherches effectuées pour l'Atlas ethnographique de la Roumanie 73

Ion I.Drăgoescu -L'étude ethnologique contemporaine de la vie travailleurs.....85
-concept,définition,préoccupations

A.I.Ciobănel - La famille rustique roumaine, tradition et actualité..,..... 97

Georgeta Mocanu - Transformations contemporaines dans le système des occupations traditionnelles.....109

Germina Comanici et Radu Octavian Maier - Une coutume liée au calendrier. Entre tradition et actualité: le boeuf enrubanné. (Mise en valeur d'un rite grâce au film) 125

https://biblioteca-digitala.ro

Ofelia Văduva - Significations anciennes des formes et des motifs ornamentaux perpetués de nos jours. La pérénité des modélations en pâte 137

Irina Cajal-Marin et Maria-Elena Enăchescu - Applicabilité de l'Atlas ethnographique à l'économie nationale..... 155

Henri Wald - La culture populaire et son évolution.. 163

FOLKLORE LITTERAIRE, ETHNOMUSICOLOGIE ET CHOREGRAPHIE

Al.I.Amzulescu - Tendances significatives dans l'évolution actuelle du folklore.....177

Adrian Fochi - Tradition et innovation, particulièrement au sujet du soi-disant "chant nouveau" 187

Ion Alexandru - La poésie roumaine et le folklore 2e5

Nicoleta Ceatu - Mutations actuelles dans la mythologie minière souterraine..... 219

Sabina Ispas - Suggestions concernant le concept. "syntagme noyau-narratif" dans la recherche actuelle de l'épique populaire versifiée 229

Mihai Cancicvici -Contributions à l'étude de la narration populaire contemporaine..... 243

Irina Nicolau et Speranța Rădulescu - Les possibilités et les limites du film dans la recherche ethnologique actuelle. Diptyque 255

Iosif Weisz - L'actualité des méthodes modernes dans la recherche des instruments populaires..... 273

Cornelia Dan Georgescu - Réflections sur l'évolution de la forme musicale dans le folklore roumaine contemporain..... 281

https://biblioteca-digitala.ro

Vasile Tomescu - Semnificatiens actuelles de quelques anciennes chansons épiques 287

Andrei Bucsan - Perspectives et directions actuelles de la recherche chorégraphique dans le cadre des sciences sociales 317

DIALECTOLOGIE, FONETIQUE ET LINGUISTIQUE STRUCTURALE

Valeriu Rusu - Le paysage dialectal roumain et les rythmes du développement socio-économique et politique du pays.. 327

Andrei Avram - Problèmes actuels de la phonologie des parlers roumains 333

Magdalena Vulpe - Corélations systématiques entre archaïque, conservateur et innovateur 341

Maria Maria -Parlers "fermés", parlers "ouverts" dans le contexte de certaines aires considérées archaïques..... 349

Victorela Neagoe - À propos de la structure actuelle du sousdialecte de Banat..... 359

Anca Hartular - Changements des classes flexionnelles des substantifs dans les patois d'Olténie..... 371

Rodica Mihăilă - Interactions rituelles dans les communautés rurales roumaines. Le conflit linguistique 381

Ioana Nichita - Les effets des facteurs de dynamique sociale sur le comportement verbal des habitants d'une commune située dans la zone de la capitale.....391

Teofil Teaha - Lat.TELLA - élément de continuité et d'unité dans l'histoire de la culture populaire roumaine..... 403

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

I N H A L T

Ion Ilişiu - Eröffnungsrede..... 3

E T H N O L O G I E

Paul Petrescu - "Volkskunst", "Bauernkunst","Naive Kunst" usw, im Lichte des Landesfestivals "Cîntarea României"..... 7

Nicolae Dunăre - Die Entwicklung des Kunstgewerbes bäuerlicher Tradition.....21

H.Culea - Betrachtungen über die mögliche Vereinbarkeit zwischen Massenkultur und Folklore.....31

Roswith Capesius - Der Novationsakt und seine Auswirkung in der dörflichen Wohnweise..... 49

Alexandru Popescu - Die Problematik der Verwertung des Volksbrauches..... 61

Paul Simionescu - Die Wiederspiegelung von Permanenz und Mutation in der Volkskultur aufgrund der Forschungen im Rahmen des Ethnographischen Atlasses.....73

Ion I.Drăgoescu - Zeitgenössische Arbeiterethnologie Konzepte, Deffinitionen, Beschäftigungen..... 85

A.I.Ciobănel - Die rumänische ländliche Familie im Ubergang von der traditionellen zur heutigen Lebensweise..... 97

Georgeta Meraru - Aktuelle Mutationen in dem traditionellen bäuerlichen Wirtschaftssystem.....109

Germina Comanici und Radu Octavian Maier - Ein Brauch aus dem Jahresablauf zwischen Tradition und Neuerung. Der geschmückte Ochs. (Die filmische Verwertung eines Brauches)..125

https://biblioteca-digitala.ro

Vasile Tomescu - Die aktuelle Deutung einiger alten Balladen.....287

Andrei Bucşan - Die choreographische Forschung im Rahmen der Sozialwissenschaften. Perspektiven und aktuelle Richtungen.....317

DIALEKTOLOGIE, PHONETIK UND STRUKTURELLE LINGUISTIK

Valeriu Rusu - Die rumänischen Mundarten in der Dynamik der sozio-ökonomischen und politischen Entwicklung Rumäniens.....327

Andrei Avram - Aktuelle Probleme in der Phonologie der rumänischen Mundarten.....333

Magdalena Vulpe - Systematische Korelationen zwischen "archaisch", "konservativ" und "erneuernd".....341

Maria Marin - "Geschlossene" und "offene" Mundarten in den sogenannten archaischen Dialektgebieten.....349

Victorela Neagoe - Zur heutigen Struktur des Banater Dialekts.....359

Anca Hartular - Veränderungen in der Nominal-flexion der oltenischen Mundarten 371

Rodica Mihăilă - Rituelle Sprechhandlungen in den rumänischen Dorfgemeinden. Der sprachliche Konflikt..... 351

Ioana Nichita - Dynamik der sozialen Umstände und ihre Einwirkung auf das sprachliche Verhalten der Bewohner eines Dorfes neben Bukarest..... 391

Teofil Teaha - Lat. TELA - Element der Kontinuität und Einheitlichkeit in der Geschichte der rumänischen Volkskultur.....403

https://biblioteca-digitala.ro

Ofelia Văduva - Über den altüberlieferten Sinn einiger Formen und ornamentaler Motive in den heutigen Teigwarenmodellen.....137

Irina Cajal-Marin und Maria-Elena Enăchescu - Mögliche Anwendung des Ethnographischen Atlasses in der Nationalökonomie.....155

Henri Wald - Die Volkskultur und ihre Entwicklung.....163

VOLKSKUNDE, MUSIKWISSENSCHAFT UND CHOREGRAPHIE

Al.I.Amzulescu - Wichtige Tendenzen in der heutigen Entwicklung der Folklore.....177

Adrian Fochi - Tradition und Neuerung, mit spezieller Betrachtung des sogenannten "neuen Volksliedes".187

Ion Alexandru -Aktuelle rumänische Dichtung und Folklore. Präliminarien..... 205

Nicoleta Ceatu - Gegenwärtige Mutationen in der mythologischen Tradition in einem Bergarbeiter-Milieu.....219

Sabina Ispas - Einige Vorschläge zum Begriff "Erzählungskern-Syntagma" in der aktuellen Forschung der Volksepik..... 229

Mihai Caneievici - Beiträge zur Forschung der aktuellen Volkserzählung..... 243

Irina Nicolau und Speranța Rădulescu - Möglichkeiten und Grenzen des Filmes in der heutigen ethnologischen Forschung..... 255

Iosif Weisz - Moderne Methoden in der Forschung der Volksinstrumente.. 273

Corneliu Dan Georgescu - Zur Entwicklung der musikalischen Form in der heutigen rumänischen Folklore..... 281

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

C O N T E N T S

Ion Ilişiu - Foreword..... 3

ETHNOLOGY

Paul Petrescu - "Folkart", Peasant art", "Naive art" and so on by the experience of the National Festival "Song of Romania"..... 7

Nicolae Dunăre - The development of the craftmanship of folk fine arts.....21

H.Culea - Reflexions concerning the compatible relation between mass culture and folk culture.....31

Roswith Capesius - The innovating act and its implications in today's rural habitat...49

Alexandru Popescu - Problems of the utilization of the folk customs.....61

Paul Simionescu - Permanences and mutations of folk culture reflected by the researches of Ethnographycal Atlas of Romania.73

Ion I.Drăgoescu - Contemporary workers' ethnology- draft, definition, concerns.....85

A.I.Ciobănel - Romanian rural family from tradition to the present days..... 97

Georgeta Meraru - Contemporary mutations in traditional occupational system.....109

Germina Comanici and Radu Octavian Maier - A calendaristical custom between tradition and innovation: the adorned ox (The utilization of a custom by film).....125

https://biblioteca-digitala.ro

Ofelia Văduva - Ancient meanings of some decorative forms and motives perpetuated in the present day. The perennial of the dough shapes..... 137

Irina Cajal-Marin and Maria-Elena Enăchescu - Possible applications of the Ethnographycal Atlas in the national economy..... 155

Henri Wald - Folk culture and its improvement.163

LITERARY FOLKLORE, ETHNOMUSICOLOGY AND CHOREGRAPHY

Al.I.Amzulescu - Meaningful tendencies in today's evolution of folk'ore.....177

Adrian Fochi - Tradition and innovation, with special regard about so called "new song".....187

Ion Alexandru - Romanian contemporary poetry and the folklore.Preliminaries..... 2o5

Nicoleta Coatu - Today's mutations in the mythological traditions of mining environment..... 219

Sabina Ispas - Suggestions regarding the draft of "syntagm narrative nucleus" in the today's research of versified folk epics..... 229

Mihai Cancicvici - Contributions to the study of today's folk narrative..... 243

Irina Nicolau and Speranţa Rădulescu - The possibilities and the limits of the film in the today's ethnological research.Diptick....255

Iosif Weiss - The up-to-dateness of the modern methods in the research of folk instruments..... 273

Corneliu Dan Georgescu - Reflexions concerning the evolution of the musical form in today's Romanian folkore..... 281

https://biblioteca-digitala.ro

Vasile Tomescu - Today's meanings of some ancient ballads..... 287

Andrei Bucşan - Prospects and today's orientations of dancing research within the framework of the social sciences..317

DIALECTOLOGY, PHONETICS AND STRUCTURAL LINGUISTICS

Valeriu Rusu - Romanian dialectal landcape and the rythms of the economic social and political development of our country.....327

Andrei Avram - Today's problems of the phonology of Romanian idioms..... 333

Magdalena Vulpe - Systematic correlations between archaic, conservative and innovator..... 341

Maria Marin - "Closed" idioms, "open" idioms in the context of some areas thought as archaic.....349

Victorela Neagoe - In connection with the today's structure of Banat subdialect....359

Anca Hartular - Alterings of the flexional classes of the nouns in Oltenia idioms..... 371

Rodica Mihăilă - Ritual interaction in Romanian rural communities. The linguistics conflict.....381

Ioana Nichita - The effects of the elements of social dynamics concerning the verbal behaviour of the inhabitants of a village from capital area..... 391

Teofil Teaha - Lat.TELLA- continuity and unity element in the history of Romanian folk culture..... 403

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

СОДЕРЖАНИЕ

Ион Илишиу – Предисловие 3

ЭТНОЛОГИЯ

Паул Петреску – "Народное искусство", "Крестьянское искусство", "Наивное искусство" и т.д. в свете опыта Национального фестиваля "Песнь Румынии" 7

Николае Дунэре – Развитие кустарно-промышленного творчества из народного изобразительного искусства 21

Г.Куля – Размышления о совместимости между массовой и фольклорной культурой . . 31

Розвит Кэпесиус – Новаторский акт и его последствия в современной сельской среде 49

Александру Попеску – Вопросы оценки народных обычаев . . . 61

Паул Симионеску – Перманентность и сдвиги в народной культуре в исследованиях по Этнографическому Атласу Румынии 73

Ион И.Дрэгоеску – Современная этнология рабочих – понятие, определение, задачи 85

А.И.Чобэнел – Румынская сельская семья: от традиции к современности 97

Джорджета Морару – Современные сдвиги в традиционной системе занятий 109

https://biblioteca-digitala.ro

Джермина Команич и Раду Октавиан Маер - "Украшенный вол", календарный обычай: традиция и новаторство (оценка одного отснятого на киноленту обычая) 125

Офелия Вэдува - Преемственность старинных значений некоторых форм и декоративных мотивов. Постоянство в моделировании мучных изделий 137

Ирина Кажал-Марин и Мария-Элена Енэкеску - Возможные использования этнографического атласа в национальной экономике 155

Генри Вальд - Народная культура и её эволюция . 163

ЛИТЕРАТУРНЫЙ ФОЛЬКЛОР - ЭТНОМУЗЫКОЛОГИЯ - ХОРЕОГРАФИЯ

Ал.И.Амзулеску - Показательные тенденции в современной эволюции фольклора 177

Адриан Фоки - Традиция и новаторство с акцентом на так называемую "новую песнью". 187

Ион Александру - Современная румынская поэзия и фольклор. Прелиминарии. 205

Николета Коату - Современные сдвиги в мифологической традиции шахтерской среды. 219

Сабина Испас - Предложения о концепте "синтагма, сравнительное ядро" в современном изучении народной стихотворенной эпики. 229

Михай Канчович - Вклад в изучение современного народного рассказа. 243

https://biblioteca-digitala.ro

Ирина Николау и Сперанца Рэдулеску — Возможности и лимиты фильма в современном этнологическом исследовании. 255

Иосиф Вайс — Актуальность современных методов в изучении народных инструментов. . . 273

Корнелиу Дан Джорджеску — Соображения об эволюции музыкальной формы в современном румынском фольклоре. 281

Василе Попеску — Современные значения некоторых старых баллад. 287

Андрей Букшан — Перспективы и актуальные направления хореографических исследований в рамках общественных наук. 317

ДИАЛЕКТОЛОГИЯ - ФОНЕТИКА - СТРУКТУРНАЯ ЛИНГВИСТИКА

Валериу Русу — Румынский диалектальный пейзаж и темпы социально-экономического и политического развития страны. . . 327

Андрей Аврам — Современные вопросы фонологии румынских говоров. 333

Магдалена Вулпе — Систематические соотношения между архаичностью, консерватизмом и новаторством. 341

Мария Марин — "Закрытые говоры" и "Открытые говоры" в контексте некоторых ареалов, считающиеся архаичными. 349

Викторела Неагое — О современной структуре бэнэцянского подлежащего. 359

https://biblioteca-digitala.ro

Анка Хартулар - Изменения флективных субстантивированных классов в олтянских говорах. 371

Родика Михэилэ - Ритуальные взаимодействия в румынских сельских обществах. Лингвистический конфликт. 381

Иоана Никита - Воздействия факторов социальной динамики на устный компортамент жителей одного села, расположенного недалеко от столицы. 391

Теофил Теаха - Летинский "TELA" - элемент непрерывности и единства в истории румынской народной культуры. . . 403

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Au mai apărut:

ANUARUL seria A.1
COMUNICARI - 1979

ANUARUL seria A.2
COMUNICARI - 1980

ANUARUL seria B.1
STUDII SI
SEMINARII - 1981

https://biblioteca-digitala.ro